

ПРИДНІПРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ І МІНІСТЕРСТВА
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

МАТЕРІАЛИ

Дніпропетровської сесії
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»

(29 листопада 2014 р.)

ЧАСТИНА IV

Дніпропетровськ 2014

УДК
ББК
П

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. Побочий І. А.
д-р філос. наук, проф. Шевцов С. В.

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
ДНУ ім. Олеся Гончара
(Протокол № 5 від 4 грудня 2014 р.)

Редакційна колегія:

д-р філос. наук, проф. Токовенко О. С. (науковий редактор), д-р істор.
наук, проф. Городяненко В. Г., д-р політ. наук, доц. Третяк О. А., д-р
філос. наук, проф. Осетрова О. О., к. політ. наук, доц. Пашенко В. І.
(відп. секретар).

**П__ Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матер. III
всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю.** (м. Дніпропетровськ, 29
листопада 2014 р.): у 4-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014.
– ч. 4. – 224 с.

У збірнику подано матеріали Дніпропетровської сесії III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», яка відбулася 29 листопада 2014 р. Коло обговорених проблем: політичні науки в Україні та світі, зовнішня політика України та міжнародні відносини, досягнення філософії та культурологія, проблеми та перспективи історичної науки в Україні, соціологія та соціальна робота, регіоназнавство та краєзнавчі дослідження.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

ISBN

**УДК
ББК**

© Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара, 2014

© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2014

© Придніпровський науковий центр, 2014

© Колектив авторів

ЗМІСТ

Секція «Історія педагогіки і освіти» Секция «История педагогики и образования»

Божук Л. В.	Єдність українського освітнього простору: витоки українського шкільництва та становлення українознавчої освіти в зарубіжжі	9
Бондар Т. І.	Соціально-педагогічні умови розвитку інклюзивної освіти в США	13
Буряк Н. Б.	Духовно-виховний потенціал поетичного слова: літературна творчість Ільницької Л. В.	16
Гончаренко І. В.	Система управління роботою закладів освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.).	18
Первухіна С. М.	Софія Русова про фізичне виховання дітей дошкільного віку	22
Погрібняк О. В.	Роль і місце Івана (Іоанна) Максимовича у становленні освіти в Україні: з досвіду діяльності Чернігівського колегіуму (початок XVIII ст.)	26
Прокопенко Л. Л.	Діяльність Катеринославського губернського земства щодо розвитку професійної освіти у пореформений період	29
Тодорцева Ю. В.	Основні історичні етапи розвитку гувернерства	32
Чирва Ю. І.	Підготовка вчителів в умовах становлення шкільної освіти УСРР	34
Шарпінський С. С.	Розбудова народної школи в УНР І. М. Стеменком	36

Секція «Історичний досвід України держава, економіка, люди» Секция «Исторический опыт Украины: государство, экономика, люди»

Вільховик О. В.	Мобілізація до Червоної армії на території України: агітаційно-пропагандистський аспект	39
Громакова Н. Ю.	Історичний вимір національної ідентичності	43
Довганенко Р. О.	Виробнича повсякденність робітників Одещини у 1920-х рр.	45
Колісник Н. І.	Особливості функціонування цивільних та кримінальних судів в Райхскомісаріаті «Україна»: проблеми нормативного характеру (1941 – 1944 рр.)	48

Курченко Т. Є.	Роль М. Радвані у реформуванні архівної справи Закарпаття в період Першої Чехословацької республіки	51
Міщенко І. В.	Польська національна меншина в контексті етнополітичних та етнопонаціональних відносин в Україні в 20-30-і рр. ХХ ст.	55
Прокопенко А. А.	Роль О. Русова у виданні Шевченкового «Кобзаря» 1876 р.	57
Сусоров В. Д., Сусоров С. В.	Аграрний терор і соціалісти – революціонери на початку ХХ століття: проблеми теорії і практики	59
Шелейко Т. В.	Відновлення кадрового потенціалу залізничної галузі України крізь призму режимних заходів	63
<i>Секція «Філософія та релігієзнавство»</i>		
<i>Секція «Філософія и религиоведство»</i>		
Брюховецький М. М.	До проблеми двоїстості природи знання як чинника розвитку суспільства	66
Бучин А. П., Онищенко Ю. И.	Сократ виграв суд	68
Гавріченко І. В., Сподін Л. А.	Наука з позицій сциєнтизму та антисциєнтизму	71
Генсіцький Ю. Д.	Медіаелектронна цивілізація: парадигмальні зрушення	74
Грицишина М. А.	Проблеми філософсько-світоглядної підготовки студентської молоді, формування її національної свідомості	78
Дьяковська Г. О.	Дискурсивна природа наративу як засіб репрезентації індивіда	80
Лемпій А. О.	Гіпостазування ідентичності існуючого в феноменології Е. Левінаса	81
Липка О. Р.	Християнське розуміння гідності людини у контексті Революції Гідності	85
М'ясникова Н. О.	Філософський аналіз довіри як віри у відповідальність	88
Матвійчук А. В.	Екологічна деонтологія і проблема формування екоцентричного природо розуміння	90
Мегрелішвілі М. О.	Категорія «суспільне буття» в сучасній соціальній філософії: проблема визначення	93

Могільова С. В.	Великий спорт як сфера віднаходження ідентичності	96
Молокова О. В.	Епістемологічна характеристика загальної концепції конструктивізму	99
Муляр В. І.	Філософсько-освітні погляди Сократа	102
Невідомська І. А.	Проблема соціальної нерівності крізь призму наукової фантастики: соціально-філософський аспект	104
Невмержицька Н.М.	Стратегія розвитку вищої школи як фактор подолання цивілізаційно-ціннісного розколу у свідомості студентської молоді України	107
Нивня А. А.	Коррелятивні зв'язи ритуала і часу в сучасному суспільстві	112
Острянький М.П.	Про духовний портрет сучасного першокурсника	114
Павловська О. В.	Філософська теологія Середньовіччя (А. Кентерберійський)	116
Палагнюк М. М., Петришин В. А.	Проблема статі в управлінні: філософсько-психологічний аспект	119
Панафідін І. О.	Егалітарна концепція справедливої війни	123
Пасічник О. С.	Особливості поминальної обрядовості	126
Соболевський П.А.	Теоретико-ігрова прагматика	129
Сподін Л. А., Юзік М. А.	Парадигмальна революція в освітньому просторі	131
Труш М. С.	Технології соціально-психологічного впливу в системі масової комунікації	133
Шабанін Д. Е.	Чи можливе вирішення проблеми «Ми - Вони» крізь призму абсолютної моралі?	136
Шевченко Ю. М.	Релігійна свідомість українського суспільства в контексті сучасних трансформацій	139
Карпенко С. Р.	Дискурс влади як проблема філософських наук	141
Шелюх Л. П.	Філософія мови М. Бахтина в світлі лінгвофілософії класического структуралізму	142
Секція «Теорія і практика соціології»		
Секція «Теорія і практика соціології»		
Худа А. В.	Студентське самоврядування: особливості та перспективи розвитку у м.Дніпропетровськ	145

Волобуєва С. В., Волобуєв І. Ю.	Алкоголізм і наркоманія серед молоді як класичні вияви суспільної девіації та соціальної патології	148
Горпинич Ю. С.	Виртуальный мир и телесность: социологическое измерение проблемы	151
Гудзенко О. З.	Креативний клас як агент ініціації соціокультурних змін українського суспільства	153
Драпп І. О.	Фриланс как развивающаяся форма наемного труда в современном обществе	155
Захаренко А. Р.	Проблеми становлення візуальної соціології як сучасного напрямку наукового знання	158
Lytovka M.	Institutionalisation of CAM in Poland	160
Мир Мохаммад С.Р.	Регонфігурація моделей споживчої поведінки молодого покоління в Україні	161
Тупікова С. В.	Особливості наукового теоретизування концепту «тілесність» у вітчизняному соціологічному дискурсі	164
Фіщук С. С.	Образ культурного героя: презентация региональной «индивидуальности» и код идентификации (на примере Донбасса)	168
Бицюра О. В.	Сучасна релігійність студентства у контексті якісної парадигми в соціології: використання методики «sentence completion test»	170

***Секція «Політичні інститути і процеси в Україні і світі»
Секция «Политические институты и процессы в Украине и мире»***

Боярська О.А.	Політична участь як об'єкт дослідження	174
Воїнова Я.	Політична комунікація як об'єкт дослідження в сучасному суспільстві	176
Дузь І.	Неурядові чи громадські організації: труднощі визначення	177
Клюй А. І.	Категорії політичного протесту	178
Ковальова М.	Функції неурядових організацій в політичній сфері	179
Корнієнко Г.	«Погане» громадянське суспільство як проблема «третього сектору»	180
Козлов Я.	Розвиток теорії «громадянського суспільства»	181
Кравець А.Ю.	Інституційний дизайн лобізму	182

Красюк Ю.	Школи в дослідженні громадянського суспільства	184
Лех Ю.	Втрата «конститууючої» сторони як проблема розвитку неурядових організацій	185
Лисиця А.	Конгруентність та розвиток громадянського суспільства	186
Маркіяненко Д.	Селективні та колективні блага в громадській діяльності	187
Маркова О.	Націоналізм та громадянське суспільство в поглядах Е. Геллнера	188
Марчак В.	Причини соціально-політичної пасивності українців	189
Пащенко В.І.	Етичний вимір теорій походження держави	191
Семенченко Т.В.	Роль СМІ в міжнародних політичних процесах	192
Славкінська М.	Концепція громадянської активності та соціального капіталу Р. Патнема	193
Ставченко С.В.	Сучасна стратегічна політика США на пострадянському просторі	194
Тарасюк Д.	Теорія груп та теорії колективної взаємодії	197
Третяк О.А.	Війна та ідентичність	197
Тит О.Г.	Локальні політичні партії-проекти: до проблеми визначення	199
Шуліка А. А.	Прекаріат в сучасному світі: політичні фактори формування	200
Тупиця О.Л.	Многопартійність: сутність і функціональна специфіка	204
Пащенко В. І.	Методологія політологічного дослідження фінансово-промислових груп	205
Чернова В.В.	Комплексний підхід до подолання корупції: поєднання адміністративних та морально-етичних заходів	206
Шуліка А. А.	Національна безпека як предмет аналізу	208
<i>Секція «Державне управління та місцеве самоврядування»</i>		
<i>Секция «Государственное управление и местное самоуправление»</i>		
Гамкало І.	Формування та використання місцевих бюджетів в умовах соціально - економічного розвитку територій	210

Литвиненко Н.В.	Визначення підходів щодо реалізації повноважень державних органів з надання державних послуг	212
Пронин В.	Концептуальні основи фінансової незалежності місцевого самоврядування та її бюджетного потенціалу	214
Сіроштан А.І.	Функції та методи кадрового забезпечення	215
Відомості про авторів / Сведения об авторах		218

Секція «Історія педагогіки і освіти»
Секція «Історія педагогіки и образования»

Божук Л. В.

**ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ :
ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА ТА СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖЖІ**

Освіта посідає одне з провідних місць у суспільному житті. Рівень і якість національної системи освіти визначають розвиток особистості як носія знань й активного учасника суспільних процесів. Безпосередня освітянська практика, її системність та спрямованість стають складовими національної ідеї, а отже, й впливають на формування національної стратегії України.

Основними завданнями сьогодення як громадської, так і державно-суспільної сторін є ширення українського, української національної ідеї у світі. Носіями цієї ідеї є світове українство – українці в Україні і закордонні українці.

Освітній чинник є безумовним в українських громадах за кордоном, ставши на початковому етапі об'єднавчим підґрунтям для різних груп емігрантів, що здебільшого вели замкнутий спосіб життя в іншоетнічному середовищі. У подальшому через «українознавчі цінності», сприяючи формуванню національної самосвідомості українців, а отже й збереженню їхньої самобутності як спільноти, він залишається чинником етноохоронним.

Становлення шкільництва українського зарубіжжя було зумовлене низкою важливих чинників:

1. Еміграція з України як фактор, що виявився у кількісних і якісних показниках еміграційного середовища (чисельність, низький рівень освіти тощо). У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. еміграція українців за межі України набуває масового характеру. Причому вона охоплює як еміграцію з під-Австрійської, так і з території Російської імперії. Головною причиною масової еміграції з українських земель стали соціально-економічні чинники, насамперед безземелля селян. Відтак, переважна більшість українських емігрантів кінця ХІХ – поч. ХХ ст. були селянами.

2. Актуальність освіти. Різні причини спонукали українців залишати свою Батьківщину, проте потреба духовного єднання, вболівання за збереження віри, культури не дозволила їм покійно асимілюватися з місцевим населенням на еміграції. Майже в усіх країнах розселення новоприбулі українці почали наполягати на своєму відокремленні, в, передовсім, духовно-релігійному, а отже, й громадсько-культурному житті. Об'єднуючись у громади, спілки, товариства, вони тим самим заявляли про свою соціальну значущість. Прагнення зберегти етнічну ідентичність в парі з «блоковим» поселенням допомагало українським емігрантам протистояти асиміляції. Українські наукові та культурні діячі, педагоги чітко усвідомлювали роль і значення національної освіти

в іншокультурному середовищі як складової культурного розвитку, важливого чинника етнозбереження.

3. Одним із важливих чинників у творенні української освіти у межах іншонаціонального простору була цілеспрямована робота самих українців, їхнє бажання через освіту досягти успіху з одного боку, а з іншого – не втратити зв'язків з батьківською землею та надія на неминуче повернення. Окрім того, більшість українських емігрантів прагнула дати освіту власним дітям, забезпечивши їм тим самим можливість посісти краще місце в суспільстві країни проживання.

4. Важливою передумовою становлення української освіти в зарубіжжі була взаємозалежність освіти – формування національної освіти і педагогічної думки в Україні й перенесення цього досвіду в еміграцію. Ці процеси фактично були паралельними, адже на початку ХХ ст. і на українських землях, і в еміграції розвиток українського шкільництва відбувався на громадських засадах, оскільки Україна перебувала у підневільному стані.

5. Саме за кордоном відбулося поєднання педагогічної теорії з практикою. Розроблена на поч. ХХ ст. українськими вченими-педагогами концепція національної школи та виховання внаслідок поразки української революції не була втілена в життя в Україні, а віднайшла свій вияв уже на еміграції, що забезпечило міцне підґрунтя розвитку шкільництва в українському зарубіжжі.

6. Вагомим чинником постання української освіти за межами України стало логічне продовження та розвиток на еміграції теорії національної школи: від С. Сірополка аж до сучасності. Тобто, розробки в галузі освіти та національного виховання становили єдиний потік теоретичного знання.

7. Насамкінець, діяльність українських наукових та освітніх закладів як вищої так і середньої ланки на еміграції мала всеукраїнське значення, оскільки забезпечувала реалізацію завдань, які не могли бути вирішені на українських землях. Насамперед, це представлення світові здобутків української культури, яке здійснювалося через безпосередні контакти з європейськими науково-освітніми та культурними осередками, що, в свою чергу, сприяло піднесенню української освіти та науки до західноєвропейського рівня. Інший, не менш важливий аспект діяльності українських наукових та освітніх інституцій на еміграції – підготовка та виховання нових кадрів інтелектуальних працівників, які, як на чужині, так і в ріднім краю, розвивали б українську науку, освіту, інженерно-технічну думку та мистецтво, поповнюючи тим самим культурні надбутки українського народу.

Створення національної школи, розвиток літератури, мистецтва й науки в рідній мові стали головними гаслами національно-визвольних прямувань українського народу ще на рубежі ХІХ–ХХ століть. Українські прогресивні громадські діячі, педагоги розуміли, що національне визволення може бути виборене лише власними силами через відродження української культури. Оскільки кожна етнічна спільнота передає та відновлює свої культурні цінності через рідномовну освіту, то вихід на чільне місце в

українському національно-культурному русі на поч. ХХ ст. шкільного питання був цілком закономірним. «Питання про широку вселюдську освіту є одним з найважливіших питань у кожної нації. У нас, українців, це питання має ще більшу вагу, бо ми zostалися в просвітних справах позад усіх європейських народів, і в нас справа освіти є разом і справою нашого національного відродження. Коли ми хочемо чогось досягти як національний організм, мусимо з усієї сили стати до освітньої роботи» [1, с. 3], – стверджував Б. Грінченко.

Магістральною проблемою української педагогіки стає ідея національної школи. Українські педагоги, зокрема, Б. Грінченко [1; 2], О. Іванчук [3], С. Русова [4; 5; 6], С. Сірополко [7; 8], І. Стешенко, Я. Чепіга [9], І. Ющишин [10] та ін. ставили за мету виховання національно свідомих українців, зорієнтованих на національний виховний ідеал.

Аналіз української педагогічної спадщини дає нам підстави стверджувати: на початку ХХ ст. українськими освітянами були розроблені концептуальні засади національної освіти і виховання, основні напрямні розбудови української школи.

Зокрема, С. Сірополко, визначивши національний принцип одним із пріоритетних у розбудові нової української школи, яку він бачив як цілісну систему взаємопов'язаної і взаємозумовленої дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, акцентує увагу на здійсненні навчання у ній «матерньою мовою» [11, с. 3–4].

Теоретично і практичними справами утверджувала ідею національної освіти та виховання української молоді Софія Русова, вважаючи що українська школа має будувати свою нову форму на національній ґрунті у тісному живому зв'язку з народним життям, з характерними рисами культурного розвитку народу [4, с. 36; 5, с. 3–7].

Вищеозначені педагогічні ідеї були покладені в основу реформ освіти, які проводилися в Українській Народній Республіці упродовж 1917–1920-х рр. за безпосередньої участі С. Русової, І. Стешенка, П. Холодного, І. Огієнка, С. Сірополка, Я. Чепіги, О. Музиченка та ін. і віднайшли свій вияв у «Проекті єдиної школи на Україні» [12, с. 30–36], що набрав чинності уже на еміграції у Тарнові після затвердження його Радою Республіки – тимчасового представницького органу УНР за межами України.

Після поразки української революції та втрати Україною незалежності, коли численні урядові, військові, культурно-освітні чинники опинилися на території Польщі та Чехословаччини, ідея національної школи підтримувалася і розвивалася українською еміграцією. Мова йде, насамперед, про педагогічну спадщину С. Русової, С. Сірополка, Г. Ващенко, С. Смаль-Стоцького, А. Волошина, І. Огієнка, В. Сімовича та багатьох інших українських вчених-педагогів, які довгий час були відчужені від духовного життя рідного народу.

Теоретичні напрацювання українських педагогів, розроблені на Батьківщині, на жаль, в силу історичних обставин, не були втілені в життя, а тому не віднайшли своєї практичної реалізації. Значна частина науковців та педагогів, які були задіяні в розробці «Проекту єдиної школи на Україні» та проведенні освітянських реформ доби УНР, опинившись на

еміграції, не лише продовжила теоретичні розробки концепції української національної школи та виховання, але й практично втілювала її в життя українського шкільництва за кордоном.

Так, наприклад, безпосередню участь у відкритті та діяльності двох українських гімназій для інтернованих вояків у таборах Тарнова і Ченстохова брав С. Сірополко, який на еміграції в Польщі перебував на посаді товариша міністра освіти. Цікаво, що навчання в цих освітніх закладах здійснювалося за програмою та статутом «Єдиної школи». Міністерство Освіти, кероване вченим-педагогом, взяло також на себе обов'язок організації та проведення різноманітних лекцій, фахових курсів з українознавства, педагогічних, богословських, іноземних мов, тощо. До програм зазначених курсів входили історія України, географія, математика, українська мова, психологія, педагогіка [8, с. 8 – 9; 13].

Отже, теорія єдиної школи, розпрацьована українськими педагогами на батьківщині у 20-х рр. ХХ ст., віднайшла практичне втілення в життя у таборах інтернованих серед дітей емігрантів та вояків. Діяльність українських наукових та освітніх діячів-емігрантів спрямовувалась на вирішення першочергових завдань державної ваги. Власне про це наголошував у своїй праці «Сучасна українська еміграція та її завдання» Голова Директорії УНР Симон Петлюра. Розглядаючи українську еміграцію як органічну інтегральну частину українського народу, С. Петлюра подав своє бачення розвитку української освіти за кордоном, закликаючи еміграційну молоддь і студентство не гаючи часу вчитися, використовуючи безпосередні контакти з закордонними осередками освіти і науки, оскільки молода Українська держава потребуватиме кваліфікованих спеціалістів [15, с. 222].

Отже, передумовами становлення українського шкільництва за кордоном були: 1) практична необхідність в освітніх закладах для українського соціуму, що переважно був неосвіченим або малоосвіченим; 2) формування засад нової школи в Україні, а отже посилення цих ідей і здобутків на еміграції; 3) поразка Української революції (1917–1921 рр.), а відтак й неможливість розвитку національного шкільництва в Україні. Виїзд значної частини відомих діячів українського шкільництва за кордон і продовження там теоретичної й практично-педагогічної роботи; 4) з появою політичної еміграції у 20-х рр. ХХ ст. пов'язане поглиблення теоретичних розробок у галузі українського шкільництва та значення ролі освіти для розвитку самосвідомості нації і розширення освітньої мережі.

Література:

1. Грінченко Б. Перед широким світом / Борис Грінченко. – К., 1907. – 320 с.
2. Грінченко Б. Якої нам треба школи / Борис Грінченко. – К.: Друк. С.А. Борисова, 1906. – 36 с.; Його ж : Народні вчителі і українська школа / Борис Грінченко. – К.: Друк. Тов-а М. О. Гирич, 1906. – 50 с.; Його ж: Грінченко Б. Д. Листи з України Наддніпрянської / Б.Д. Грінченко, М. П. Драгоманов // Діалоги про українську національну справу [упоряд. А. Жуковський]. – К.: НАН України, Інститут української археографії, 1994. – С. 37–145;
3. Іванчук О. Проблема націоналізації нашого виховання / О. Іванчук // Учитель. – 1910. – Ч. 10. – С. 147–149.
4. Русова С. Ідейні підвалини школи / Софія Русова // Світло. – 1913. – № 8. –

С. 33–38.

5. Русова С. Націоналізація школи / Софія Русова // Вільна Українська Школа. – 1917. – № 1. – С. 3–7.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова. – К.: Освіта, 1996. – 303 с.
7. Сірополко С. Завдання нової школи / Степан Сірополко. – Нова Ушиця на Поділлі, 1919. – 20 с.
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко; [ред. : Ю. Вільчинський, Л. Масенко]. – К. : Наукова Думка, 2001. – 912 с.
9. Чепіга Я. Передмова до проекту української школи / Яків Чепіга // Світло. – К. – 1913. – № 1. – С. 30–37; Його ж. Проект української школи / Яків Чепіга // Світло. – К. – 1913. – № 2. – С. 31–41; № 3. – С. 14–30; № 4. – С. 12–29.
10. Ющишин І. Рідна мова в рідній школі / Іван Ющишин // Учитель. – 1910. – Ч. 20–22. – С. 320 – 323.
11. Сірополко С. Школа і книжка / Степан Сірополко // Світло. – Київ, 1910. – Кн. 4. – С. 3–6.
12. Крилов І. Система освіти в Україні: 1917–1930: досліди і матеріали / Іван Крилов. – Мюнхен, 1956. – 96 с. – (Інститут для вивчення ССРСР; серія І; ч. 28).
13. Сірополко С. Національне виховання і позашкільна освіта / Степан Сірополко // Діло. – Львів, 1925. – Ч. 26. – С. 1–2; Його ж. Дальтон – плян в шкільному вихованню. – Львів, 1928. – 35 с.
14. Петлюра С. В. Сучасна українська еміграція та її завдання / С. В. Петлюра // Вибрані твори та документи [уклад. Л. В. Голота]. – К.: «Довіра», 1994. – 271 с.

Бондар Т. І.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В США

Процес упровадження інклюзивної освіти в Україні позначений труднощами через психологічну та професійну неготовність учителя загальноосвітньої школи до взаємодії з дітьми, які мають особливі освітні потреби, в умовах загальноосвітньої школи та нездатність системи спеціальної освіти зреалізувати потенціал накопиченого теоретичного і практичного досвіду у формуванні дитячої особистості, залученні дітей до соціального життя. Для реалізації поставленої мети вчителі загальноосвітніх шкіл мають оволодіти інклюзивною компетентністю, а педагоги спеціальної системи освіти забезпечити теоретично-практичне підґрунтя, що вможливує розв'язання багатьох проблем інклюзивного навчання. Аналіз порушеної проблеми в США засвідчив, що дієвим чинником досягнення успіху на шляху впровадження інклюзивної освіти є взаємодія спеціальних і загальноосвітніх інклюзивних навчальних закладів.

Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних положень щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні зробили В. Бондар, Е. Даніельс, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Кузьменко, Т. Лорман, Ю. Найда, Н. Софій, К. Стаффорд. Еволюцію розвитку спеціальної освіти студіювали М. Алкін, Дж. Кауфман, Ф. Фрімман, Д. Фукс, С. Хакінз. Питання взаємодії педагогів спеціальної й загальної освіти в США розробляли Дж. Бауенз, Ч. Веббер,

В. Енгл, С. Кагілл, Дж. Лупарт, С. Мітра, С. Ріплі. У комплексі проблем упровадження інклюзивної освіти донині не опрацьованим та актуальним є питання соціально-педагогічних умов розвитку інклюзивної освіти в США. Вивчення зарубіжного досвіду дасть змогу переосмислити власні напрацювання та адаптувати ефективні практики до освітніх систем України.

Сучасний стан розвитку інклюзивної освіти в США завдячує особливостям розвитку спеціальної освіти в США, що принципово відрізняються від розвитку спеціальної освіти в Україні. До 1975 р. близько 200 тис. дітей у США з різними порушеннями здоров'я проживали в спеціальних закладах, де часто не було передбачене надання освітніх послуг. Ще 3500 тис. дітей, які мали порушення здоров'я, відвідували школи, але не отримували необхідних освітніх послуг. Загальноосвітні школи мали право не зараховувати дітей з особливими освітніми потребами або навчали їх у відокремлених класах загальноосвітніх шкіл із заборотою спілкування з «типовими» дітьми. [1]. Будь-які доступні види матеріально-технічного забезпечення або послуг для таких дітей існували переважно поза межами освітньої системи основного потоку, їх надавали здебільшого в певних установах, виправних закладах чи в спеціальних школах / класах за місцем проживання. Такі ініціативи на той час сприймали як успішні реформаторські заходи.

Правова свідомість громади США вплинула на розвиток освіти, покликаної задовольнити особливі потреби дітей з інвалідністю. Громадяни США, реагуючи на «якість» закону та дискриміноване ставлення загальних шкіл до дітей з особливими освітніми потребами, наполягали на дотриманні державою зобов'язань щодо забезпечення рівних громадянських прав усім суб'єктам правового поля.

Правова обізнаність громадян у стані справ освіти дітей з особливими освітніми потребами, прагнення забезпечити таким дітям рівний доступ до освіти, реалізуючи конституційне право, були тими провідними факторами, що вплинули на ухвалу вирішального документа для розвитку інклюзивної освіти – «Закону про освіту всіх дітей із порушеннями» 94 142 (1975 р.). Згідно з чинними вимогами всі діти з обмеженими можливостями повинні здобувати безкоштовну, адекватну до навчальних запитів освіти, бути включеними до основного потоку (до складу основної групи «mainstreaming») у найменш обмежувальному середовищі. Ідеї загальної освіти асоціюються з уявленнями про обслуговування учнів з особливими потребами в місцевих школах у межах уніфікованої системи освіти. Завдяки ухваленню закону близько одного мільйона дітей, дискримінованих через вади, одержали доступ до системи загальної освіти.

В аналізованій період помітна все більша підтримки шкіл як найбільш життєздатних суспільних установ, спроможних розв'язувати соціальні проблеми, що перешкоджають успішному розвитку суспільства [2]. Закон регулював механізм фінансування, що вможливило доступ дітей з особливими потребами до загальної освіти. Саме добре продуманий фінансовий складник дав змогу поширити підтримувані державою школи та класи спеціальної освіти, сформувані окрему, хоч і паралельну, систему

шкільної освіти. Учні з більш гострими формами порушень розвитку на постійній основі переводили до спеціальних класів або на спеціальні програми, проте намагалися (наскільки це можливо) залишати їх у загальноосвітніх місцевих школах. Більшість учнів із незначними або з помірними відхиленнями розвитку навчалися здебільшого у звичайних класах із додатковим наданням необхідних спеціалізованих послуг [3]. Широко практикували інтеграцію та мейнстримінг (включення дітей до певних видів діяльності після основного навчального процесу). Ці тенденції вимагали тісної взаємодії загальної та спеціальної освіти. У зближенні систем загальної та спеціальної освіти вбачали потенціал для подолання принципових недоліків цих систем і переходу від відокремленого становища й ізоляції дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з тяжкими або з очевидними формами порушень розвитку, до спільного освітнього середовища, із розробленням якісних навчальних програм, зорієнтованих на потреби місцевої громади за місцем проживання дитини.

У Сейлор виокремив основні чинники, що оптимізують розвиток інклюзивної освіти: підтримка адміністрації, професійний розвиток педагогів із використання таких технологій, як партнерське викладання, кооперативне навчання, метакогнітивні стратегії [4]. Станом на сьогодні триває тенденція до злиття спеціальної й загальноосвітньої систем у США. Партнерське викладання («co-teaching»), або спільне викладання, або тандемне викладання («co-teaching»), є характерною рисою зближення суб'єктів навчального процесу. Таке викладання передбачає спільну організацію й реалізацію навчальної діяльності учнів двома (або більше) фахівцями, рівними за освітнім рівнем кваліфікації й різними за спеціалізацією. У контексті спеціальної освіти США прикладом партнерського викладання слугує взаємодія вчителя-предметника («General Education teacher») і спеціального педагога («Special Education teacher») в інклюзивному класі загальноосвітньої школи. Партнерське викладання ґрунтоване на спільній відповідальності за планування навчального процесу, навчання, оцінювання всіх учнів інклюзивного класу та досягнуті результати.

Як зазначили Ч. Веббер і Дж. Лупарт, злиття спеціальної та загальної освіти є важливим кроком до багаторівневої зміни системи шкільництва взагалі. Це означає, що інклюзивна освіта не може бути втілена простим поверненням учнів з особливими навчальними потребами до системи загальної освіти, яка не змінилася. База знань, ізольовано розвинена окремими курсами спеціальної освіти, повинна бути синтезована в ширшу систему загальної освіти. Спеціалізовані форми викладання та оцінювання, які застосовують на заняттях спеціальної освіти, потрібно використовувати й у системі загальної освіти для гарантії задоволення більшої частини потреб різних учнів.

Таким чином констатуємо, що розвитку інклюзивної освіти в США сприяли певні соціально-педагогічні умови. 1) Правова свідомість громадян США та гуманістична налаштованість зацентрували увагу федерального уряду США на вирішенні проблеми забезпечення доступу

до освіти дітей з особливими освітніми потребами. Наполегливість громади й віра в конституційне право вплинули на ухвалу вирішального для розвитку спеціальної та інклюзивної освіти документа – «Закону про освіту всіх дітей із порушеннями» ЦП 94 142 (1975 р.). 2) Наступною умовою, що сприяла впровадженню інклюзивної освіти, виокремлено забезпечення дієвої нормативно-правової бази з добре спланованим фінансовим складником. Прийняття Закону ознаменував початок нового періоду: чинні вимоги стосовно забезпечення дітям з особливими потребами доступу до спеціальної освіти в менш обмеженому середовищі вможливили створення низки спеціальних програм, ресурсних центрів і спрямування учнів із «відокремлених» класів до загального потоку. 3) Однією з умов успішності розвитку інклюзивної освіти вважаємо взаємодію спеціальної й загальної освіти, що вимагало додаткового фінансування, професійного розвитку та підтримки адміністрації.

Для успішного впровадження інклюзивної освіти в Україні необхідно реформувати управління освітою, що оптимізує розвиток прогресивних ідей, витлумачувати спеціальну й загальну освіту як єдину систему, яка працює заради добробуту дітей із різними освітніми потребами, зацентрувати увагу уряду на значущості загальноосвітнього навчального закладу як життєздатної суспільної установи, спроможної розв'язувати соціальні проблеми та забезпечувати успішний розвиток гуманістичного суспільства.

Література:

1. Stainback W. A rationale for the merger of regular and special education / W. Stainback, S. Stainback, G. Bunch ; ed.: S. Stainback, W. Stainback, M. Forest // *Educating all students in the mainstream of regular education*. – Baltimore, MD : Paul H. Brookes, 1989. P. 15 26.
2. MacMillan D. L. Evolution and legacies / D. L. MacMillan, I. G. Hendrick ; ed.: J. I. Goodlad, T. C. Lovitt // *Integrating general and special education*. – NY : Macmillan, 1993. P. 23 48.
3. Лупарт Дж. Шкільна реформа у Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл [Електронний ресурс] / Дж. Лупарт, Ч. Веббер. – Режим доступу : <http://www.education-inclusive.com>. Загол. з екрана. – Мова англ.
4. Sailor W. Inclusion. Testimony before the Research Agenda Task Force of the President's Commission on Excellence in Special Education, Nashville, TN: Research Agenda Task Force Meeting and Public Hearing, Peabody College of Vanderbilt University, 2002. P. 2–35.

Буряк Н. Б.

ДУХОВНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА: ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ІЛЬНИЦЬКОЇ Л. В.

Вимірювання спраглих насичень поезики рідного слова розпочинається завдяки спостереженню за світом і реалізується, в першу чергу, у творчому процесі накопичення ресурсних чуттєвих форм відношення до духовного змісту життєвих ідеалів та істин. Вже є незаперечним той факт, що ритмічні забарвлення дозволяють досліджувати внутрішні промені довколишнього саява по-іншому. Таким чином, наскрізні риторичні

питання саме духовної та виховної сутності демонструють не тільки постійне тематичне схоплення, а і єднання навколо поетичних витоків гуманістичного потенціалу. Цілеспрямований пошук призначення людини – мета особистісного існування – ці запити у віршованих рядках постають водночас і виразно, і переконливо, бо для читацької аудиторії досить важливим є зазначити у поетичному тексті напрямок до невідомого та недосяжного, який може бути і ніжно-ліричним і пафосно-епічним. Насамперед, це твердження найлегше у об'єктивний спосіб зрозуміти, проглянувши вельми цікаву збірку віршів Любови Ільницької [1].

Зрештою, слова повсякчас оточують людей, але лише авторська наголоси та акценти спроможні схвилювати і наблизити аудиторію до роздумів, адже нестримне багатство поетичних поєднань змісту і форми впливають на всебічний духовний розвиток не одного покоління. На сторінках свого літературно-художнього видання «Очі неба у просторі життя» авторка, між іншим, розмірковує над основою римованих витоків, запитує: звідки ж береться першопочаток «красного слова»? – і поетично ствердно вказує: «Дарунок образного сенсу... Душа поезії – розмова.» [1, с. 152].

Проте у наш час скрутного сьогодення, не описати звичайними словами приреченість безнадійного соціального становища багатьох людей. Тому розглядати символи палкого, інколи пригніченого життя, і у різнобарв'ї явищ долі кожного індивідуума – це складна площина не тільки для поетичного, але й для теоретичного обговорення. У передмові до збірки власних творів Ільницька Л. В. звертається до читачів наступними словами: «Якими очима треба дивитися у прийдешній день? – Радісними! Нечіткість плинності підхоплює непевність, скарби розкидані, вони зненацька потрапляють нам на очі» [1, с. 3]. Ця далекоглядна символічна зворушливість авторських нагадувань з приводу необхідності відчуття власного голосу у кожному кроці свого існування чітко, врешті-решт, об'єднує строкату різноманітність поетичних творів. Тобто, досліджуючи певним чином зазначене видання [1], важко не помітити рису зацікавленого погляду на світ не оминаючи буденне, мова йде про те, що впевнена позиція автора відчувається і у виборі тематики віршів, оскільки поетичні рядки, написані душею, мають адресуватися широкому читацькому простору. У поетичній добірці зустрічаються твори, які відносяться до таких розділів, як «Співочий камінь», «Пори року», «Очі неба», де виразно освітується спостереження автора за природньо-емоційними взаємовідношеннями людини, наміри якої є здебільшого впливово-соціальними, саме з повсякчас оточуючими явищами прекрасних та трагедійних вимірів навколишніх випромінювань енергійної необмеженості натхненного поступу омріяного існування. Як приклад, можна навести наступні рядки: «Моря перетинають перехрестя – об'ємна думка грізним чарам дня» [1, с. 113]. Разом з тим, у літературно-художньому виданні Л. Ільницької є і характерно особливі розділи. Отже, передусім, у найбільшій мірі ця відзнака стосується таких частин книги, як «Естетика поетики» та «Стиль епохи». Розкриваючи вишуканими засобами філософської лірики насичений предмет естетичних сподівань, автор збагачує, між іншим, і теоретичну сферу наукових опрацювань, адже традиційний

понятійний арсенал естетики розширюється власними поетичними спробами пояснити одвічний дослідницький запит: «Чи випереджає час науку про красу?» Та сучасний автор знаходить конструктивно-вірогідну мовленнєву послідовність: «...відповідно, якщо мова заходить про безмежжя прекрасного у просторі естетики вічного злету буття» [1, с. 3].

Таким чином, переваги поетичного осягнення духовних символів та знаків втілюються у інший досвід: зпершу, літературно-художній, а надалі, вже у навчально-виховний, бо лише літературна творчість дозволяє віднайти вірні слова до невимовно складних життєвих процесів. Насамкінець, безумовно варто підкреслити справжню сутність духовно-виховного потенціалу поетичних авторських спроб Ільницької Л. В. – адже лише у гармонійній віршованій спосіб можливо наблизити широку читацьку аудиторію до оволодіння надважливими поглибленими сенсами розмаїтого пізнання таїни світла, що постійно збагачує знаки наскрізь присутньої істини.

Література:

1. Ільницька Л. В. Очі неба у просторі життя: Поезії. – К.: «Альфа Реклама», 2013. – 200 с..

Гончаренко І. В.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РОБОТОЮ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941 – 1944 РР.)

Події, пов'язані з Другою світовою війною та періодом гітлерівської окупації України стали тим часом, коли вирішувалась доля існування нашого народу. Об'єктивне вивчення всіх напрямів соціокультурної нацистської окупаційної політики, у тому числі й у сферах загальної і професійної освіти, дає можливість наблизитися до розуміння сутності гітлерівського режиму.

До певного часу вся територія України перебувала у віданні військової адміністрації, представленої польовими (фельд-) та місцевими (ортс-) комендатурами Вермахту, які були комбінованими військово-територіальними органами німецького окупаційного управління, до компетенції яких належали питання військового та господарського характеру. Питання взаємодії з органами місцевого управління належали до компетенції VII (адміністративних) відділів військових комендатур. На останні й покладалися завдання організації та відновлення діяльності освітніх установ. Питання доцільності їх відкриття розв'язувалося адміністративними відділами комендатур [1].

Адміністрація РКУ не створювала органів управління освітою на регіональному чи обласному рівні, це заважало уніфікації освітнього процесу і разом з тим створювало умови для певної свободи дій місцевих органів влади. У цілому це визначало специфіку у відповідній сфері не тільки на рівні областей, районів, але й окремих населених пунктів [2]. З ініціативи фельдкомендатур в окремих регіонах України, а саме у Вінниці, Дніпропетровську, Житомирі, Рівно та Кіровограді були створені обласні управи, в організаційній структурі яких перебували відділи освіти. У

Житомирській обласній управі управлінська структура діяла під назвою «відділ народної освіти» [3]. Ці владні органи здійснювали загальне керівництво роботою освітянських закладів на управлінському рівні область – район. Подекуди, здебільшого в західних регіонах країни, у досить короткий хронологічний проміжок часу (влітку та восени 1941 р.) до складу сільських управ було введено відділи освіти [4].

Важливо зазначити ще одну обставину, характерну для управлінської практики органів німецької влади, на які й покладалися завдання організації роботи закладів освіти. Вона стосується значного рівня паралелізму та дублювання в управлінській дійсності. Так, у структурі політичного управління РКУ перебував відділ науки й культури, із підвідділом вищої школи. До організаційної структури генеральних комісаріатів також входили шкільні відділи. Але вже на рівні генеральних комісаріатів можемо побачити явище паралелізму. До структури головного відділу харчування й сільського господарства типового генерального комісаріату входив відділ I «Загальні сільськогосподарські питання», а до нього у свою чергу підвідділ «Сільськогосподарські дослідницькі і освітні питання». Існують документально зафіксовані дані, що службовці цього відділу генерального комісаріату «Київ» займалися створенням шкіл сільськогосподарського профілю, одну з яких передбачалося створити в Боярці [5].

Аналогічні факти зафіксовані і в організаційній структурі гебітскомісаріатів усіх генеральних комісаріатів РКУ. Так, у службовому віданні політичних відділів гебітскомісаріатів перебували народні та вищі школи. На господарські відділи тих же гебітскомісаріатів покладалося завдання управління й налагодження контролю за процесом професійного навчання. Таким чином, у межах однієї німецької управлінської структури існували відділи, службова компетенція яких взаємоперепліталася, дублюючи одна одну.

Безпосереднє керівництво роботою відкритих навчальних закладів належало відділам освіти районних та міських управ, хоч, скажімо, у 1941 р. в окремих регіонах України були створені досить цікаві проекти щодо системи управління освітянською галуззю. Так, при Рівненській міській управі передбачалося створення адміністративного округу «Рівненська шкільна округа» на чолі з куратором. Шкільна округа мала складатися із загального відділу, відділу народних шкіл, відділу середніх шкіл, відділу фахових шкіл, позашкільного відділу, відділу персональних справ. Районну ж шкільну владу під назвою «Районна управа народної освіти» мав очолювати інспектор із відповідним штатом кваліфікованих працівників [6].

Організаційна структура органу, уповноваженого організовувати навчання в закладах освіти, була спрощеною, а відтак усі питання, пов'язані з професійною освітою, перебували в компетенції шкільної секції.

Остаточне рішення щодо відкриття закладів освіти покладалося на гебітскомісаріати, при яких була введена посада шкільного радника. Він вивчав питання необхідності відкриття того чи іншого навчального закладу, визначав порядок управління й організації контролю за роботою

і лише після цього мав право звертатися до гебітскомісара [7].

Контроль за виконанням розпоряджень і наказів, які врегульовували порядок роботи навчальних закладів усіх рівнів, покладался на штат інспекторів при відділах освіти. Так, на одній з інструктивних нарад шкільних інспекторів генеральної округи «Дніпропетровськ», що відбулась у квітні 1942 р., йшлося про наступне: «Для забезпечення правильного і вичерпного інструктування завідуючий шкільним відділом докладно інструктує своїх інспекторів і дає їм такі матеріали: а) орієнтовний план семінарів по підготовці до навчального року для завідувачів і вчителів шкіл; б) коротку інструкцію про організацію перших класів професіоналізованих середніх шкіл і проведення навчання в них; в) примірні навчальні плани для професіоналізованих середніх шкіл» [8].

Загалом до цих відділів намагалися увести людей, які мали педагогічну освіту та працювали хоча б певний час за фахом. [9].

Навчальні заклади системи загальної та професійної (фахової) освіти підпорядковувалися відділам освіти міських управ. Невелика кількість різноманітних курсів, які здійснювали підготовку робітничих кадрів для міського господарства, фінансувалась господарськими відділами міських управ. Частина закладів освіти мала не територіальне, а відомче підпорядкування, як, наприклад, Київський водний політехнікум 2-го польового водно-шляхового управління [10]. А от Вінницький енергетичний технікум, який готував учнів на теплотехнічному та електротехнічному відділеннях, підпорядковувався окружному управлінню цукрової промисловості. Технікум готував механіків-теплотехніків та механіків-електротехніків для підприємств цукрової промисловості регіону [11].

Заклади освіти професійного спрямування неодноразово змінювали своє відомче підпорядкування. Часто в цьому управлінському сегменті спостерігалася справжня анархія. Наприклад, Писарівщинський сільськогосподарський ветеринарно-зоотехнічний технікум, розташований у Диканському районі, що на Полтавщині, станом на 2 листопада 1941 р. підпорядкувався Полтавській обласній земельній управі. У лютому 1942 р. він був переданий Полтавській обласній конторі тресту державних господарств [12]. Водночас керівник закладу освіти мав право звертатися безпосередньо до місцевої німецької сільськогосподарської командатури. У березні ж 1942 р. відповідно до вказівок німецького командування технікум був підпорядкований відділу освіти Диканьківської районної управи [13]. Такі часті переміщення підвідомчої юрисдикції не могли сприяти нормальній роботі закладу освіти.

Внутрішня організаційна структура цих відділів мала різний вигляд. У будь-якому разі уніфікованого підходу до розв'язання цієї проблеми не існувало. Ці управлінські рішення залежали як від особистого бачення німецьких та місцевих чиновників, так і від розмірів міст та районів, їхньої виробничо-господарської й комунальної інфраструктури, воєнно-стратегічного значення.

Окреме питання стосується проблеми кадрового забезпечення роботи управлінських структур, у службовому віданні яких перебували

заклади освіти. Зазначимо, що управлінський апарат освітянської сфери був репрезентований різними людьми, але, як правило, це були особи, які вже мали певний педагогічний чи управлінський досвід роботи у відповідних закладах і службах ще радянського періоду. Було серед них немало і представників наукової сфери. Так, станом на 30 вересня 1941 р. завідувачем відділу культури та освіти Київської міської управи був призначений професор К.Штепа – досить відомий український історик. Його заступниками стали П.А.Єфременюк (у справах середньої освіти), І.П.Кавалеридзе (у справах мистецтва) та Л.О.Окіншевич (у справах вищої школи та наукових установ) [14].

Водночас серед освітянських чиновників перебувало немало людей із «темним» минулим, звичайних пристосуванців [15].

Окупаційний апарат влади використовував освітян для проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед усіх категорій місцевого населення, а особливо на селі. Так, на Миколаївщині «довірені особи», виділені з вчителів, зобов'язувалися регулярно у вихідні дні та вечорами проводити перед односельцями читку брошур: «В підвалах ДПУ», «По новому шляху», «Що ми бачили в Німеччині». Місцева адміністрація РКУ поклала на плечі вчителів завдання проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед місцевого населення. За вказівками місцевої влади освітяни займалися збором відомостей про голодомор 1932 – 1933 рр., політичні репресії 30-х рр. XX ст. тощо.

Ретельно перевіряючи минуле претендентів на заміщення посад у відкритих закладах освіти, окупаційна адміністрація звертала увагу як на їхню професійну придатність, так і на довоєнне минуле.

Отже, характерною рисою управлінської дійсності німецьких органів влади РКУ, у службовій компетенції яких перебували питання організації та контролю за діяльністю закладів освіти для місцевого населення, були паралелізм та дублювання компетенції. Ці органи влади були репрезентовані адміністративними відділами комендатур Вермахту, сільськогосподарськими комендатурами, шкільними відділами генеральних комісаріатів, відділами сільського господарства та харчування однойменних адміністративних органів, шкільними та господарськими відділами гебітскомісаріатів.

Основним органом, координуючим роботу закладів освіти в окупованій Україні, стали відділи культури й освіти міських та районних управ, а також відповідні управлінські структури обласних управ. Їхнє керівництво складалося з представників інтелігенції, які могли виконувати покладені на них професійні обов'язки. Основним мірилом підбору відповідних управлінських кадрів була їх лояльність до нового режиму.

Жодного ступеня самостійності керівники як відділів культури й освіти, так і в цілому органів місцевого управління не мали. Їх штатні розписи та організаційна структура підпорядковувалися реалізації гітлерівської окупаційної політики. В окремих регіонах їм вдалося переконати німецьких управлінців у необхідності більш лояльного ставлення до відновлення роботи закладів освіти. Останні, зустрівшись із гострою кадровою проблемою, дозволяли відкривати заклади професійної освіти.

Література:

1. Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату "Україна": управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 – 1944 рр.): монографія / Гончаренко О.М. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – С. 120.
2. Бистра М. Нацистська політика в галузі освіти на окупованій території України (1941 – 1944 рр.) / М.Бистра // Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Видання Донецького національного університету. – 2009. – № 12 (42). – С. 123 – 128.
3. Ковальчук І. Поширення впливу ОУН-Б на Житомирщину в 1941 р. / І.Ковальчук // // Волинські історичні записки: зб. наук. пр. / Житомир. держ пед. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир: Полісся, 2008. – № 1. – С. 91.
4. 193 ДАРО. – Ф.Р-33. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 1.
5. Сільськогосподарські школи України // Голос Волині. – 1942. – 3 листопада.
6. 193 ДАРО. – Ф.Р-33. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 3.
7. ДАВО. – Ф.Р-1312. – Оп. 1. – Спр. 138. – Арк. 24.
8. Шайкан Валерій. Українська освіта ві добу гітлерівської окупації як засіб ідеологічного протистояння (За матеріалами вітчизняних архівосховищ) / Валерій Шайкан // Сторінки воєнної історії: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 211, 217.
9. ДАВО. – Ф.Р-1357. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 6.
10. Архіви окупації. 1941-1944 / Держ. ком. архівів України; Упоряд. Н.Маковська. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – С. 6.
11. Оголошення про набір учнів до Вінницького енергетичного технікуму // Вінницькі вісті. – 1942. – 19 липня.
12. ДАПО. – Ф.Р-2644. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1.
13. ДАПО. – Ф.Р-2644. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 36.
14. ДАКО. – Ф.Р-2356. – Оп. 6. – Спр. 63. – Арк. 1, 11.
15. ДАКО. – Ф.Р-2356. – Оп. 6. – Спр. 103. – Арк. 53.

Первухіна С. М.

СОФІЯ РУСОВА ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний етап державотворення в Україні вимагає реформування всіх сторін життєдіяльності людини. Це стосується і фізичного виховання, адже згідно я із Концепцією загальнодержавної цільової програми розвитку фізичної культури і спорту 2012 – 2016 рр. особливої уваги на сучасному етапі набуває питання розбудови національної системи фізичного виховання та оздоровлення дітей та молоді з урахуванням національних традицій та історичного досвіду [1]. Сьогодні фізичне виховання – важливий фактор всебічного й гармонійного розвитку особистості – виступає як соціально значуща діяльність, що сприяє формуванню і розвитку не тільки фізичних, а й особистісних якостей людини, таких як цілеспрямованість, дисциплінованість, життєва активність, працьовитість, патріотизм, національна самосвідомість, колективізм, оптимізм тощо [2, с. 2 – 3].

У зв'язку з цим, особливого значення набуває вивчення і творче використання досвіду українських педагогів, які збагатили унікальним

добробком розвиток вітчизняної педагогічної думки. До таких педагогів належить Софія Федорівна Русова (1856 - 1940).

С. Русова – палкий патріот національного виховання. Заповітом і наказом звучить звернення видатного педагога до сучасного покоління: «...Народ, що не має своєї школи, попасає задніх, йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні». Її невтомна педагогічна, наукова та громадська діяльність була спрямована на розробку концепції національної освіти і виховання. Українська національна школа, на думку С. Русової, має на меті виховати українськими засобами розумну, працювиту дитину, не відірвану від свого рідного народу, а навпаки — пов'язану з ним пошаною до всього свого, знаннями того, серед чого вона виростає [3, 4].

У системі національної освіти і виховання С. Русова надзвичайну увагу приділяла дошкільному вихованню, яке, на її думку, є мостом, що перекидається між школою і родиною. Саме в цей період закладаються цільність особистості, її устремління, нахили. Коли дитячий «ранок», пише педагог, проходить за несприятливих обставин, дитина виростає слабкою, з хисткою волею й небезпечними нахилами [3].

Видатний український педагог була переконана, що виховання справжнього громадянина своєї держави необхідно розпочати вже з наймолодшого віку. Вона вважала, що в людині з перших років її життя закладаються духовність, національна самосвідомість. Тому, у своїй діяльності С. Русова приділяла велику увагу розробленню й розв'язанню проблем дошкільного виховання. У своїх працях «Націоналізація дошкільного виховання», «В дитячому садку», «Дошкільне виховання» та ін. педагог глибоко розробляє методику навчання та виховання дітей: досліджує проблеми розвитку мови і мовного навчання, науки чисел, морально-соціального та естетичного виховання, підготовки педагогічних кадрів (садівниць) тощо [3, 4].

Педагог наполягала, щоб виховання розпочиналося з народження дитини, щоб засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок тощо мають здійснюватися прилучення дітей до національної культури та етнізація особистості. Педагог стверджує: «Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні здатна вирости національно свідомо дитина» [3].

Слід зауважити, що в основі ідей національного виховання С. Русової лежить думка про те, що українці, як і інші народи, повинні мати школу з рідною мовою навчання і побудовану у відповідності з потребами і національними традиціями народу. Школа і виховання повинні будуватися насамперед у повній відповідності з особливостями і потребами своєї країни, у вихованні дитини необхідно враховувати психологію, світогляд тієї нації, представником якої вона є [4, с. 67-68].

Фізичне виховання дошкільного віку є невід'ємною складовою цілісної

й комплексної системи С. Русової. Педагог переконана, що необхідно формувати гармонійно розвинену особистість. Для цього необхідно знати й розуміти фізіологію дитини. Вчена пропонує педагогам замислитись: що таке дитина? Чи відрізняється вона від дорослої людини? Чим відрізняється у фізичному плані? Педагог наголошує, що: «Дитина – зовсім окремий фізичний і духовний організм», який має «осібні анатомічні і фізіологічні ознаки, й перш за все відрізняється тим, що всі органи, всі частини тіла – у стані росту, розвитку» [5, с. 44].

Коли дитина росте, розвивається, вона багато рухається, тому С. Русова наполегливо радить вихователям використовувати у роботі з дітьми рухливі ігри та гімнастичні вправи. Дитячі ігри, які потребують від дитини швидкого бігу, лазання, стрибків, бажано проводити на свіжому повітрі. Проводити їх треба не тільки, коли тепло, а й коли на вулиці холодно. Навіть взимку діти не повинні ховатись по теплих кімнатах, а навпаки, якнайбільше часу проводити надворі. Вони мають гратися зі снігом, кататися на лижах, ковзанах.

Отже, рухливі ігри, на думку С. Русової, є основою фізичного виховання дітей дошкільного віку. Педагог проаналізувавши педагогічну цінність ігри, зробила такі висновки: «Вона (гра) задовольняє найкраще вимогу дитинства в активності, в різноманітних рухах» [6, с. 47]. Завдяки іграм тіло робиться гнучким, виробляється м'яка пластичність рухів, їх координацію тощо.

«Рухавки зміцнюють м'язи, викладають координацію рухів, здатність угадувати й творчу енергію. Увесь організм від них зміцнюється, набирає сили й використовує з життя усе, що воно може дати приватного задля того або другого віку дитини». С. Русова радить, що не варто при цьому стримувати дитину, не треба постійно робити їй зауваження, чи ляяти або карати за веселі пустощі. Адже у маленької дитини згасає веселий оптимізм, якщо вона постійно отримує зауваження чи покарання від дорослих і в «природний жвавий настрій виходить щось сумне, важке, штучне» [6, с. 49].

Педагог пропонує свою методику проведення рухливих ігор з дітьми: по-перше, вихователь сам обирає таку гру, яка б була корисна дітям у фізичному і в духовному плані; по-друге, перед початком цієї гри потрібно підготувати дітей. Необхідно дуже добре пояснити правила цієї гри, потрібно передати дітям свій добрий настрій, захопити їх; по-третє, допомогти дітям гуртом обміркувати, простежити порядок гри.

Щоб рухливі ігри мали найкращий вплив, С. Русова радить проводити їх з ініціативи самих дітей, обов'язково дати дітям змогу висловити свої думки та побажання. В цій ситуації вихователь не може дітей примушувати, диктувати їм своє, бо такі обов'язкові ігри вже не будуть дитячими іграми. «Бажано, – писала С. Русова, – щоб наше керування, втручання було якомога менше настирливим, щоб діти грали залюбки, щиро, з захватом, хоча б гра й була вигадана дорослими й добре дітям вияснена» [6, с. 48]. В цьому судженні, міститься головне правило виховання за С. Русовою: «Дітей не треба ні до чого силувати, хай в саду панує дисципліна розумної ласки» [5, с. 21].

Просвітителька вважає, що своє окреме значення для фізичного виховання дитини мають і так звані неорганізовані вуличні забави дітей: «Скільки в них виявляється енергії, самоутримування, веселощів й творчості, й товариського породження. Їх треба записувати й деякі вводити в наші дошкільні організації: майдани, дитячі садки, захисники» [6, с. 49]. Така гра є не тільки вагомим чинником фізичного розвитку дитини, а й необхідним чинником виховання взагалі. Тому С. Русова приділяє велику увагу національним іграм: «За всіх часів усі народи мали свої національні ігри і в них виявляли свої особливі, оригінальні риси, свої нахили, напрямки думок» [7, с. 44].

Українські діти з особливою цікавістю знайомляться з іграми свого рідного українського народу. Із самого дитинства, змалечку в їх пам'яті живуть знайомі персонажі українських ігор і казок такі, як Мишка-скреботушка, Жабка-скрекотушка, Зайчик-побігайчик, Ведмідь з «Рукавички»; Вовк, Коза – мати з Козенятами з «Кози – Дерези»; Журавель і жабки з «Унадився Журавель» та ін. Багато українських ігор захоплює дітей не тільки рухами, стрибками, а й супроводженням пісень. До них належать «Кривий танок», «Ой учора орав...», «Ой за гаєм, гаєм...», «Горобчику», «Лебідь», «Вийшли в поле косарі...» тощо [5, с. 15-26].

Отже, у системі національної освіти і виховання С. Русова велику увагу приділяла дошкільному вихованню. У своїх працях педагог наголошує, що фізичне виховання дошкільного віку є невід'ємною складовою цілісної й комплексної системи виховання, основним засобом якого є рухливі ігри. Тож науковий здобуток С. Русової набуває актуальності саме в умовах реформування та удосконалення системи та національного виховання, зокрема і фізичного. Означена проблема багатогранна, відповідно одна публікація не окреслює всі її аспекти, перспективними є такі напрями подальшої роботи: Ідеї С. Русової щодо гармонійного розвитку та формування здорового способу життя дітей дошкільного віку, на що направлені будуть наші подальші дослідження.

Література:

1. Распоряжения Кабинету Міністрів України « Про схвалення концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 роки» від 31 серпня 2011 р. наказ № 828-р.
2. Боднар Я. Б. Використання традицій тіло виховання молоді Галичини кінця XIX– початку XX ст. у фізичному вихованні школярів / Ярослав Борисович Боднар. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – 76 с.
3. Освіта.UA / [Електронний ресурс]. –Режим доступу [http : // osvita.ua/vnz/reports/peagog/14021](http://osvita.ua/vnz/reports/peagog/14021)
4. Історія педагогіки: / М.В.Елькін, М.М.Головкова, А.А.Коробченко // [навчально-методичний посібник до самостійного вивчення дисципліни] - Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 204 с.
5. Русова С.Ф. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. – 1912. – №4; 1913. – №5.
6. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918.

**РОЛЬ І МІСЦЕ ІВАНА (ІОАННА) МАКСИМОВИЧА У СТАНОВЛЕННІ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ: З ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО
КОЛЕГІУМУ (ПОЧАТОК XVIII СТ.)**

Становлення освіти в Україні на початку XVIII століття відбувалося в умовах нового піднесення, яке переживало українське національне відродження після тривалої Руїни. На розвиток освіти значний вплив мала діяльність провідних братських шкіл і особливо Києво-Могилянської академії (1632–1817 рр.), випускники яких проводили значну просвітницьку роботу серед широких верств населення.

Створення саме в Чернігові другого в Гетьманщині після Києво-Могилянської академії навчального закладу вищого рівня не випадкове. Чернігів був визначним центром древньої Чернігово-Сіверської землі. З другої половини XVII ст. тут утвердилися цілі династії могутніх і багатих козацьких старшин, котрі відбудували місто, відновили його старовинні храми. Підйому та розквіту Чернігова сприяло і високоосвічене духовенство. Чернігівським архієпископам, які володіли найбільшою в Гетьманщині єпархією, імпонувало мати свою резиденцію в місті, яке за стародавньою славою дорівнювало Києву.

Чернігівський колегіум – один з найстаріших навчальних закладів України – створений у 1700 році активним церковним діячем і талановитим педагогом Іваном (Іоанном) Максимовичем при кафедральному Борисоглібському монастирі. За безпосередньої підтримки та фінансування гетьмана І. Мазепи було збудовано корпус колегіуму з навчальними класами, дзвіницею, трапезною, та друкарнею. Власні кошти на колегіум жертвував і сам І. Максимович.

Процес становлення Чернігівського колегіуму як навчального закладу тривав декілька років. Це пояснюється не тільки відсутністю коштів, приміщень, але й тим, що в колегіумі панувала класна, а не предметна система викладання, коли один учитель навчав усіх предметів і разом зі своїм класом поступово переходив від нижчого до вищого курсу. Та не зважаючи на це, саме колегіум вже у перші роки свого існування стає взірцем просвітницької діяльності на теренах Лівобережної України [1, с. 81].

Разом з тим виникнення колегіуму було б неможливе без державної підтримки. Створивши Чернігівський колегіум, вихованці Києво-Могилянської академії запроваджують у ньому демократичні порядки, гуманістичні традиції, притаманні українським навчальним закладам. Тут здобували знання представники різних верств тогочасного суспільства: козацької старшини, рядового козацтва, духовенства, міщан, селянства. Він був загальнонаціональним закладом, в якому навчалось чимало вихідців з різних регіонів Гетьманщини, а також з українських земель, які перебували у складі Речі Посполитої. Побудований на засадах європейської освіти, він поряд з Києво-Могилянською академією виступав як важливий осередок та провідник західноєвропейських культурних впливів на значній території, сприяв зближенню західної та української культур [2,

с. 3].

У своєму керівництві колегіумом І. Максимович спирався на першого префекта А. Стаховського, який очолював учительську корпорацію. В обов'язки префекта входило керівництво навчально-виховним процесом у колегіумі, він видав безпосередньо прийомом учнів і видавав їм атестати за дозволом єпископа та духовної консисторії, відвідував лекції викладачів, слідкував за всіма прибутками та видатками на утримання закладу, вів прибутково-видаткові книги, усе ділове листування та документацію, писав рапорти, звіти, донесення єпископу і в духовну консисторію. В особі А. Стаховського І. Максимович знайшов собі вірного помічника у справі організації та становлення Чернігівського колегіуму, перетворення його на значний культурно-освітній осередок Лівобережної України. Співпраця двох непересічних, талановитих особистостей, таких як І. Максимович та А. Стаховський, на ниві освітянсько-літературної діяльності сприяла неабиякому піднесенню та розквіту колегіуму саме в перший період його існування.

Особливу увагу І. Максимович звертав на підбір викладацького складу в новоствореному навчальному закладі. На початку XVIII ст. учителі, як правило, були ченцями. Звичайно, на викладацьку посаду вибирали здібних учнів, пропонуючи їм прийняти чернецтво і таким чином забезпечити собі духовну кар'єру. Педагогічна діяльність була у ній важливою ланкою: прийнявши чернечий сан і прочитавши курси від нижчих до вищих, викладач висвячувався на ігумена чи архімандрита монастиря або отримував якусь іншу важливу посаду. На викладацьку роботу в колегіум запрошували здібних монахів з інших монастирів.

З часом контингент вчених ченців почав скорочуватися – по-перше, через суворі вимоги: приймати в ченці після трирічного випробування і не раніше 30-річного віку; по-друге, багато викладачів з українських навчальних закладів направлялися на викладацьку роботу в Росію, в закордонні посольства та місії тощо. Чернігівські архієпископи І. Максимович та А. Стаховський після призначення митрополитами Тобольськими потребували для просвітницької роботи в Сибірі «людей учительських», яких, звичайно, вивозили з Чернігова [1, с. 45].

Процес становлення Чернігівського колегіуму розтягнувся на декілька років. Упродовж 1700–1705 років було відкрито 5 класів: 3 граматичні (інфими, граматика та синтаксими) та по 1 класові поезики і риторики, тобто щороку з переходом учнів до вивчення вищого курсу відкривався новий клас. Викладання предметів здійснювалося українською, російською та латинською мовами. Та все ж основна увага в колегіумі приділялася опануванню латині. Курси поезики, риторики та філософії, які були наступними після граматичних класів, викладалися латинською мовою. У курсах поезики та риторики вивчали теоретичні засади античної поезії та красномовства, вчилися писати поетичні твори латинською та польською мовами, складати і проголошувати промови, панегірики, проповіді тощо. Курс чернігівської риторики закінчувався викладанням логіки з діалектикою. Однією з головних цілей цього заключного розділу риторики було навчити студентів логічно мислити, правильно будувати докази,

застосовувати вірну та переконливу аргументацію, вміти дискутувати [3, с. 72-73]. Згідно з традицією, що існувала в Києво-Могилянській Академії, і в Чернігівському колегіумі кожен викладач курсів поетики, риторики, філософії повинен був підготувати курс лекцій, який він диктував своїм студентам. Прикро, але до нашого часу збереглася незначна кількість рукописних підручників, створених викладачами колегіуму.

На жаль, відсутні дані про учнів колегіуму в перші роки його існування. Це пояснюється самим характером освіти в цей період, відсутністю бюрократичного контролю з боку державного апарату за навчальними закладами в Україні. Кожен бажаючий, маючи певний рівень підготовки, міг вступити до колегіуму, відвідувати лекції викладачів, а також міг вільно залишити його і перейти до іншого освітнього закладу. Обліку учнів не велося, будь-які списки були відсутні. У колегіумі одночасно навчалося до двохсот учнів. Кожен міг прийти до колегіуму у будь-який час, так само покинути його і повернутися знову. Переведення з класу в клас відбувалося лише відповідно до отриманих знань, тому деякі учні проходили два класи за рік, а деякі залишалися в одному класі по кілька років.

У своєму дослідженні «Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни» С. Леп'якко повідомляє, що навчання у колегіумі базувалося на демократичних засадах. Учні приймали до навчального закладу незалежно від соціального і матеріального становища, без іспитів, і навчалися вони безкоштовно. Необхідно було лише засвідчити відповідні здібності. У колегіумі навчалися діти священників, рядових козаків, міщан і селян, а поряд з ними – діти козацької старшини. Для утримання бідних учнів існував гуртожиток, який називали «бурса», а з церковних доходів і від благодійників надходили кошти на їхнє харчування. Проте коштів вистачало не завжди, тому бурсаки були змушені у вихідні дні ходити по місту й заробляти гроші або харчі церковними співами. Такі походи сприяли не лише забезпеченню учнів, але й підтримували у місті атмосферу взаємодопомоги і святкового настрою [4].

Аналізуючи географію місць, звідки походили учні колегіуму, О. Травкіна зазначає, що найбільше було з Чернігівського полку, а саме: з міста Чернігова, з Седнівської, Менської, Любецької, Ріпкинської, Роїщенської, Березинської, Сосницької, Городнянської, Понорницької сотень та сотених містечок. Багато вихідців з північної Сіверщини – Стародубського полку: з м. Стародуба, Новгород-Сіверської, Почепської, Погарської, Топольської сотень. У Чернігівському колегіумі навчалися студенти і з інших полків України: з Київського, Прилуцького, Лубенського, Ніжинського, Переяславського [5, с. 12-18].

Таким чином, створений Іоанном Максимовичем Чернігівський колегіум став провідним освітнім закладом Північного Лівобережжя, який здобув всеукраїнського визнання, а діяльність самого просвітника беззаперечно сприяла розквіту вітчизняної педагогічної теорії та практики і відіграла надзвичайну роль у розвитку освіти і культури України.

Література:

1. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700 – 1786)./ Ольга Іванівна Травкіна – Чернігів, 2000. – 108 с.

2. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (XVIII ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України»/ Ольга Іванівна Травкіна. – Львів, 2003. – 18 с.
3. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (До 300-річчя заснування) / Ольга Травкіна // Український історичний журнал. – 2000. – №5. – С. 68–78
4. Леп'явко С. Коротка історія Чернігова. Чернігівські Афіни /Сергій Леп'явко/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.haidamaka.org.ua/page_czafkic.html
5. Травкіна О. І. Про склад учнів Чернігівського колегіуму. /Ольга Іванівна Травкіна// Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 12–18

Прокопенко Л. Л.

ДІЯЛЬНІСТЬ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

Катеринославське губернське земство було створено у 1866 р. і практично від самого початку почало приділяти увагу розвитку професійної освіти в губернії. З цією метою губернські земські збори в жовтні 1869 р. прийняли рішення про необхідність заснування в кожному повіті по одній ремісничій школі, призначивши на їх утримання з губернського земського збору по 3 тис. крб. щорічно на кожний повіт. У подальшому ці асигнування для Павлоградського повіту були збільшені до 6 тис., а для інших повітів – до 4 тис. крб. Земські діячі вважали, що ці школи повинні бути відкритими навчальними закладами, які мають за мету підготовку з дітей найбідніших жителів ремісників для потреб сільського господарства, а саме: теслів-столярів і ковалів-слюсарів [1].

Пізніше повітовим земствам було надано право відкривати ремісничі училища не тільки в повітових містах, але й в інших населених пунктах, в тому числі ремісничі відділення при міських та сільських загальноосвітніх училищах. Для керівництва повітовим земствам щодо відкриття ремісничих училищ губернська земська управа у 1870 р. розробила Нормальний статут цих училищ, який був затверджений губернськими зборами. При цьому повітовим земствам надавалася свобода вносити до нього зміни відповідно до місцевих умов [2].

Поступово склався певний поділ сфер відповідальності між повітовими і губернським земством: початкова школа фінансувалася та знаходилася у віданні повітових земств, а професійна освіта значною мірою фінансувалася з бюджету губернського земства. Губернське земство субсидувало також середню, середню спеціальну та вищу освіту (стипендії студентам, кошти на будівництво тощо). Так, Катеринославська губернська земська управа у 1899 р. виділила на утримання навчальних закладів 320 515 крб. 50 коп., в той час як витрати Державного казначейства на ці цілі становили всього 39 537 крб. Майже дві третини цих коштів йшли на утримання сільськогосподарських шкіл, ремісничих класів та училищ, фельдшерської школи [3].

Першим було створено у 1877 р. ремісниче відділення при

Саксаганському однокласному училищі Верхньодніпровського повіту, одне з перших в Україні. Пізніше воно було перетворено на ремісниче училище і складалося з двох відділень: ковальсько-слюсарного та столярно-деревного. До училища приймалися хлопчики віком від 13 до 15 років, які закінчили початкові училища. Курс навчання був 4-річний, учні вивчали Закон Божий, російську мову, арифметику, геометрію, фізику, креслення, малювання, технологію дерева, технологію металів, теорію ремесел, теорію підковування коней, малярну справу, співи й музику. Його учні, крім практичного навчання за програмою, займалися виконанням замовлень за їх спеціальностями, зокрема, виготовляли сільськогосподарські машини і знаряддя (плуги, буккери, сіялки, віялки, борони, молотилки, фургони), а також ремонтували їх. Для професійної підготовки дітей влаштовувались різноманітні гуртки – садівництва, городництва, бджолярства. На утримання училища та гуртожитку, в якому проживали 40 учнів, губернське та Верхньодніпровське повітове земства на початку ХХ ст. щорічно витрачали понад 10 тис. крб. [4].

У 1883 р. з ініціативи відставного гвардії штаб-ротмістра Д.Т. Гнедіна було відкрите ремісниче училище у с. Олександрівці Олександрівського повіту, яке потім стало носити ім'я свого засновника. Він заклав свій маєток і вніс 35 тис. крб. на будівництво училища, у розробці навчальних програм та статуту училища брав участь відомий український педагог М.О. Корф. Спочатку училище мало працювати за трирічним терміном навчання, але згодом стало чотирирічним. Метою училища визначалась підготовка ремісників переважно для потреб місцевого сільського господарства – столярів, ковалів, слюсарів, що працюють як самостійно у власних майстернях, так і можуть бути викладачами ремесел в інших ремісничих училищах та відділеннях губернії з достатньою теоретичною та практичною підготовкою. Учнями могли стати вихідці з будь-якого стану, які закінчили початкові народні училища, віком 13-16 років. Кількість учнів коливалася від 17 до 30 осіб залежно від року навчання. Спочатку в училищі була лише столярна майстерня, згодом було збудовано слюсарню. Поруч з кузнею спорудили мідноливарну піч, де учні оволодівали основами ливарного мистецтва. Перші два роки навчання учні присвячували програмним роботам зі столярного, ковальського і слюсарного ремесел, а останні два роки – виключно виробництву сільськогосподарського реманенту. Училище користувалося популярністю, наприклад, у 1898 р. з 109 бажаних було зараховано лише 38 [5].

У 1885 р. було відкрите третє ремісниче училище у Новомосковську. До 1886 р. почали діяти також 8 навчальних майстерень у вигляді ремісничих відділень при міських (Катеринославське, Бахмутське, Верхньодніпровське, Слов'яносербське, Маріупольське, Павлоградське) та сільських (Благодатнівське в Маріупольському повіті, Софіївське у Слов'яносербському повіті) народних училищах. Тобто, ремісничі училища та відділення були створені у всіх повітах губернії. Більшість з них розміщувалися у власних будівлях, придбаних на спільні кошти повітових і губернського земств. Так, навчально-ремісничі майстерні Павлоградського повіту, створені у 1888 р. на базі ремісничого відділення

при Павлоградському міському училищі, на початку ХХ ст. розміщувалися у чотирьох селах повіту: Петропавлівці, Добровіллі, Підгородньому та Артільному. Кожна з них складалася з ковальського та столярно-деревного відділень і мали власні приміщення вартістю 3 400, 4 150, 8 395, 7 700 крб. відповідно [6].

Задля розширення можливостей професійної підготовки дітей земство пішло також шляхом організації різних гуртків – садівництва, городництва, бджолярства. У 1894 р., скажімо, такі гуртки працювали в 263 сільських народних училищах, а наступного 1895 р. земство організувало 13 ремісничих класів, 21 клас ручної праці, 57 жіночих класів рукоділля [7].

Таким чином, Катеринославська губернська земська управа досягла значних успіхів у розвитку професійної освіти в губернії у пореформений час, на що звернув увагу відомий історик освіти С.О. Сірополко, відзначивши, що на Катеринославщині наприкінці ХІХ ст. було найбільше ремісничих училищ та відділень порівняно з іншими земськими губерніями України [8].

Література:

1. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г. – Екатеринослав, 1907; Развитие общеобразовательной и профессиональной школы на Днепропетровщине: учеб. пособие/ под общ. ред. В.В. Иваненко. – Д.: ДГУ, 1989.
2. Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г.
3. Лохматова А.І. Катеринославське земство / А.І.Лохматова. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1999; Михненко А.М. Історія Донецького басейну другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст./ А.М. Михненко. – К.; Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2003; Развитие общеобразовательной и профессиональной школы на Днепропетровщине.
4. Бугар Т.П. Діяльність Катеринославського земства на селі з розвитку народної освіти (кінець 60-70-ті роки ХІХ століття)/ Т.П. Бугар // Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали наукових читань, присвячених пам’яті Д.П.Пойди. – Д.: Промінь, 1995. – С.64-67; Кізченко В.І. Культурно-освітній рівень робітничого класу України напередодні революції 1905-1907 рр./ В.І. Кізченко. – К.: Наук. думка, 1972; Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г.
5. Бондарчук О.А. Розвиток освіти в Запорізькому краї (кінець ХVІІІ – ХІХ століття)/ О.А. Бондарчук// Наук. пр. іст. фак-ту Запоріз. нац. ун-ту. – 2010. – Вип. ХХVІІІ. – С.39-41; Кізченко В.І. Вказ. праця; Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г.; Ситняківська С.М. Ремісничі навчальні заклади Півдня України у системі освіти України в ХІХ – на початку ХХ століття// <http://eprints.zu.edu.ua>.
6. Обзор Екатеринославской губернии за 1889 год: Приложение ко всеподданейшему отчету екатеринославского губернатора. – Екатеринослав, 1890; Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1904 год. Народное образование. – Екатеринослав, 1905; Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1906 г.
7. Історія професійно-технічної освіти Дніпропетровщини// http://nmc-pto.dp.ua/doc/storya_PTO.pdf; Развитие общеобразовательной и профессиональной школы на Днепропетровщине.
8. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні/ Степан Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001.

ОСНОВНІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГУВЕРНЕРСТВА

За багатомісячну історію свого існування гувернерство як педагогічна система пройшло десять основних етапів свого розвитку. Скрізь призму стислого аналізу цих етапів можна зробити висновок, що з одного боку, гувернерству притаманні індивідуальний підхід, неформальність у стосунках між вихованцем і наставником, властиві родинному вихованню. З іншого боку, в рамках гувернерської практики можливий відчутний тиск держави, посилений державний контроль, приєднання системи домашнього виховання і навчання до державної освітньої системи [1, с.77].

Першим етапом розвитку гувернерства можна вважати його виникнення в епоху середнього палеоліту як форми індивідуального навчання й виховання дитини в системі суспільного виховання дітей та молоді. Завершення періоду розпаду первіснообщинного ладу відбувалося на другому етапі розвитку та характеризується перетворенням гувернерства на систему індивідуального виховання дитини у сім'ї нерідними батьками-вихователями, які фактично виконували роль гувернерів. Паралельно гувернерство продовжує розвиватись як система колективного виховання й навчання і переходить на третій етап свого розвитку, коли в ролі наставників молоді у цій системі виступають знахарі, чаклуни, старійшини – еліта племені [1, с.75].

Перший гувернер, в обов'язки якого входить винятково формування у дитини хороших манер, з'являється у VI столітті до н.е. в афінській заможній родині – це початок четвертого етапу розвитку гувернерства. П'ятий етап розпочинається тоді, коли ще у IV-II столітті до н.е. в Афінах знатні сім'ї запрошують учених-філософів для індивідуального навчання й виховання дітей. Висока оплата роботи філософів-наставників перетворює гувернерство на професію, яка дозволяє наставникові на гідному рівні забезпечити себе матеріально, і пізніше ця практика розповсюджується по світу.

Шостий історичний етап розвитку гувернерства розпочався тоді, коли офіційно, на державному рівні, гувернерство було вперше узаконене у другому столітті до нашої ери в Римі. Це було зумовлено тим, що стародавні римляни розцінювали домашнє навчання й виховання як засіб задоволення потреби суспільства в самобутніх, освічених, нестандартно мислячих особистостях. Пізніше, у період середньовіччя, який справедливо вважати сьомим етапом, ця тенденція надавати перевагу індивідуальному вихованню закріпилась, про що свідчив високий рейтинг гувернерства у суспільстві.

Першим терміни «гувернер» та «гувернерство» використав у своїх працях відомий педагог М.Монтень у XVI столітті у Франції. На восьмому історичному етапі розвитку гувернерства батьки – представники заможних кіл суспільства зазначеної епохи – здебільшого самоусуваються від виховання дітей, повністю перекладаючи турботу про них на

гувернерів. У XVIII столітті в Німеччині гувернерство стає педагогічною структурою, підпорядкованою й контрольованою державою. Характерною ознакою дев'ятого етапу стає те, що гувернерами тепер можуть працювати виключно дипломовані спеціалісти. Документ у вигляді диплому або свідоцтва видається за результатами складання спеціальних іспитів.

Ідея державного контролю усіх ланок освіти одержує у XIX столітті небувалою раніше розмаху. Особливо це стосується Російської Імперії, правляча верхівка якої панічно боїться розповсюдження революційних ідей з Європи й підвищення національної свідомості неросійських народів. Приймаються закони, якими передбачений майже абсолютний контроль системи домашнього виховання й навчання. Така всеохоплююча регламентація, мета якої – обернення гувернерства на важіль реалізації державної політики шляхом програмування певним чином домашнього виховання молодого покоління, може розцінюватись як наступний – десятий – період розвитку гувернерства. Для цього періоду характерні: диктатура держави, повне приєднання системи домашнього навчання до державної освітньої системи, публікація достатньої кількості науково-методичної літератури для домашніх наставників і учителів [2, с.72].

XX століття внесло істотні видозміни в гувернерську систему, коли у більшості економічно розвинених країн світу гувернерство перетворилося з елітної у загальнодоступну послугу для населення. Цю подію слід розцінювати як одинадцятий – найвищий рівень розвитку гувернерства: надбання найбільш ефективної, елітної педагогіки стало надбанням кожного члена суспільства, крім колишніх соціалістичних країн, де воно, як і у XIX столітті, залишилось елітним.

У XX столітті гувернерство виходить з-під спеціального посиленого державного контролю. Таке явище пояснюється загальнообов'язковим складанням іспитів чи проходженням тестування за програмою середньої школи, без яких молода людина не одержує документа, необхідного для продовження освіти чи подальшого працевлаштування. Відповідно, домашнє навчання орієнтується на державні програми і підручники, що робить діяльність домашнього вчителя більш цілеспрямованою. На початку XXI століття гувернерські методики спочатку експериментальним шляхом, а потім масово впроваджуються в шкільну практику з метою здійснення індивідуального підходу до учнів.

Таким чином, практика XX-XXI століття довела, що гувернерство є життєво необхідною галуззю педагогіки, без якої неможливо обійтись. Перспективи розвитку зазначеної галузі вимагають вивчення й узагальнення досвіду попередніх поколінь, пов'язаного з методикою індивідуалізованого навчання й виховання дитини. Вирішення цієї проблеми є вельми важливим як для правильної організації формування інтелектуальної високоморальної особистості в сім'ї, так і для застосування знань з метою удосконалення суспільної освітньо-виховної системи.

Література:

1. Маценко Л.М. Методика роботи гувернера: навчально-методичний посібник для підготовки фахівців напряму 0101- «Педагогічна освіта» зі спеціальності 6.010103 – «Соціальна педагогіка» / Л.М. Маценко. – К.: ДАКККіМ, 2010. – С. 75-77

2. Сарапулова Є.Г. Виникнення і розвиток губернерства в Україні / Є.Г. Сарапулова // Рідна школа. – 2001. - №7. – С. 70-72

3. Толстихина А. Мосье, наставник, губернер / Анастасия Толстихина // Первое сентября. – 1995. - №2. – С.3

Чирва Ю. І.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УСРР

Будь-яка держава, чиє керівництво працює на довгострокову перспективу, потребує достатньої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів. Однак їх чисельність та рівень кваліфікації у кінцевому підсумку визначаються економічним потенціалом країни. Без врахування зазначеного жодна спроба реформування освітньої сфери не може бути успішною.

Бурхливі події кінця 1917 – початку 1918 рр. що привели до встановлення влади рад принаймні на частині території України, докорінно змінили місце та роль освіти в системі суспільних відносин. Дожовтнева школа з притаманними їй можливостями забезпечити освітні потреби лише незначної частини населення не могла за своєю функціональністю задовольнити українське радянське керівництво. Плани останнього передбачали максимальне охоплення навчанням всіх бажаючих. Пізніше це знайде своє відображення і в програмі РКП(б) 1919 р.

Перспективи запровадження в Україні загального обов'язкового навчання поставили НКО УСРР перед необхідністю розв'язання цілої низки проблем. Чи не найголовнішою серед них було забезпечення освітніх закладів вчителями. У 1915 р. на українських землях функціонувало 19 340 шкіл, в яких навчався 1 663 901 учень. Незважаючи на виключно важкі наслідки громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції, кількість шкіл в республіці у 1919 р. залишилася на попередньому рівні, натомість чисельність школярів зростає на 300 тис. чол. Саме ця обставина змусила уряд радянської України не зволікати з практичним розв'язанням проблем забезпечення навчальних закладів вчителями. Особливо гостро в той час стояло питання підготовки кадрів для початкової школи, адже з 20 тис. шкіл, що існували в республіці на 1 січня 1919 р., лише 1 074 належали до середніх, решта – були початковими [1].

Проблема, що постала перед українським Наркомосом, ускладнювалась відверто негативним ставленням більшості вчителів до жовтневого перевороту. Маючи на увазі саме перші роки радянського будівництва, О.Мізерницький писав: «О цю добу ми не зустрічаємо вчителів ані в лавах Червоної армії, ані, тим більше, в лавах комуністичної партії» [2].

У дожовтневий час вчителів початкової школи готували вчительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій, трикласні церковно-вчительські школи. Така спадщина не могла задовольнити керівництво НКО УСРР. По-перше, існуюча мережа педагогічних закладів була не здатна підготувати необхідну кількість спеціалістів. По-друге, викладацький склад педшкіл того часу бойкотував будь-які заходи

радянського керівництва в освітній галузі. За таких умов створювати систему педагогічної освіти в Україні доводилося, по суті, на порожньому місці. Перші заходи Наркомосу у зазначеному напрямку не визначалися послідовністю. Щоправда, восени 1919 р. в УСРР вже існувала мережа короткострокових вчительських курсів. Але їх поява була результатом, зазвичай, задоволення місцевих потреб. «Нові навчальні заклади, - зазначав І.Золотоверхий, - виникали переважно з ініціативи місцевих Рад, часом без належного врахування матеріальних можливостей, наявності кадрів викладачів та інших необхідних умов» [3]. Навряд чи кращою була ситуація і з підготовкою слухачів вчительських семінарів. Не дивно, що голова Головного професу Я.Ряппо, маючи на увазі стан в Україні профосвіти, підкреслював: «За два роки революції тут нічого ініційно не змінилося. Не було ні системи, ні перспектив» [4].

Остаточна система педагогічної освіти була затверджена на II Всеукраїнській нараді з питань народної освіти в серпні 1920 р. Згідно до її рішень всі педагогічні навчальні заклади України поділялися на два типи – Інститути Народної Освіти (ІНО) та вищі трирічні педагогічні курси. Перші створювалися на базі ліквідованих у республіці університетів і готували вчителів для другого концентру семирічки, профшкіл, технікумів, пізніше – і робітфаків. Основа другого типу профшкіл була більш строкатою. Це – колишні вчительські семінарії, нещодавно створені педтехнікуми, деякі з короткотермінових педкурсів. Вони готували вчителів для початкової школи. З часом число таких навчальних закладів почало зменшуватися. Якщо у 1921 р. в Україні нараховувалося 128 трирічних педагогічних курсів, то у 1925 р. їх вже було лише 60 [5]. Головною причиною такого скорочення була відсутність коштів на їх утримання. І все ж, незважаючи на труднощі розвитку, система педагогічної освіти в УСРР дозволяла хоча б розпочати ліквідацію дефіциту вчительських кадрів в республіці.

Характерно, що 27 вересня 1920 р. комісія НКО РСФРР, заслухавши доповідь Г.Гринька про стан підготовки вчителів в Україні, схвалила український досвід і рекомендувала його до поширення.

На жаль, потенційні можливості педагогічних закладів забезпечити школи необхідною кількістю вчителів суттєво обмежувала політика пролетаризації вузів. Наприкінці 1920-х рр. скорочення чисельності студентів педвузів набула таких темпів, що НКО УСРР на першу п'ятирічку запланував випуск лише 75% студентського складу. В умовах, коли партія урочисто оголосила початок здійснення в республіці переходу до загальної обов'язкової початкової освіти, це ще більше загострило проблему забезпечення шкіл вчителями. У 1928 р. НКО України навіть був змушений прийняти рішення про направлення до шкіл студентів педтехнікумів, які перейшли на третій курс, надавши їм можливість закінчити навчання заочно. Практика запобігання до надзвичайних заходів пояснюється тим, що для виконання плану загальної початкової освіти у 1925-1930 рр. треба було додатково підготувати 46 тис. вчителів. ІНО та педагогічні технікуми могли забезпечити лише 15 тис., отже не вистачало 31 тис. чол. Більше того, в той час, коли педтехнікуми могли задовольнити лише 45,6% необхідної кількості спеціалістів, НКО УСРР приймає рішення «визнати мережу

вищих шкіл загалом стабільною на найближче п'ятиріччя» [6]. За таких умов педагогічним технікумам доводилось працювати з максимальним навантаженням.

Весь навчально-виховний процес був підпорядкований якнайшвидшому випуску спеціалістів. Навальний рік тривав 11 місяців, тривалість лекцій була збільшена з 40 до 60 хвилин. У листопаді 1929 р. було значно тривалість канікул, розпочато облік відвідування занять, скасоване умовне переведення на наступний курс. Обов'язковою стала педпрактика. Випускники педтехнікумів після закінчення вузу протягом року працювали у школах, де удосконалювали свою майстерність під наглядом досвідчених вчителів і тільки після цього отримували диплом.

Таким чином, створення власної системи підготовки педагогічних кадрів в УСРР було результатом прагнення максимально врахувати як потреби школи в спеціалістах, так і економічні можливості республіки.

Література:

1. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985) / Василь Каленович Майборода.- К.: Либідь, 1992.- 196 с.- С.31
2. Мізерницький О. На шляхах до радянзації українського вчителства / О.Мізерницький // Шлях освіти.- 1927.- №9-10.- С.14-22.- С.16
3. Золотоверхий І.Д. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.) / Іван Дмитрович Золотоверхий.- К.: Вид-во АН УРСР, 1961.- 424 с. – С.239
4. Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції / Ян Петрович Ряппо.- Х.: Держ. вид-во України, 1927.- 128 с.- С.13
5. Зотин М. Третья Всеукраинская конференция по педагогическому образованию / М.Зотин // Путь просвещения.- 1924.- №10.- С.150-168.- С.162
6. Авдієнко М.О. Загальне навчання на Україні. Стан і перспективи/ Михайло Оверкович Авдієнко.- Х.: Господарство України, 1930.- 111 с.- С.41

Шарпінський С.С.

РОЗБУДОВА НАРОДНОЇ ШКОЛИ В УНР І. М. СТЕШЕНКОМ

Для зміцнення новоутвореної держави потрібно сформувати національну ідею та виховувати патріотизм в населення і найефективнішим методом поширення цих ідей освіти. Саме тому дуже важливо було якнайшвидше налагодити систему народної освіти в УНР. В контексті цього постає особа Івана Матвійовича Стешенка як Генерального секретаря освіти. Саме діяльність Івана Матвійовича та його послідовників багато в чому зумовила той якісно новий результат у становленні народної освіти в українській державі. Глибокий психологізм ідеї народності школи й виховання має цінність для сучасної педагогічної науки й практики, а компоненти духовності, на переконання вченого, є національними цінностями, які вважаються основою освіти й виховання. Правильна школа – це школа, побудована на народних традиціях і народній мові.

У працях великого педагога чітко простежується модель народної школи з її визначальною соціальною функцією і завданням: виховати національно свідому людину, людину-громадянина, патріота, морально, інтелектуально і фізично розвинену особистість, з основами певних

професійних знань. Школа, на думку І. Стешенка, повинна бути не лише вільною, національною за формою і змістом, з навчанням рідною мовою, а й доступною для всіх верств населення, безоплатною.

І. Стешенко був переконаний, що школа не лише вчить, а й виховує. Тому організацію навчально-виховного процесу в ній потрібно спрямовувати на поєднання родинного та релігійного виховання, служіння ідеалам і традиціям народної педагогіки.

Проведенню реформ у галузі освіти сприяло підпорядкування, згідно з Законом Центральної Ради від 5 грудня 1917 р., шкіл та освітніх установ, що діяли на території УНР, Генеральному секретаріатові освіти. Це давало змогу контролювати процес українізації через нагляд за виконанням навчальних планів і програм, які Генеральний секретаріат освіти розіслав по школах перед початком 1917/18 навчального року. Тоді ж, усі загальноосвітні заклади України одержали підписаний Іваном Матвійовичем Стешенком циркулярний лист, в якому було чітко зазначено :

«1. В усіх школах повинні вивчатися предмети українознавства, що викладатимуться українською мовою;

2. Паралельно мають організовуватися гуртки для позакласного вивчення літератури та історії України, створюватись бібліотеки української літератури;

3. Враховуючи вплив театру на свідомість юнацтва, необхідно регулярно влаштовувати українські спектаклі в школах, залучаючи до участі в них учнів. Треба також проводити літературно-музичні вечори, присвячені українським письменникам;

4. Необхідно організувати національні учнівські спілки;

5. Регулярно проводити подорожі та екскурсії по місцях, пов'язаних з історією України...» [1, с. 13–14].

Незважаючи на опір шовіністичних кіл, продовжувалася робота зі створення національної системи освіти й виховання. Головні напрями розбудови нової української школи затвердив I Всеукраїнський учительський з'їзд, який очолив І. Стешенко. Він відбувся у квітні 1917 року. 9 липня 1917 р. Центральна Рада опублікувала Декларацію, в якій були сформульовані першочергові завдання в галузі освіти:

– Просити Центральну Раду звернутися до міністерства освіти Тимчасового уряду з клопотанням про дозвіл на викладання в школах українською мовою;

– У вищих навчальних закладах відкрити паралельні курси з українською мовою викладання;

– У найближчий час відкрити українські середні навчальні заклади, які б утримувалися за рахунок держави;

– Українська мова та література, географія та історія України повинні стати обов'язковими предметами в усіх навчальних закладах;

– У школах, де більшість учнів – діти-українці, навчання повинно вестися українською мовою;

– У місцевостях, де переважає українське населення, перевести школи на українську мову викладання;

– У разі вимог з боку російської національної меншості

в українських навчальних закладах мають створюватися паралельні російські класи.

Програма діяльності Генерального секретаря освіти була розглянута на II Всеукраїнському вчительському з'їзді, який відбувся 28-30 липня 1917р. в Києві у ньому взяли участь 700 делегатів. Слід зазначити, що кожен десятий делегат був рядовим учителем, але це не завадило тому, що рішення з'їзду стали програмою діяльності для Генерального Секретаріату освіти [2, с. 46]. З'їзд прийняв резолюцію про організацію нової школи в Україні, яка мала бути національною (не лише за формою, а й за змістом), єдиною і безоплатною, з обов'язковою світською освітою, навчання в ній повинно бути тісно пов'язане з оточуючим світом. За рішенням з'їзду, Генеральний секретаріат мав призначити в кожную губернію та повіт своїх комісарів, які б завідували шкільною, позашкільною та дошкільною освітою. Але проголошення ідеї українізації освіти й творення рідної школи ще не означало її реалізацію. І. Стешенко постав перед нелегким вибором: українізувати частину наявних середніх шкіл чи розбудувати нові середні школи? Вибір був дуже відповідальний і принципово важкий. Переведення існуючих шкіл на українську мову було не просто складним освітянським завданням, яке нелегко розв'язати без українського вчителя, підручника, приладдя. Це була також політична проблема.

Розбудова національної школи для кожної народності була одним із найважливіших елементів її національного життя. Через те І. М. Стешенко та його соратники, не чекаючи прийняття Закону про національно-персональну автономію, почали розбудувати національну школу кожного з народів, які проживали на території України. На думку І. М. Стешенка, найвищим органом, що об'єднував би діяльність усіх культурно-освітніх установ, мало бути Генеральний секретаріат освіти, а на місцях – загальні губернські ради освіти [3, с. 15-16].

Важливим напрямом роботи було створення нових закладів освіти на засадах національної школи. У березні 1917 року було відкрито Першу українську гімназію ім. Тараса Шевченка в Києві. Того самого року, у вересні, в Києві було відкрито Другу українську державну гімназію ім. Кирило-Мефодіївського братства. Третю українську гімназію і Четверту українську гімназію (товариством «Просвіта») на Шулявці за сприянням знову таки Товариства шкільної освіти [4, с. 350].

Лише півроку очолював І. Стешенко Генеральний секретаріат освіти (з 9 січня 1918 р. – Міністерство народної освіти), проте безперечною є його заслуга в розробці і створенні фундаментальних засад розбудови національної школи, згуртуванні для цієї справи національно свідомих освітян, зрушенні з місця справи українізації реформування освіти. Міністри освіти майбутніх українських урядів, наступники І. Стешенка, кожен по-своєму, але все ж зберегли та розвинули його концепції, продовжили розпочату ним справу.

І. Стешенком на належному рівні була розроблена система шкільної освіти, концепція і принципи її побудови. Він, передусім, захищав принципи єдиної школи, її органічний зв'язок із життям; помітним був його внесок і в розвиток ідеї народності освіта у питанні єдності

принципів, мети, змісту й методів навчання і виховання.

І. Стешенком були розроблені такі головні принципи організації освітньо-виховної роботи, спрямованої на освоєння дитиною сфер життя:

– формування у дітей уявлень про соціальну дійсність як частину оточуючі світу, що відображає діяльність і взаємини людей; виховання усвідомленого бажав браги участь у житті людей; емоціогенність як необхідна умова засвоєння дітьми соціального досвіду;

– достовірність та педагогічна доцільність у відборі знань про людей; і комплексність застосування різних видів діяльності дітей з метою формування активного ставлення до світу людей;

– використання прикладу дорослого як носія знань, норм, цінностей; – представлення особистісних якостей людей через ставлення до себе і через ставлення дорослих до інших людей та до дитини зокрема [5].

Стешенко усвідомлював, що для підготовки вчителів потрібен час. А його практично не було, і сотні українських шкіл залишалися без педагогів, що знецінювало саму ідею національної школи. Тому він вимушений був звернутися із закликом до вчителів, які перебували за межами України, з проханням повернутися на рідну землю до вчительської праці [6, с. 158]. Проте часу все ж не вистачило, з падінням УНР розвиток системи народної освіти призупинився.

Література:

1. Лиханова І., Скидан С. Народна освіта 1917-1920 років / І. Лиханова, С. Скидан // Український педагог Іван Стешенко. – Київ, 1994. – С. 13–14.

2. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920) / Г. Васькович // Визвольний шлях. – 1976. – № 2. – С. 45-48.

3. Ротач П. Іван Стешенко / П. Ротач // Полтавський вісник. – 1998. – грудень. – № 4. – С. 15-16.

4. Крилов І. Система освіти в Україні (1917-1930) / Крилов – Мюнхен. – 1956. – 465 с.

5. Упровадження педагогічних поглядів Івана Стешенка у навчально-виховний процес освітнього простору України / І. Соїко // Нова пед. думка : наук.-метод. журн. – 2011. – №2. – С. 23-26

6. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі 19-20 ст. соціально-політичний портрет / Г. Касьянов – К.: 1993. – 357 с.

Секція «Історичний досвід України держава, економіка, люди»

Секция «Исторический опыт Украины: государство, экономика, люди»

Вільховик О. В.

МОБІЛІЗАЦІЯ ДО ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ АСПЕКТ

Створена більшовиками Червона армія несла в Україну не тільки владу повністю контрольованої російським партійним центром КП(б)У, але комуністичні, інтернаціональні, антирелігійні гасла, які були націлені на зміну свідомості українців та впровадження у їхнє повсякденне життя радянської ідеології. У журналі “Красноаемец” від 1921 р. була надрукована

стаття “Чергове завдання Червоної армії”, де наголошувалося, що одним з головних напрямків роботи більшовиків було: “... зміцнити всіма силами, засобами свідомість Червоної армії, розвивати її братську комуністичну організованість, зробити кожного червоноармійця дійсно свідомим і, цілком розвиненим у всіх відносинах, борцем за вільне трудове життя” [1, с. 15].

У процесі підкорення України проводилася мобілізація населення, яке повинно було стати оплотом радянській владі та її політиці [2, с. 75]. Так, Народний комісар з воєнних справ М. І. Подвойський у доповіді Тимчасовому робітничо-селянському уряду України і III Всеукраїнському з'їзду Союзу Рад у 1919 р. зазначав: “Червона армія повинна бути школою комуністичної трудової дисципліни, так, щоб повернувшись із армії на фабрику або в село червоноармієць міг бути тим свідомим провідником початків комунізму, застосовуючи їх у будівництві господарського життя” [3, арк. 10].

Стратегія більшовиків щодо мобілізації українського населення у Червону армію мала свою специфіку. Блюзнірська агітація яка супроводжувала призовні кампанії була спрямована на свідомість українців і намагання обіцянками заманити їх до лав Червоної армії.

Мета дослідження: проаналізувати агітаційно-пропагандистські методи залучення населення до Червоної армії під час мобілізації на території України.

Історіографія теми радянського військового будівництва загалом і проблеми світоглядних трансформацій червоноармійців, мобілізованих до Червоної армії, зокрема, за оцінкою фахівців перебуває на стадії формування. У новітній українській історії окремі аспекти проблеми розробляють Я. Тинченко [4], А. Здоров [5], А. Діланян [2]. Джерельною базою даного дослідження є архівні матеріали з фондів державних архівів Харківської та Полтавської областей.

Українці, які потрапили до “мобілізаційної машини” продовжували піддаватися агітаційному впливові. Зважаючи на те, що селянський хлопець, призваний на збори, змушений був залишити звичне середовище, а головне господарство втрачало робочі руки, крім того, він багатю чув про жорстку дисципліну і погані умови проживання в армії, всі негативні явища в армії, агітатори пов'язували з поваленим режимом, а державу представляли оточену ворогами-капіталістами. Пропаганда Всеобуча створювала таку атмосферу загальної солідарності, просочену героїським духом, що страхи селянина поступово змінювалися бажанням йти в армію [6, с. 21].

Більшовики нашвидкуруч створювали різного роду комісії, які продовжували агітаційну політику і організовували порядок на призовних пунктах. Так, з протоколу засідань комісії з призову громадян 1902 р. народження дізнаємося: “Допризив 1902 р. передбачає проведення організованої агітаційно-пропагандистської роботи під час самого призову. ...В організаційній області: створити Губпризовкомісію. Схожі комісії створити на місцях, виділити окружних і районних уповноважених з числа округів і районів для проведення всієї роботи серед призовників

і населення. Враховуючи, що скупчення великої кількості призовників на збірних пунктах до деякої міри має свої негативні сторони, а саме: безчинство, заворушення, пияцтво та ін., тому необхідно комісії завчасно заручитися підтримкою з боку міліції. Комісії повинні подбати про приведення у хороший стан збірних пунктів та приміщень для розквартирування призовників обставляючи їх інвентарем і достатньою кількістю приладів та інструментів для потреб медичної комісії» [7, арк. 3].

Одним з головних завдань комісії було «всіляко прагнути до підняття революційного настрою серед призовників, сприяти поголовній явці їх на збірні пункти, а також вести посилену політичну роботу серед населення і призовників, не допускаючи потворності з боку останніх. Також, організувати при кожному збірному пункті довідковий стіл, призначити для цієї роботи відповідального працівника у завдання якого повинно входити видача довідок з питань, що цікавлять призовників» [7, арк. 3]. У продовженні вищезазначеного документу наголошувалося: «При кожному пункті організувати бібліотеку, читальню, виділити для цього бібліотекаря. Літературу отримати від шефів і політосвіти. Частина літератури буде вислана Губпосекром. За час знаходження призовників на збірних пунктах влаштовувати спектаклі, концерти, кіно. Також, влаштовувати урочисті засідання спільно з партійними, професійними і радянськими організаціями у присутності всіх призовників, доповідати про міжнародне становище, про роль і значення Червоної Армії, про завдання майбутнього призову та інше [7, арк. 3]. Схожі накази були розіслані по всій Україні. Так, наприклад, в одному з циркулярів (лютий 1920 р.) до Полтавського відділу Української запасної армії зазначалося: «Слід терміново випустити листівки із декретом про забезпечення сімей червоноармійців, поширити такі по селах. Відправка мобілізованих в частину слід поставити, можливо, природніше, з нарядом музики. Запасна частина, куди мають прибути мобілізовані, повинна заздалегідь приготуватися до їх прийому: подбати про забезпечення продовольчими продуктами, білизною» [7, арк. 147].

Тут доречно нагадати, що основні агітаційні сили були направлені в українське село. Адже воно повинно було стати підтримкою комуністичної влади. Більшовики розуміли, що робота у селі має специфічні умови тому звертали серйозну увагу на максимальне обслуговування селян, відряджаючи туди кращі сили для підготовчої роботи з роз'яснення та детального ознайомлення населення і призовників із завданнями та цілями майбутнього допризову 1902 р.» [7, арк. 3]. З цією ж метою було розгорнуто агітпункт на станції Полтава-Південна [7, арк. 3].

Всіх юнаків, що з'явилися на мобілізаційні пункти відправляли на пересильні пункти, звідки їх розподіляли у відповідні військові частини. Саме пересильним пунктам більшовики приділяли особливу увагу. У одному із актів перевірки пересильного пункту від 4 листопада 1920 р. зазначалося: «... оглянули приміщення для пересильних мобілізованих і кухню виявилось наступне: 1. Гуртожиток для пересильних хороший, теплий, але занадто малий для того, щоб вмістити всю масу мобілізованих. Нар один ряд, тобто люди, лежать на підлозі. Прибиральників лише

чотири людини, це недостатньо, для того щоб тримати в чистоті всі приміщення”[8, арк. 18].

Щоб уникнути масових втеч призваних червоноармійців їх супроводжував конвой. “Мобілізовані на пересильному пункті не затримуються і вирушають групами за призначенням. Конвоєм слугують червоноармійці з нештатної команди, при пересильному пункті яких було недостатньо. Пересильним допризовникам видавався чай-кип’яток, цукор, обід з м’ясом на день і по одному фунту хліба. Були випадки, коли Продоргани не видавали хліб, що, безумовно, неприпустиме явище та ще в багатій хлібом Україні”[8, арк. 5].

Потрапивши на пересильні пункти молоді новобранці порівнявши обіцянки і дійсність, намагалися повернутися назад, додому або приєднатися до повсталого населення, тікаючи з пунктів. Тому більшовики ставили одним з головних завдань зробити пересильні пункти більш привабливими для молодих солдат. Для цього навіть “... організували баню, надали пересильним пунктам необхідні для стрижки й гоління інструменти”[9, арк. 108].

Опинившись у рядах Червоної армії, новобранці потрапляли під вплив політагітаторів, котрі через клуби, бібліотеки, солдатську масу впливали на формування свідомості червоноармійців. Основою просвіти червоноармійців були принципи революційного марксизму, які повинні були будити і організовувати класову свідомість і трудову самодіяльність озброєних українців [10, с. 23].

Отже, мобілізація українського населення супроводжувалася агітаційно-пропагандистською роботою нашвидкуруч створених більшовиками комісій. Основним напрямком їхньої роботи був вплив та зміна свідомості призовників та перетворення їх на радянських людей.

Література:

1. Очередная задача Красной армии // Красноармеец. – 1921. - №31-32. – С. 15.
2. Ділянян, А. А. Політико-виховна робота політорганів і парторганізацій Українського військового округу (1921-1928 рр.) [Текст] / А. А. Ділянян, Є. М. Шмельов // Український історичний журнал. – 1987. - №6. – С. 75
3. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі ЦДАГО України). - Ф. 1. – Оп. 1. – Спр.229. – Арк. 10
4. Здоров А. Український Жовтень. Робітничо-селянська революція в Україні (листопад 1917 – лютий 1918 р.) [Текст] : Монографія / А. Здоров. – Одеса : Астропринт, 2007. – 272 с.
5. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 - березень 1918) [Текст] / Я. Тинченко. – Київ-Львів: Інститут українознавства ім. Крип’якевича НАН України, 1996. - 371 с.
6. Дик, А. А. Сельская молодежь 1920-х гг. : учеба, досуг, военная служба : на материалах Тамбовской губернии [Текст] : автореф. канд. ...канд. ист. наук : 07.00.02 / Дик Антон Артурович – Тамбов. – 2008. – С. 21.
7. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). – Ф. Р-2049. – Оп. 1. – Спр.86
8. ДАПО. – Ф. Р-1864. – Оп. 1. – Спр.72. – Арк. 18.
9. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). – Ф. Р-2550. – Оп. 1. – Спр.68. – Арк. 108.
10. Всеармейское совещание политработников 1918-1940 (резольюции). [Текст]. – М. : Наука, 1984. – С. 23.

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Поширення ідей модерного націоналізму упродовж XIX ст. сприяло генезису національної ідентичності як нової форми колективної свідомості. Модернізація суспільного життя була нерозривно пов'язана із конструюванням нових моделей колективної тожсамості, в основу яких було покладено усвідомлення своєї спільної історичної долі та майбутніх перспектив. Доба наполеонівських війн сприяла уточненню концепції нації та національності. Саме в цей період відбувається перехід від просвітницької концепції вітчизни до романтичної ідеї нації, яку уявляли історично сформованою спільнотою, об'єднанням людей у просторі та часі. Нація виступала носієм цінностей, які існували незалежно, хоч і відповідали реальним фактам національного буття [2, с. 175].

Поширення романтичної візії нації актуалізувало потребу трансформації традиційних форм колективної тожсамості, зокрема релігійної та етнічної ідентичності. Модерний націоналізм як ідеологія сприяв формуванню національної ідентичності як певного інтелектуального конструкта, в основі якого – «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй» [5, с. 20].

Попри розмаїття дефініцій західних та вітчизняних науковців, що свідчать про різноманітність підходів щодо визначення сутності і змісту національної ідентичності, слід зауважити, що переважна більшість авторів наголошує на комплексному характері та багатовимірності даного конструкту [1; 3; 5].

Можна виділити такі компоненти національної ідентичності, як уявлення про єдність походження, національну пам'ять, рідний край (батьківщину), мову, самоназву народу, культуру, культових героїв, свою державу тощо [1].

Значущими чинниками формування національної ідентичності, що зумовлюють її історичний вимір, є цінності, символи, священні місця, спогади і традиції. Спільні символи, як реальні, так і вигадані, підтримують віру в спільних предків, сприяють появі чуття належності, яке загалом породжує вірність і соціальну згуртованість серед людей, що ототожнюють себе з певною нацією [5, с. 22].

«Завдяки традиціям, символізму та ритуалам еліти і маси об'єднуються як члени єдиної нації, яку потім ставлять над соціальними відмінностями. Її процвітання та успіхи представлені як важливі й бажані і для еліт, і для мас. Маючи спільну культуру, історію, пов'язаність із конкретною територією і проект на майбутнє, еліти і маси починають вважати себе за спільноту, визначену долею» [5, с. 30].

Слід зазначити, що істотною рисою національної ідентичності є її динамічний характер, зумовлений соціальною природою національної тожсамості, її заангажованістю у конкретні історико-політичні та національно-культурні умови. Можна стверджувати, що національна

ідентичність «формується завдяки дискурсові у конкретній історичній ситуації, а за певних обставин зазнає ґрунтовної трансформації» [3, с. 52].

Важливу роль у конструюванні національної ідентичності відіграють такі історичні маркери як традиції, національні міфи і колективна пам'ять, які виступають «цементуючими» чинниками консолідації нації. На думку, М. Гібернау, колективні спогади мають тенденцію зміцнювати чуття спільної ідентичності серед тих, хто належить до нації [5, с. 21].

Колективна пам'ять забезпечує принцип збереження національної ідентичності – і це її основна функція [1]. Разом з тим, особливістю колективної пам'яті є її «вибірковий» характер. Оскільки національна ідентичність є певним інтелектуальним проектом, відповідно при її «конструюванні» відбувається творчий процес відбору фактів національної історії, що сприятимуть формуванню почуття спільної історичної долі, належності до конкретної колективної спільноти тощо. Чуття національної ідентичності зміцнюється завдяки спільним спогадам і про радощі, і про лиха, які пережила нація. Сприймаючи національну історію і традиції, індивід через національну пам'ять засвоює минуле на рівні власної ідентичності.

Дослідники відзначають певну подібність між індивідуальною та національною пам'яттю. Вона проявляється у тенденційності і відтворює наше минуле не саме по собі, а надає йому таких смислів, які б відтворили минуле у формі потрібного минулого для забезпечення комфортного існування в сьогоденні. Невигідні факти національної історії виводяться за межі національної пам'яті через їх забування або через переінтерпретацію у потрібному напрямку [1].

М. Гібернау стверджує, що «історія сприяє формуванню певного образу нації... Чуття нерозривності з минулим і проекція в майбутнє поєднують належних до однієї нації людей, охочих дослідити своє коріння й чутливих до колективного виміру своїх життів» [5, с. 33].

Отже, можемо стверджувати, що важливу роль у формуванні національної ідентичності відіграє певна сукупність цілеспрямовано відібраних фактів минулого нації, її історичних міфів, традицій, які часто набувають сакралізованого характеру, втрачаючи при цьому історичну об'єктивність. З метою консолідації широких мас формується національний канон, що виступає фундаментом розбудови національної ідентичності.

Поза всякими сумнівами, модерна українська нація, як і багато націй Центрально-Східної Європи, формувалася за несприятливих обставин. Український національний проект XIX ст., сконструйований інтелектуалами як опірна модель дискримінаційній національній політиці з боку урядових кіл імперій Габсбургів та Романових, мав на меті збереження національної ідентичності українців. Специфікою українського націєтворення стало конкурування з відповідними польським та російським проектами. На думку Я. Грицака, «завжди існувала загроза, що свідоме конструювання дистанції до однієї нації призведе до розчинення українського національного проекту в іншій» [4, с. 274].

В умовах українського націєтворення одним з головних завдань для вітчизняних «будителів» став пошук нових орієнтирів і переоцінка традиційних символів власної тожсамості. Задля цього провадилася робота щодо поширення і популяризації елітарної національної свідомості в усіх верствах уявленої нації з метою їх мобілізації та інтеграції у національне суспільство. Слід зауважити, що важливу роль у цьому процесі відіграла готовність еліти до залучення елементів народної культури до нового проекту національної ідентичності. Це, в свою чергу, сприяло засвоєнню національної культури, створеної елітою, широкими верствами населення.

Запропонована М. Грушевським схема національної історії зумовила зміну парадигми національної ідентичності. Вона не тільки надавала пріоритетного значення державницьким змаганням українців, але й легітимізувала їх як націю, окремішну і від поляків, і від росіян. І якщо в українсько-польському протистоянні маркерами національної ідентичності слугували відмінності у мові, релігії (українці-православні, поляки-католики), соціальному статусі (українське селянство, польські поміщики), в українсько-російському випадку такими маркерами передовсім виступали відмінні політичні традиції, різний тип стосунків між суспільством і державою [4, с. 274].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що національна ідентичність – сучасний феномен, що має плинний і динамічний характер. Історичний вимір національної ідентичності зумовлюється її заангажованістю у конкретні суспільно-історичні умови. Як певний конструкт національна ідентичність є результатом історичного дискурсу, в основі якого – ретельний добір символів, міфів, колективного знання про минуле, елітарної культури тощо, впроваджуваних у масову свідомість з метою формування власної національної тожсамості. Зміна дискурсу зумовлює ґрунтовну трансформацію національної ідентичності.

Література:

1. Артюх В. Національна ідентичність та місце історії в її структурі [Електронний ресурс] / В.О.Артюх // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ ім. І. Франка. – Дрогобич: НВЦ «Каменярь», 2002. – Вип. 6. – С. 14–23. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/36390>
2. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пьотр Вандич. Пер. з англ. Софії Грачової. – К.: Критика, 2004. – 463 с.
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
4. Грицак Я. Пам'ять і нація / Ярослав Грицак. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Есеї. – К.: Критика, 2011. – С. 261-278.
5. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – К.: Темпора, 2012. – 304 с.

Довганенко Р.О.

ВИРОБНИЧА ПОВСЯКДЕННІСТЬ РОБІТНИКІВ ОДЕЩИНИ У 1920-Х РОКАХ

Період 1920-х рр. в історії СРСР та України, який асоціюється в науковій

літературі та масовій свідомості перш за все з новою економічною політикою, пройшов не тільки під знаком економічних та політичних змін в державі. Зміни торкнулися усіх сфер суспільного життя, створюючи засади нового життєвого устрою на багато десятиліть вперед. Чи не найважливішим елементом в структурі тогочасного суспільства були робітники, які з точки зору офіційної ідеології повинні були уособлювати в собі нові риси суспільного розвитку. Пізнання даного історичного періоду в соціальному вимірі і в тому числі в контексті історії повсякденності є одним з актуальних напрямів досліджень у вітчизняній історичній науці [1].

Економічне становище Одещини на початку 1920-х рр. було таким же скрутним, як і в усій Україні. Найбільше страждала металообробна та машинобудівна галузі промисловості. Ситуацію ускладнювали епідемії тифу і віспи, а також голод 1921 -1923 рр., який на Одещині досяг найбільших масштабів у Одеському, Тираспольському і Вознесенському повітах [2, арк. 7, 20, 89]. На початку 1921 р. місцевою владою не виключалася можливість голодних бунтів і навіть повідомлялося про розстріл арештованих учасників повстання у с. Познанка Балтського повіту [2, арк. 19 - 20]. Стагнація в промисловості стала причиною значного рівня безробіття, яке стало на тривалий час одним з головних факторів нестабільності в робітничому середовищі майже до кінця 1920-х рр. Станом на жовтень 1922 р. лише в Одесі без роботи залишилися понад 14 тис. робітників [2, арк. 103]. Кількість безробітних продовжувала збільшуватись приблизно до середини 1920-х рр. і становила більше 40 тис. чоловік, з яких кваліфіковані робітники складали одну третину [3, арк.7; 5, арк. 3]. Відсутність роботи провокувала гостре незадоволення серед робітників.

Для зниження соціальної напруги держава почала влаштовувати громадські роботи, причому левову частку коштів, які виділялися на громадські роботи витрачалося власне на саме проведення робіт, а залишки витрачалися на громадське харчування, організацію артіль і страхову допомогу [3, арк.1]. Безробітним за виконання громадських робіт платили заробітну плату – середня ставка становила 4 крб. на день (в цю суму включалася і вартість обіду). Основною проблемою у сфері допомоги безробітним була нестача коштів, що не дозволяло надати допомогу всім хто її потребував. [4, арк.. 27, 115].

Нестача коштів була гострою проблемою не тільки для органів соціального забезпечення, а й для підприємств, що відбивалося перш за все на робітниках. Рівень заробітної плати на початку 1920-х рр. рідко досягав навіть половини довоєнного рівня (у робітників-металістів в 1922 р. заробіток був втричі більший ніж у 1921 р. і становив 41,6% довоєнного рівня). Зрозуміло, це викликало невдоволення робітників, яке досить часто перетворювалося на страйки. Так, лише з травня по жовтень 1922 р. на підприємствах Одеської губернії було зафіксовано 8 страйків, хоча вони були не тривалими (в основному до трьох днів і лише на заводі Белліно-Фендеріх – 15 днів) і в більшості випадків вирішувалися повним або частковим задоволенням вимог страйкарів. Слід зазначити, що не завжди

це були стихійні виступи, іноді вони проводилися із санкції губернського відділу праці і очолювалися заводськими комітетами, що свідчить з одного боку про досить високу згуртованість робітничих колективів [2, арк. 102, 103.]. Основними причинами страйків на протязі 1920-х рр. були розміри окладів та несвоєчасність виплати заробітної плати. Затримки у виплатах заробітної плати вирівнялися приблизно з 1925 р., що співпало у часі з досягненням підприємствами довоєнних показників виробництва. Однак повністю ліквідувати дану проблему не вдалося.

У таких непростих умовах з метою підвищення продуктивності праці на підприємствах вводилися заохочувальні винагороди за виконання виробничої програми, інтенсивність праці, за своєчасне виконання відповідальних доручень. Розмір премії різнився в залежності від складності виробничого процесу, категорії робітника і міг досягати 300 %. Найбільші коефіцієнти призначалися робітникам, найменші – господарському персоналу. Також нараховувалася додаткова премія за понаднормові години роботи [6, арк. 1-4]. Основним документом, який регламентував повноваження робітників і керівництва підприємства загальні норми роботи на підприємстві був колективний договір. Так, робочий день тривав 8 год. (робота у нічну зміну – 7 год.). На шкідливих виробництвах робочий день тривав 6 год. із забороною роботи на таких виробництвах для жінок та підлітків віком до 18 років. Робітникам, які проживали далі ніж 2 версти від підприємства заводське управління надавало гроші на проїзд у трамваї. Також в даному документі декларувалися гарантії щодо заробітної плати в разі тимчасової втрати працездатності, простоїв виробництва не з вини робітників і т. ін. [7, арк. 1, 3, 5, 6.].

Не зважаючи на досить високий рівень стандартів праці в умовах загальної кризи економіки, перебоїв з постачанням матеріалів на підприємства загалом велика кількість положень колективних договорів не виконувалася. Це стосувалося передовсім санітарно-технічних і санітарно-гігієнічних умов на виробництві. До середини 1920-х рр. майже 90% промислових підприємств Одещини не відповідали вимогам закону щодо техніки безпеки, тому навіть якщо умови праці були нестерпні, інспекторам доводилося з цим миритися. Питання ремонту, модернізації обладнання на підприємствах, поліпшення умов праці вирішувалися компромісно між персоналом, відділом праці і керівництвом підприємства [8, арк. 132]. Результатом цього був високий рівень травматизму. Наприклад, тільки за січень-березень 1927 р. на підприємствах Одеси відбулося 1636 випадків травматизму [11, арк. 2]. Часто на заводах не було навіть медпункту і перед тим як травмований робітник отримував допомогу проходило багато часу [9, арк. 6]. Звичайним явищем на підприємствах були протяги, нестача спецодягу та зимового одягу [9, арк. 20, 30; 10, арк. 4, 24.]. Щоправда поступово безпека на підприємствах налагоджувалася, хоча й повільно.

Для робітників, які внаслідок травмування отримували інвалідність, держава залишала можливість продовжити працювати на більш легких роботах за умови фізичної здатності робітниками їх виконувати. Такі заходи реалізувалися не тільки для додаткової матеріальної підтримки інвалідів, а й через фінансові труднощі, тому що коштів на утримання

інвалідів не вистачало. В таких випадках держава залучала для створення подібних підприємств приватний капітал [12].

Таким чином, в період нової економічної політики робітники Одещини, як і загалом в країні проходили складний шлях пристосування до нових соціальних, економічних і політичних умов. Долаючи негативні наслідки кризових явищ економіки в різних сферах суспільного життя і виробництва, робітники поступово усвідомлювали спільність своїх економічних, соціальних, політичних інтересів, що виявлялося у їхніх вимогах дотримання своїх прав.

Література:

1. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – [Кн. 1], ч. 2. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. - 382 с.
2. Державний архів Одеської області, фп3, оп. 1, спр. 389, 132 арк.
3. Державний архів Одеської області, фр.42, оп. 1, спр. 69, 30 арк.
4. Державний архів Одеської області фр.99, оп. 1, спр. 50
5. Державний архів Одеської області фп 3, оп. 1, спр. 1544, 104 арк.
6. Державний архів Одеської області фр.550, оп.1, спр.9, 4 арк.
7. Державний архів Одеської області фр.550, оп.1, спр.54, 10 арк.
8. Державний архів Одеської області фр.99, оп.1, спр. 214, 322 арк.
9. Державний архів Одеської області фр.95, оп.3, спр. 6, 35 арк.
10. Державний архів Одеської області фр.99, оп.1, спр. 249, 285 арк.
11. Державний архів Одеської області фр.96, оп.1, спр. 442, 23 арк.
12. Державний архів Одеської області фр.99, оп.1, спр. 50, 277 арк.

Колісник Н. І.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ТА КРИМІНАЛЬНИХ СУДІВ В РАЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА»: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ХАРАКТЕРУ (1941 – 1944 РР.)

Друга світова війна стала одним із найбільших воєнно – політичних конфліктів ХХ ст. Вивчення тих подій розпочалося ще в ході війни. Тогочасні дослідники вивчали як, власне, військові події, так і нову окупаційну реальність, яка постала в загарбаних областях України. Але й понині, незважаючи на існування величезної кількості досліджень, поза полем зору науковців продовжують залишатися питання повсякдення окупованих суспільств, яким, до речі, довелося стати й українському соціуму.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених реконструкції подій гітлерівського окупаційного режиму, встановленого на теренах України, поза полем зору науковців продовжують залишатися питання повсякденного соціального життя окупованого суспільства, судових форм та засобів його врегулювання. Лише окремі проблеми функціонування правових відділів органів місцевого управління, цивільних та судових установ на теренах Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ) розглядаються в працях В. Шайкан, О. Гончаренка, М. Куницького та О. Лисенка].

Із проблемою необхідності врегулювання соціальних відносин в українському суспільстві німецька окупаційна влада зустрілася вже в перші дні загарбання України. Незважаючи на жахіття окупації, смерть, яка перетворилася в постійну загрозу чи не кожному мешканцю країни, відсутність елементарних засобів підтримання життєдіяльності, повсякденне соціальне життя продовжувалося: люди народжувалися й помирали, одружувалися й розлучалися, купували й продавали предмети власності тощо. Звісно, чи не найліпшим засобом виходу з різних суперечливих ситуацій соціального життя є робота судової системи.

Звісно, що першими німецькими управліннями, яким потрібно було врегулювати ці питання, стали керівники військових комендатур, яким належала вся повнота влади до моменту передачі повноважень цивільній адміністрації РКУ. У перших інструкціях військової адміністрації, які врегулювали роботу судових установ «для українців», містилися лише вказівки щодо їх відновлення. До того ж містилися вони в нормативно – правових актах, на основі яких створювалась уся система місцевої допоміжної адміністрації. Інструкцій щодо порядку відновлення та забезпечення повсякденної роботи судових установ видано так і не було. Так, у інструкції «Порядок урядування» від 24 жовтня 1941 р., видану фельдкомендатурою, яка розміщувалася в м. Тальному Черкаської області, із цього приводу зазначалося, що судові органи можна створювати лише після отримання дозволу VII відділу фельдкомендатури [1, арк. 1].

Подібні за змістом нормативні акти, які вказували на необхідність часткового збереження радянських законів, видавалися й керівниками, які репрезентували цивільну адміністрацію РКУ. Особливо це стосується регіонів, переданих до службової компетенції цивільній адміністрації РКУ ще влітку 1941 р. Фактично вони повторили, але не конкретизували ті ж директивні установки, що й військові [2, арк. 2]. Але, як користуватися на практиці системою радянської нормативно – правової бази та узгоджувати її з виданими німецькою стороною документами, ніхто з них так і не пояснив. До того ж в країні бракувало і фахівців, добре обізнаних із радянською юриспруденцією.

Свою ініціативність проявили органи місцевого управління, запропонувавши проекти різних нормативних актів, які мали налагодити повноцінну роботу судів, органів прокурорського нагляду тощо. Німецькі посадовці не прийняли допомоги й, очевидно, небезпідставно побоюючись посилення ролі й значення судових інституцій у житті суспільства, відмовилися від неї.

Німецькі управлінці обрали ще один шлях вирішення проблеми. Вони намагалися замінити брак нормативних актів за рахунок використання системи дореволюційного законодавства. В усякому разі суддям із цивільних справ пропонували обирати саме такий шлях при розв'язанні спорів, які виникали між місцевим населенням [3, арк. 5, 6]. А в окремих регіонах кандидати на заміщення адвокатських посад узагалі мали складати фаховий іспит зі знання дореволюційного законодавства.

Звісно, що, не маючи більш – менш збалансованої нормативно – правової бази, тимчасові судові інституції, які з'явилися в Україні на

початку встановлення окупаційного режиму, із часом були взагалі ліквідовані [4, с. 408 – 410]. Частину їх функцій було передано органам місцевого управління, працівники яких у відповідь на звернення цивільного населення намагалися їх розглянути. Таким чином, ні про яку одноманітність у прийнятті рішень мова йти не могла.

Справа зі створення місцевих судів та забезпечення їх роботи нормативно – правовою базою зрушила з місця лише на початку 1942 р. Своєю постановою від 15 березня 1942 р. райхскомісар доповнив нормативний акт Райхсміністерства східних окупованих територій «Про німецьку юрисдикцію в зайнятих східних областях» від 19 грудня 1941 р. У результаті було прийнято постанову «Про підсудність і судове переведення в цивільних справах місцевого населення». У свою чергу генеральні комісари продублювали цей нормативний акт та направили його для використання в гебітскомісаріатах.

Одним із нормативних актів, на основі застосування якого здійснювалося судочинство у сфері сімейних правовідносин, стала постанова райхскомісара «Про тимчасові правила щодо одружень та розлучень» від 11 травня 1942 р. [2, арк. 29 – 33]. Цей нормативний акт визначав коло суб'єктів, які мали право вступати в шлюб, встановлював їх права та обов'язки в разі розлучення та врегульовував самі юридичні процедури здійснення цих дій.

Та усе ж сімейні правовідносини становлять важливу, але не основну частину цивільного права. Існують ще й відносини щодо власності, набуття права на спадщину тощо. Для цього шліфенам ще певний час довелося користуватися залишками радянського законодавства. І лише з 12 січня 1943 р. на теренах РКУ почали діяти «Правила для тимчасового врегулювання особистого, сімейного і спадкового права в Райхскомісаріаті України». Цей нормативний акт складався з трьох розділів: «Особисте право», «Сімейне право» та «Право спадкування» [4, арк. 27 – 36].

У травні 1942 р. в РКУ було прийнято Постанову райхскомісара «Про покарання за незначні проступки і порушення в межах Райхскомісаріату України» від 8 травня 1942 р. Постанова почала діяти з 1 червня 1942 р. і базувалася на німецькому Кримінальному кодексі, із якого для підсудності місцевого населення було виведено цілий ряд приписів [5, арк. 1 – 4, 43 – 53]. Цей нормативно – правовий акт від 15 травня 1871 р., доповнений та змінений законами, станом на 1 жовтня 1941 р. складався із загальної та особливої частин. У загальній частині визначалися поняття злочину, проступку та правопорушення. Особлива частина Кримінального кодексу деталізувала види злочинів, за які особа підлягала відповідному покаранню [6, арк. 1 – 109].

Створені німецькою адміністрацією судові установи мали право розглядати справи виключно цивільного та кримінального характеру. Для розв'язання справ цивільного характеру створювались суди шліхтерів, а кримінального – шепенів. А от для розв'язання суперечок і спорів між етнічними німцями було створено німецький суд. До німецького суду могли звертатися й представники інших національностей, якщо сума судового позову перевищувала 5000 крб.

Для керівництва практичною роботою судових установ юридичними відділами генеральних комісаріатів видавалися службові вказівки та інструкції. Так, юридичним відділом генерального комісаріату округи «Київ» 1 вересня 1942 р. було направлено документи під назвою «Загальна інструкція для шефенів Київського генерального округу» та «Циркуляр шефенам генерального округу «Київ». Ці нормативні акти врегульовували порядок проведення судового процесу, визначали коло суб'єктів, на яких поширювалася юрисдикція суддів із кримінальних справ тощо [7, арк. 1 – 9].

Відповідно до нормативних установок юридичного відділу РКУ генеральні комісари також приймали відповідні нормативні акти й направляли їх для практичного використання в гебітскомісаріатах. Так, через гебітскомісаріати шліфени отримали інструкцію генерального комісара округи «Київ» від 20 лютого 1943 р. «Про розгляд шліхтером шлюбних справ». Документ містив детальні вказівки щодо порядку розлучення подружжя, наголошував на необхідності збереження шлюбних відносин, пояснював особливості застосування тих чи інших статей окремих нормативних актів». До цієї інструкції додавались і вказівки щодо повідомлення відділів РАЦСу про рішення у справах розлучення [8, арк. 2, 3, 4].

Отже, нормативно – правове забезпечення роботи місцевих кримінальних та цивільних судів здійснювалося окупаційною адміністрацією РКУ вкрай повільно. Фактично, ці судові установи почали працювати лише в другій половині 1942 р. До цього часу всі питання розглядалися відділами районних та міських управ, працівники яких і так були переобтяжені службовими повноваженнями та не мали відповідної фахової підготовки.

Література:

1. Державний архів Черкаської області. – Ф.Р-2400. – Оп. 1. – Спр. 1.
2. Державний архів Рівненської області. – Ф.Р-22. – Оп. 1. – Спр. 3.
3. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф.Р-8676. – Оп. 2. – Спр. 5.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3206. – Оп. 2. – Спр. 224.
5. ДАПО. – Ф.Р-8676. – Оп. 2. – Спр. 6.
6. ДАПО. – Ф.Р-8676. – Оп. 2. – Спр. 4.
7. ДАПО. – Ф.Р-2302. – Оп. 1. – Спр. 1.
8. ДАПО. – Ф.Р-2302. – Оп. 1. – Спр. 4.

Курченко Т.Є.

РОЛЬ М. РАДВАНІ У РЕФОРМУВАННІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ЗАКАРПАТТЯ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

До розвитку архівної справи в Закарпатті у різні історичні періоди доклало зусиль чимало фахівців, серед яких помітне місце посідає Миколаус (Ніколаус) Радвані. Його ім'я повернулось в історію України, Чехії, Словаччини, Угорщини завдяки науковим розвідкам М. В. Делегана,

директора Державного архіву Закарпатської області, який невтомно розшукував в українських, чеських, словацьких, угорських архівах бодай найменшу інформацію про людину, яка стояла у витоків створення централізованої архівної системи в Підкарпатській Русі. Про життя та діяльність Радвані М. В. Делеганом було опубліковано кілька статей. В 2002 році, в результаті багаторічного пошуку у Центральному історичному архіві в Празі були виявлені деякі нові дані щодо життя та діяльності архівіста, які досі були невідомими широкому загалу. І, нарешті, в 2003 році, у Державному архіві Закарпатської області було знайдено особову справу Міколауса Радвані та ряд інших документів, пов'язаних з ім'ям невтомного архівіста.

Міколаус Радвані, що народився 14 травня 1865 року в містечку Бановець на території Словаччини, отримав хорошу освіту. Після навчання в гімназіях Тренчіна, Трнави і Остригома він оволодів науками в університеті Будапешта, де вивчав теологію, юриспруденцію, книгознавство. Він досконало володів чотирма іноземними мовами і ще трьома міг спілкуватись, мав практику перекладацької роботи. Він сам зазначав в своїй автобіографії, що досконало володіє латинською, угорською, німецькою та словацькою, задовільно - французькою та може спілкуватися на чеській і русинській мовах.

У 1888 і 1901 роках Міколаус вивчав основи архівних знань у королівському земському архіві. Досвіду практичної архівної справи Радвані набув на жупній державній службі в період з 27 грудня 1888 року до 22 лютого 1922 року. Спочатку працював на посаді другого архівіста у місті Тренчін, потім обіймав посаду головного архівіста Белеградської жупи, пізніше очолював міський архів у Жіліні. Останньою його посадою була робота головного архівіста Ужгородської жупи. І скрізь він проявив себе висококваліфікованою і небайдужою до своєї справи людиною. У листі - рекомендації керівництва Ужгородської жупи від 22 січня 1920 року адресованому Міністерству у справах Словаччини Чехословацької республіки з нагоди розгляду справи щодо призначення Н. Радвані штатним державним службовцем, жупан характеризував його як такого, який володіє найвищими моральними якостями, є висококваліфікованим, старанним, добросовісним і чесним спеціалістом [1, с. 142]. А роком пізніше, керівник жупного уряду в Ужгороді у листі - рекомендації адресованому цивільному управлінню Підкарпатської Русі від 8 липня 1921 року напише: "зважаючи на працездатність та надзвичайну старанність головного архівіста місцевого уряду Мікулаша Радвані, а також з огляду на наукову роботу, яку він подав з власної ініціативи і яка дуже добротно виконана, зразкова, та беручи до уваги факт утворення земського архіву Підкарпатської Русі, пропоную затвердити його керівником земського архіву Підкарпатської Русі з присвоєнням йому VII рангу державного службовця I ступеня". Зважаючи на таку блискучу атестацію 23 січня 1922 року декретом губернатора Підкарпатської Русі М. Радвані було призначено керівником архівної служби краю [1, с. 142].

М. Радвані обійняв посаду в складний час. З однієї сторони, після встановлення демократичної форми правління Першої Чехословацької

Республіки, в Закарпатті склались більш сприятливі умови для розвитку освіти і культури її населення, але з іншої сторони, після Паризької мирної конференції край втратив певну частину своїх територій, що відійшли до Румунії. Наслідком Першої світової війни для закарпатських архівів стало знищення, пограбування і вивезення величезного масиву документів. Так, 24 квітня 1919 р. солдати румунських окупаційних військ, які перебували на території Угочанської жупанії розорили комітатський архів і вивезли з нього документи. Був також спустошений архів міста Берегова. Радвані перейнявся проблемою повернення до Підкарпатської Русі втрачених архівних документів. Він багато і активно працював в створеній в 1921 р. міжнародній архівній комісії, завданням якої була організація обміну архівними документами між Чехословацькою Республікою та Румунським королівством [2, с. 327]. В Державному архіві Закарпатської області збереглися протоколи засідань комісії в містах Ужгороді, Кошіце, селі Холмеу. В цілому ж діяльність цієї комісії, її результати та роботу в ній М. Радвані ще недостатньо вивчено. Це перспективний напрямок наукових досліджень для істориків архівної справи країн, дотичних до діяльності цієї комісії.

Ще однією нагальною проблемою було створення централізованого крайового архіву Підкарпатської Русі. Обійнявши керівну посаду Радвані особисто здійснив перевірку стану всіх архівних установ Закарпаття. М. Радвані побував у найбільших архівах краю, підготував ґрунтовні звіти, що лягли в основу першої в історії архівної справи Закарпаття узагальнюючої праці «Архіви Підкарпатської Русі». Вона вийшла німецькою мовою в 1922 році в місті Ужгороді і мала неабияке міжнародне визнання. Зокрема, запити на книгу поступили із Національного архіву Німеччини, Угорської національної бібліотеки ім. Сечені (Будапешт), Карлового університету (Чехословаччина, Прага) та інших науково - культурних центрів [1, с. 142]. Декілька десятків екземплярів дослідження крайового архівіста було надіслано в Міністерство шкільництва та народної освіти Чехословаччини, де було схвально прийнято. Як відомо, президент Чехословацької республіки пан Масарик також отримав один екземпляр дослідження М. Радвані. У кінці листопада 1922 року, на прохання шкільного відділу, рецензію книги здійснив відомий історик Підкарпатської Русі Василь Гаджега. Він високо оцінив науковий доробок крайового архівіста і назвав його основою подальшого розвитку архівного будівництва в краї.

Аналізуючи стан архівів Підкарпатської Русі, Н. Радвані дійшов висновку, що найважливішим на той час було завдання - за будь - яку ціну зібрати всі розрізнені комітатські архіви та згрупувати їх в єдиний цілісний земський архів. Це завдання він вважав важливим не тільки для сучасності, а й для майбутнього. Формування централізованого архіву Підкарпатської Русі далекоглядний земський архівіст небезпідставно вважав одним із найважливіших напрямів діяльності новоствореної адміністрації краю у складі Чехословацької республіки. Необхідність створення централізованого архіву Н. Радвані обґрунтував тим, що, по - перше, комітатські архіви знаходилися на значній відстані один від одного,

а це створювало незручності при їх використанні. По - друге, чимало з них розміщувалися у переповнених іншими установами будівлях. По - третє, доведені до хаотичного стану документи потребували інвентаризації та системного упорядкування.

Міколаус Радвані переконливо стверджував: „Ми впевнені, що виходячи із вищезазначеного, губернатор Підкарпатської Русі знайде можливість для створення крайового архіву. Ідея сама по собі не нова, бо вже раніше були створені комітатські чи окружні архіви. Мова йде лише про те, щоб розрізнені архіви об'єднати в єдиний крайовий архів. Нашим обов'язком є те, щоб зберегти історичні і культурні надбання для майбутнього... в інтересах держави і науки” [2, с. 327].

В травні 1923 року зусиллями М. Радвані була створена Крайова архівна комісія, метою якої було створення крайового архіву. Радвані очолив комісію, особисто розробив проект формування архіву, домагався включення до бюджету витрат на будівництво приміщення архіву. Тільки наприкінці 20 – х років під архів було виділено підвальні приміщення у старому жупному адмінбудинку. Сюди було звезено більшість документів краю, але цей захід не вирішував проблеми і крайовий архів так і не був створений [3, с. 65]. В 1936 р. було споруджено будинок Крайового управління і в ньому під документи були відведені спеціально обладнані приміщення з металевими стелажми. На жаль, М. Радвані цього вже не побачив. 14 серпня 1928 року він помер у м. Тренчін де і був похований.

М. Радвані був дійсно ініціативною, небайдужою, креативною і талановитою людиною. Крім зазначених масштабних справ він встигав вирішувати десятки більш дрібних питань, які, без сумніву, йшли на користь розвитку архівної справи в Закарпатті і краю в цілому. Так, він опікувався збором та формуванням бібліотеки крайового архіву; збереженням, перекладом і популяризацією найбільш цінних історичних першоджерел, де відобразилась історія краю; написав коротку історію архіву Ужгородського комітату; історію міста Жіліна та дослідження з історії залізниць Підкарпатської Русі. В планах було ще декілька видань, зокрема праця «Архіви на Словаччині та Підкарпатській Русі». Високоосвічений фахівець, знавець багатьох іноземних мов, М. Радвані також займався перекладом з німецької на чеську мову окремих законів Австро - Угорської імперії та інших офіційних документів.

Але більшу частину свого життя Міколаус Радвані присвятив саме архівній справі: на цій ниві він пропрацював 39 років, 7 місяців та 13 днів. Тому з повною відповідальністю його можна вважати будівничим архівної справи Підкарпатської Русі.

Література:

1. Делеган М. В. До питання про історію архівної справи на Закарпатті // М. В. Делеган, Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи / Наук. доп. Всеукр. конф., (Київ; 19-20 листопада 1996). - Ч.1- К.; 1997.
2. Нариси історії архівної справи в Україні / Посібник за заг. ред. І.Матяш та К. Климової. – К.; Видав. дім «КМ Академія», 2002.
3. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Ред. кол.: Калакура Я. С. (голов. ред.) та ін., - Вид 2-ге випр. і доп. – К.; Видав. дім «КМ Академія», 2002.

Міщенко І. В.

ПОЛЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В КОНТЕКСТІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В 20-30-І РР. ХХ СТ.

Питання етнополітичного становища польської національної меншини періоду утвердження радянської влади в Україні є актуальною та цікавою темою для наукових розвідок. Звертаючись до вказаної теми, дослідники порушували окремі аспекти даної проблематики в контексті етнополітики стосовно національних меншин загалом та зробили чималий внесок у її вивчення [1-5]. Завдання нашої статті полягає у спробі виокремити та проаналізувати ті етнополітичні та етнонаціональні відносини в Україні періоду 20-30-х рр., що стосуються саме поляків, які мешкали на її території.

На початок ХХ ст. польська національна меншина була однією з найчисельніших і найбільш впливових в Україні, поряд із російською, єврейською і німецькою. Центральна Рада утворила міністерство польських справ Української Народної Республіки, яке очолив провідний діяч польського руху в Україні, адвокат Мечислав Міцкевич [6, с.71]. У Малій Раді польське населення представляв В.° Рудницький. За Гетьманату Павла Скоропадського це міністерство було ліквідоване. Однак поляки залишалися впливовою національною меншиною в політичному житті України. Так, міністром фінансів і протягом певного часу виконувачем обов'язків голови уряду Української держави був польський фінансист і банкір Антон Ржепецький [7, с.117].

Певна частина поляків, зокрема інтелігенції, полишила Україну внаслідок військових дій, а також у результаті відновлення незалежної Польської держави. Серед них був видатний архітектор Владислав Городецький, який у 1920 р. переїхав з Києва до Польщі, ймовірно, коли під час радянсько-українсько-польської війни польські війська взяли українську столицю [8, с.198].

Після повернення більшовиків і завершення буремних революційних подій, польське населення було розпорошене по всій Україні. За переписом 1920-1922 рр. на її території налічувалося понад 3 млн. поляків. 53 % з них мешкали у Волинській губернії. За даними перепису 1926 р. поляків налічувалося уже понад 460 тис., що становило 1,6 % населення УСРР [9, с.9].

Особливістю більшовицької етнополітики був її наступальний характер. Спеціальним державним структурам, що мали опікуватися справами національних меншин, відводилася непересічна роль у тактичних планах правлячої партії [10, с.152–153]. Органи влади та управління проводили активну роботу серед національних громад: вивчалася соціально-господарська структура, особливості побуту, ставлення до заходів радянської влади, з'ясовувалася природа конфліктів на етнічному ґрунті, рівень соціального розшарування, політичні настрої та релігійна орієнтація [11, с.87, 88] тощо.

Загалом же радянська влада мала намір створити польську пролетарську культуру на засадах цінностей класової боротьби, в ізоляції від культурних процесів у Польщі, без зв'язку з історичними надбаннями польського народу.

В 1920-х рр. у більшовицькій Україні почали створюватися школи з польською мовою навчання. Їх організували на зразок загальноосвітніх радянських шкіл, де вивчалися польська, українська та російська мови, історія Польщі (у більшовицькому дусі). Однак творення польської школи в Радянській Україні наштовхувалося на низку серйозних перешкод і проблем. Не вистачало вчителів, які володіли польською мовою, оскільки значна частина польських інтелігентів, як уже зазначалося, емігрували з України. Бракувало підручників рідною мовою, шкільних приміщень, коштів для розвитку їхньої матеріальної бази тощо. Значні зусилля спрямовувалися на радянізацію освітянських кадрів. Оскільки 40 % польських вчителів мали тільки початкову освіту, від 1923-1924 рр. почали працювати вищі педагогічні курси імені Ф. Кона, в липні 1925 р. у Києві – Центральні курси перепідготовки польських сільських вчителів, діяв Польський педагогічний технікум. У 1930-х рр. було організовано Польський педагогічний інститут та цілу мережу середніх навчальних закладів, що діяли при ньому. Все це сприяло доволі потужному розвитку освіти українських поляків, їх консолідації та піднесенню рівня грамотності населення. Слід підкреслити, що органи Радянської влади активно займалися ліквідацією неписьменності серед польського населення УСРР. Частка письменних серед поляків була вищою, ніж серед українців, але проблема неграмотності все ж існувала. В другій половині 1920-х рр. у Радянській Україні функціонувало 175 лікнепів для поляків.

Із початком “великого перелому” в 1929 р. найважливішим завданням у роботі серед національних меншин вважалося втілення в життя директив комуністичної партії з індустріалізації й масової колективізації, викорінення залишків капіталізму й націоналізму. В культурному будівництві головна увага зверталася на ідеологічний зміст, подальше зміцнення класової свідомості робітників. Така політика зустріла масове невдоволення польських робітників, селян, широких верств населення.

Після польсько-німецького зближення на початку 1930-х рр. відбувається зміна орієнтирів у етнополітичному житті СРСР. Зрештою, протягом наступних років сталінізм шляхом переслідувань, репресій та депортацій вчинив жорстоку розправу над тією інтелігенцією, котра проявила себе спроможною до організації власного культурно-освітнього життя.

Таким чином, етнонаціональна політика більшовиків мала на меті не стільки регулювання реальних етносоціальних й етнополітичних процесів, скільки моделювання й докорінну переорієнтацію відповідно до завдань прискорення соціально-економічного розвитку країни.

Література:

1. Грицюк Ф. Ф. Українська школа в контексті етнополітики міжвоєнної Польщі. / Ф. Ф. Грицюк. – К. 1998. – 279 с.
2. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. / О. Калакура – К. : Знання України, 2007. – 508 с.

3. Нестеренко В. Етнонаціональний розвиток Славутчини в 20–30-ті роки ХХ ст. / В. Нестеренко // Славута і Славутчина: минуле і сучасне. – Славута, 2003. – С. 47-56.
4. Устименко В.М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.). / В.М. Устименко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 144 с.
5. Якубова Л. Д. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.) / Л. Д. Якубова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 507 с.
6. Кучерук О. Київ 1917-1919. Адреси. Події. Люди / О. Кучерук. – К.: Темпора, 2008. – 156 с.
7. Гай-Нижник П. П. А. К. Ржепецький – міністр фінансів Української Держави за гетьманату 1918 року / П. П. Гай-Нижник // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 117-120.
8. Малаков Д. В. Архітектор Городецький / Д. В. Малаков. – К.: Київ, 1999. – 240 с.
9. Єременко Т. І. Польська національна меншина в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ століття / Т. І. Єременко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 74 с.
10. Якубова Л. Д. Етнічні меншини в суспільно-політичному та культурному житті УСРР (20-і – перша половина 30-х рр. ХХ ст.) / Л. Д. Якубова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 507 с.
11. До історії міжнаціональних процесів на Україні // Укр. іст. журн. – 1990. – № 8. – С. 87-90.

Прокопенко А. А.

РОЛЬ О. РУСОВА У ВИДАННІ ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» 1876 р.

У період національного відродження Україна у всьому світі сприймалася через видатних діячів. Одним з таких «облич» країни був і Олександр Олександрович Русов (1847-1915).

Діяльність О. Русова була багатогранною. Суспільно-політичний та громадський діяч, земський статистик, етнограф та фольклорист, людина з російським корінням, але щирою українською душею, здавалося, за яку б роботу він не брався, завжди виконував її якісно, вчасно і надзвичайно відповідально. Враховуючи ці його якості, Київська Громада довірила Олександрю Олександровичу надзвичайно важливу справу – перше видання Шевченкового «Кобзаря». Так, саме йому Громада доручила поїхати до Звенигородського повіту, де він повинен був домовитися з братами Т.Г.Шевченка про придбання в них права на видання творів поета. Поїздка увінчалася успіхом. Олександр Олександрович Русов привіз старшого брата Микиту до Києва, де з ним було укладено угоду.

Про великий авторитет О. Русова серед громадянців, як людини надійної і відповідальної говорить той факт, що таке відповідальне завдання як видання «Кобзаря» за кордоном було доручено саме йому, а не кому-небудь іншому. «Всі завжди були впевнені, що Олександр Олександрович охоче зробить все можливе для виконання завдань громадських, залишаючи збоку свої особисті зручності і незручності»[1], – писав пізніше В. Науменко - давній друг і однодумець О. Русова, визначний діяч

української науки, освіти і культури.

Весною 1875 року до Олександра Олександровича приїхав з Києва спеціальний посланець від Київської Громади Федір Кондратович Вовк, який привіз задалегідь підготовлені до видання твори Шевченка і водночас передав О. Русову громадське доручення: необхідно було терміново виїхати за кордон і видрукувати Шевченків «Кобзар», оскільки російська цензура не дозволяла цього робити в Україні. «Кобзар» мав складатися з двох томів: у першому планувалося вмістити вірші, дозволені цензурою в Росії, а в другому - всі ті, що безумовно підлягали забороні, але були дуже цінними та займали одне з провідних місць у творчості великого поета [2].

Від свого знайомого поета і тодішнього секретаря чужоземного відділу в Цензурному Комітеті Якова Петровича Полонського Олександр Олександрович дізнався, що зі справою слід поспішати, оскільки передбачалося запровадження нових цензурних обмежень, які особливо стосувалися українського слова. Треба було встигнути до їх появи переправити до Росії хоч би першу частину «Кобзаря».

За таких обставин вже у травні 1875 р. О. Русов вирушив до Праги, щоб відшукати у родині П. Шафарика кінець поеми Шевченка «Іван Гус». З проханням про друк «Кобзаря» О. Русов звернувся до Едварда Грегра, який на той час був редактором чеських «Народних листів» та утримував велику типографію і мав найкращу книготоргівлю в Празі. Прохав О. Русов ще й про те, щоб Е. Грегр поставив своє ім'я як видавець, «...бо мені, росіянинові, що втікши од домашньої цензури, видає за границею щось нецензурне, звісно могло б добре дістатись...»[3].

У ході роботи Олександр Олександрович впорядковував матеріали, привезені Ф. Вовком, сам робив коректуру і перечитував рукопис. Крім того, знову ж за дорученням Громади він мав ще додати до публікації матеріали спогадів сучасників Т. Шевченка - М. Костомарова, К. Михальченка, Я. Полонського, І.Тургенева та інших. Частину цих спогадів О. Русову вдалося зібрати раніше. «Ще не від'їжджаючи з Петербурга, - писав пізніше Олександр Олександрович, - заходився я писати листи до багатьох людей, які знали Шевченка за його життя, щоб вони написали свої спомини про його або й свої думки про характер його поезії. З Праги я знов писав до їх, нагадуючи своє прохання; але більшість з їх давали мені відповіді, що не візьмуть на себе права критикувати твори великого поета, бо на те не здатні, дрібні ж анекдоти з його життя, які вони знали, вони казали, не варто згадувати...»[4].

Найшвидше на прохання О. Русова відгукнувся І. Тургенев, який жив тоді під Парижем у своєму хуторі Бужіваль. Свої листи надіслав також і Я. Полонський, з яким листувався О. Русов, його спомини увійшли до першого тому. М. Костомаров надіслав свої згадки про Шевченка у 1876 році, тому увійшли вони не до першого тому, а були поміщені лише у другий том.

Навесні 1876 року було закінчено друк «Кобзаря». Але проблеми на цьому не закінчились. Тепер необхідно було знайти спосіб, як надіслати його в Україну. Хоча перший том складався з дозволених російською цензурою творів, надії на легальне перевезення не було, оскільки саме в

цей час був виданий Емський указ 1876 року, що забороняв поширення будь-якої літературної продукції українською мовою. Що стосується долі другого тому, то вона викликала ще більшу тривогу, тому що він складався з творів, не дозволених цензурою. Шанси на його видання були майже нульові. І все ж таки, знову дякуючи незвичайним організаторським здібностям О. Русова і його особистим зв'язкам, вдається отримати дозвіл на перевезення 5 тис. примірників першого тому в Росію, а другий надіслати в Галичину. Частина примірників обох томів О. Русов залишив у книгарні Едварда Грегра для продажу "заграничним читачам"[5].

Після закінчення роботи над "Кобзарем" на початку літа 1876 р. О. Русов повернувся до Києва, де планував продовжити наукову роботу і захистити магістерську дисертацію. Проте умови, які склалися після появи антиукраїнського Емського указу, підписаного Олександром II 18 травня 1876 р., завадили йому втілити свої плани в життя. Почалися репресії щодо діячів українського руху, і О. Русов змушений був залишити Київ[6].

Багато корисного для України зробив О. Русов у Петербурзі, де керував Благодійним товариством видання загальнокорисних і дешевих книг. Видання популярних українських книжок та першого повного видання "Кобзаря" Т.Шевченка в Російській імперії, активна робота, спрямована на ліквідацію урядових обмежень щодо українського друкованого слова, - все це сприяло не тільки поширенню знань рідною мовою, пробудженню національної самосвідомості, а й наближало час ліквідації цензурних обмежень.

Література:

1. Науменко В. Александр Александрович Русов и его общественная и литературно-научная работа на Украине и для Украины // Украинская жизнь. – Москва, 1916. – №1. – С. 37.
2. Русова С. Мої спомини. – К.: Україна-Віта, 1996. – С. 135.
3. Русов О. Спомини про празьке видання "Кобзаря" // Україна. – 1907. – № 1-3. – С. 128.
4. Листування О. О. Русова з Я. П. Полянським в справі споминів про Шевченка для празького видання "Кобзаря" // Україна – 1929 – № 5-6. – С. 95-96.
5. Побірченко Н.С. Олександр Олександрович Русов – український громадський діяч, вчений, педагог. Короткий життєпис. – К.: Пед. думка, 1998. – С. 24.
6. Олександр Олександрович Русов (1847-1915): (Біобібліогр. покажч.) / Скл. і вступ. стаття О.Я. Рахна; Наук. ред. О.Б.Коваленко. – Чернігів, 2004. – С. 6.

Сусоров В. Д., Сусоров С. В.

АГРАРНИЙ ТЕРОР І СОЦІАЛІСТИ – РЕВОЛЮЦІОНЕРИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Початок ХХ століття у Російській імперії ознаменувався швидким зростанням активності громадсько – політичного руху. На його тлі спостерігається процес достатньо швидкого оформлення політичних партій і організацій, зокрема ліворадикального типу. Особливо енергійно відбувався процес консолідації народницьких гуртків в організацію

нового, неонародницького типу – Партію соціалістів – революціонерів (ПСР). Вважаючи себе наступниками народників другої половини XIX ст., соціалісти – революціонери запозичили значну частину їхнього досвіду, зокрема, тактику терору.

З самого початку свого існування есери всіляко пропагували і в більшості своїй підтримували терор у містах (знищення царських чиновників високого рангу, «шпиків», провокаторів і т. д.) Для цього були створені Бойова організація партії, місцеві бойові групи, а також летючі бойові загони. Вважалось, що теракти стращали, послабляли, дезорганізовували і стримували свавілля уряду. [1, с. 125 – 126] Однак, у той же час керівництво ПСР постійно наголошувало на шкідливості аграрного терору. Під аграрним терором партія розуміла такі явища як вбивства поміщиків, знищення їх маєтків і взагалі нанесення будь – якої шкоди, якщо вони були здійснені через суперечки про землю, орендні ціни і т. д. [2, 1907, август, №9, с. 15]. Головна небезпека аграрного терору на думку есерів полягала у його стихійності, неорганізованості, у той час як теоретики і пропагандисти ПСР всіляко наголошували на необхідності організаційно структурувати селянські маси й утримувати їх від подібного роду дій.

Під впливом революційних подій 1905 р. ПСР зробила певний крок у бік визнання аграрного терору, як форми боротьби. Так, один з лютневих номерів центрального органу ПСР «Революционная Россия», констатував, що «громадянська війна почалася», пропонував «відкинути будь – які сумніви і упередження проти будь – яких бойових засобів» і негайно використати всі засоби збройної боротьби: від масового виступу зі зброєю в руках до «партизансько – терористичної боротьби» по «всій лінії» включно. У вміщеній незабаром у «Революционной России» статті з серії «Письма старого друга» одна з лідерів ПСР К. Брешко – Брешковська закликала есерівську молодь «особисто стати поруч з селянином, взяти рушницю та ніж у свої руки, дати рушницю та ніж у руки товариша - селянина - і пліч - о - пліч, грудьми вперед – нападати на ворога народу», [3., с. 96]. Щоправда кого потрібно було розуміти під «ворогом народу» не уточнювалося.

На Першому з'їзді ПСР (кінець грудня 1905 – початок січня 1906 рр.) тактика пропаганди аграрного терору була визнана помилковою і шкідливою. Однак, це не зовсім вірно. З'їзд висловився за те, щоб не вводили аграрний терор у програму партії, не закликати до нього, але й не агітувати проти нього [3, с. 105 – 338]. Іншими словами, з'їзд, фактично, вважав аграрний терор доцільним методом боротьби і не засуджував його прояви.

У цьому контексті більш рішучіше висловлювалися місцеві партійні органи. Третій Південноросійський з'їзд ПСР, що відбувся на початку 1906 р. в резолюції, присвяченій аграрному терору, констатував, що останній «не є методом здатним провести в життя програму партії». З'їзд вирішив «спрямувати всі зусилля на призупинення аграрного терору». Ще більш категоричними були учасники Південноросійського обласного селянського з'їзду ПСР, що відбувся 26 – 27 листопада 1906 р. У прийнятій

резолуції делегати охарактеризували аграрний терор як шкідливе явище, що вносить дезорганізацію і відволікає увагу селян від головного ворога – самодержавства, тому було вирішено вести проти нього «якомога ширшу агітацію» [4, с. 1 – 2].

III Рада ПСР (7 липня 1907 р.) у черговий раз засудила аграрний терор, а новий друкований партійний орган «Знамя труда» у першому своєму номері роздратовано відзначав, що ««серед наших партійних працівників – особливо працівників периферійних – споконвічно йдуть заявлені, замусолені дебати, які всім набили оскомину, про аграрний терор. Отже, можна констатувати, що серед місцевих партійців, не дивлячись на постанови і рішення вищих інстанцій ПСР, дана проблема все ще залишалася досить актуальною.

Досить тісно стикалася з проблемою аграрного терору бойова підготовка селянства з боку ПСР. Створення бойових дружин для участі у загальному збройному повстанні часто приводило до того, що такі організації інколи перетворювалися на кримінальні угруповання [1, с. 161 – 162]. В той же час не дивлячись на наявність значної кількості прихильників аграрного терору в лавах партії офіційні постанови ПСР засуджували такий метод боротьби [4, с. 161]. Однак, за свідченням, самих партійних функціонерів він був досить популярним серед селян. Наприклад, під час Першої загальнопартійної конференції (серпень 1908 рр.) представник Української обласної організації заявив «Селяни у більшості випадків не розуміють, чому партія відкидає аграрний терор, і лише через довіру ... підкоряються резолюціям проти нього. Мовчать вони про аграрний терор і на з'їздах. Однак, на ділі видно, що кулаки їх стискаються» [5, с. 51, 52].

Такі настрої серед селян певною мірою зрозумілі. Селянам аграрний терор, що проявлявся у підпалах поміщицького чи куркульського майна, потравах посівів та інших подібних діях, був більш зрозумілим, бо в кожній конкретній ситуації давав безпосередній результат. Заклики партійних лідерів до «політичного терору», «накопичення сил» тощо, були для селян надто абстрактними і незрозумілими. Серед рядових партійців також було чимало прихильників аграрного терору, за допомогою есерівської літератури вони намагалися його навіть популяризувати. Наприклад, автор статті «Правительство и народ» вміщеній в офіційному органі ПСР, газеті «Земля и Воля», подаючи факти про селянський рух описував саме аграрно – терористичні методи боротьби. Ще раніше у 1905 р. місцеві організації ПСР, утримуючись від відкритих закликів до аграрного терору, нерідко схвально відгукувалися на факти селянських порубок, потрав, спалень поміщицьких маєтків тощо. Окремі організації не зупинялися навіть перед безпосереднім використанням аграрно – терористичних методів боротьби. Наприклад, у 1907 р. одна з соціал – революційних організацій, що діяла в Україні, прийняла рішення спалити поміщицьку садибу з метою популяризації аграрного терору серед селян [4, с. 2].

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, можна зробити кілька висновків. Бойова підготовка селянства з боку членів ПСР активно велася протягом 1905 – 1907 рр. У післяреволюційний період, коли перспектива збройного повстання на думку керівництва ПСР була ще реальною, вона

продовжувалася. Однак, з часом песимізм щодо подальшого розвитку боротьби, організаційна криза в лавах ПСР – робили неможливим ефективний контроль над місцевими організаціями й, зокрема, бойовими групами. Фактично, покинуті напризволяще останні скочувалися до аграрно – терористичних методів боротьби, а інколи й відвертого криміналу [Детальніше:4, с. 1 – 5].

В резолюції «Про боротьбу із земельним законодавством» (мався на увазі урядовий указ від 6 листопада 1906 р., який знаменував початок столипінської аграрної реформи – С. С.) Першої загальнопартійної конференції підкреслювалося, що успіх реформи створить перешкоди для проведення в життя аграрної програми партії, у зв'язку з чим село оголошувалося найбільш напруженим пунктом суспільно – політичної боротьби. В якості засобу цієї боротьби пропонувалося поглиблення соціалістичної пропаганди й укріплення партійних організацій на селі, згуртування навколо останніх трудового селянства на ґрунті боротьби із земельним законодавством, землевласниками і Селянським банком. Проти виділення з общини передбачалися такі заходи, як громадські засудження й бойкот тих господарів, які намагаються стати відрубниками і хуторянами. В черговий раз наголошувалося на шкідливості аграрного терору проти поміщиків і куркулів, оскільки він буде стимулювати поміщиків при ліквідувати своїх господарств, за посередництва Селянського банку, до продажу землі селянам, сприяє насадженню приватної земельної власності і, розпалюванню серед селян міжусобної війни, яка відсуне на другий план будь – яку планомірну боротьбу як за соціалізацію землі, так і за політичне звільнення [5, с. 195]. Тоді ж конференція ПСР прийняла і резолюцію спеціально присвячену аграрному терору. В ній зазначалося, що останній може вести до результатів, які суперечать «тим завданням, які витікають з аграрної програми», Шляхом аграрного терору можна лише примусити певну частину поміщиків ліквідувати свої господарства за посередництва Селянського банку. Однак, це могло привести лише до переходу їх «у приватну власність більш заможної частини селянства та дрібної буржуазії». Згідно з резолюцією небезпека в поширенні аграрного терору на «заможну частину селянства», бо це могло привести до жорстокої міжусобної боротьби на селі, яка би відсунула на другий «будь – яку систематичну боротьбу як за соціалізацію землі, так і за політичне визволення». Враховуючи все це делегати конференції висловили свою «цілковиту солідарність» з рішеннями першого партійного з'їзду [5, с. 231].

Підводячи підсумки, можна констатувати, що ставлення соціалістів – революціонерів до аграрно – терористичних методів боротьби було досить неоднозначним. Якщо на початковому етапі партійні теоретики засуджували таку форму селянської боротьби, то з початком революційних подій 1905 – 1907 рр. цей метод стає все більш популярним серед рядових партійців, які безпосередньо контактували з селянськими масами. Для останніх цей метод видавався більш зрозумілим, дієвим і результативнішим. Саме ж керівництво ПСР засудило таку форму боротьби, оскільки вона не сприяла реалізації програми партії, могла внести розкол у лави самого селянства і відволікала його від головної мети

– здобуття політичної свободи.

Література:

1. Леонов М. И. Партия социалитстов – революционеров в 1905 – 12907 гг. / М. И. Леонов. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – 512 с.
2. Земля и Воля: крестьянская газета, орган Крестьянского союза ПСР. – СПб, январь 1905 – декабрь 1907 гг.
3. Сусоров С. В. Аграрно – селянська проблема в програмах і практичній діяльності неонародницьких партій в 1902 – 1907 рр. (На матеріалах України) : дис..... канд. іст. наук: 07.00. 01. / Херсон. індустр. інститут. – Херсон, 1994.
4. Сусоров С. В. За межею: революційність і криміналітет // Історія України. – №4 (356), 2004, січень. – С. 1 – 5.
5. Протоколы первой общепартийной конференции ПСР. Август 1908 . – PARIS, изд. ЦК ПСР, 1908. – 241 с.

Шелейко Т.В.

**ВІДНОВЛЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ
УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ РЕЖИМНИХ ЗАХОДІВ**

Повернення радянської влади в Україну супроводжувалося спеціальними заходами НКВС і НКДБ на транспорті, метою яких визначалося унеможливлення диверсій, шпигунства та саботажу з боку «ворожих елементів», а також очищення від тих, хто міг потенційно належати до цієї категорії громадян. Залізничний транспорт вважався стратегічним і життєво важливим з огляду на продовження бойових дій й економічних інтересів, тому заходи безпеки на ньому набували пріоритетного значення. Особливу увагу радянські спецслужби приділяли кадрам залізничників, значна частина яких формувалася з громадян, які залишалися на окупованих територіях.

18 лютого 1942 р. НКВС СРСР розіслав наркомам УРСР і БРСР, начальникам регіональних та лінійних управлінь НКВС циркуляр, в якому детально формувалися основні напрямки оперативно-чекістської роботи у районах, визволених від гітлерівських окупантів, та наповнювалися змістом дефініції «зрадник», «ставленик», «пособник ворога». У переліку категорій осіб, які стали об'єктом підвищеної уваги спецслужб, значилися «... всі без винятку особи, які працювали у створених німцями закладах та підприємствах, незалежно від роду обов'язків (окрім насильно мобілізованого контингенту), а також особи, які добровільно надавали послуги, який би характер ці послуги не мали» [1, с. 90; 2, с. 374-382].

25 листопада 1943 р. Пленум Верховного Суду СРСР ухвалив постанову «Про кваліфікацію дій радянських громадян з надання допомоги ворогу в районах, тимчасово окупованих німецькими загарбниками» [2, с. 405-406], в якому чітко розмежувалась кваліфікація «зрадників Батьківщини» і «пособників ворога». Перш, ніж одержати той чи інший «ярлик» всі (!) мешканці окупованих територій проходили «сито» спец перевірок. Не оминули його й ті, хто влаштувався на роботу на різні об'єкти залізничної інфраструктури.

За документом, підписаним заступником завідувача транспортного

відділу ЦК КП(б)У Пиляєвим, було підготовлено низку заходів по Південно-Західній залізниці, серед яких, зокрема, були такі:

– зобов'язати заступника начальника залізниці з кадрів Кукушкіна прискорити перевірку кадрів, налагодити систематичну роботу атестаційної комісії і завершити в основному перевірку людей до 1 травня 1944 р.;

– зобов'язати НКДБ залізниці (Ковальова) та її прокуратуру (Крюкова) вжити рішучих заходів для відрядження на залізничні тилу працівників, стосовно яких існувало рішення атестаційних комісій;

– зобов'язати заступника начальника залізниці з кадрів до 1 травня 1944 р. перевести на роботу, не пов'язану з рухом поїздів, усіх працівників, стосовно яких існує відповідне рішення атестаційної комісії [3, арк. 18-19].

В інформації інструктора транспортного відділу ЦК КП(б)У М.Ісаковського про зміни в партійно-політичній роботі на залізничному транспорті (орієнтовно – червень 1944 р.) наголошувалося, що з 3315 працівників Бахмацького вузла Московсько-Київської залізниці 2955 осіб перебували на окупованій гітлерівцями території, на Конотопському вузлі таких налічувалося 3807 з 5571, на лінійних станціях і окологдках Конотопського відділення – 3690 з 3711 [3, арк. 56-57].

Сталінська залізниця в цей час потребувала 40492 робітника різних спеціальностей тоді, як у наявності було 33050, у тому числі реєвакуйованих – 2924, відряджених – 595, тих, хто перебував в окупації – 29531 [3, арк. 29].

Згідно з довідкою про стан і підготовку кадрів на Північно-Західній залізниці (Пн33), потреба у працівниках основних масових професій становила тут 23664 особи. Станом на 20 березня 1944 р. тут працювало 21808 осіб, у т.ч. 16977 тих, хто залишався на окупованій території. Зокрема, потреба у машиністах паровоза становила 827 осіб (працювало 807, у т.ч. 477 тих, хто перебував під окупантами), поїзних вагонних майстрах – 330 (відповідно 313 і 243), оглядачах вагонів – 782 (759 і 462). Всього на Пн33 налічувалося 24456 працівників, які залишалися на окупованій території, з них за службами: паровозній – 5042 особи, руху – 5404, вагонній – 2178, шляху – 6541, зв'язку – 979 [3, арк. 10-17].

До 20 березня 1944 р. радянські органи безпеки перевірили 11069 осіб, з яких 469 підлягали відрядженню на тиліві дороги, а 227 – на роботи, не пов'язані з рухом поїздів. У першій категорії налічувалося 235 «активістів – німецьких пособників», 58 поліцаїв, 13 «куркулів, яким німці повернули господарство», 23 старости, 12 тих, хто побував у відрядженнях до Німеччини, 29 «шефів і обер-майстрів», 14 «німецьких перекладачів», 37 «мародерів», 58 «зрадників». За провідними професіями 42 з них були машиністами, 25 – помічниками машиністів, 12 – паровозними слюсарями, 17 – черговими по станції, 10 – начальниками станції, 9 – диспетчерами, 28 – стрілочниками, 2 – складачами, 2 кондукторами, 6 – поїзними вагонними майстрами, 14 – наглядачами вагонів, 7 – дорожніми майстрами, 14 – бригадирами шляху, 4 – колієобхідниками, 6 – телеграфістами, 7 – електромеханіками [3, арк. 16].

Атестаційні заходи вносили свої корегування до загальної кількості працівників, задіяних на виробництві. Так, після затвердження НКШС 187

осіб для відрядження на Північно-Печорську залізницю, змогли виїхати лише 126. Решта не відбула на місце призначення з таких причин: 15 були арештовані органами НКДБ і перебували під слідством, 9 – хворіли, 13 – мобілізували до Червоної армії, 12 – дезертирували (справи на них перебували у прокуратурі), 11 – оформлювали документи для виїзду [3, арк. 14-15].

Зазвичай в документах наводилися «характерні приклади зрадницької поведінки окремих залізничників у період окупації». Так, А.К. Чорний – паровозний машиніст депо Київ – добровільно зголосився працювати на німців, «активно виконував їх завдання з відновлення депо, користувався довірою німців, водив військово-німецькі поїзди до фронту, був десятником машиністів, влаштовував у себе на квартирі пиятики і гулянки для німців». Слюсар вагонного депо Дарниця, член КП(б)У З.Є. Шелудько відмовився від евакуації, добровільно з'явився на реєстрацію у поліцію, де дав підписку про відмову від дій, здатних завдати шкоди німецькій адміністрації та закликав інших наслідувати його приклад. Оглядач вагонів П.Д. Шульга (ст. Тетерів) став поліцаєм та вказав гітлерівцям місце зберігання зброї партизан.

Як бачимо, навіть найгостріший дефіцит кадрів на об'єктах першочергового значення, зокрема залізничному транспорті, не міг скільки-небудь помітно вплинути на практику тотальних перевірок усіх верств громадян, які з приходом німецьких окупантів та їх союзників з різних причин опинилися на захопленій ними території. Спосіб, у який вони проходилися, а також наслідки, переконують у тому, що політична лояльність до сталінського режиму домінувала над усіма іншими критеріями, в тому числі професійними якостями тих, кого перевіряли. Попри те, що для більшості кваліфікованих робітників та інженерно-технічного персоналу залізниць робота за спеціальністю стала чи не єдиною можливістю вижити, тонка грань між простим виконанням технологічних операцій чи функціональних обов'язків та «злочинною співпрацею з ворогом» робила їх практично не захищеними перед маховиком репресій після окупаційної доби. Те, що це вкрай негативно позначалося не тільки на морально-психологічному стані залізничників, а й функціонуванні всієї галузі, мало кого цікавило – політичні рації переважали всі інші мотиви і рації.

Література:

1. Вронська, Т. Феномен «пособництва»: до проблеми кваліфікації співпраці цивільного населення з окупантами у перший період Великої Вітчизняної війни / Т. Вронська // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 88-97.
2. Київ у дні нацистської навали (за документами радянських спецслужб) / Упоряд. Т.В. Вронська, А.В. Кенгій, С.А. Кокін та ін. – К.; Львів, 2003. – 528 с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 77, спр. 42, 109 арк.

Секція «Філософія та релігієзнавство»
Секция «Философия и религиоведство»

Брюховецький М. М.

**ДО ПРОБЛЕМИ ДВОЇСТОСТІ ПРИРОДИ ЗНАННЯ ЯК ЧИННИКА
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА**

У зв'язку з очевидними змінами, які переживають провідні держави світу, а також появою та поширенням в науковому обігу такого поняття як інформаційне суспільство (одна з альтернативних назв якого – «суспільство знання»), можна говорити про активізацію досліджень проблем, пов'язаних із знанням, його формами, функціями та роллю в соціумі. В цьому напрямі ми хотіли б окреслити деякі аспекти питання природи знання як чиннику розвитку суспільства.

Виходимо з того, що поняття «чинник» є категорією, яка охоплює різні форми та відтінки детермінізму в найширшому розумінні – не лише його причинного різновиду, а й інших – функціонального, статичного, телеологічного, тощо [1, с. 41-45]. Тобто, чинник виражає широкий спектр обумовленого зв'язку між об'єктами. Відповідно, якщо порівнювати категорію чинника та причини чи рушійної сили (всі три категорії, до речі, часто помилково ототожнюються в науковій літературі [див. напр. 2, с. 326; 3, с. 1601]), то є всі підстави стверджувати, що поняття чинник буде більш широким за обсягом, а причина та рушійна сила буде лише окремим, одиничним проявом першого [див. напр. 4, с. 184-189].

Відтак під поняття «чинник розвитку суспільства» потрапляє досить велика кількість об'єктів та явищ, які знаходяться в обумовленому (детермінаційному) зв'язку із самим суспільством. З огляду на це, в науковій літературі існує поділ чинників «за замовчуванням» – прийнято виділяти матеріальні та ідеальні (духовні) [див. напр. 5, с. 422].

На нашу думку, якщо термін «чинник» стосується суспільства, то є сенс у вказаному поділі враховувати також критерій опосередкованості людською діяльністю (практикою), виділивши чинники розвитку суспільства, що опосередковані діяльністю людини та не опосередковані такою діяльністю. Вдосконаливши існуючий традиційний поділ можна отримати класифікацію чинників, виділивши ідеальні (духовні) та матеріальні, а з останніх – опосередковані людською діяльністю та не опосередковані.

До ідеальних або духовних чинників – звісно всі вони пов'язані з людиною, а тому так чи інакше відносяться до опосередкованих практикою – можна віднести релігію, мораль, право, ідеологію, менталітет, тощо. Історія науки знала приклади виділення і іншого роду ідеальних чинників розвитку суспільства (які можна умовно назвати ідеальними об'єктивними чинниками). До таких можна віднести долю-фортуна Н. Макіавеллі, провидіння Дж. Віко та Л. фон Ранке, світовий дух Г. Гегеля, тощо.

Щодо матеріальних чинників, то не опосередкований людською практикою їх різновид стосується насамперед природних умов існування

соціального організму: клімат, ландшафт, кількість населення, екологія, тощо. Натомість матеріальними опосередкованими діяльністю людини чинниками буде виробництво, економіка, розвиток науки, техніки та технологій, соціальне протистояння та інше.

Проте виходячи з такої вже досить традиційної для науки класифікації, викликає певні труднощі процес віднесення знання до тієї чи іншої групи чинників.

Так, здавалося б, цілком переконливим було віднесення знання до ідеальних чинників розвитку суспільства знання. Зокрема, до такого різновиду знання можна віднести завдяки обставині його тісного, здавалося б навіть нерозривного, зв'язку зі свідомістю, а відтак і «мовчазного» характеру знання, його «неявної» та «особистісної» природи [6, с. 19, 101, 140], або ж за К. Поппером «знання в суб'єктивному сенсі, що складається із станів розуму, свідомості або диспозицій діяти певним чином» [7, с.111]. Більше того, навіть інший за К.Поппером різновид знання, а саме – «знання в об'єктивному сенсі», яке складається з проблем, теорій, міркувань, аргументів як таких [7, с.111], що складає основу «третього світу» [7, с.108], – так само є підстави відносити до ідеальних чинників – таких як право, мораль, релігія, менталітет, тощо.

З іншої сторони, ми виходимо з того, що знання є наслідком та результатом інтеріоризації зовнішнього світу та розгорнутих дій індивіда, в результаті чого вони потрапляють на внутрішній план, набуваючи характер згорнутих операцій та розумових актів [8, с. 131]. Натомість зовнішня діяльність у вигляді оперування об'єктами – це не просто засіб об'єктивації істинної діяльності мислення, а її справжня основа [9, с. 171]. Знання існує передусім в опредмеченій формі та опосередковане суспільно-сформованим світом предметів [9, с. 169-181]. Пізнання, на думку В.С. Стюпіна, формується на основі практики і являє собою ідеалізовану схему практично перетворених матеріальних об'єктів [10, с. 36-37].

Показовою є в даному випадку думку Ю. Хабермаса, згідно якої «науки проникають в життєву практику двома окремими каналами: по-перше, через технічне використання наукової інформації, і, по-друге, шляхом індивідуального освітнього процесу, пов'язаного з вивченням наукових дисциплін [11, с. 122].

Власне в цьому розумінні знання в соціумі виступає в якості засобів виробництва. «Техніка, яку використовує людина, – на думку Т.І. Ойзермана – є реалізацією, об'єктивацією, матеріалізацією людських здібностей, єдність матеріального та ідеального [12, с. 177].» І далі: «... Машина, з цієї точки зору, є «реалізована наука» [12, с. 185]»

Також на підтвердження цієї тези можна навести відомий вислів К.Маркса: «...Природа не будує ані машин, ані локомотивів, ані залізних доріг, ані електричного телеграфу, ані сільфакторів, і т. п. Все це – продукти людської праці, природний матеріал, перетворений в органи людської волі, пануючої над природою, або людської діяльності в природі. Все це – створені людською рукою органи людського мозку, матеріалізована сила знання» [13, с. 215]»

Тому розуміння знання як практичної діяльності людини, діяльності з перетворення матеріальних об'єктів, дозволяє класифікувати знання як матеріальний опосередкований практикою чинник розвитку суспільства. Отже, з високою долею вірогідності можна говорити про своєрідну двоїстість природи знання як чинника розвитку суспільства, яка втілюється належності знання як до ідеальних, так і до опосередкованих практикою матеріальних чинників розвитку суспільства.

Література:

1. Бунге М. Причинность. Место принципа причинности в современной науке / Перевод с английского И. С. Шерн-Борисовой и С. Ф. Шушурина; Редакция и послесловие проф. Г. С. Васецкого. – М.: Издательство иностранной литературы, 1962 – 252 с.
2. Словник української мови в 11 томах / Редакційна колегія І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук, Л.Л. Гумецька, М.А. Жовтобрюх, Є.П.Кирилюк, В.П. Козаченко, Л.С. Паламарчук, Л.О. Родніна, В.М. Русанівський, Л.Г. Скрипник, Т.К. Черторизька, Л.А. Юрчук. Том 11 / Редактор тому С.І. Головащук – К.: Наукова думка, 1980. – 699 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Материалистическая диалектика. В 5-ти томах. Т. 4. Диалектика общественного развития / Под общ. ред. Ф. В. Константинова, В. Г. Марахова; Отв. ред. В. Г. Марахов. – М.: Мысль, 1984. – 320 с.
5. Семенов Ю.И. Философия истории. (Общая теория основные проблемы идеи и концепции от древности до наших дней). – М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
6. Полани М. Личностное знание. / Пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М.: Прогресс, 1985 – 344 с.
7. Поппер Карл Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. Д.Г.Лахути. Отв. ред. В.Д.Садовский – М.: Эдиториал УРСС, 2002, - 384 с.
8. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т. I – М.: Педагогика, 1983. –392 с.
9. Лекторский В.А. Субъект, объект, познание. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
10. Степин В.С. Теоретическое знание – М: Прогресс-Традиция, 2000. – 465 с.
11. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология» / Пер. с нем. М.Л. Хорькова. – М.: Праксис, 2007. – 208 с.
12. Ойзерман Т.И. Марксизм и утопизм. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 568 с.
13. К. Маркс Экономические рукописи 1857-1859 годов (Первоначальный вариант «Капитала») // К.Маркс, Ф.Энгельс. Сочинения. Издание второе. В 46 томах – Т. 46 часть II. – М., Издательство политической литературы, 1969. – 618 с.

Бучин А.П., Онищенко Ю.И.

СОКРАТ ВЫИГРАЛ СУД

Мысль о том, что Сократ был мудр, присуща всей мировой философской литературе. Вторая не менее распространённая мысль состоит в том, что мудрый Сократ проиграл суд и «первым среди философов был казнён по суду» [1, с.8]. Странно, почему никто не обращает внимания на то, что две эти мысли противоречат друг другу?

Если Сократ был мудр, то он не должен был проиграть суд, ибо в античном обществе молодёжь приходила к мудрецам учиться мудрости для того, чтобы выигрывать в судах. Соответственно, если Сократ проиграл суд, то либо он не был настолько мудр, как принято думать, либо его мудрость в данном случае состояла в том, чтобы заставить суд вынести ему смертный приговор. Зачем мудрецу надо было идти на смерть по решению суда?

Чтобы понять логику движения мысли Сократа, приведшую к идее желанности смерти от несправедливого приговора, надо учитывать, что эта мысль двигалась в образах и понятиях присущих гражданину античного полиса. Образный ряд мышления задавался трагедиями, сценическим действием, которое заставляло взрослых мужчин, познавших всё, включая войну, кровь и смерть друзей, плакать и смеяться из-за того, что происходило на сцене. Трагедийная призма восприятия мира была столь устойчивой, что Платон свои диалоги замышлял по примеру создателей трагедий¹. Трагедия становилась образцом и для политического мышления. Так, например, о тиране Писистрате, скопировавшем свои политические действия с трагедий, рассказывают и Плутарх² и Диоген Лаэртский³.

Понятийный ряд мышления задавался понятием смерти как венца жизни. Античные греки считали, что пока человек не умер нельзя сказать, как он прожил свою жизнь. Это характерное для античных греков понятие смерти выражено, например, в творчестве Плутарха в рассказе о Солоне и Крезе. Солон отказывается признать Креза счастливым, только потому, что он ещё не умер, ещё жив. Для древнего грека важно и то как именно человек умер: геройская смерть делает всю жизнь геройской, постыдная смерть завершает постыдную жизнь, благородная смерть делает всю жизнь благородной. Незаслуженная смерть оказывается высокой трагедией легендарной жизни. Благородная незаслуженная смерть становится высокой трагедией благородной легендарной жизни.

Было немало греческих философов, мудрецов, законодателей и тиранов, которые добровольно ушли из жизни, позаботившись об определённой рациональности своей смерти. Но только Сократ задумал свою смерть как трагедию незаслуженно казнённого человека.

Видимо, к этой идее Сократ пришёл двумя путями: во-первых, размышляя над судьбой одного из своих учителей – Анаксагора, во-вторых временами соавторствуя Еврипиду.

Первый путь. Есть несколько версий смерти Анаксагора, но во всех их

1 “Фрасил пишет, что даже диалоги сам Платон издавал тетралогиями по примеру трагических поэтов, которые состязались четырьмя драмами на празднествах Дионисийских, Ленейских, Всеафинских и Хитрийских, четвертая из драм была сатировская, а все четыре назывались тетралогией” [1, с.152]

2 “Писистрат, изранив себя, приехал в повозке на площадь и стал возмущать народ, говоря, что враги замышляют его убить за его политические убеждения. Поднялись негодующие крики. Солон подошел к Писистрату и сказал: «Нехорошо, сын Гиппократ, ты играешь роль гомеровского Одиссея: он обезобразил себя, чтобы обмануть врагов, а ты это делаешь, чтобы ввести в заблуждение сограждан»” [3, с.124]

3 “Феспиду он воспретил представлять трагедии, полагая, что притворство пагубно; и когда Писистрат сам себя изранил, Солон сказал: «Это у него от трагедий!»” [1, с.72].

есть указание о суде над Анаксагором и смертном приговоре. Во время суда над Анаксагором (предположительно 428 г. до н.э.) Сократу было 30-31 год. И, вероятно, Сократ участвовал в суде над Анаксагором. В любом случае, он должен был задуматься об его, Анаксагора, судьбе и продумывать ситуацию несправедливого приговора и казни. Видимо, задолго до собственного суда Сократ пришёл к выводу, что смерть по несправедливому приговору лучше, чем бесславная смерть в изгнании, выбранная Анаксагором.

Второй путь. Скульптор Сократ не прославился своими скульптурами. Но при жизни он, помимо философии, прославился как соавтор Еврипида¹. В те времена, когда жили ученики Анаксагора Сократ и Еврипид², понятие «соавтор» не существовало, и Еврипид заявлял только себя как автора трагедий. Возможно, что именно по причине соавторства Сократа Еврипид не получил при жизни должного признания у хорошо осведомлённых афинян, но был признан в иных греческих городах.

Древний грек, включая Сократа, видел социальную жизнь через призму трагедии. Если же к этому добавить соавторство в трагедиях, которые до сих пор идут в лучших театрах мира, то было бы удивительно, если бы Сократ не организовал свою собственную смерть как заключительный акт хорошо продуманной трагедии.

Обратим внимание на то, что Сократ и не думал защищаться так, чтобы избежать смертного приговора. Наоборот, он вёл себя так, как надо было себя вести, чтобы спровоцировать суд на вынесение смертного приговора. Например, он начал защиту с упоминания о том, что он по свидетельству оракула самый мудрый. (Худшего начала для защитительной речи нельзя придумать!) Ещё он сказал, что по его заслугам ему полагается награда, и, в дополнение к большинству в 281 голос, против него выступили ещё 80 человек³.

Афиняне, приговорив Сократа к смерти, видимо надеялись, что он сбежит из тюрьмы. Когда же Сократ выпил яд, то они поняли, что Сократ спровоцировал их на смертный приговор, и весь свой гнев направили

1 “Сократ, сын скульптора Софрониска и повивальной бабки Фенареты (по словам Платона в «Феэтете»), афинянин, из дема Алопеки. Думали, что он помогает писать Еврипиду; поэтому Мнесилох говорит так:

«Фригийцы» — имя драме Еврипидовой,
Сократовыми фигами откормленной.

И в другом месте:

Гвоздём Сократа Еврипид сколоченный.

Каллий пишет в «Пленниках»:

— Скажи, с какой ты стати так заважничал?

— Причина есть; Сократ — её название!

И Аристофан в «Облаках»:

— Для Еврипида пишет он трагедии,

В которых столько болтовни и мудрости” [1, с.98].

2 “Слушателем Анаксагора он (Сократ) был вместе с Еврипидом, который родился в первый год 75-й олимпиады, при архонте Каллиаде” [1, с.106].

3 “Его приговорили к смерти, и теперь за осуждение было подано ещё на 80 голосов больше. И через несколько дней в тюрьме он выпил цикуту. Перед этим он произнёс много прекрасных и благородных рассуждений” [1, с.105].

против его обвинителей⁴.

В диалоге «Федон», который можно считать достоверным источником⁵, стоит обратить внимание на то, что Сократ, приговорённый к смерти и ожидавший казни, был счастлив⁶.

Приговорённый к смерти может быть счастлив, (если он психически здоров), только в одном случае, а именно, когда реализуется его замысел.

Трагедия, задуманная Сократом, была сыграна не только им. Умело манипулируя толпой, Сократ заставил сограждан сыграть самих себя в его последней трагедии.

Если бы афиняне, как замороженные, не подыгрывали Сократу в задуманной им трагедии его собственной смерти, то их безудержный гнев после выполнения приговора был бы просто невозможен, немыслим. Вероятно, случай с Сократом, это единственный случай в истории человечества, когда судьбы возмутились из-за того, что их приговор был в точности выполнен. Это свидетельствует о том, что мудрый Сократ смог заставить суд принять то решение, которое ему было выгодно, и которое сделало его жизнь и смерть самой бессмертной античной трагедией.

Именно поэтому он перед смертью был счастлив и весел. Мудрый Сократ выиграл суд, ибо суд принял то решение, которого Сократ добивался. Умирают все. Но не всем удаётся сделать свою смерть такой высокой трагедией, как это удалось Сократу.

Литература

1. Диоген Лаэртский О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов - М.:»Мысль», 1986
2. Энциклопедия Кольера - http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/4324
3. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Том 1. – М.: Издательство академии наук, 1961
4. Асмус В.Ф. Античная философия. Учеб. пособие, М.: Высш.школа, 1976
5. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона - http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/142526/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD
6. Платон. Федон. - Источник <<http://philosophy.ru/library/plato/fedon.html>>
7. Платон. Апология Сократа - Источник <<http://psylib.org.ua/books/plato01/01apols.htm>>.

Гавріченкова І. В., Сподін Л. А.

НАУКА З ПОЗИЦІЙ СЦІЄНТИЗМУ ТА АНТИСЦІЄНТИЗМУ

У статті розглядаються причини змін ставлення до науки у другій

4 “Но очень скоро афиняне раскаялись: они закрыли палестры и гимнасии, Мелета осудили на смерть, остальных — на изгнание, а в честь Сократа воздвигли бронзовую статую работы Лисиппа, поместив её в хранилище утвари для торжественных шествий; а когда Анит приехал в Гераклею, гераклеяцы в тот же день выслали его вон.” [1, с.106].

5 «...диалог Платона, один из самых выдающихся. Это единственный диалог Платона, который называет Аристотель, и один из немногих, которые признаются подлинными по единогласному приговору как древней, так и новейшей критики...» [5].

6 “...сидя подле него, я испытывал удивительное чувство. Я был свидетелем кончины близкого друга, а между тем жалости к нему не ощущал — он казался мне счастливецом, Эхекрат, я видел поступки и слышал речи счастливого человека!” [6].

половині ХХ – початку ХХІ ст.

Для когось наука – сфера діяльності людини, спрямована на одержання нових знань про навколишній світ, здатних змінити світ на краще, а для інших це знання, які є загрозою для людства. Відповідно до цих визначень представників філософії можна поділити на тих, хто беззастережно вірить у могутність науки – сциєнтистів, і тих, хто розглядає її як соціальне зло – антисциєнтистів.

Сциєнтизм – антисциєнтизм, протилежні світоглядні позиції пов'язані з усвідомленням ролі науки у людському житті.

Сциєнтизм (від латинського *scientia* – наука) – це оптимістичний світогляд, що розглядає науку як культурно-світоглядний зразок, в основі якого лежить віра в необмежену можливість пізнаваності світу і здатність вирішувати будь-які проблеми, що стоять перед людством (енергетичні, демографічні, політичні тощо), засобами науки.

Антисциєнтизм (грец. *anti* – проти і *scientia* – наука) – 1) світоглядна позиція, яка ґрунтується на тезі, що найважливішою ознакою філософії є її ціннісний характер, абсолютизація цього аспекту філософії; 2) соціокультурна орієнтація, основана на широкій критиці науки як соціального інституту і форми осягнення світу, що розглядає науку як загрозу існуванню цивілізації. [1, с. 23].

Як представники сциєнтизму, так і антисциєнтизму вважають науку однією з визначальних характеристик сучасності. Проте її наслідки вбачаються протилежними. Сциєнтизм пропонує застосовувати наукові цінності та методи практично у всіх галузях людського знання та освоєння світу, у тому числі в гуманітарних науках, заперечує цінність філософських проблем, які не мають пізнавального досвіду. На погляд сциєнтистів саме наука робить життя організованим та доцільним. Звільнення людини від природної залежності та створення передумов для її інтелектуального світогляду є завданням науково-технічного прогресу і основним надбанням «сциєнтизації» суспільства.

Антисциєнтизм звертає увагу на негативні наслідки науково-технічного прогресу та обмеженість науки щодо вирішення проблем людського існування. Позиції антисциєнтизму захищають такі напрями сучасної філософії, як екзистенціалізм, феноменологія. [2, с. 322].

Наприкінці ХХ сторіччя все більшу силу набирає інтелектуальний рух, представники якого стверджують, що людство формує нову культурну матрицю, в якій наука не відіграє домінуючої ролі і сама змінюється.

У дискусії, присвяченій проблемі ціннісного статусу сучасної науки, В. В. Казютінський виокремлює цілий ряд факторів, що сприяли послабленню сциєнтичної світоглядної орієнтації, які він умовно об'єднав у три групи: епістемологічні, філософсько-антропологічні та соціокультурні [3, с. 72].

Якщо говорити про епістемологічні фактори, то необхідно згадати традиційні критерії відмінності науки від інших сфер духовної культури. Як відомо, В. І. Вернадський, оптиміст відносно перспектив подальшого розвитку людства на основі науково-технічного прогресу, вказував, що єдина відмінність наукової думки «від тверджень філософії і релігії,

– це обов'язковість і безперечність правильно зроблених наукових висновків, тверджень, понять» [4, с. 117]. Проте багато гіпотез сучасних природничих наук емпірично не доказові, так як спираються виключно на непрямі підтвердження, що зазначав Дж. Хорган [5, с. 230]. Наприклад, Ю. М. Єфремов, розмірковуючи про проблеми пошуку слідів присутності позаземного розуму за межами Сонячної системи, висловлює гіпотезу, що цивілізації, що випередили в своєму розвитку нашу власну на сотні мільйонів років, можливо, проявляють себе, використовуючи складні і маловивчені астрофізичні об'єкти, такі як чорні діри. Таким чином, проблема існування позаземного розуму плавно переходить в область наукової фантастики, розпливається і зникає.

Що стосується філософсько-антропологічних і соціокультурних факторів, то можна відзначити наступне. По-перше, доводиться говорити про рішучу критику сцієнтизму. Так, М. Стенмарк відзначає, що сцієнтизм породив в сучасному західному суспільстві цілий ряд ілюзій, зокрема: існує тільки та реальність, до якої наука має доступ [6, с. 13]. По-друге, сучасний постмодернізм рішуче прагне обмежити цінність наукової істини, стверджуючи, що наука не перевершує природну проникливість людської раси [7, с. 143] і вимагає зрівняти науку в правах з іншими сферами духовної культури, зокрема, міфологією. По-третє, посилюється негативна оцінка досягнень науки (в першу чергу, прикладної) з боку суспільства. За словами І. Василенко, піднявшись «на вершини раціоналізму, прогресизму і технологізму, людина побачила такі безодні прогресу, які змусили її здригнутися і переосмислити весь пройдений шлях» [8, с. 5]. Людство постійно живе в очікуванні прийдешньої катастрофи, а дані опитувань свідчать про те, що сучасні українці відчувають все менший інтерес до новин зі світу науки і техніки. Песимізм властивий не лише жителям пострадянського простору. Незважаючи на твердження, що громадяни США, Великобританії, Австрії поважають науку [2, с. 350], дані соціологічних опитувань, проведених серед 15-16-річних підлітків різних країн світу, виявили зворотну залежність між рівнем технологічного розвитку та ставленням до науки [9, с. 398]. Згідно з даними того ж опитування, 63,2% європейців вважають, що наука несе небезпечні знання, а близько 80% опитаних стверджують, що вчені нехтують етикою в процесі дослідження. Таким чином, абсолютно по-іншому починає виглядати дискусія про абсолютну об'єктивність науки і про свободу останньої від яких би то не було ціннісних норм.

Віра в науку, як в єдину силу, здатну за короткий термін зробити всіх щасливими і вирішити всі проблеми людства, пішла в минуле, поступившись місцем втомі і розчаруванню. «Знання-сила» – накреслено на скрижалях класичної методології науки, та й взагалі всієї класичної буржуазної філософії. Нині стає все більш зрозумілим, що часи раціоналістичної ейфорії від успіхів науки минули [10, с. 98].

Не позбавлені підстав претензії висловлювань на адресу цілого ряду наукових напрямків прикладного характеру. Найбільші побоювання викликають розробки в галузі ядерної енергетики, генної інженерії та інших біотехнологічних напрямків, що дають в руки дослідників

«інструмент, що дозволяє грати роль Бога» [11, с. 380].

Стрімко відбуваються на наших очах зміни, що відбуваються в області технологій і комунікацій, гігантський потік інформації, що обрушується щодня на середньостатистичного жителя цивілізованого світу, – все це свідчить про небачені раніше в історії трансформаціях всього звичного способу життя [12, с. 167]. У такому новому і незвичному світі людина відчуває себе некомфортно але, перш за все тому, що весь наш традиційний світогляд повстає проти будь-яких фактів, не укладається в звичну схему сприйняття світу. За словами І. Пригожина, «помер, той кінцевий, статичний і гармонійний старий світ» [13, с. 95].

Настала пора розпрощатися з просвітницькими ілюзіями стосовно науки як «панацеї» від усіх соціальних негараздів та всіх контрверз людського буття.

Література:

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В.И Вернадский – М.: Рольф, 2002. – 576 с.
2. Подольська Є.А. Сучасна філософія: синтез культурних традицій / Є. А Подольська – К.: «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 350 с.
3. Юревич А.В Наука в условиях глобализации / А. Г. Аллахвердян, Н. Н. Семенова, А. В. Юревич – Санкт-Петербург:Логос, 2009. – 520 с.
4. Василенко И. А. Политическая глобалистика / И.А Василенко – Санкт-Петербург:Логос, 2003. – 360 с.
5. Седунов Р. А. Технонаука как фактор развития общества знания / Р. А Седунов ,Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики./ – М.: Изд-во Грамота, 2014 – С. 166 – 168.
6. Фейерабенд П. Наука в свободном обществе / пер. с англ. А. Л. Никифорова // – М.: Изд-во АСТ МОСКВА, 2010. – 378 с.
7. Баженов. Л.Б. Проблема ценностного статуса науки на рубеже XXI века /Л. Б Баженов – Санкт-Петербург: РХГИ, 1999. –280 с.
8. Беляев В. А. Антропология техногенной цивилизации на перекрестке позиций. / В. А Беляев – М.:ЛКИ, 2007. - 416 с.
9. Ефремов Ю. Н. Вглубь Вселенной. Звезды, галактики и мироздание. /Ю. Н Ефремов – М.:Едиториал УРСС, 2003. – 264 с.
10. Гейзенберг В. Философские проблемы атомной физики./В. Гейзенберг – Москва: Едиториал УРСС, 2004. – 192 с.
11. Фейерабенд П. Наука в свободном обществе / пер. с англ. А. Л. Никифорова // – М.: Изд-во АСТ МОСКВА, 2010. – 380 с.
12. Пригожин И., Стенгерс И. Возвращение очарованного мира/ И.Пригожин., И Спенсер // – М.: Изд-во Природа, 1986. – № 2. – С. 86-95.
13. Кедров К. А. Альберт Эйнштейн. Без формул./ К.А Кедров// М.: Изд-во МГСУ «Союз», 2003. – 223 с..

Генсіцький Ю.Д.

МЕДІАЕЛЕКТРОННА ЦИВІЛІЗАЦІЯ: ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ

Розвиток електроніки на платформі, основним елементом якої є транзистор, відбувається вже не одне десятиліття. Все ж спроби створити на базі транзисторної парадигми карту людського мозку зазнали невдач.

Удосконалювались матеріали, зменшувався розмір, однак в центрі залишалися вся та ж транзисторна парадигма. Останніми роками світ медіаелектроніки змінює орієнтир в сторону нової парадигми – мемристорної, в основі якої функціонування мемристорів та нейристорів. Револьюційні тенденції, що відбуваються в суспільному житті дають підставу говорити про невідворотність конвергенції («зрощення») людства та електроніки в нову глобальну соціальну формацію – медіаелектронну цивілізацію. Незважаючи на складність та продуктивність, транзисторна медіаелектроніка все швидшими темпами вичерпує свій науково-технічний потенціал. Ще ніколи техніка так не уподібнювалась до людини як зараз, в час коли стираються межі взаємодії людина-техніка. Володіючи величезним науково-технічним та соціально-гуманітарним потенціалом новий тип медіаелектроніки (тобто мемристорної) здатен докорінно змінити процеси преображення людини, визначити її майбутнє.

Які ж корінні зміни спричинили кризу «транзисторної світобудови»? Всі елементи сучасних обчислювальних систем побудовані на базі дискретних ключів, транзисторів, що можуть перебувати в двох станах: включеному і виключеному. Однак в світі існує ще один вид «обчислювальних систем» – нервова система та найвищий її щабель розвитку - мозок, робота яких базується на інших, набагато складніших та досконаліших принципах ніж сучасні комп'ютери. Продуктивність, швидкість та стабільність обчислювальних процесів в нейронах навіть найпростіших організмів перевершує таку в надсучасних транзисторних суперкомп'ютерах.

Замість того, щоб просто включатись чи виключатись, окремі нейрони генерують короткі сплески діяльності – нервові імпульси. Сама ж інформація, якою оперує нейрон, кодується формою та тривалістю цього імпульсу. Відмінності між цими двома принципами побудови обчислювальних систем заважали науковцям моделювати нейрони за допомогою транзисторних систем, а єдине чого вдавалося досягти, так це те що кожен окремий нейрон моделювався на рівні програмного забезпечення. Відштовхуючись від описаних недоліків, американські учені для того щоб наблизити потенціал штучних обчислювальних систем до потенціалу нейрона, запропонували принципово нову схему електронного обчислювального пристрою, інформація в якому зберігається і обробляється в одних і тих же осередках - так само, як це відбувається в нейронах мозку. Принципова відмінність нового обчислювального пристрою від транзисторних комп'ютерів полягає в тому, що зберігання і обробка інформації в ньому не розділена просторово, а здійснюється в одних і тих же осередках. Саме так влаштована робота мозку людини і будь-якої нервової мережі [1].

Носієм синаптичної пластичності в новому комп'ютері можуть виступити мем-провідники (так звані прилади, що «пам'ятають»): особливі резистори, конденсатори і котушки. Мемристор є резистором, що змінює свій опір, залежно від сили струму, що проходив через нього у минулому, зменшуючи опір залежно від тривалості та повторюваності проходження струму через нього.

Дослідники розраховують отримати за допомогою мемристорів

можливість моделювати більше варіабельне співвідношення станів - так званий нейронний код. Фізичною основою такої здатності є властивість гістерезису, властива як нервовим клітинам, так і мемристорам. У тих і інших відповідь на зовнішню дію залежить не лише від поточного стану, але і від поведінки усєї системи у минулому. У разі мемристора його опір залежить від попередньої величини прикладеної до нього напруги [2].

Створення обчислювальних мемкомп'ютерних систем, що здатні емулювати роботу нейронів та синаптичної пластичності дозволяє близько підійти до розуміння роботи мозку, як до ансамблю двох множин: нейронів і синапсів, що іменується коннектомом.

Після століть експериментів і вдосконалення методів наука про мозок з грандіозним технопарком NBICS технологій все ближче приступає до рішучого штурму цієї проблеми. Після того, як в рамках проекту «Геном людини» вчені каталогізували гени людини, другий за масштабністю став проект «Коннектом людини». Коли проект буде завершений, вчені розраховують отримати багатшарову карту мозку, яка покаже взаємозалежності між генотипом людини, її поведінкою і нейронними зв'язками [3].

Ідея коннектоміки, поширена серед деяких вчених, несе досить небезпечну ідею: ми - це наш коннектом. Всі наші думки, дії, почуття, наше унікальне «Я» хочуть звести до стану нейронів нашого мозку і зв'язками між ними. Ще більш небезпечною є природа таких ідей, яка свідчить про моральну неготовність людини до серйозних кроків в розробці «конектому», про відставання розвитку соціального від науково-технічного, морально-психологічної незрілості. Причина появи таких ідей криється в нехтуванні соціальної складової, ролі суспільства в формуванні людини на користь техніко-механістичного підходу.

Вчені та корпорації-медіагіганти працюють над створенням функціонального коннектома - моделі нервової системи, на якій можна спостерігати як нейрони обмінюються імпульсами в реальному часі. На основі функціонального конектому планується створити когнітивний комп'ютер - пристрій, здатний вчитися і аналізувати дані. Електроніка, що здатна навчатись - важливий і досить суперечливий, з позицій суспільної безпеки, етап розвитку медіатехнологій, може змінити всю розстановку сил в світі співіснування техніки та людини.

В основі функціонування когнітивних гаджетів лежатимуть мемристори - елементи мікроелектроніки, здатні міняти свій опір під дією струму, що проходить. Чим більше було імпульсів від одного мемристора до іншого, тим краще «асоціативний» зв'язок між ними. З таких елементів, що моделюють нейрони і синапси, мають складатися нейроморфні комп'ютери [4].

Наступним етапом преображення медіасередовища може стати нейронет - гіпотетична мережа майбутнього, яка зможе зв'язати між собою мозок, і за допомогою нейроінтерфейсу дати можливість подумки керувати зовнішніми об'єктами. Питання безпечності такої інтеграції мозку в технічне середовище, нажаль, для творців нейротехнологій завдання не першочергове.

Вважається, що завдяки новітнім NBICS-технологіям нейронет може стати реальністю вже до кінця століття. Протягом цього терміну будуть визначені функції кожного синапсу і нейрона, побудована комп'ютерна модель свідомості. Незважаючи на те, що завантаження свідомості являє собою складну технічну задачу, вирішити її буде можна без розробки науки або технології, що принципово відрізняється від вже існуючих мемристорних. Суперечливість та небезпечність такого процесу інтеграції свідомості та техніки не викликає запитань та сумнівів, мабуть, лише в творців таких технологій. Проникнення техніки в свідомість, чуттєво-вольовий світ людини, їх взаємна інтеграція грозить серйозними та незворотними антропологічними наслідками.

Локомотивом для медицини і всієї економіки може стати розробка нанороботів, які знадобляться для того, щоб відстежувати активність кожного нейрона. Подібні наномашини зможуть ремонтувати організм на клітинному рівні, а надалі, подібно бактеріям, заповнять наш світ, зробивши його розумним і керованим. Хто в цьому новому розумному наносвіті буде головним? Як це позначиться на людині, як вона преобразиться, коли наномашини отримають повний доступ до нашого мозку, свідомості? Складне і суперечливе питання, що повинно стати наріжним каменем створення нових медіатехнологій.

Масштабними наслідками загрожує створення нейроморфних комп'ютерів, що імітують функції мозку людини. Бізнес зацікавлений в розробці нових інструментів маніпулювання людиною, її свободою. Щоб не стати домашніми тваринами суперкомп'ютерів, можливо, людям доведеться створювати підсилювачі свого мозку.

За прогнозами науковців нас чекає доба сингулярності - гіпотетичний момент, після якого машинне мислення пережене біологічне, і технічний прогрес стане настільки швидким і складним, що виявиться недоступним людському розумінню. Створюючи такі могутні медіатехнології, ми не знаємо, як вчинить високорозвинений штучний інтелект - можливо, він не захоче конкурувати з людьми за ресурси. Одне із завдань, що стоїть перед соціальними інститутами в цій гонці - гарантувати, що штучний інтелект буде налаштований доброзичливо.

Однак потрібно зауважити, що спроби, націлені на те, щоб відтягнути наступ медіатехнологій шляхом їх заборони не тільки марні, але також аморальні й, можливо, небезпечні: вчених просто заженуть в підпілля, і зі створенням захисних механізмів можуть виникнути серйозні проблеми.

В межах розробки проекту «коннектому» та мемристорних приладів відбувається поступова переорієнтація наукової спільноти в напрямку мемристорної парадигми. Транзисторна парадигма розвитку техніки зі своїм потенціалом все ж приречена поступитися місцем мемристорній, яка повільно, але впевнено заявляє про себе. Важливо, щоб людство виявилось готовим до глобальних змін ролі та функції техніки. Отже, вже зараз мають бути вироблені основні норми та межі розвитку проєктів «конектом» та «мемристор», які б прив'язували розвиток технологій з суспільним та готовністю соціальних інститутів до реагування на кардинальні трансформації.

Література:

1. Memristor: Part I. The Underlying Physics and Conduction Mechanism. Mazady A., Anwar M. Electron Devices, IEEE Transactions on, vol., no., pp.8, 25th February 2014.
2. Bio-Inspired Computing with Resistive Memories – Models, Architectures and Applications. Wu Q., Liu B., Chen Y., Li H., Chen Q., Qiu Q. IEEE International Symposium on Circuits and Systems (ISCAS), pp.4, 1st June 2014.
3. Mapping the Structural Core of Human Cerebral Cortex. Hagmann P, Cammoun L, Gigandet X, Meuli R, Honey CJ, et al. PLoS Biol 6(7): 2008. P. 159.
4. Correction: The Interscutularis Muscle Connectome. Lu J, Tapia JC, White OL, Lichtman JW. PLoS Biol 7(4): 2009.- P.34.

Грицишина М. В.

ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ, ФОРМУВАННЯ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Одним із провідних завдань виховання базової культури особистості є формування саме світогляду студентів. Адже «світогляд - це самовизначення людини щодо її місця у світі та взаємовідносини з ним. Це духовно-практичне утворення, засноване на співвіднесенні наявного, суцього та уявного, бажаного, належного, синтез досвіду, оцінки знання та переконань, зорієнтованих на ідеали...» [1, с.569].

Світогляд є духовним середовищем людини, її «внутрішнім Я». Осмислюючи свою суб'єктивність і навколишній світ, людина завдяки світогляду починає усвідомлювати себе здатною до його інтелектуального і практичного засвоєння, формуватися як людська індивідуальність.

Водночас, світогляд є фактором самосвідомості епохи, складовою культури, і тому - необхідним фундаментом освіти. Забезпечуючи осмислення екзистенційних питань людського буття, культурно-світоглядний контекст освіти орієнтує навчальний заклад не тільки на оволодіння студентами сучасними знаннями, а й на формування у них необхідних громадянських позицій, ціннісних орієнтацій, готовності і здатності жити повноцінним особистим і соціальним життям. У цьому розумінні формування світогляду - одна з найвищих цілей освіти.

Знання, погляди, переконання - це структурні елементи світогляду. Його формування залежить від впливу на інтелект, емоції, волю особистості, від її активної практичної діяльності, досвіду.

Особливої уваги заслуговує питання формування, чи то пак набуття досвіду, як феномену в емпіричній системі людини. «Досвід – це єдиний шлях яким ідеї речей потрапляють до розуму людини. Лише зовнішні та внутрішні відчуття є тим єдиним шляхом, яким знання простують до розуму.

Саме завдяки досвіду, людина пізнає такі прості ідеї як задоволення, страждання, добро, зло, бажання, радість, печаль, надію тощо. Людина за своєю сутністю є вільною і тому сама в праві розпоряджатися використанням власних ідей. Але, досвід постає й деяким раціональним рефері, так як надає здатність відкласти на деякий час задоволення будь-

якого бажання «тут і тепер» [2, с.112].

Досвід постійно вказує на те, що розум відносно своїх простих ідей цілком пасивний і отримує їх з існування та впливу речей. Вони постають в тому вигляді, якого їм надають відчуття та рефлексія. Сам же розум не в змозі утворити жодної ідеї.

Досвід може навчити людину тому, чому не може навчити розум. Лише завдяки досвіду людина може дізнатися про достеменність чи недостеменність всієї сукупності якостей, які існують в складній ідеї.

Кожна людина в своєму розумі утримує не лише зміст власного мислення, безпосередньо в момент мислення, але й усвідомлення того, що вона мислить. В першу чергу це пов'язано з тим, що розум зайнятий «проблемним полем» власного мислення.

Саме тому, щоб знання переросли у переконання особистості, вони повинні проникнути у сферу її почуттів і переживань. Емоційний компонент світогляду спонукає викладача звертатися до особистого досвіду студентів, життєвих ситуацій, творів літератури та мистецтва, щоб створити і підтримати сприятливий соціально-психологічний фон для формування переконань, щоб передати студенту і власний досвід.

Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, української молоді. Тому особливе занепокоєння сьогодні викликає брак у багатьох молодих людей усвідомлення себе як частини народу, співвіднесення своєї діяльності з інтересами нації. Зарадити справі може створення такої системи національного виховання та освіти, яка б формувала цю рису в особистості [3]. В концепції громадянської освіти в Україні зазначено, що основою демократичного ладу є людина, спроможна розкрити його потенціал, для якої демократія є природним середовищем задоволення особистих та суспільних інтересів. Сучасна демократія вимагає від особи не лише політичної активності, а й усвідомлення нею власної ролі і значення в житті суспільства, а також дій у відповідності до власних переконань і цінностей [4].

У сучасних умовах, коли український народ вступив у нову еру свого історичного розвитку, національне виховання найбільш відповідає потребам відродження України. Воно сприяє формуванню основних компонентів духовного світу особистості, національної свідомості. Повноцінне становлення особистості неможливе без врахування психології дитини, стану її душі. До якої безпосередньо дотичний педагог.

Література:

1. Філософський енциклопедичний словник // за ред. Є. К. Бистрицького, М.О Булагова та ін. К.: Абрис, - 742 с.
2. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении // Избр. Философ. Произв.: В 2 т. М., 1960. Т. 1. 732 с.
3. Бойко Л. М., Шемет П. Г. Виховуємо громадянина і професіонала: теорія, досвід. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2003. – 404 с.
4. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI ст.». – К., 1994.; Основи національного виховання. Концептуальні положення / За ред. В. Кузя, Ю. Руденка, В. Сергійчук. – К., 1993; Римаренко Ю. Національний розвій України: проблеми і перспективи. – К., 1995; Щербань П. Національне виховання в сім'ї. – К., 2000.

ДИСКУРСИВНА ПРИРОДА НАРАТИВУ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНДИВІДА

Сучасна філософська традиція зосереджує увагу на стосунках людини зі світом, де людина або суб'єкт інтерпретує цей світ, тлумачить і пояснює його за допомогою наративу. Наратив виступає складовою соціальної взаємодії, транслюючи соціальне знання, а також здійснюючи самопрезентації індивідів. «Наратив, розповідь – це не просто засіб передачі інформації або елементарний інститут людської комунікації, – це спосіб здобуття якісної інформації... оповіді вже за своїм характером є певною формою пояснення» [1, с.194].

Українська дослідниця О. Духніч говорить про те, що, розповідаючи особистий наратив, суб'єкт конструює в його просторі власну наративну ідентичність особи, яка служить моделлю для вивчення системи ідентичності особи.

Крім того, наративи особливо чутливі до модусу існування людини як темпоральної істоти. Вони виступають одним з головних способів організації нашого переживання часу, де останній є виміром життя людини, а їх дискурсивна природа є способом розуміння самої людини. Цікаво, що не існує однієї точки зору щодо дискурсивної форми наративів.

Як зазначає Ц. Тодоров не існує додискурсивної або неартикульованої історії, оскільки наратив є дискурс, а не серія подій, яка стає історією, за рахунок того, що вони, події представлені у дискурсі. А російський дослідник В. Сиров наголошує на тому, що як сам лінгвістичний поворот, так і боротьба наративу за статус науковості для історії створювали найсприятливіші перспективи. Адже історія дана нам або у вигляді слідів, або у вигляді продукції істориків, будучи тим самим своєрідною квінтесенцією текстовості.

У філософському зрізі даної проблеми, розглядаючи соціальні та особистісні детермінанти наративу можна стверджувати, що реальність не є постійною і незмінною величиною, вона породжується описами і живе в межах соціальних спільнот, які поділяють ці описи. «Соціальні структури самі є продуктами людської діяльності: суб'єктивні значення, що надаються індивідами своєму світу, піддаються інституціоналізації і тим самим перетворюються на об'єктивні соціальні структури, які, в свою чергу, стають джерелом системи значень. Аналіз тим самим перемикається на практиці соціальних агентів, протягом яких, зрештою, і створюються якісно нові соціальні структури» [2, с. 258].

Наратив, як і діалог, є обміном смислами, а не словами, через це наративна філософія погоджує різні інтерпретації, спираючись на аргументи наративу, і не вимагає обов'язкового дотримання істини в описі референта. О. Трубіна вважає, що мова наративу тропологічна і метафорична, тому наративні речення володіють природою речей, а не понять. Слова наративу, на думку дослідниці, свого роду гачки, чіпляючись за які реальність входить у мову.

Як спосіб досягнення соціально обумовлених комунікативних цілей, наратив пов'язаний із суб'єктом, який не тільки виражає знання, але й впливає на аудиторію, відстоює свою позицію, будує власну ідентичність. Соціальний та індивідуальний суб'єкти мають однакову наративну структуру, яка має на меті описувати зміст життя суб'єкта. Наративи виступають як ключовий спосіб надання сенсу людським діям.

Отже, за допомогою наративу суб'єкт усвідомлює те, ким він є, оскільки в наративі та його дискурсивній природі міститься характеристика дій та поведінки суб'єкта, крім того, наратив уможливиле відчуття та організацію переживання часу як індивідуального, так і соціального. Порівняно з іншими дискурсивними формами, саме наратив якнайкраще допомагає суб'єкту ідентифікувати себе як представника певної спільноти.

Література:

1. Данто А. Аналитическая философия истории / А. Данто / Пер. с англ. А.Л. Никифорова, О.В. Гавришиной. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 290с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман // М.: Медиум, 1995.– 336с.

Лемпій А. О.

ГІПОСТАЗУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ІСНУЮЧОГО В ФЕНОМЕНОЛОГІЇ Е. ЛЕВІНАСА

В непростий та конфліктний час, коли наша держава стає ареною боротьби міжнародних інтересів високої актуальності набувають дослідження присвячені експлікації ідентичності людини. Особливо значимими, в цьому випадку, є також філософські пошуки в сфері інтерсуб'єктивності та етики, що дають відповідь на питання як потрібно діяти в ситуації співіснування різних за своїми поглядами людей. Саме такі вектори запитань і поєднує у своїй роботі французький мислитель Емануель Левінас.

Методологічна подвійність концепції ідентичності Левінаса виводить цю проблематику, поряд з трансценденцією суб'єкта, і на рівень трансценденції інтерсуб'єктивного існування, що звільняється від статусу «похідного». У цьому сенсі міркування Левінаса є близькими за своїм первинним постулатом з ідеєю «idem» та «ipse» Рікера, проте у останнього Інший ґрунтується на уже наявній інаковості особи.

Зачатки розробок Левінаса в сфері феноменології ідентичності ми можемо відшукати на сторінках роботи «Від існування до існуючого». У ній автор заглиблюється у питання первинного розуміння людиною власного буття, що відображається поняттям перебування. Останнє має властивість приховуватись у своїй «наявності», адже сприймаючи зустрічні речі «буття прив'язується до існуючого, і Я вже домінує над існуючими якими володіє» [1, с. 51]. В наслідок такого заступання існуючого в тотальність буття, відбувається його затемнення, втрата його змістовності.

На думку автора, в людському існування присутні моменти, що найбільш чітко відображають втечу людини від буття у наявність. Це специфічні модальності сприймань сущого, через які можна побачити

сам момент «падіння тіні наявності» на людське буття. Через цю тінь для на залишається розмитим і походження власного Я. Як схід сонця просвітлюючи таємницю темряви стирає цілісність нічного буття перетворюючи їх на конкретні речі, які «з'являються для самих себе», так і людське розуміння себе розпадається на диференційні «існування». «Що стосується Я, яке існує, то воно захаращене усіма існуючими, які воно перевершує, над якими існує» [1, с. 51]. Увесь проект філософії Левінаса здійснюється в контексті проблеми виходу «з простої наявності та безмістовності». [1, с. 50]

Теоретичне сходження Левінаса до основ людського само розуміння відбувається через аналітику ситуації буття, яку французький мислитель іменує «безособовою наявністю» - *I l ya*. Безособова наявність не є чимось подібним до падіння *Dasein* у Гайдеггера, цей спосіб існування не констатується смертю, а є, скоріше, зануреним в буття саме по собі. Ми тікаємо від власного буття не тому, що жахаємося небуття, але й тому, що жахаємось власне бути. В «безособовій наявності» «співпадають суб'єктивне існування, на якому базується екзистенційна філософія, і об'єктивне існування в концептах минулого реалізму» [2, с. 10]. В цій даності людської наявності можна відслідкувати шлях втечі існуючого буття в ідентичність конкретної особи. Жах буття – це жах зрозуміти, що за твоїм Я нічого не стоїть. Поняття «нічого» в цьому випадку є діалектичним – як і в Сартра й Гайдеггера, Левінас надає людині є проміжне становище між буттям та ніщо. Цей атрибут людського існування є необхідним для того аби ідентичність не могла бути зведена до якоїсь якості, референції, відношення тощо.

Але для чого потрібно заглиблюватися в товщу поглинаючої нас безособовості, як що ми уже ствердені як певне Я. Як стверджує з цього приводу російський дослідник творчості Левінаса У. Д. Орлов, жах анонімного буття є чимось подібним до випробування особистості, її моральних та ціннісних основ. «Темрява анонімного буття, існування без існуючого, «*Il y a*» від того є безликим і безособовим, що в нього неможливо вийти і повернутися назад залишившись собою. Однак, це, здається, і варто здійснити за граню будь-яких кінцевих гарантій на успіх цього заходу» [4, с. 81].

З огляду онтологічної засновки дослідження, Левінас намагається розкрити ідею людського буття в його безособовості. Таке відкриття, дасть змогу, знову ж таки, продемонструвати те, як із «безособового буття виникає ніби в результаті гіпостазування, істота, суб'єкт, існуюче» [2, с. 9]. Відтак, ідентичність людини Левінаса розкриває своє походження на фоні питання онтологічної диференціації. Ідентичність – це втеча від безособовості буття.

В роботі «Тотальність та безконечність» екзистенційна модель існування людини в тотальному безособовому бутті доповнюється поняття «безконечного». Безконечність виражає особливу трансценденцію існуючого, «зовнішню по відношенню до тотальності і охоплену нею, але таку ж первинну, як вона сама» [3, с. 67-68]. Безконечність на противагу тотальній історії походить з есхатологічного досвіду суб'єкта, тобто

досвіду що стоїть поза власною історією. Ця есхатологічна позиція сприйняття, дозволяє людині судити про тотальність із зовні, бути за межею неї, а отже мати змогу бути чимось більш, ніж історія споглядання. Гіпотезування ідентичності з тотальної ситуації екзистування, стає можливим лише завдяки досвіду поза цієї тотальністю, досвіду, який проявляється як «спалах» екстеріорності, очевидність присутності чогось, це і є трансценденція тотальності – «безконечне».

Інший являє мені кардинально інакше від тотального буття, дозволяє мені отримати певну не-інтенційну точку опори, аби заявитися для себе на фоні сприймань сущого. Безконечність не зумовлює чогось конкретного, вона не є знанням про щось, вона скоріше є не-знанням про те, що з очевидністю є. Я – це те, чого немає в об'єктах, це інтестанція що відділяє безкінечність Іншого від тотальності буття, це проміжок між історією і поза історичним. Серединність Я зумовлює, однак, його залежність від світу та Іншого, проте Я не може розчинитися ні в першому, ні в другому. Саме тому, ідентичність в роздумах Левінаса – це усвідомлена самотність: ми самотні, бо не можемо вирватися з зумовлюючої монолітності буття та не можемо, навіть, «поділитись» нею, ми усвідомлюємо цю самотність, оскільки знаємо, що є щось відсутне в цій тотальності – Інший. Виходячи з цього твердження, Левінас вбачає головну підстави ідентичності не в часі як в історії, а в екстеріорному вимірі часу – події буття.

Проміжна властивість людського Я показує себе зокрема в тому, що воно не є результатом якоїсь родової дедукції чи індукції. Я – гранично одиничне та неподільне, воно ґрунтується в самоті. «Одиничність «Я» полягає не в тому, що існує в одному екземплярі, а в тому, що «Я» існує, не представляючи собою той чи інший рід, не будучи індивіду цією того чи іншого поняття. Самість «Я» полягає в тому, що воно залишається поза відрізненням між індивідуальним і всезагальним» [3, с. 140]. З огляду на такі докази, Левінас відмовляється розглядати людське Я як поняття – через розрив тотальності буття «Я» не здатне мати конкретних чи абстрактних кордонів, воно визначає наявність абсолютно Інакшого в власному існуванні. Завдяки тому, що я не є поняттям, а є тією самотністю, що охоплює усі грані розуміння самого себе, воно забезпечує збереження таємниці тотального – того, що воно всеохоплююче та анонімне.

«Бути «Я» значить існувати таким чином, щоб вміти в щасті виходити за границі буття» [3, с. 141]. Французький мислитель, засобами феноменологічного аналізу плавно переносить проблематику ідентичності в русло етики. Людина стає собою не просто завдяки тому, що сприймає речі від імені однієї інстанції, але тому, що знаходить присутність особистого відношення у насолоді сущим. В цій структурі нам відкрилася так звана «еґоїстична ідентичність, або ідентичність без Іншого».

Ідентичність у роздумах Левінаса не роздільна з поняттям Іншого, вона пов'язана з ним узами обов'язку, співпереживання, спільної насолоди та щастя. Це не просто раціональний зв'язок Я-не-Я класичної філософії, а особливий спосіб присутності в світі разом. Як підкреслює, дослідник концепції ідентичності Левінаса З. А. Сокулер: «Суб'єктивність буквально переслідувана Іншим. Вона ніяк не може сховатися від Іншого, тобто

позбавитися від переживання чужого болю, від сорому і провини за чужу біль і від сорому за власну свободу» [5, с. 205].

Гіпостазис – це головне поняття, що характеризує концепцію ідентичності в роздумах Левінаса. Гіпостазування відображає феномен виникнення свідомості із простого споглядання буття. Воно «відсилає до ситуації в якій існуючий передбачає зв'язок зі своїм актом – існування» [6, с. 37]. Людська ідентичність – це само-стійність: той, хто є субстанцією споглядання, той хто є «над» існуванням, а не «в ньому» – це завжди, спочатку, я-сам. Наявність ідентичності характеризується відсутністю можливості остаточно розчинитися в спостереженні сущого, не здатність стати виключно інтенціональністю, в строгому значенні цього поняття.

Філософська концепція ідентичності Левінаса, що базується на гіпостазуванні акту-існування, демонструє наявність фундаментальних упущень в феноменології та екзистенційній онтології. Я – не може бути «типовим» феноменом, оскільки редукацією Я є ніщо – воно не існує саме по собі. Якщо це так, тоді єдиним способом прояснити шлях виникнення ідентичності суб'єкта з «чистого споглядання» є декларування Я як результату гіпостазування. Акту-існування первинно притаманне щось, що зумовлює виникнення існуючого, а саме модус «теперішнього», як онтологічної події.

Левінас демонструє, що розуміння особистості не може вичерпуватися інтенціональністю, ба навпаки, окремішність інтенцій уже передбачає якесь обґрунтування. Саме тому, французький мислитель на відміну від свої попередників, обстоює не-інтенціональну свідомість, що виходить із турботи про Іншого, який не є предметом. Суб'єктивність людини ґрунтується в «єгології» теперішнього, проте вона не змогла б сформуватися як дещо цілісне в часі без зустрічі з Іншим, без можливості «відштовхнутися» від його безконечності. Ідентичність як монада «заморожує» себе у теперішньому, і лише в плюралістичній стурбованості «кимось» вона здатна стати «особистісною».

Література:

1. Левінас Е. Етика і безкінечність / Е. Левінас Левінас [пер. з фр. О. Білий]; – К.: «Порт-Рояль», 2001. – 138 с.
2. Левінас Э. От существования к существующему / Э. Левінас [пер. с фр. Н. Б. Маньковский]; // Избранное. Тотальность и бесконечное; – М., СПб.: «Университетская книга», 2000. – С. 7-66.
3. Левінас Э. Тотальность и бесконечное / Э. Левінас [пер. с фр. Н. С. Вдовина]; // Избранное. Тотальность и бесконечное; – М., СПб.: «Университетская книга», 2000. – С. 66-291.
4. Орлов У. Д. Лицо и феномен. Опыт фашиализации вещей / У. Д. Орлов; // Левінас Э. Путь к Другому; – СПб.: «Из-ство СПбГУ», 2006. – С. 77-93.
5. Сокулер З. А. Пассивнее самой пассивности: субъективность и идентичность в учении Э. Левінаса / З. А. Сокулер; // Субъективность и идентичность; – М.: Издательский дом ВШЭ, 2012. – С. 198-212.
6. Левінас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / Э. Левінас [пер. с фр. Н. С. Вдовина]; – СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 1998. – 256 с.

ХРИСТИЯНСЬКЕ РОЗУМІННЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Оглядаючись на минулий рік, чимало людей в Україні і не тільки намагається дати оцінку пережитому від 21 листопада 2013р., проаналізувати, що змінилося в нашій країні і в свідомості, які плоди Революції Гідності у нашому суспільстві. Присутність на Майдані духовенства різних християнських конфесій та інших релігій сприймалася неоднозначно, дехто вважав, що це пряме втручання у політику. Проте відповідь на цей закид, озвучена Патріархом УГКЦ Святославом Шевчуком, була прямою й відкритою: “Ми завжди були, є і будемо зі своїми людьми. Це серцевина Церкви” [1]. Так само Патріарх Філарет говорив, що Церква повинна бути з народом. Априорі Церква не могла б підтримувати народ у гріховних намірах та діях, які не відповідають навчання Христа. Значить, Революція Гідності не суперечила християнському трактуванню людини, її ролі у суспільних і державотворчих процесах.

У цій доповіді хочемо окреслити головні моменти християнського розуміння гідності людини і показати взаємозв'язок між Революцією Гідності і цим розумінням.

“Гідність — особливе моральне ставлення людини до самої себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність” [2, с.61], – ось типове визначення поняття “гідність”. Християнське розуміння гідності людини впливає із Божого Об'явлення, яке міститься у першій книзі Біблії: “Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу” (Буття 1, 26); “І сотворив Бог людину на свій образ і свою подобу, на образ Божий сотворив її” (Буття 1, 27). Отже, кожна людина має гідність, тому що вона – образ і подоба Бога, і саме тому мала би усвідомлювати власну самоцінність та цінність інших людей. Проте в житті ми доволі часто зіштовхуємося з людьми, в яких тяжко побачити образ Бога. Як пояснити таку розбіжність? Український богослов Бочкарь А.О. тлумачить відмінність між образом і подобою Божими наступним чином: “Образ Божий є тим, що людині споконвічно дане, подоба ж є деякою заданістю, що людина повинна вирішувати протягом всього життя. Риси образу Божого відносяться до сутності людини і є істотними якостями людської природи, у той час як риси подоби розкриваються в результаті спрямованості людської волі до добра. Риси образу є якостями природи, завдяки яким людина може вдосконалюватися, уподібнюватися Богу, відображаючи досконалість свого Творця, наприклад розум, дар слова, тощо. Відповідним чином користуючись цими здатностями, людина може досягти подоби Божої, здобуваючи, наприклад, доброту та мудрість, які є вже рисами не образу, а подоби” [3]. Опираючись на це пояснення, можна ствердити, що розумом і здатністю розмовляти обдарована переважаюча більшість людей (не торкаємось зараз питання неповносправних людей з особливими потребами), але якщо воля людини не спрямована до добра,

то подоба Божа у ній не розвивається. «Вершиною відмінності людини від тварини явилось дарування їй волі - того безцінного дару, що разом із безсмертям і здатністю до творіння, найбільше наближає її до Бога»[3]. Людина створена вільною, і в Новому Завіті Ісус Христос наголосив: «Пізнайте правду, і правда визволить вас» (Івана 8:32).

Відмова уряду України підписувати Угоду з Європейським Союзом стала першим поштовхом для виходу на Майдан сотень тисяч українців. Подія, про яку стільки говорили, і з якою були пов'язані очікування щодо демократизації країни і наближення до європейського рівня життя, захисту прав і свобод кожного громадянина – не відбулася, і народ зрозумів, що справжніх причин не підписання Угоди не виявляють, на волю його не зважають. І ось ця воля, з якою пов'язана богоподібність і гідність людини, піднялася. Воля бути почутими, воля до кардинальних змін у країні, до подолання хабарництва і відвертої брехні з телеекранів, усунення злочинної влади тощо. Усі ці прагнення випливають з права кожного гідно жити у своїй країні, почуватися ЛЮДИНОЮ. Гідність, отже, на пряму пов'язана з правами.

Дослідження А. Бочкаря показує, що «так звані «права людини», які нібито стали надбанням сучасної людини, насправді є відображенням біблійних принципів відношення до людської особистості і її волі»[3]. Посилаючись на біблійні тексти та твори Отців Церкви, автор розкриває, як старозавітне і новозавітне розуміння гідності людини потверджує право на життя, на власність, на працю та її гідну оплату, на відпочинок і на освіту, обстоює рівність усіх, незалежно від статі, повагу до інших національностей тощо.

Фактично, вимоги, з якими вийшли люди на Майдан, – це і були вимоги забезпечення названих вище прав. Побиття ж студентів у ніч на 1 грудня 2013 року виявило, що владні структури не хочуть чути голос народу. З точки зору християнської моралі – виступ проти насилля, кровопролиття, неправди, корупції, хабарництва, обкрадання – це виступ проти зла, проти тяжких гріхів. Тому підтримка церквами та релігійними організаціями подій на Майдані – явище до певної міри закономірне.

У документах Другого Ватиканського Собору сказано: «З соціальної природи людини випливає залежність між розквітом людської особи і розвитком самого суспільства, оскільки початком, предметом і метою всіх соціальних установ є і повинна бути людська особистість, оскільки вона за своєю природою абсолютно потребує соціального життя» [4, с. 351]. За рік, який минув від початку Майдану, українське суспільство зробило кардинальний поступ вперед у самоорганізації. Проте анексія Криму, війна на сході України та пов'язана з ними проблема біженців висувають нові виклики, у тому числі щодо розуміння гідності людини. Письменник Сергій Жадан, наприклад, підіймає питання про відношення до «донецьких донецьких», тобто тих мешканців Донбасу, які були і є проукраїнськими, а зараз опинилися в незрозумілому статусі. «Виявляється, наша гідність розповсюджується лише на тих, хто перебуває в більшості. На тих, хто опинився в меншості, вона не розповсюджується. На них розповсюджується, скоріше, наша зверхність і неухважність, наше

роздратування й наші страхи» [5]. Під впливом негативного досвіду прийняття переселенців (висвітленого в мас-медіа, почутого від знайомих) складається загальне погане враження про цих людей. Тому простіше однією міркою міряти усіх. Але людина посідає гідність вже тому, що є особою (онтологічно). Екзистенційний вимір гідності людини відбувається в процесі актуалізації онтологічного виміру. Особа у своїй зовнішній діяльності дає відповідь, ствердження своєї внутрішньої постави. Гідність особи є її покликанням, яке стверджується щоразу у її відповіді на ситуацію [6]. Йдучи за цими роздумами філософа Дам'яна Федорика, можемо бачити, що одні люди у теперішній ситуації в Україні утверджують свою гідність чи то волонтерською діяльністю, чи співчуттям, чи матеріальною допомогою армії або переселенцям, чи тим, що влаштовуються на роботу у нових місцях проживання і радіють з найменшої допомоги тощо – і тут ми бачимо, як наше суспільство змінюється на краще. Але вистачає й таких, дії яких є неадекватними у цьому стані неоголошеної війни, – деякі використовують корупційні схеми при закупівлі палива чи форми для військових, інші, переселенці, висловлюють невдоволення тією допомогою, яку їм надають, невиправдано вимагають більшого, ще інші продовжують давати хабарі тощо. І тут ми бачимо, що кожному з нас зокрема і цілому суспільству є над чим працювати. Онтологічно гідністю володіє кожен, а екзистенційно – утверджуючи її назовні через діяльність – далеко не всі.

Революція Гідності в Україні має тривати. І роль Церков у ній не варто применшувати. Вони покликані нести людям гідний наслідування приклад Христа, який вмів засуджувати гріх, зло в людині і при цьому поважати саму особу. Якщо ми усвідомимо оцю межу між злом, яке руйнує подобу Божу в людині і має бути покаране, та самою особою, яка є образом Божим, і вже тому заслуговує на повагу, – напевно тоді ми віднайдемо форми відповідної поведінки і відношення до кожної людини та до самих себе і побудуємо справді нову Україну.

Література:

1. «Бути зі своїм народом – це наче закарбовано у церковній пам'яті», – Глава УГКЦ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyiv.osp-ua.info/religion/2464-buti-zi-svoym-narodom-tse-nache-zakarbovano-u-tserkovniiy-pamjati--glava-ugkts.html>
2. Тофтун М.Г. Етика: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 416с.
3. Бочкарь А.О. Гідність людини згідно з біблійною антропологією. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bogoslov.org.ua/ru/gidnist-lyudini-zgidno-z-bibliinoyu-antropologiyu>
4. Пастырская конституция «Радость и надежда» о Церкви в современном мире // Второй Ватиканский Собор. Конституции, Декреты, Декларации. – Брюссель: «Жизнь с Богом», 1992. – С. 329-428.
5. Жадан Сергій. Недонецькі донецькі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/analitika/nedonecki-donecki-390262.html>
6. Федорика Дам'ян. Онтологічний та екзистенційний вимір людської особи // Досвід людської особи: Нариси з філософської антропології. – Львів: Свічадо, 2000. – С.123-151.

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ДОВІРИ ЯК ВІРИ У ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

При розгляді проблеми довіри, виникає необхідність міждисциплінарного аналізу, оскільки довіра має багатоаспектну сутність. Комплексний аналіз із залученням філософського, соціологічного та психологічного дискурсів дозволить виявити специфіку функціонування довіри. При цьому саме філософський аналіз дозволить вийти на загальнонотеретичний рівень та здійснити узагальнення, а також розкрити сутність феномену довіри в умовах сучасної соціальної реальності.

Проблема полягає у тому, що сучасна реальність характеризується радикальним перетворенням суспільного простору, зміною принципу функціонування суспільства та його самозбереження. Тепер проблема довіри постає в дуже цікавому ракурсі, саме довіра слугує орієнтиром в соціальному світі, вона пов'язана з відповідальністю. Саме сутнісно новий характер ризику, який пов'язаний з плюралістичністю сучасного світу, актуалізує проблему довіри. Відповідальність не можливо відслідити в умовах швидких змін, невизначеності, ризику. Тому можна покладатися тільки на довіру. При цьому ми пропонуємо розглядати довіру як віру у відповідальність. Саме відповідальність у даному контексті стає важливим елементом, що дозволяє проаналізувати процес конструювання довіри. Здійснюючи філософський аналіз феномену відповідальності, можна виділити її онтологічний, аксіологічний та праксиологічний виміри. Тобто, ми розглядаємо відповідальність як характеристику самого людського буття (вона відіграє важливу роль при конструюванні сенсу індивідуального та соціального буття), як цінність та етичну основу, а також аналізуємо процес практичної реалізації відповідальності в сучасних соціальних практиках. Умови сучасної реальності детермінують відповідальність особистості, оскільки множинність, що присутня у всіх сферах життєдіяльності людини, яка пропонується, яка зваблює, передбачає вибір конструювання індивідом своєї власної стратегії. Таким чином, відповідальність породжує сенс індивідуального буття. Постійне змінювання є невід'ємним атрибутом процесу життєдіяльності, тому в людському житті присутні невизначеність, мозаїчність, відчуття хиткості існуючого як конститутивні моменти. Очевидно, що зазначені факти визначають особливий характер та сутнісні характеристики відповідальності індивіда в сучасних соціальних практиках. Саме в даному контексті проблема довіри постає особливо актуальною.

Далі проаналізуємо суспільні функції довіри. Перш за все, довіру слід розглядати як один з факторів, що підтримує інтегрованість суспільства. Розгляд довіри в цій проекції вказує на її роль в конструюванні горизонтальних та вертикальних суспільних відносин. У першому випадку, довіра приймає участь у формуванні групових ідентичностей, нових відносин солідарності та співробітництва. Саме в цьому контексті також актуалізується проблема відповідальності.

Ще однією важливою функцією довіри в сучасному світі є

функція упорядкування та урівноваження соціальних та культурних різноманітностей. Плюралізм сучасних суспільств проявляється у фрагментації стилів життя та культур, у руйнуванні старих форм соціальних ідентичностей та актуалізації нових. Цей потяг до різноманіття став своєрідною відповіддю на процеси уніфікації культури та образу життя як природного прояву процесу глобалізації в сучасному світі. Саме цим намаганням до збереження культурної самобутності та індивідуальності можна пояснити зростання групової солідарності та відносин взаємодовіри на основі таких критеріїв самопозиціонування, як етнічність, релігія, стать, стиль життя, спільність естетичних поглядів та оцінок дійсності. Цю особливість сучасного розвитку констатують соціологи, визначаючи її як конфлікт між всезагальним та одиничним.

Таким чином, соціально-культурний простір сучасних суспільств став більш мозаїчним. Отже, розвиток довіри до „іншості” є тим фактором, що покликаний урівноважити відмінності та гарантувати відносини співпраці між різними групами.

Не менш важливі функції відіграє довіра і в конструюванні вертикальних суспільних відносин.

Необхідно зазначити, що сутнісних змін набула природа довіри. Поведінка сучасної людини в меншій мірі детермінована зовнішніми санкціями, традиціями та безумовними авторитетами. Джерелом довіри в сучасному суспільстві вже не можуть бути родинні та релігійні зв'язки. Природа довіри в сучасному суспільстві таїться у добровільному бажанні людей чинити відповідно до очікувань інших. Зростаюча потреба в довірі визначається тим, що, не дивлячись на технічний прогрес та зростання знань про світ, суспільство залишається „суспільством ризику”. Довіра виступає конструктивною формою реакції на ризик. Проблема довіри актуалізується багатьма обставинами. Такими як загроза війни, тероризму, екологічні ризики; зростаюча складність суспільства як наслідок поглиблення структурної та рольової диференціації. Множинність рольових та структурних станів обтяжила соціальні зв'язки індивіда та збільшила кількість потенційних контактів з іншими людьми та інститутами. Саме множинність детермінує поділ життя людини на миттєвості, в межах яких спрацьовують відносини взаємодовіри та актуалізується відповідальність. Наступна обставина, що актуалізує проблему довіри – плюралізація соціальних ролей, що виконує індивід в сучасному суспільстві. Чим більше індивіди беруть на себе рольових зобов'язань, тим в меншій мірі може бути гарантовано їх якісне виконання. Збільшена вірогідність конфлікту між рольовими очікуваннями та рольовою поведінкою, як стверджує А. Селігмен, обмежує міру впевненості в реалізації ролей [1]. Відсутність абсолютної впевненості у діях інших може бути компенсована довірою, тобто вірою у відповідальність акторів в межах даної ролі. Оскільки вислідити в таких умовах неможливо. Ще одна обставина, що відсилає нас до проблеми довіри, - це збільшення кількості структурних елементів та формування більш складних сітей їх взаємодії, в значній мірі анонімних, що створюють відчуття незрозумілості законів, які знаходяться в основі суспільного

розвитку. Події здаються незрозумілими та непередбачуваними, а це означає, що вони містять в собі ризик. Наступною обставиною, що актуалізує довіру, є зростаюча міра свободи людини, яка передбачає не тільки добровільність у прийнятті багатьох соціальних зобов'язань та ролей, але і автономність вибору у тому, як вони будуть виконані.

Таким чином, довіра є категорією, яка активно вживається в різноманітних дискурсах, тому відбувається „напластування” смислів та значень, що потребує комплексного підходу до аналізу довіри. Довіра є вірою у відповідальність, при цьому як на мікрорівні, так і на макрорівні (відповідальність, яка детермінована принципово новими умовами буття, яка не є статичною, стійкою, визначеною на довгий термін; вона відповідає швидкоплинній реальності). Також довіра є орієнтиром у сучасному соціальному світі, оскільки вибір орієнтирів в суспільстві пізньої сучасності покладається на індивіда під його власну відповідальність, оскільки гетерономний сенс відсутній, є тільки автономний сенс в житті окремого індивіда.

Література:

1. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен; [пер. с англ. И.И. Мюрберг, Л.В. Соболева]. – М: Идея-Пресс, 2002. – 254 с.

Матвійчук А. В.

ЕКОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЦЕНТРИЧНОГО ПРИРОДОРОЗУМІННЯ

Одним з результатів активних інтелектуальних пошуків в рамках екологічного дискурсу очевидно можна вважати визнання того факту, що головною причиною відсутності гармонії в межах відношення «Людина – Природа» або, інакше кажучи, невідповідність поточної екологічної ситуації (суцього) законам природи (належному), полягає у недостатній обізнаності сучасної людини із здобутками екологічної науки та екологічної етики, передусім в їх проєкції на конкретні сфери предметно-практичної діяльності. Фактично, сьогодні людина, в силу цілого ряду причин виявилася безпорадною та нездатною тверезо оцінити, те що відбувається навколо, а, отже і вирішувати нагальні проблеми свого буття. Завданням запропонованої нами екологічної деонтології є допомогти людині подолати цю безпорадність, принаймні у сфері взаємин із природним довкіллям. Конкретніше, озброїти людину (вужче – представника певної професійної сфери) системою методів реальної гармонізації відношення «Людина – Природа» у контексті її предметно-практичної (професійної) діяльності.

Екологічну деонтологію ми розглядаємо як прояв нової стадії розвитку практичної філософії, специфічною рисою якої є факт активної інтеграції теорії моралі та моральної практики суспільства. Тут варто згадати про типовий для ситуації постмодерну процес етизації, суть якого зводиться до намагання адаптувати базові моральні принципи та категорії до актуальних потреб людини. В межах екологічної деонтології морально-філософський пошук гармонії з Природою визнається істотною духовною характеристикою людини і водночас засобом досягнення цієї гармонії.

При цьому ми наполягаємо на практичній орієнтованості екодеонтології та поділяємо думку української дослідниці Вікторії Храмової про те, що філософські світи (у нашому випадку ідеї чисельних варіантів екологічної етики) «можуть здобути життєву стійкість та значимість лише опосередковуючись наукою, політикою, економікою та етикою» [1, с. 240].

Разом з тим, ефективне вирішення тих або інших питань, розв'язання реальних практичних завдань прямо пов'язане з правомірністю та обґрунтованістю залучених методів, а також повнотою понять та категорій, що знаходяться в основі цих методів. Як відзначав відомий теоретик науки Петро Кошнін, сукупність знання, що складає науку, виникає природно-історичним шляхом та породжується потребами практики [2, с. 261]. Тобто, у процесі розвитку суспільства постає необхідність у пізнанні певного предмета, який має велике значення в житті людей (наприклад, проблема гармонізації відношення «Людина – Природа»). Здобуті знання про цей предмет об'єднуються в одну науку, в силу і в результаті цього утворюється система понять і категорій, в якій виражені відкриті даною наукою закономірності, а подальший їх розвиток приводить до вирішення конкретних практичних завдань.

Водночас, принципово важливим є, наскільки сформульовані поняття взаємопов'язуються та узгоджуються між собою у межах предметної сфери науки, тобто наскільки вони сприяють побудові концептуальної системи, за допомогою якої досягається більш адекватне і цілісне відображення певної сфери дійсності та вирішення конкретних практичних завдань. Аналіз категорій та понять екологічної деонтології дозволяє наблизитися до її розуміння як теоретичного концепту, що спрямований на вирішення питання екологізації предметно-практичної діяльності людини. Зважаючи на вище сказане, у контексті філософсько-методологічного обґрунтування нової наукової галузі – екологічної деонтології, постає вмотивована необхідність дослідження та систематизація понятійно-категоріального апарату екодеонтології.

Екологічна деонтологія, як всяка наука, також ґрунтується на системі понять та категорій, що, водночас, становлять основний інструментарій для процесу теоретизування. До категорій екологічної деонтології пропонуємо зарахувати основні її поняття, які узагальнено відображають зміст, специфіку, найістотніші сутнісні сторони науки про належне у поведінці людини (в тому числі професійній) з точки зору дотримання екологічних вимог. Будучи пов'язаними між собою, категорій екодеонтології утворюють цілісну понятійно-категоріальну систему, яка перебуває у постійному розвитку та змістовному збагаченні, як і категорії, що до неї належать. Знання та вільне операційне володіння цими поняттями й категоріями дає змогу здійснювати наукове дослідження в межах екологічної деонтології, робити висновки та теоретичні узагальнення, зрештою вирішувати реальні практичні завдання.

Принагідно зауважимо, що гармонізація відношення «Людина – Природа» прямо пов'язана з феноменом екологічної культури та осмисленням відповідного поняття, яке, на наше переконання, корелюється з такими поняттями як-от «екологічна відповідальність»,

«екологічний обов'язок», зрештою, «екологічна свідомість». Їх утвердження у повсякденній практиці є безпосереднім завданням екологічної деонтології, а теоретичною та методологічною основою постають екологічні та екодеонтологічні знання, положення філософії екології, а також етичне знання (зокрема, екологічна етика). Окрім цього, методологічні зв'язки в межах предметного поля екодеонтології та його змістовне наповнення забезпечують екодеонтологічні норми, екологічні цінності, екологічні переконання та екологічні імперативи. Сумарно вони, по-перше, виступають інтелектуальною та емоційною основою відповідей на питання, що виникають у повсякденній практиці відношення «Людина – Природа»; по-друге, визначають екоцентричний характер природорозуміння суб'єкта вказаного відношення; нарешті, спонукають до вибору екологічно вмотивованих моделей поведінки в рамках відношення «Людина – Природа».

Феномен природорозуміння, на нашу думку, заслуговує на спеціальну увагу. Його ми розглядаємо як процес і результат розумової діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього природного середовища (Природи), сприйняття, оцінювання та формування відношення до нього як до цілісного явища. Природорозуміння це специфічна система уявлень та знань про те, що є таке Природа, яка її будова, які її закони, який сенс та мета її існування, якими є та якими мають бути соціальна сутність та цінність Природи. Принциповим моментом визначення поняття «природорозуміння» для нас є те, що в ньому показано залежність ставлення людини до Природи і від здобутих наукових знань, і від особистісного досвіду переживання свого спілкування з навколишнім світом.

З іншого боку, це дає нам підстави стверджувати, що природорозуміння має суб'єктивний характер, а формування певного природорозуміння відображає позицію деякого суб'єкта щодо змісту відношення «Людина – Природа» та його практичної реалізації. Разом з тим, феномен природорозуміння ми пов'язуємо із уявленнями та сприйняттям природи у контексті професійної діяльності, тобто природорозуміння відображає осмислення Природи та її ціннісного статусу, що формалізується у професійній свідомості особи та реалізується у конкретній професійній діяльності. Природорозуміння, на наше переконання, відображає реальну роль та функціональне навантаження Природи у житті суспільства та визначає модель поведінки особи у відношеннях з Природою. Зважаючи на це є підстави виділити два основні типи природорозуміння, що характерні сучасній людині: 1) егоцентричне природорозуміння, що полягає у замкненості людини на власних інтересах, споживацькому підході до довкілля, технократичному стилі мислення; 2) екоцентричне природорозуміння, яке характеризується визнанням внутрішньої (неутилітарної) цінності природи, орієнтованістю на цілісне сприйняття довкілля, прагнення дотримання гармонії відношення «Людина – Природа», екологічним стилем мислення. Очевидним завданням сучасної науки та освіти є поширення екоцентричного типу природорозуміння та пов'язаного з ним високого рівня екологічної культури.

Зрозуміло, що формування розвиненої екологічної свідомості та високого рівня екологічної культури повинне передбачати застосування сукупності спеціальних навчальних та виховних методик, розробленням та здійсненням яких має опікуватися система екологічної освіти та просвітництва. Розвиток екологічної культури прямо залежить від тих змін, які відбуваються в людині та суспільстві під впливом екологічної освіти та просвітництва, від ефективності впровадження нового бачення людиною свого місця у світі, впровадження нових типів взаємин людини та Природи. Запропонована нами нова наукова галузь – екологічна деонтологія, має значний потенціал щодо активізації механізмів формування нової, більш гуманістичної та екологічної за змістом свідомості, а також відповідного їй рівня особистої та суспільної культури.

Звісно, ми усвідомлюємо усю складність формування екологічної відповідальності та обов'язку, високого рівня екологічної культури та відповідної їй екологічної свідомості. Адже опанування екологічних знань та ознайомлення з ідеями екологічної етики ще не є само по собі запорукою формування належного (з екологічної точки зору) у свідомості людини. Реалізація істинно належного для особистості передбачає вольовий акт з її боку. Відправною точкою цього акту очевидно є абсолютна для особистості цінність, що визначає зміст морального веління до тієї чи іншої дії. Пошук та визначення передумов виникнення такої цінності на сьогодні залишається складною філософською та науковою проблемою. Тому більш ніж актуальним виглядає вивчення методичного потенціалу екологічної деонтології з точки зору перспективи та можливостей формування належної поведінки у взаєминах людини з Природою.

Література:

1. Храмова В.Л. Постпозитивистская философия и объективность истины [Текст]: [Монографія] / В.Л. Храмова. – Киев.: Феникс, 2013. – 600 с.
2. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания: опыт логико-гносеологического исследования [Текст]: [Монографія] / П.В. Копнин. – М.: Наука, 1973. – 324 с.

Мегрелішвілі М. О.

КАТЕГОРІЯ «СУСПІЛЬНЕ БУТТЯ» В СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

Категорія «суспільне буття» (в деяких джерелах – «соціальне буття», використовується як синонім) є однією з основних категорій соціальної філософії, проте, на сьогоднішній день вона залишається малодослідженою.

Сучасні російські науковці В. Ельмеев і Ю. Єфімова констатують: «Якщо дотримуватися традиції, то вивчення суспільства слід починати з його буття. У той же час абстрактність цього поняття викликає чималі труднощі в його трактуванні, особливо при переході від буття в цілому до суспільного буття, а від них – до наявного буття... Через абстрактність буття в цілому під нього можна підганяти що завгодно – буття і предметного, і духовного, і навіть потойбічного світу. Із цієї причини у вітчизняній літературі, в якій проведений аналіз суспільного буття, можна

зустріти різночитання в його трактуванні: як його широке тлумачення, що включає в нього духовне життя суспільства, так і вузьке, що відносить до нього лише предметну, матеріальну життєдіяльність суспільства» [1, с. 156].

Вітчизняний дослідник В. Воловик також зазначає, що однією з причин неувagi з боку авторів довідкових видань та підручників із соціальної філософії до поняття «соціальне буття», є неоднозначність його родового поняття, тобто «буття» [2, с. 86].

Безумовно, найбільш поширеною на сьогоднішній день залишається інтерпретація категорії «суспільне буття», що запропонована К. Марксом і Ф. Енгельсом: «Свідомість ніколи не може бути чим-небудь іншим, як усвідомленим буттям, а буття людей є реальний процес їх життя» [3, с. 28]. У «Німецькій ідеології» вони розкривають взаємозалежність суспільної свідомості і суспільного буття наступним чином: «... люди, які розвивають своє матеріальне виробництво і свої матеріальні стосунки, змінюють разом з цією своєю дійсністю також своє мислення і продукти свого мислення. Не свідомість визначає життя, а життя визначає свідомість» [3, с. 28]. Звідси також зрозуміло, що К. Маркс і Ф. Енгельс не розрізняли «суспільне буття» та «суспільне життя», використовуючи ці поняття як синоніми.

Тезу, про залежність свідомості від буття в марксистському розумінні все частіше піддають критиці. Зокрема, І. Фролов зазначає: «... немає взагалі такої сфери життєдіяльності суспільства, у якій би була відсутня свідомість як необхідна форма, продукт і умова існування та розвитку суспільства. Ні суспільних відносин (у тому числі і виробничих), ні соціальних законів як самостійних сутностей поза свідомою діяльністю людей не існує. Оголосивши свідомість і її продукти сферою обумовленого і позбавивши їх через це самостійності в існуванні, Маркс тим самим «стис» суспільство як цілісну органічну систему до меж «матеріального», що з погляду теорії органічних систем є, звичайно, помилковим» [4, с. 546].

Отже, використовуючи категорію «суспільне буття», слід мати на увазі не лише суто матеріальний бік життєдіяльності суспільства, але і те, що суспільна свідомість – це невід'ємний компонент суспільного буття. Вдале визначення, що враховує цей момент запропоновано В. Воловиком: «Поняття «соціальне буття» уявляється правомірним розглядати у якості категорії соціальної філософії для позначення реального процесу життєдіяльності людей у всьому різноманітті її проявів, що усвідомлюється здійснюючими його соціальними суб'єктами – окремими особистостями, класами, іншими більш дрібними соціальними групами, суспільством і людством» [2, с. 87].

Особливого значення фактор суспільної свідомості набуває в глобалізованому інформаційному суспільстві. З одного боку, все більш важливою стає наука як форма суспільної свідомості, що визначає якість життя сучасної людини, та рівень розвитку країни.

З іншого боку, неадекватне сприйняття соціальною спільнотою певних подій та намірів суб'єкта історичного процесу могло призвести до трагічних наслідків в будь-який період. За сучасних умов, коли вплив на

суспільну свідомість став тотальним, а технології впливу, що позбулися прямолінійності, стали більш м'якими, непомітними на перший погляд для пересічного громадянина, миттєво розповсюджена неправдива інформація або навіть навмисно створений сюжет про події, яких не було в дійсності, може завдати непоправного збитку великій кількості індивідів та організацій. Наслідки інформаційної війни можуть бути навіть більш деструктивними, ніж звичайної, оскільки зруйновані матеріальні об'єкти можна відновити за кілька років, а почуття взаємної ненависті може передаватися з покоління на покоління. Без перебільшення можна стверджувати, що вміння критично мислити сьогодні є необхідною умовою нормального функціонування будь-якого суспільства. Саме тому одним з можливих чинників захисту від негативного інформаційного впливу стає ефективне засвоєння особистістю філософії як наукової дисципліни, що прищеплює навички критичного та аналітичного мислення.

Повертаючись до категорії «суспільне буття», слід зазначити, що в суспільствознавчій літературі поширено вживання в якості синоніму – «суспільне життя». Зокрема, ми вже звертали увагу, що в працях К. Маркса і Ф. Енгельса зазначені поняття використовуються як синоніми. Проте, деякі мислителі вважають доцільним їх розрізняти. Так, І. Бойченко стверджує: «Суспільне життя – реальний, органічно цілісний процес існування, розвитку і взаємодії соціальних суб'єктів (осіб, соціальних спільнот, суспільств), що відбувається у конкретно-історичних умовах і характеризується певною системою форм діяльності, відносин, спілкування і духовного освоєння та перетворення дійсності людиною. Специфічною рисою суспільного життя є єдність матеріального і духовного, стихійного і свідомого начал... Суспільна свідомість і суспільне буття є лише абстракціями, моментами життєдіяльності соціального цілого як їх реальної основи, що зумовлює їх сутність і характер взаємовпливу» [5, с. 619].

Якщо порівняти наведене вище визначення «соціального буття» в інтерпретації В. Воловика та визначення «суспільного життя» в інтерпретації І. Бойченка, то можна побачити – розрізняються вони лише тим, що останнє є більш розгорнутим. Втім, специфічні ознаки соціального буття, запропоновані В. Воловиком свідчать, що згадані мислителі під різними назвами мали на увазі одне явище.

Як зазначає В. Воловик [2], соціальне буття як і буття в цілому має об'єктивний, конкретний характер та постійно змінюється перебуваючи у розвитку. При цьому дослідник виділяє і специфічні ознаки соціального буття:

1) соціальне буття по відношенню до природного буття виступає у якості вторинного, такого, що виростає на природному бутті, відрізняючись від нього;

2) джерело розвитку соціального буття, в структурі якого у якості об'єктивного і необхідного наявний, принаймні, один суб'єкт – активно діючий і такий, що пізнає, наділений свідомістю індивід, соціальна група або ж суспільство;

3) соціальне буття виступає як комплексна природничо-соціальна

реальність;

4) соціальне буття – це соціально-історичне, цивілізоване буття – сукупність матеріальних і духовних досягнень соціального організму, що перебуває у саморозвитку, обумовлених діяльністю поколінь людей, які послідовно змінюють одне-одного;

5) у соціальному бутті забезпечуються між першою і «другою» природою, тобто культурою, відносини не лише взаємозв'язку, узгодженості, але і конфліктного протистояння. Це знаходить свій прояв у екологічній кризі, що її переживає людство на сучасному етапі своєї історії [2, с. 87-88].

Отже, категорія «суспільне буття» залишається однією з основних в соціальній філософії. При цьому різні підходи в її тлумаченні зобов'язують дослідника уточнити в певній роботі в залежності від контексту, що саме він має на увазі під «суспільним буттям»: в широкому сенсі, що включає в себе духовне життя суспільства, або в вузькому, як суто матеріальний бік життєдіяльності суспільства. Суспільна свідомість у добу інформаційного суспільства є потужним фактором його зміни (як конструктивним, так і деструктивним), тому вимагає особливої уваги, а недооцінка цього фактору може призвести до помилкових висновків.

Література:

1. Философские вопросы теоретической социологии: Учебное пособие / [Ельмеев В.Я., Ефимова Ю.И., Громов И.А. и др.] ; под ред. В.Я. Ельмеева, Ю.И. Ефимова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2009. – 743 с.

2. Соціальна філософія. Монографія / [Воловик В.І., Лепський М.А., Бутченко Т.І., Краснокутський О.В.] – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 376 с.

3. Маркс К. Німецька ідеологія / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К. : Держполітвидав. УРСР, 1960. – 608 с.

4. Фролов И.В. К онтологии социального бытия / И.В. Фролов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Сер. Социальные науки. – 2004. – № 1. – С. 544-552.

5. Бойченко І. Суспільне життя / І. Бойченко // Філософський енциклопедичний словник / Голова редколегії В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – С. 619-620.

Могільова С.В.

ВЕЛИКИЙ СПОРТ ЯК СФЕРА ВІДНАХОДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сучасність характеризується подальшою візуалізацією та віртуалізацією комунікативних відносин, що стає чинником цілеспрямованого моделювання соціально значущих візрців поведінки, формування стилів життя, конструювання масових ідентичностей та патернів комунікації. Не дивно, що проблеми втрати власної ідентичності, її пошуків, стійкості та т. ін. є об'єктом пильного інтересу в просторі філософського дискурсу. В сучасному «плинному» світі (за визначенням З. Баумана [1]) з його швидкістю, невизначеністю та гіперреальністю людині вкрай бракує такого простору, де вона може розкрити і ствердити власне «екзистенціальне» Я. Однією з таких сфер є спорт великих досягнень, можливості якого в зазначеному плані чітко проглядаються у співставленні із масовими практиками тілесно-спортивного плану.

Проблема ідентичності у розумінні її в душі трактування Іоанна Дунса Скота в класичній філософії з подальшими розробками поняття Г. Лейбніцем, М. Шелером, С. К'єркегором, М. Бахтінім та ін. авторами [2, с. 346], тобто у розумінні ідентичності як самототожності одиничного в його унікальності та співвіднесеності з іншими, постає як проблема суб'єктизації, виведення самості в суб'єктивність. Або, за визначенням В. Хьосле – це «ідентифікація «я» і самості» [3, с. 115], яка потребує підтвердження ззовні. Тобто, ідентичність вимагає диференціації, яка, в свою чергу, вимагає порівняння [4, с. 185]. Таким чином, відзначається, що для віднаходження власної ідентичності недостатньо тільки власних зусиль у «пошуках себе», зусиль суб'єктизації, але необхідним є також визнання цих зусиль і нашої їх репрезентації з боку інших людей, в соціумі. Визнання ідентичності як «проекту себе» у будь-якому співтоваристві потребує троїстої співвіднесеності: по-перше, людина повинна сама дійсно вважати себе частиною цього співтовариства (Я-фактор); по-друге, співтовариство має бути з цим згодне (Ми-фактор); по-третє, це повинні визнавати треті особи (Вони-фактор) [5]. У разі невиконання будь-якої із зазначених умов ідентичність не буде повною, справжньою і стійкою. Простір спортивної змагальності надає всі можливості для окресленого троїстого співвіднесення і за рахунок цього спорт великих досягнень є однією з тих сфер, де найбільш повно реалізуються можливості повноцінного надбання власної ідентичності. Спортсмен хоче реалізуватися в будь-якому виді спорту і показує це, працюючи в даному напрямку – це власне зусилля суб'єктизації, реалізовані в фізичній, психологічній, техніко-тактичній, морально-вольовій підготовці і т. ін.. Таким чином, у наявності присутність «Я»-фактора. Виступаючи на змаганнях і домагаючись успіху, він визнається даною конкретною спільнотою спортсменів (набуває певний рейтинг) – наявність «Ми»-фактора. І його визнають як відомого спортсмена глядачі – реалізація «Вони»-фактора. Тобто, за умови досягнення високих спортивних результатів, ідентичність даного спортсмена повністю підтверджена – трансценденція його «Я» визнана і співтовариством, до якого він належить, і сторонніми людьми.

Іншим потужним чинником надбання стабільної автентичної ідентичності у «великому» спорті є втілена та інтегрована тілесність. Тіло людини є не тільки фізичним носієм ментальних, емоційних та інших змістів, а й «може висловити навіть краще, ніж свідомі ментальні акти, – сокровенні вимірювання людської ідентичності» [3, с. 113]. Серед нескінченного візуального потоку фрагментованих, розшарованих, «розірваних» у просторі та часі тіл (які нам пропонуються екранно-електронною системою масової комунікації), спортивна тілесність демонструє власну цілісність як фундамент онтологічної втіленості его у віртуальній/недовтіленій і гіперреальній дійсності. Спортивна «авторська» (тобто така, що виникає в процесі змагань шляхом взаємного перевизначення) тілесність є індивідуальним і особистісним способом тілесного синтезу сенсів. Вона цілісна, оскільки є результатом синтезу (індивідуальних особливостей, сприйняття ситуації і добровільних інтенцій та зусиль людини). Вона не замкнена зовнішніми або внутрішніми

форматуваннями, оскільки обумовлена відкритістю до перевизначення в спортивній взаємодії. Така тілесність гранично індивідуалізована, оскільки саме використання тих психофізичних характеристик та індивідуального досвіду, які відрізняють одного спортсмена від іншого, забезпечують досягнення результату за вихідної рівності умов. Власне, навіть само спортивне видовище стверджує цілісність, красу індивідуальності людського тіла. Таке видовище практично позбавлене колажності, що проймає всю нашу сучасність і яка розпорошує будь-які смисли. Сенс спортивного агону зрозумілий і цілісний, він показує і стверджує тіло в його просторовій і часовій динамічній інтегрованості, спортивне видовище не екранує тіло, що і дозволяє йому «говорити» (мовою спортивного дискурсу).

У суспільстві, охарактеризованому як «плинна сучасність», «суспільство ризику», «мережеве суспільство» і т. ін., спорт залишається одним з небагатьох феноменів, що не втратили вимір справжності. В умовах «болісного пошуку цілей» і аномії (яку З. Бауман визначає як відсутність або просту неясність норм та зазначає, що це найгірша доля, яка може випасти людині [1, с.27]), спорт демонструє іманентно притаманну йому ясність і чіткість мети і має наперед заданий, всім очевидний і чітко визначений нормативний простір. Незважаючи на те, що мають місце порушення принципів fair play, спорт, за рахунок публічності, залишається найбільш прозорою сферою зіставлення можливостей. В сучасній дійсності, що постійно провокує кризи особистісної та колективної ідентичності, спорт (вищих досягнень) має вивірені стратегії суб'єктивації, авторської реалізації, можливості повноцінного «стовідсоткового» визнання і є тим місцем, де справжність власного «Я» актуалізується відповідно до індивідуально знайденого «породжуючого принципу» (за В. Хьосле [3]), як покликання. При цьому автентичність ідентичності реалізованого спортсмена видно всім і, в той же час, вона не демонструється, в ній відсутні постановочні елементи, але вона абсолютно прозоро вичитується в просторі публічності спортивного життя.

Серед головних чинників, які зумовлюють віднаходження стійкої ідентичності в спорті великих досягнень слід відзначити наступні: особливості спортивного змагання як агону, що не дозволяють створювати спотворені або неадекватні описові та нормативні образи власної самості (за рахунок публічного відстоювання власної психофізичної суб'єктивності); чіткість і релевантність критеріїв виявлення здібностей і критеріїв порівняння можливостей і домагань спортсменів (що задається правилами і публічністю змагань); можливості авторства (як власного життя у спорті, так і власного тіла, і ситуативних розв'язань ігрових ситуацій); переконаність у легітимності правил, що задають норми етичної взаємодії; необхідність постійного випробування/підтвердження наявного символічного капіталу, яка апріорно задана в спорті (що виступає чинником стабілізації особистісної ідентичності і що усуває дисгармонію між «Я» і «соціальним Я»); очевидне знаходження реалізованим спортсменом породжуючого принципу свого життя, що дозволяє здійснити покликання. Таким чином, «великий» спорт є

майже «ідеальним» простором для здобуття особистісної ідентичності, на відміну від масових практик спорту, які співвідносяться з ігровими, нефіксованими, нестійкими, сконструйованими ідентичностями, маніпулювання якими полегшує управління і «перерозподіл свобод».

Література:

1. Бауман З. Текучая современность / Зигмунт Бауман ; [пер. с англ. под общ. ред. Ю.В. Асочакова]. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
2. Абушенко В.Л. Идентичность / В.Л. Абушенко // Социология: энциклопедия. – Мн.: Книжный дом, 2003. – С. 344 349.
3. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хесле // Вопросы философии. – 1990. – № 10. – С. 112 123.
4. Хантингтон С. Идентичности национальные и прочие / С. Хантингтон // Глобализация и идентичность: хрестоматия. – Харьков: Эксклюзив, 2007. – С. 180 193.
5. Крылов К. Идентичность / Константин Крылов. – Режим доступа: <http://www.antropotok.archipelag.ru/text/a063.htm>

Молокова О. В.

ЭПИСТЕМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЩЕЙ КОНЦЕПЦИИ КОНСТРУКТИВИЗМА

Конструктивизм исходит из того, что информация не содержится в объекте, как это понимается в классической эпистемологии, и не извлекается из него с помощью рациональных приемов в ходе познания, а является продуктом специфических субъект-объектных отношений, включающих в себя в качестве своих составляющих позицию наблюдателя, средства познания и практическую деятельность субъекта, в результате которой знания активно выстраиваются человеком в виде разного рода ментальных конструктов, моделирующих и предопределяющих его опыт. Здесь важно подчеркнуть, что с точки зрения рассматриваемой концепции всякая познавательная деятельность является конструированием. Последнее утверждение представляет собой главный методологический принцип конструктивизма как в философии, так и в социально-гуманитарных науках, суть которого сводится к следующему положению: знания не являются фактом объективной действительности, из которой они извлекаются в процессе познавательной деятельности, а строятся (конструируются) познающим субъектом в виде различного рода схем. Заметим, что в этом утверждении для нас существенен вывод о том, что рациональность этой познавательной деятельности определяется ею же. Естественно предположить, что концепция, отстаивающая тезис о множественности истин, сама не может соответствовать ему. Поэтому неудивительно, что мы имеем разные трактовки конструктивизма, среди которых можно, например, встретить такие ее варианты как коммуникативный конструктивизм, эпистемологический конструктивизм, утопический конструктивизм и т.д. и т.п. Сегодня наиболее популярной является предложенная современным конструктивистом К. Джердженом классификация, согласно которой в этом течении можно выделить такие

его разновидности как радикальный конструктивизм, конструктивизм, социальный конструктивизм, социологический конструкционизм, социальный конструкционизм. [1].

Правда, заметим, что различие между этими разновидностями определяются не сущностными их определениями, а акцентами, которые по-разному расставляются в них. Так все конструктивисты, как об этом можно судить на основании анализа, который был проведен нами в предыдущем параграфе, принципиально разводят по разные стороны философию науки и философскую антропологию. В частности, философия науки у конструктивистов опирается на принцип относительности знания, согласно которому нет абсолютной точки зрения на объект, поскольку ее не может быть вне исторической и культурной ситуации, в которой находится исследователь. Т.е. научное познание как специфическая деятельность человека протекает в определенном социальном и культурном контексте, что оказывает сущностное влияние на его результаты. Поэтому научность нельзя отождествлять исключительно с логической дедукцией вечных истин. Научное познание - это прежде всего, как полагают конструктивисты, процесс понимания и интерпретации, который определяется не только имеющимися социальными характеристиками, но и отдельно существующими человеческими существами. Взгляды конструктивистов на природу человека или их философская антропология основывается на предположении, что человеческий опыт жизни опирается на постоянно развивающееся отношение, объединяющем личность и мир как познающего и познаваемое. Кроме этого опыта никаких «чистых» фактов для человеческого сознания не существует и не может существовать в принципе. Иначе говоря, для любого конструктивиста нет «объективной реальности», отдельной от наблюдателя. Все ответы относительно этой реальности определяются теми способами рассуждений, которые складываются в исторически определенных сообществах людей. Смыслы, значения и даже факты существуют в бесконечном и неостановимом процессе неабстрагированного интерпретативного понимания. Все это означает признание приоритета «интерпретативности как первоосновы социаль-но-психологического фундамента общения и деятельности людей» [2]. Заметим, что в рамках этого направления возникла даже философия интерпретации, которая сложилась как продолжение послекантовской критической традиции. Согласно этой философии, исходным в понимании мира является отношение человека к этому миру, а также к себе и другим. Такого рода отношения и являются отношениями интерпретации, которая строится на процедурах схематизации, конструирования, формирования, проецирования, селективного и т.п. активной познавательной деятельностью. Важно также здесь отметить, что отношения интерпретации представляет собой основу или вид контекстуальности и даже интерконтекстуальности. Согласно этому положению мир дан или, точнее, задан всегда в определенном контексте, в ситуации, во времени. Возвращаясь к конструктивизму еще раз отметим, что эта теория строится на утверждении о том, что действительность создается или «конструируется» социально, а

інтерпретируется індивідуально, т.е. соціальна дійсність не може існувати ні поза соціумом, ні окремо від людської сприйнятливості і когнітивності. А це і підводить нас до висновку про те, що знання про зовнішній світ визначають не так звані факти, а конструкти, які, власне кажучи, і формують знання особистості про зовнішній світ. І тому, що суттєво, кожна особистість діє виходячи з умовленого контексту особистісних інтерпретацій. Така залежність говорить про те, що, як підкреслюється в літературі, соціальне, як основа співвідношення «соціальної реальності і суб'єкта», представляє собою «нерозривне єдинство буття суб'єкта як сингулярної цілості і над-суб'єктивних структур» [3]. Сказане можна свести до наступних трьох основних фундаментальних послань, загальних для всіх сторінників конструктивізму. Перше. Дійсність конструюється соціально, в процесі свого генезису об'єднуючи інтерпретативну активність особистості з історично складившимися контекстами і динамікою соціуму. Друге. Особистість є в світі, наповнений значеннями і значеннями творчої діяльності спільноти, сконструювавши свою соціальну реальність. Третє. В процесі соціалізації особистість усває належний даному соціуму «універсум загальних значень», починає власну інтерпретативну діяльність і адаптується до соціальної дійсності зовнішнього світу. Все це і пояснює той висновок, який був зроблений вище стосовно різниці між окремими концепціями конструктивізму як визначені лише акцентами. Тому, хоча ми і опираємося на концепції соціального конструктивізму, ми не можемо не використовувати для наших цілей ті чи інші положення інших різновидностей цього напрямку. Таким чином, згідно теорії конструктивізму, кожен людина будує свій образ світу приблизно так же як і вчений, формулюючи гіпотези, обґрунтовуючи і перевіряючи їх адекватність, виправляючи їх в разі потреби. Це означає, що конструкти мають ймовірнісну природу як свого виникнення, так і свого застосування. Іли іншими словами, конструктивний альтернативізм визнає існування множини «дійсних», практичних образів світу, включаючи сюди і уявлення людини про себе, що, крім того, заперечує об'єктивістське уявлення об'єктивної дійсності. В зв'язі з останнім можна зробити висновок про те, що розуміння «об'єктивної реальності» або «об'єктивної дійсності» є нічим іншим, як складна динамічна система пізнавальної діяльності суб'єкта. Завдяки останній відбувається усвідомлення і теоретичне конструювання системи «емпіричних» фактів, що можна розглядати як раціоналізацію цієї системи. Крім того така діяльність відбувається в полі впливу культурних стереотипів і уявлень і, крім того, ще і підпорядковується диктанту мови. Сюди ж включається також і фактор, який можна назвати «соціальним замовленням», підпорядкований баченню реальності домінуючим суспільними інтересами. Заканчивая короткий огляд епістемологічної характеристики концепції конструктивізму звернемо увагу на те,

что немаловажной особенностью ее, а может быть и самой существенной, является то, что это все-таки больше мировоззрение, чем четко очерченная теория, или, говоря в терминах постмодернизма (Ж. Делёза), это концепт, т.е. акт «схватывания» смыслов вещи (проблемы) в единстве речевого высказывания, а не теория. Или, как пишут Б.И. Пружинин и Т.Г. Щедрина, это «более или менее ясно осознаваемое умонастроение, представляющее способность человека к конструированию в любом типе деятельности как выражение этой деятельности...»[4]. Поэтому и неудивительно, что конструктивизм представляет собой неоднородное теоретическое поле, созданное философами, социологами, культурологами, психологами и т.п., объединенное идеей о неотражательной, конструктивной природе познания, культурно-исторической обусловленности сознания личности, а также его языковой зависимости, пониманием истины как плюралистичной и даже альтернативной и т.п. Во всем этом для нас существенно то, что вопрос о рациональности в современной эпистемологии следует рассматривать совершенно в ином ключе, чем это было в эпистемологии классической.

Література:

1. Джержен К. Дж. Социальный конструкционизм: знание и практика: Сб. статей / Пер. с англ. А. М. Корбута; Под общ. ред. А. А. Полонникова. - Мн.: БГУ, 2003. - 232 с.
2. Макаров, М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. М.: ИТДГК Гнозис, 2003. - 280 с.
3. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка психоанализе. -. М.: Гнозис, 1995. - 101 с.
4. Пружинин Б.И., Щедрина Т.Г. Конструктивизм как умонастроение и как методология. В кн.: Конструктивистский подход в эпистемологии и науках о человеке /Отв. Ред. Акад.РАН В.А.Лекторский. - М., 2009. - 368 с.

Муляр В. І.

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ СОКРАТА

Коли аналізуєш фундаментальні проблеми людського буття, то мимоволі на думку спадає давно сформульована мудрість про те, що історія повторюється, що нове – це добре забуте старе, і що немає нічого вічного під сонцем. І зараз, черговий раз пишучи на теми людини, освіти, навчання і виховання, я ловлю себе на думці, що це вже було в історії і не один раз. Дійсно, якщо ми зануримося у принципіві, парадигмальні засади сучасної освіти, то побачимо своєрідні «хвилі» змістовного філософсько-освітнього усвідомлення сутності, форм і методів навчання і виховання, які час від часу повторюються. В цьому контексті досить яскравим прикладом можуть бути погляди блискучого Сократа. Складається враження, що основні принципіві висновки, ним сформульовані, могли б цілковито ввійти до найвищих стандартів педагогічної, освітньо-філософської думки сьогодення.

Сократ справедливо вважається засновником принципу людиноцентризму у давньогрецькій філософії. Таким чином він чітко

окреслив головний предмет філософських розмислів про світ і сенс життя в цілому. Цим Сократ фактично висвітлив стрижневу проблему людського буття: його людиномірний зміст. «Висловись, щоб я тебе побачив» – ці слова великого грека є красномовною ілюстрацією розуміння ним сутності людського: не зовнішнього, а внутрішнього. За думкою Сократа, людина є доброю від природи, незалежно від походження і статі. Вона необмежена у своїх здібностях і талантах, а тому здатна до самовдосконалення («Навіть раба можна навчити математики»). Критерієм же останнього є людські чесноти, центральним серед яких виступають знання. «Існує лише один бог – знання, і лише один диявол – невігластво», – підсумовує Сократ [1, с. 181].

Вищепоказане розуміння Сократом сутності людини зумовило наступний принциповий висновок, який переводить це розуміння у сферу педагогіки, навчання і виховання: ціль освіти і виховання полягає в тому, щоб розбудити найкращі людські якості, які приховує людська природа в кожному з нас. Причому ці людські якості полягають не лише у факті знань, а є набагато ширшими. «Знання, відділені від справедливості та інших чеснот, – зазначає Сократ, – являються крутіємством, а не мудрістю» [1, с. 181]. Таким чином, освіта і виховання насправді покликані витягти із таємниць людської душі не якісь окремі позитивні чесноти, а весь набір чеснот, необхідний для того, щоб душа цілковито розкрилася. Спасіння душі – так характеризував великий грек завданням кожної гідної людини. І це можна вважати методологічною засадою сократівської філософсько-освітньої концепції.

Надалі логіка розмислів Сократа стосується того, як, яким чином, у якому середовищі і за допомогою яких засобів можна досягати спасіння душі. На його думку, найважливішою серед вказаного є створення особливої атмосфери, яка давала б можливість повного розкриття здібностей людини. В цій атмосфері реалізується ключовий методологічний підхід Сократа – глибока шана до дельфійського прислів'я «Пізнай себе», що в його розумінні кваліфікувалося як «Пізнай, як мало ти знаєш», «Пізнай свою обмеженість» і т. д. Таким чином, мова іде про так звану «маевтику» як процес самопородження, двигуном якого виступають не стільки зовнішні обставини, скільки внутрішні мотивації людини. «Маевтика» – це друге народження, яке на відміну від першого, по своїй суті фізичного народження, є духовним, світоглядним, інтелектуальним і моральним народження кожної людини. «Маевтика» – це навіть не стільки шлях до знань, як принципова умова досягнення мудрості – найвищої чесноти людини.

Наступним логічним кроком сократівського філософсько-освітнього концепту є вирішення питання про методи навчання і виховання. Стрижневою ідеєю тут звичайно є принцип «paidea» (дитина). Той, хто навчається, має бути в центрі навчально-виховного процесу, однак таким чином, щоб він сам доходив до істини. Звичайно, за допомогою того, хто навчає. Таким чином, учитель не може виступати у ролі того, хто лише передає знання, він має стати «повивальною бабкою» навчання, а учень – суб'єктом самопородження. На думку Сократа, єдиним способом творення

такого процесу може бути лише той, за якого сам учень відкриває для себе нові запитання і проблеми. Таким є метод діалогу, «агони» як мирної змагальності. Ключовими елементами останньої є «сократова індукція» і «сократова іронія». Перша полягає в системі навідних питань, відповідаючи на які співбесідник поступово сам переконується у неправильності (не повній правильності) раніше висловлених ним суджень («Я знаю, що я мало знаю»). Друга – жартівливо спотворена позиція вчителя, яка підкреслює його удаване незнання обговорюваного питання на противагу схваленій самовпевненості учня. Таким способом великий грек доводив свого опонента до істини або омани, допомагав йому шліфувати власне мислення, сприяв розумінню того факту, що істина – це шлях, в якому немає завершення.

Можна не сумніватися, що основні методологічні принципи, сформульовані Сократом, мають неабияке значення і сьогодні. Ще актуальнішими вони стають на тлі того освітнього перевороту, що вмонтований в наш час у процеси глобалізації, інформаційного, мережного суспільства тощо.

Література:

1. Таранов П.С. Анатомія мудрости: 120 філософов. В 2-х т. – Т.1. – Симферополь: Реноме, 1997. – 624 с.

Невідомська І. А.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає від науковця комплексного підходу до вирішення певної наукової проблеми. А для цього найбільш продуктивним видається дослідження на межі декількох дисциплін чи напрямків. Проблема соціальної нерівності досліджується багатьма науками, серед них можемо виділити соціологію, історію, філософію. Висловлюється багато теорій, припущень з приводу причин існування в суспільстві нерівності. Вчені намагаються виявити не лише негативні, а й позитивні впливи цього явища на розвиток суспільства. Але все це розглядається з позицій чистої науки.

Незвичною, на нашу думку, видається спроба розглянути проблему соціальної нерівності з позицій власне філософії та наукової фантастики. Продовжуючи цим самим вищезазначену думку про необхідність міждисциплінарних досліджень. Наукова фантастика — «это творческий, трансцендентальный процесс деятельности и взаимодействия людей по преобразованию реальной действительности и конструированию новых знаний и представлений о картине мира и социальной реальности. В процессе такого взаимодействия частично или полностью изменяется существующий в данный момент порядок вещей»[1, с. 9]. Ми звикли до того, що при згадці про наукову фантастику, на думку одразу спадає подорож до інших планет, контакти з позаземними цивілізаціями, небачені технічні пристрої і т.ін. Але окрім, цього, в науковій фантастиці існує цілий напрямок, так звана соціальна або соціально-філософська

фантастика. Соціальна фантастика — піджанр наукової фантастики, головний акцент у якому робиться на розвиток і взаємовідносини у людському суспільстві, він менше зацікавлений у присутності технологій та космічної опери. Іншими словами, соціальна фантастика розмірковує про людську поведінку і взаємодії у суспільстві [2]. Ці визначення нам потрібні для того, щоб пояснити, специфіку цього жанру в літературі та проблематику яку він розглядає. Але, на думку деяких дослідників: «Несмотря на значительное количество опубликованных работ, еще не выработаны основные дефиниции научной фантастики, не решен ряд ключевых проблем ее дальнейшего развития и места в теории познания социальной реальности» [1, с. 7].

Наукова фантастика часто звертається до проблем соціальної нерівності, дискримінації, зокрема, в суспільстві майбутнього.

Мета статті — проаналізувати яким чином висвітлюється проблема соціальної нерівності в науковій фантастиці та її філософське обґрунтування. Для досягнення цієї мети ми спиратимемося на матеріали відомих науково-фантастичних творів та фантастичних фільмів.

Аналіз досліджень і публікацій. Під час написання даної статті, ми дійшли до висновку, що проблема соціальної нерівності через призму наукової фантастики в філософії ще не досліджена. І загалом подібних публікацій в Україні поки немає. Питанням зв'язку між фантастикою як жанром літератури та філософією відносно нещодавно почали займатися на теренах Росії. Сюди ми можемо віднести праці С.Л. Кошелевої, І.А. Герчикової, Є.В. Цветкова, В.Ю. Кузнецова та ін. Та на нашу думку ця проблематика потребує більш детального вивчення і аналізу, адже того що є, явно не достатньо.

Виклад основного матеріалу. Довгий час наукова фантастика перебувала поза увагою науковців. Адже цей літературний жанр вважався чимось не достатньо серйозним. Але автори-фантасти у своїх творах часто звертаються до проблем людського суспільства. Серед них проблема перенаселеності, неможливості рівного доступу до життєво важливих ресурсів (як то вода, їжа, енергоресурси і т. д.), сюди ж ми відносимо і проблему соціальної нерівності. Тут може виникнути питання яким же чином фантастика в цьому питанні співвідноситься з філософією? Відповідь на це питання ми можемо дати наступну: «...именно фантастика способна, по-видимому, предоставить философии своеобразное поле-пространство для разворачивания экстравагантных концептов, равно как и уникальные инструменты моделирования и экспериментирования» [3, с. 125].

Сучасний соціолог П. Штомпка говорячи про соціальну нерівність наголошує: «...если кто-то хочет изменить мир неравенства он обязан сначала его понять» [4, с. 132]. Досить багато науковців висувують тезу про те, що соціальна нерівність є природним станом суспільства, рушійною силою його розвитку. Однак, з іншого боку: «...возникающая зачастую парадоксальность, полярность неравенства притупляет стремления людей, убивает стимулы к труду, предприимчивости, приводит к «немотивированным» взрывам недовольства и катаклизмам целые

народи» [5].

Автори фантастичних творів та художніх науково-фантастичних фільмів теж часто звертаються до можливих сценаріїв розвитку людства у майбутньому. Одним із основних елементів розвитку суспільства в майбутньому є соціальна нерівність. Почасти тут вона трактується як одна з важливих складових виживання певної групи людей (народ, нація і т.ін.). Існування нерівності в такому суспільстві стало наслідком певного катаклізму як-то ядерна війна, жажлива епідемія. Внаслідок цього, виникає ситуація, коли для подолання хаосу люди вимушені поступитися певною частиною своїх прав і свобод в обмін на відносно спокійне життя. Творцями такого спокою виступають певний уряд, або правитель. Влада їх за своєю суттю часто тоталітарна з повним запереченням права людини на власну думку, вона не може відрізнятись від тієї, яка насаджується певною партією. Суспільство ділиться на тих хто лояльний до влади, і тих, хто протистоїть їй. Це основна форма нерівності. Як приклад наведемо цитату з книги Дж. Оруела «1984»: «На протяжении всей зафиксированной истории и, по-видимому, с конца неолита в мире были люди трех сортов: высшие, средние и низшие. Цели этих трех групп совершенно несовместимы. Цель высших — остаться там где они есть. Цель средних — поменяться местами с высшими; цель низших — когда у них есть цель... — отменить все различия и создать общество, где все люди должны быть равны» [6]. Тобто, автор акцентує увагу на природності соціальної нерівності, бо вона обумовлена історично. Яскравим проявом нерівності в книзі також є існування окремого типу культури для еліти партії та пролетарів («пролів»). Для «пролів» - це прості пісеньки про любов, низькопробні книжки зі сценами насильства та гра в лотерею.

Ще однією формою нерівності, яку можна в суспільстві, можна простежити у фантастичній літературі та фільмах зокрема — нерівність за фізичними ознаками. Біотехнології завтрашнього дня розвинулись до такого рівня, що еugenіка припинила вважатися суперечливою теорією і порушенням етичних і моральних норм, а виведення ідеальних людей вже поставлено на потік. Всі генетичні дефекти та їхні потенційні наслідки легко дешифруються, і люди поділяються на два соціальних класи - «Придатних» (Valid) та «Непридатних» (In-Valid). Перші отримують від суспільства всіляку підтримку, а інші виявляються позбавленими найбільш вигідних життєвих перспектив. Як правило «Придатні» — результат походу батьків до лікаря, де він запропонував їм найбільш вдалу комбінацію генів. «Непридатні», як правило, результат абсолютно природного зачаття, тому їх також називають «божі діти». Таким є сюжет фантастичного фільму «ГАТТАКА» (GATTACA), 1997 р. Така філософська дилемма може бути охарактеризована цитатою з фільму: «Им наплевать где ты родился. Главное, как» [7]. Але нам намагаються донести іншу думку, що сила людини все ж не в наборі генів, а в силі її духу та намаганні досягти більшого, ніж надано природою. Цю думку можна проілюструвати наступною цитатою: «Генов человеческого духа не существует» [7].

Висновки. Отже, проблема соціальної нерівності вже тривалий час становить сферу інтересів не лише науковців, але й жанру фантастики.

Хоча фантастика є суто літературним жанром, але проблеми які вона ставить перед собою мають часто глибокий філософський підтекст. Адже специфіка наукової фантастики полягає в тому, що вона дозволяє використовуючи інформацію з реального життя робити аналіз причин, та наслідків соціальної нерівності для розвитку суспільства.

Нерівність в суспільстві історично обумовлене явище. Люди, особливо після певних катаклізмів тяжіють до посилення контролю з боку влади, вони вважають за краще відмовитися від певних прав і свобод на томість отримавши спокій і впевненість у завтрашньому дні. Але існує інший бік медалі. Є частина людей яким цей стан речей не до вподоби. Саме вони стають меншістю, яких можуть переслідувати, і навіть знищувати з міркувань суспільного спокою і безпеки.

Проводячи аналогію з реальністю, ми розуміємо, що така ситуація існувала навіть на теренах України за часів СРСР, коли влада переслідувала меншість, яка була незгодна з офіційним курсом держави за мовчазною згодою меншості.

Література:

1. Цветков Е.В. Научная фантастика как способ конструирования социальной реальности (социально-философские аспекты): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Е.В. Цветков — Архангельск, 2009. — 24 с.
2. Соціальна фантастика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL :http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_фантастика. — Назва з екрана.
3. Кузнецов В.Ю. Философия фантастики. К постановке проблемы / В.Ю. Кузнецов // Философия и общество. — 2010 — № 1 — С. 125.
4. Штомпка П. Десять тезисов о статусе социологии в неравном мире / П. Штомпка // Социологические исследования. — 2013 — № 9 — С. 132.
5. Грибакина Э.Н. Генезис и формы проявления социального неравенства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://www.dissercat.com/content/genezis-i-formy-proyavleniya-sotsialnogo-neravenstva>. — Назва з екрана.
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL: <http://www.citaty.info/book/dzhordzh-oruell-1984>. — Назва з екрана.
7. [Електронний ресурс] — Режим доступу : URL : <http://citaty.kinootziv.com/c/gattaka-281790/> - Назва з екрана.

Невмержицька Н. М.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО РОЗКОЛУ У СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Європейська цивілізація, як світ загалом, розвивається внаслідок дії різноманітних чинників, кожен з яких відіграє помітну, а часом і провідну роль. У теоретичному плані історично першою фундаментальною спробою пояснити головні чинники суспільного розвитку була апеляція до розуму – як до людського, так і до божественного. Ідеї правлять світом – вважала більшість дослідників. Вони виходили з того, що в суспільстві діють люди, наділені свідомістю й волею. Оскільки це так, то ідейні мотиви діяльності людей є визначальними чинниками суспільного розвитку. Г. Гегель –

переконає нас у тому, що дії людей випливають з їх конкретних пристрастей та інтересів... і лише вони відіграють провідну роль [2, с. 20]»

Характерно, що нинішній етап суспільного прогресу, як і в минулі часи, повернувся до інтересів, інтелекту, людського розуму. Визначивши інтелект як стратегічний ресурс розвитку, європейська цивілізація першорядну увагу приділяє освіті і науці. І знов-таки, наслідуючи цю норму, за нею йдуть інші народи світу.

Освіта має бути сповнена життєво важливими поняттями і питаннями, сенс яких учень чи студент повинен осягнути через дискусію, порівняння концепцій, думок, поглядів і підходів, що практикуються в реальному соціокультурному середовищі. Повинна освіта формувати цілісний образ забезпечувати його сприйняття в гармонії розуму, почуття і волі.

Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідні галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [4, с.4].

Студентська молодь України бажає мати вищу освіту, але не кожен студент готовий навчатися у ВНЗ. Галузь знань – основна предметна область освіти, що включає групу споріднених спеціальностей, з якими здійснюється професійна підготовка. Для того щоб на фінішному етапі співпали домінанти: бажаного та отриманого, необхідно студента змінити своє ставлення до навчання. Вимоги до спеціаліста вищого ґатунку – зависокi у роботодавців.

Опитування, проведені серед європейських працедавців (переважно представників промисловості та бізнесу), показали, що шанси отримати належне місце на ринку праці залежить від: навичок, що характеризують придатність до працевлаштування – 78 %; позитивного ставлення до роботи – 72 %; відповідного практичного досвіду (виробничої практики) – 54 %; напрямку здобутої освіти та кваліфікації – 4 %; рівня успішності у виші – 28 %; назви (престижності) закінченого навчального закладу – 8 %.

До речі, отримані результати наочно ілюструють «дивні» випадки, коли трійочник в університеті чомусь робить чудову професійну кар'єру у своїй області. Порівняти оцінки рівня засвоєння навичок, що характеризують придатність до працевлаштування, отриманих під час опитування працедавців та студентів окремо. Компанії оцінюють рівень володіння ІТ шукачами роботи такими показниками: відмінний – 49 %, задоволений – 49 %, незадоволений – 2 %. Студентський погляд – 85 %, 15 %, 0 % відповідно. Ще більш разючими є відмінності оцінювання здатності до роботи в групах (19 %, 71 %, 10 %, - компанії, та 92 %, 8 %, - студенти), рівня самоорганізації (14 %, 66 %, 20 % - компанії, 95 %, 5 %, 0 % - студенти), навичок комунікації та рівня грамотності (31 %, 56 %, 13 % - компанії, 93 %, 7 %, 0 % - студенти). Наведені цифри промовисто характеризують істотні відмінності між критеріями оцінювання, які застосовуються в університетах, та критеріями ринку праці. За оцінками недавніх випускників європейських вишів факторами, які підвищують шанси працевлаштування, є: досвід та наявність

контактів із професійним середовищем – 25 %; інтелектуальний капітал – 16 %; рівень оцінок (середня понад 4;0) – 13 %; рівень культурного розвитку – 13 %; наявність вищої освіти – 11 %; наявність водійських прав – 11 %; досвід професійної праці – 9 %.

В рамках європейського проекту HEGESCO усіх доповідях відзначалася абсолютна необхідність співпраці між основними гравцями (стейкхолдерами) навчального процесу: академічною спільнотою вищих навчальних закладів, працевдавцями, випускниками та студентами [5, с.17].

Тому науковці, викладачі, повинні розробити навчальні процеси так, щоб оцінка якості вищої освіти набула в Україні високого рівня. Міжнародні дослідження якості вищої освіти засвідчують, що показники якості вищої освіти України є доволі неоднорідними. З одного боку за кількісним показником – охоплення вищою – Україна перебуває в числі першим 10-15 країн світу. Доволі високі показники має математика і природнича освіта – Україна посідає місце не нижче 50-го. За якістю освіти з менеджменту місце України коливається біля сотого. Рейтингові позиції України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності (дослідження Світового економічного форуму): якість системи освіти в цілому 2010-2011р.р. – 56; 2013-2014р.р. – 79; стан вищої і професійної освіти (в цілому) 2010-2011р.р. – 46; 2013-2014р.р. – 43; якість освіти з менеджменту бізнесу 2010-2011р.р. – 108; 2013-2014р.р. – 115; якість початкової освіти 2010-2011р.р. – 49; 2013-2014р.р. – 37; охоплення вищою освітою 2010-2011р.р. – 8;р. 2013-2014р – 10; кількість країн, які брали участь в дослідженні 2010-2011р.р. – 139; 2013-2014р – 148. Невисокий міжнародний рейтинг системи вищої освіти показує і дані про іноземних студентів. Так, Україна посідає за даними Євростату та Держстату України за 2012 рік 30-е місце за часткою іноземних студентів у загальній чисельності студентів українських закладів вищої освіти (ЗВО).

Серед іноземних студентів в Україні переважають вихідці з колишніх радянських республік: Туркменістану, Азербайджану, а також вихідці з Китаю, Індії, Нігерії, Іраку. Водночас кількість українських студентів, які навчаються лише у європейських країнах, протягом останніх п'яти років збільшилась на третину. За соціологічними дослідженнями (Фонд «Демократичні ініціативи»), проведені в Україні, вказують на невисоку оцінку якості вищої освіти, слабкий зв'язок вищої освіти з ринком праці. Половина опитаних вважають, що вища освіта потребує реформування.

Відсотків відповідей на запитання: «Як би Ви загалом оцінили якість вищої освіти в Україні?» Дуже низько – 7.6; скоріше низька – 22.0; середня – 44.9; скоріше висока – 13.2; дуже висока – 1.3; важко сказати – 10.7. Серед проблем освіти респонденти вказують на недостатню підготовку до виходу на ринку праці. Відсотки відповідей на запитання: «Які сьогодні проблеми вищої освіти в Україні Вам здаються найбільш серйозними та такими, що потребують вирішення у найближчі 5-10 років? Не визначення дипломів більшості вітчизняних ВНЗ у світі – 41.5; Корумпованість викладацького складу ВНЗ – 39.9; Невідповідність викладання вимогам ринку праці – 36.8; Невідповідність структури освіти потребам ринку праці – 29.2; Слабка матеріально-технічна база ВНЗ – 25.0; Низький культурний рівень студентів, їх слабка зацікавленість у якісній освіті – 22.8; Слабкий зв'язок між якістю

викладання, авторитетом викладачів серед студентів і розміром зарплат – 22.5; Застарілі, ідеологізовані або кон'юктурні підручники – 18.2; Низький професійний рівень викладачів – 12.1; Важко сказати – 9.0; Недостатній рівень самостійності ВНЗ – 8.9; Відсутність реального студентського самоуправління – 8.2. Середньомісячна заробітна плата працівників в залежності від рівня освіти усього по Україні 2012 – 2830; у % до середньої з/плати по Україні – 100 %. Як видно, середня зарплата спеціаліста та магістра лише на 31 % перевищує середню зарплату по державі. Це означає, що вища освіта не має високого суспільного визнання і не є ліфтом, який суттєво допомагає людині в кар'єрному зростанні [2, с.2-4]. Заробітна плата 2013р. – 42.2 %; 2014р. – 40.8 % (II – півріччя). Реальний ВВП (II – квартал 2014р.) – 4.6 %; Реальний дохід населення (II – півріччя 2014р.) – 1.9 %; Реальна з/плата – 4 %. Найвищий дохід у II кварталі 2014 році склав 296.9 млрд. гривень, що на 7.9 % більше, ніж у II кварталі 2013 року. Рівень безробіття за методологією МОП за II квартал 2014 року: - в Україні – 8.2 %; - у країнах (27) Євросоюзу – 10.0 % [3].

Ці цифри говорять, що економіка в країні плачевна. Фінансування слабке тому, надія на покращення в державі слабка як у народу взагалі так і у студентської молоді. Україна має проблеми із проведенням ефективної наукової, науково-технічної та інноваційної політики. Стан наукової, науково-технічної сфери за ці роки різко погіршився. Це пов'язано зі зміною фінансування. Але, освіта не може чекати коли різко все зміниться. Необхідно продовжувати вдосконалювати знання які вже є, та оволодівати новими. Українська нація багата на грамотні уми, тому свою країну потрібно славити новими досягненнями. Держава повинна підтримати освіту загалом.

Отже, дедалі змінюється сучасний світ. Розвиток технологій, виробничих сил та суспільства створюють нові виклики для громадян та корпорацій міст та країн. Однією з не багатьох можливих відповідей на них є різнобічна підготовка людей до ефективної діяльності в нових умовах, яку спроможна забезпечити якісна освіта. Глобалізація стала дієвим фактором розвитку цивілізації, економіки та освіти. Подолання штучних перешкод та руйнування систем в інформаційному суспільстві є лише справою часу. Вища освіта вже не може обмежуватись підготовкою фахівця для місцевого чи національного ринку праці. Фактично для студентів весь світ є відкритим, а значить необхідність забезпечення їх конкурентоспроможності стає стратегічним завданням усіх університетів. Передумовою цього є відкритість навчальних закладів, їх готовність до співпраці з бізнесом, толерантність та інтернаціоналізація. Кращий світовий досвід абсорбують гарні освітні системи та зберігають унікальні національні цінності.

Тому, українські університети приречені не тільки запозичити моделі навчання європейської освітньої системи, а й плекати рідну мову, зберігати історію успіхів і поразок країни та виховувати справжніх лідерів європейської України. Історичні зв'язки України з Європою мали пікові і низинні характеристики. Були періоди, коли рівень присутності України в середовищі країн Європи знижувався до віртуального рівня, особливо за умов повного або часткового підпорядкування України іншим державам.

Торгівля, військова присутність, шлюбні зв'язки, інтелектуальна співпраця, міграція трудових ресурсів, культурний обмін відбувалися завжди. Пріоритети орієнтації України на інтеграцію до Європи, політичних структур ЄС, ЗЄС, НАТО передбачала реалізацію широкої програми заходів з усебічного входження до європейського соціокультурного простору, відкритість країни не тільки до економічних, а й до культурних та інформаційних інвестицій. Західна зовнішньополітична стратегія України вимагала низки стратегій: євроатлантичну. Європейську, відносини зі США, міжнародними організаціями Заходу, глобальними міжнародними організаціями та валютно-фінансовими установами, двосторонні відносини з країнами Заходу. Тому Україна при визначенні всіх векторів західної стратегії мала враховувати: власні геостратегічні інтереси; геостратегічні інтереси Заходу; позиції провідних західних країн стратегічних партнерів України.

Чим саме може бути цікавою Україна для країн європейського простору? Насамперед геополітичним положенням, людським капіталом, природними ресурсами, промисловим і сільськогосподарськими комплексами, культурними традиціями. Інтелектуальним потенціалом нації. Деякі упереджені оцінки західних експертів, природоресурсний потенціал України настільки потужний, що його вистачить на наступні півтора-два століття. Долаючи труднощі й розв'язання суперечності, виправляючи прикрі помилки й прорахунки. Що завжди супроводжують перехідні періоди життєдіяльності народів і молодих держав, повертаючись до Європи, Україна відкриває їй своє нове геополітичне геостратегічне обличчя. Якими б фарбами не виокремлювали його упереджено налаштовані чи не досить компетентні представники близьких або далеких сусідів, народів і культур, воно завжди залишається чистим і відкритим, демократичним, миролюбним і солідарним [1, с.171].

Креативність, відповідальність і висока мораль української людини – це не тільки її минуле, а сучасне. Сотні. Тисячі українців, які виїхали останніми роками для роботи в країнах європейського простору – Італії, Чехії, Польщі, Великої Британії, Німеччини – показали себе людьми честі, праці, і відповідальності. Вони свято дотримуються одвічно людських норм моралі, християнської етики, високих вимог культури спілкування та співпраці. Нинішні мігранти з України практично не задіяні у сфері організованої злочинності. Європа побачила сучасного українця як людину праці, насамперед будівельника, працівника сфери обслуговування та побуту, менеджера готельного господарства та туризму, губернатора, науковця, викладача вищої школи, діяча культури і мистецтва і т. ін., відкрити до спілкування та співпраці. Високий інтелектуальний потенціал, працьовитість, духовні та моральні якості визначають українську людину як надійного і відповідального партнера у будь-якій справі.

Ми можемо згадати що писав В. Андрущенко: «Не таємниця, що європейський духовний простір останніми десятиріччями став надто прагматичним, жорстким, кар'єристським. Його своєрідні вершини нині – кар'єрне зростання, багатство, успіх. Водно час такі духовні пріоритети, як гідність, благородство, романтизм, співпереживання, відтінені на

периферію духовного життя європейської спільноти. Європейська духовність потребує відродження. І, як не парадоксально, але факт: джерелом і чинником цих процесів може стати традиційно глибока духовність української людини. Нині нам треба витримати протистояння з навалюючою агресивною бездуховністю, певною моральною розгубленістю, що визріла на руїнах колишньої «комуністичної моральності», перемогти в історично зумовленій боротьбі добра і зла, налагодити плідну взаємодію зі світом.

Сучасна освіта має поставити моральні протектори тероризму як найогиднішому способу розв'язання міжнародних і внутрішніх проблем. Це можна здійснити шляхом поглибленого вивчення світової культури, виховання толерантності й розуміння одне одного, формування нового типу світоглядної культури, в центрі якої перебувають такі загальнолюдські цінності, як самоцінність людини, її життя і здоров'я, право вибору, свобода. Головним показником ефективності навчання повинна стати не просто сума знань, як студент засвоїв у процесі перебування у вищому навчальному закладі, а здатність до їх самостійного здобуття, до самонавчання, уміння користуватись джерелами і засобами інформації, постійно підвищувати освітній рівень, потреба навчатись упродовж життя, залучати самостійно здобуті знання до розв'язання неординарних завдань, проблем і суперечностей. Національні системи освіти мають перебудовуватись у контексті загальних світових тенденцій, принципів, стандартів її розвитку. Освіта має навчитись формувати людину, конкурентоспроможну не лише у вітчизняному, а й у світовому виробничому і соціальному середовищі. М. Ларионова стверджувала: «На сучасному етапі освітня політика залишається сферою відповідальності держави і визначається насамперед національним, соціально-економічним та історичним контекстом, обмеженнями та пріоритетами».

Література:

1. Арущенко В.П. Світанок Європи : Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1022 с.
2. Гегель Г. Сочинения. – М.; 1935. – Т. 8. – 560 с.
3. Державна служба статистики України. www.ukrstat.gov.ua
4. Закон України про вищу освіту: станом на 29 жовтня 2014 року. – 3-19 Х. Право, 2014. – 104 с.
5. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Шашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
6. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект), Проект розроблений Робочою групою під керівництвом Міністерства освіти і науки України. – Київ 2014 – 75 с.

Нивня А. А.

ВЛИЯНИЕ РИТУАЛА НА ИНДИВИДУАЛЬНОЕ ВРЕМЯ

Ключевые события в жизни человека и общества происходят в сопровождении ритуала. Особенностью такой формы переживания

событий является изменение восприятия времени участниками ритуала. В рамках ритуала время может менять свой темп и вектор, и современный индивид стремится к подобному уходу от стремительных повседневных ритмов. Согласно современному миропониманию, время имеет линейную направленность, что обуславливает ностальгию по прошлому у индивида и общества, а также индивидуальный и коллективный страх перед будущим. Для мифологического миропонимания характерна сакрализация прошлого времени. Наследием такого мировоззрения, на наш взгляд, является необоснованное убеждение множества людей в том, что в прошлом качество жизни и отношений между людьми было гораздо лучшим. Многие ритуалы призваны воспроизводить события, имеющие сакральный смысл и относящиеся к сакральному времени. В результате подобной временной реконструкции для участников ритуала прошлое не представляется безвозвратным. При этом у участников ритуала возникает ощущение собственного обновления, иллюзия власти над временем, а вместе с ним – и над собственной смертностью.

Христианская религия включает в себя элементы архаических ритуалов и специфические религиозные обряды, которые, в свою очередь, оказывают влияние на социальное и индивидуальное время верующих.

М. Элиаде разделяет время христианина на линейное мирское и литургическое сакральное. То есть во время богослужения прихожанин переносится в литургическое изначальное время, становясь при этом современником Христа. В религиозном, как и в традиционном ритуале зрителей не существует, так как все участники богослужения становятся соучастниками сакральных событий и воспроизводят «*illud tempus*» [1, с. 30-31].

«Знать ритуал означает войти в его ритм, ощутить себя частью всего мира, приобщиться к событиям вселенского масштаба Поэтому ритуал не проводит четкой грани между священным и непристойным. Карнавалы или, например, праздник дураков в такой же степени, как и религиозные ритуалы, позволяют человеку радикально нарушить течение жизни и испытать экстаз» [2, с. 407].

Таким образом, невозможно отрицать колоссальный психотерапевтический эффект, которым обладает религиозный ритуал, нарушающий привычное течение времени, перемещающий в священное время и приобщающий к вечности.

В традиционных обществах существовала необходимость в строгой своевременности поступка, привязка определённых действий к определённым временным промежуткам, уверенность в благоприятности или не благоприятности определённых участков времени [3]. Это обуславливалось тогдашними представлениями, согласно которым «отрезки времени сами по себе обладают качественной формой и качественным своеобразием, самостоятельной сущностью и действенностью. Они образуют не просто равномерный, чисто экстенсивный ряд, но каждому из них присуща интенсивная наполненность, в силу чего они оказываются сходными и несходными, гармонизирующими или противоречащими друг другу, дружественными или враждебными» [4, с. 122].

Сакрализиція часу зберігається і в сучасному світі. К її проявленням можна віднести увлеченість сучасного суспільства астрологією, лунним календарем і т. д. Згідно астрологічним вченням кожен рік здійснюються ритуали задобривання тваринного покровителя року. Багато важливих подій, в тому числі, обрядового характеру, узгоджуються з фазами Луни і високосними періодами.

Категорія часу тісно пов'язана з категорією долі. В сучасному світі, особливо в підліткової середі, величезної популярністю користуються всевозможні види гадаючих. Для гадаючого ритуалу вибирається особливе просторство і час. В подібному виборі так же слухаються відголоски сакрализиції часу [5, с. 24]. Підтвердження або спростування достовірності інформації, отриманої в ході гадаючого ритуалу, вивчення його механізмів лежить за межами даного дослідження. Ми можемо лише констатувати той факт, що гадаючий ритуал дозволяє прикоснутися до майбутнього, дарить усвідомлення логічної послідовності і передвизначеності подій, звільняє від психологічного напруження, обумовленого крихкістю і непередбачуваністю людського існування і страхом перед невизначеністю.

Література:

1. Еліаде М. Мифи. Сновидення. Мистериї. Москва, 1996. – С.288
2. Символи. Знаки. Емблеми: енциклопедія. Москва, 2005. – С.495
3. Сахилтарова Н. Час і ритуал в традиційній культурі [інтернет] // Сучасні дослідження соціальних проблем (електронний науковий журнал), 2012, № 11(19). – Доступ по посиланню: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/11/sakhiltarova.pdf>
4. Кассирер Э. Філософія символічних форм. В 3 т. Том 2. Мифологічне мислення. Москва, 2002. – С.280
5. Виноградова Л. Символіка речей звуків // Голос і ритуал: матеріали конференції, травень 1995 р. Москва, 1995. – С. 24-26

Острианський Н. П.

О ДУХОВНОМ ПОРТРЕТЕ СУЧАСНОГО ПЕРВОКУРСНИКА

Кафедра соціально-гуманітарних наук нашого інституту на протязі більш ніж 15 років проводить соціологічні опитування студентської молодіжки по проблематиці світоглядання. Щорічно перша лекція по «Релігієзнавству» починається з анкети, де ведучим є питання про сенс життя людини.

В аудиторії близько 200 осіб – за плечами яких приличний обсяг шкільних знань по безбожним предметам. Результати відповідей різноманітні, но зводяться до наступних груп:

- отримати вищу освіту, диплом, стати спеціалістом - близько 30%;
- створити сім'ю, знайти коханого, продовжити людський рід, посадити дерево, прожити щасливу життя – 40%;
- реалізувати себе в житті, досягти поставленої цілі, залишити слід в історії, нести користь людям, удосконалитися – близько 20%;
- далі різне – живу, щоб їсти, а не їсти, щоб жити; сажати добро

в окружающий мир, искать прекрасное, стать карьеристкой, познать мир – около 5%.

И, наконец, от 2-х до 7% правильных ответов по разным годам – познать Бога, попасть в рай, спасти свою душу.

Из того перечня следует, что нацеленность на проблемы сугубо земного бытоустройства главенствуют в сознании вчерашнего выпускника школы. Ему 18-19 лет, т.е. позади почти третья часть жизненного пути, но какова конечная цель на этом пути – он в неведении. Относительно смертного часа он безразличен, считает, что наивно в молодые годы думать об этой страшилке. Разговор об аде считает пугалом и выдумкой. Об этом заявили 50% опрошенных. Опрос показал, что 60% опрошенных имеют в своем доме Библию, но ее только листали и не могут вспомнить какого-либо впечатляющего эпизода. На вопрос: «молились ли вы сегодня?» ответили единицы. Крещенных более 90%, но никто не смог ответить – зачем его крестили. Нательные крестики носят около 20% опрошенных.

Приведенные эти и последующие показатели соотносимы с данными социологических центров Украины, России и Белоруссии.

В итоге мы имеем на сегодня пятипроцентные крохи числа верующих. Если сравнить 7-ми миллиардное население земли и около 300 млн православных, где дело спасения души является реальной практикой, то и здесь показатель колеблется вокруг 4%. Цифра эта несомненно низкая и отражает результат жизни бурной обезбоженной человеческой цивилизации, ради которой старался Бог через потоп, Содом и Гоморру, через пророков, распятого Сына Божия Христа и его последователей спасти наши обезбоженные души.

Следует отметить, что сто лет назад на территории Российской империи этот показатель составлял около 90%, - таково было количество верующих. А по нашей Екатеринославской губернии около 60%, поскольку здесь были протестантские переселенцы с Германии – штундисты и им подобные, помогающие зарождают промышленность.

Если сравнивать эти дореволюционные и современные проценты, то видно, что послеоктябрьские поколения потеряли почти весь духовный багаж своих недалеких предков. И не случайно за такой крах веры Бог попустил вразумляющие события – революцию, разруху, две войны и голод, дабы мы надеялись на Бога, а не на воплощение марксистско-ленинских и прочих идей, занесенных в человеческие умы. Таким образом, даже наши локальные социологические результаты позволяют заглянуть в корень более общих причин их порождающих.

Для всех живущих более чем очевидно, что изначальной сферой формирующей текущие земные и посмертные перспективы жизни человека, является семья, а затем школа. Опрос показал, что в семье прививка религиозности в 40% случаев определяется за счет живых еще бабушек и дедушек; в 20% случаев за счет мамы и в 5% - за счет папы. В интервью студенты отмечают, что хотя родители их и верующие, но большинство ходят в храм от случая к случаю. Атакующий их почти столетний период атеизма сделал свое черное дело, поколение родителей нынешних студентов практически атеистическое, поэтому и рожденные ими дети того же духа. Но основную лепту в дело обезбоживания привносит система образования,

поскольку формирует прочное и порочное мировоззрение в самый пик возрастной познавательной активности человека на основе абсолютно безбожных учебных дисциплин, где о смысле жизни за 11 лет учебы ни темы, ни строчки, ни звука. Дополняется это обезбоживание за счет телевидения на основе привлекательных фильмов и комментируемых в нужном русле событий, авторитетно звучащих в привлекательной словесной упаковке.

Современная низкая, семейная и личная религиозность созвучна низкой посещаемости храмов. В нашем городе их около 70-ти. В дни воскресных и праздничных служб их посещает менее 100 человек. Относительно нашего 2-х миллионного города – это 0,3%. А где остальные 99,7%?

Так происходит процесс угасания Православия, которое возникло 1000 лет назад на нашей Киевской Руси. Кто же тогда может рассчитывать на посмертную райскую вечность при таком безверии? Но Господь ради этого количественного мизера удерживает на Земле сносный режим существования Своих чад. Но надолго ли? На вопрос: «реальна ли кончина мира» - 60% наших студентов ответили утвердительно. Судя по приведенной выше картине и событиям в мире – они правы. Речь идет только о сроках, которые в руках Божиих.

Относительно современных учебников по религиоведению – они полуатеистические. Результативная сторона религий мира в них не рассматривается. Какая из них истинная, спасительная, обеспечивающая в посмертии пребывание души в Царствии Божием – об этом молчание. Учебники подогнаны под установленное законодательство о том, что все религии равны перед законом. В реальности же перед лицом Божиим и по логике вещей истина только одна. Но об этом авторы умалчивают. Христос перед Пилатом тоже молчал, когда тот спросил, что такое Истина. Потому что истина это не что, а Кто. За три с половиной года Он творил дела непостижимые нашему греховному уму, включая воскресение и вознесение. Весь мир знает это, но тоже молчит. И только указанные 5-ти процентные единицы молятся, в том числе за молчащих и хулителей Истины.

Вот такой в набросках духовный портрет современного первокурсника и окружающей его современности.

Павловська О. В.

ФІЛОСОФСЬКА ТЕОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (А. КЕНТЕРБЕРІЙСЬКИЙ)

Перш ніж розпочати розмову про філософську теологію Середньовіччя, варто зупинитись на тому як будемо тлумачити саме поняття філософської теології. Адже, на сьогодні, цей термін немає чіткої дефініції і різниця його інтерпретацій повністю визначає зміст того, про що можемо говорити, в межах теми філософської теології Середньовіччя. Якщо сприймати цей термін як такий, що тотожний терміну теологія або богослов'я, то може скластися враження, що мова піде про релігійний світогляд Середніх віків з його відповідними особливостями.

Головною ознакою виокремлення філософської теології як окремої

автономної теорії постає перш за все метод аналізу її проблематики. Філософська теологія – вчення, що формується виключно за допомогою раціональних методів, зокрема й методів логічного аналізу.

Якщо за часів Античності логіка формується як наука, то за часів Середньовіччя вона стає однією з основних навчальних дисциплін, а також одним з основних методів в аналізі та обґрунтуванні теологічної проблематики. Саме тому пошуки раціонального обґрунтування питань теології, в епоху Середньовіччя, постають яскравим прикладом формування та подальшого розвитку теорії філософської теології автономної та раціональної системи богопізнання.

Св. Ансельма, відомого як архієпископа Кентерберійського, вважають першим схоластом. Незважаючи на те, що основою його вчення була Біблія та вчення Августина, він був переконаний, що віра повинна передувати пізнанню і сама собою виключати будь-який сумнів, водночас він вважав необхідним та наполягав на конструюванні переходу від віри до знання.

Як і більшість християнських мислителів Ансельм Кентерберійський вважав, що шлях релігійного осягнення Бога, та розкриття інших важливих теологічних питань, не є тотожним інтелектуальній діяльності та строгим логічним побудовам, але, поряд із цим, він не відмовляв останнім в спроможності йти цим шляхом. “Ансельм ніби стоїть на порозі схоластики, для представників якої раціональні докази здобувались за допомогою бездоганних силогізмів. Зразковою наукою, на той час, стає логіка, проте, для Ансельма – духовного наступника Августина, “тріпотіння серця” має велике значення у філософії як інструмент богошукання. Логіка, діалектика і “диво душі”, можливо, і зробили його одним із незаперечних авторитетів у середньовічній християнській філософії” [2, с. 104].

Однією з основних тем середньовічної думки було вчення про Бога, яке у Ансельма тісно пов'язано з вченням про Трійцю та формулюванням доказів Божественного буття. Наслідуючи погляди Августина, Кентерберійський виводив існування Бога з наявності відносних речей в світі. Розмірковуючи про існування відносного та абсолютного блага, Ансельм робить висновок, що Бог – це і є абсолютне благо, яке визначає існування відносного. Таким чином, Бог, за визначенням мислителя, являє собою абсолютну повноту, єдину та самодостатню природу, що перебуває у вічній благоді та є причиною усього існуючого в світі.

Відповідно до християнської догми єдина природа Бога, у вченні Ансельма Кентерберійського, несуперечливо поєднується з існуванням трьох ликів Бога: Бог-Отець, Бог-Син та Бог-Святий Дух, які постають як “пам'ять”, “розум” та “любов”. Бог-Отець є нескінченність, що вічно себе пізнає. Бог, що народжує себе самопізнанням, є Бог-Син. Божественна любов Отця і Сина постає як Бог-Святий Дух. Кожна з іпостасей Бога, взята окремо, є найвищою сутністю, але, при цьому, всі три іпостасі являють собою одну єдину найвищу сутність. “Адже, крім того, що кожний з них є вища сутність, що не може бути ані без себе, ані за межами себе, ані більше, ані менше себе самої, – при всьому цьому, однак, теж саме ні трохи не менш можна стверджувати про кожний з них окремо. Дійсно, Отець цілком знаходиться в Сині і в загальному Духові, а Син – в Отці і в цьому ж Духові і цей же Дух

– в Отці та Сині, тому, що пам'ять про вищу сутність цілком знаходиться в її розумінні і в любові, а любов – в пам'яті та в розумінні” [3, с. 103]. Важливо, що в такому твердженні Ансельм не вбачає жодної суперечності. З одного боку це обумовлено позицією, характерною для середньовічної думки, відносно проблеми взаємовідношення віри та розуму, але, поряд із цим, варто зазначити про існування певної інтуїції, щодо вирішення цієї проблеми, притаманної як Ансельму, так і Середньовіччю в цілому. Інтуїція ця полягає в намаганнях тлумачити як несуперечливе положення, яке, з точки зору аристотелівської логіки, виглядає як протиріччя.

Погляди А. Кентерберійського щодо співвідношення віри та розуму, як двох основних джерел пізнання, з точністю передає його відомий вислів: “Я вірю, щоб розуміти” [4, с. 128]. Виступаючи з вимогою абсолютного підпорядкування авторитету церкви, Ансельм стверджує, що філософія, перш за все, повинна ґрунтуватися на вірі. Наслідуючи погляди Аристотеля він вважає, що пізнання починається з віри. Віра визнається вищою у відношенні до розуму.

Хоча, за переконанням Ансельма, розум не завжди здатний обґрунтувати істини віри, все ж деякі теологічні проблеми розцінювалися ним як цілком підвладні критичному аналізу за допомогою раціо. Найважливішим з таких питань для Ансельма було питання доведення існування Бога.

Ансельм пропонує два типи доведення божественного буття: апіорний або, відповідно пізнішому визначенню І. Канта, онтологічний аргумент, та апостеріорний, або космологічний аргумент. Різні варіанти космологічного аргументу автор запропонував у трактаті “Монологіон”. Існування Бога Ансельм доводить, виходячи з його творінь, яким властиві різні ступені досконалості. Всі божественні творіння відрізняються між собою ступенем оволодіння якоюсь досконалістю. Речі, що наділені досконалістю різного ступеня, отримують відносні досконалості від досконалості як такої, досконалості найвищого ступеня. Ступені досконалості засвідчують існування абсолютної досконалості. Найвища з усіх досконалостей може бути лише одним єдиним та необхідним. Саме під цим одним Ансельм розуміє Бога. “Отже, є дещо одне, що одне лише більше та вище усього. Що ж більше усього, і через що існує все блага та велике, і взагалі все, що є дещо, те з необхідністю є в вищому ступені блага, і в вищому ступені велике, і вище усього існуючого. Тому є дещо – назвати його або сутністю, або субстанцією, або природою – найкраще, і найбільше, і вище усього існуючого” [3, с. 42].

Варіанти космологічного аргументу Ансельма, як докази за наслідками, не виявилися переконливими навіть для самого автора. Він вважав їх спокусою диявола, що примушує доводити існування Бога через порівняння останнього із зовнішнім світом. Згідно з такими апостеріорними доведеннями необхідність існування Бога виводиться з існування світу. Бог постає як залежний від існування світу, в той час як насправді світ залежить від існування Бога.

У роботі “Прослогіон” Ансельм формулює інше доведення, яке пізніше отримало назву онтологічного аргументу. Більша сила переконливості цього доказу перш за все обґрунтовується тим, що цей аргумент базується вже не на співставленні, а на Одкровенні. В новому апіорному доказі Ансельм

ставить задачу показати, що поняття “буття” фактично, хоча й неявно, міститься в понятті Бога. Бог – це те, більше чого не можливо помислити. Кожна людина, навіть та, що не вірить в Бога, розуміє смисл цього слова, з чого випливає, що поняття Бога міститься в її розумі. Але воно не може бути лише в розумі, бо виток для розуму є реальність. А це означає, що Бог існує в реальності. Річ, що існує реально є більш досконалою, ніж річ, що існує лише в думці. Таким чином, в даному доведенні припускається, що людина здатна, якимось чином, доторкнутися до Вищого буття, не через існування створених речей, а безпосередньо. Таке осягнення Бога можливе в сфері думки, де логіка виявляється головним інструментом такого осягнення.

Ансельм запропонував доведення, що відповідає схемі суто умовного міркування, що являє собою пряме міркування, засновки і висновки якого є імплікативними висловлюваннями. Застосування цього методу Ансельмом більш наочно спостерігається у формальному вигляді такого аргументу.

Формальне представлення онтологічного аргументу можна здійснити по-різному. Один з варіантів такого формального представлення був запропонований в енциклопедії християнської апологетики [1, С. 636]:

1. Бог за визначенням – найвеличніша сутність з усього, що можна собі уявити.

2) Більш величніше існувати в реальності, ніж існувати лише в уявленнях.

3) Отже, Бог повинен існувати в реальності. Якщо б Він не існував, він не був би найвеличнішою з можливих сутностей.

В аналізі теологічної проблематики А. Кентерберійський, як і більшість інших філософів епохи Середньовіччя, використовує різні вчення та методи традиційної логіки (дедукція, індукція, аналогія, вчення про поняття) та намагається будувати свою аргументацію у відповідності до основних законів традиційної логіки. Але, поряд із цим, можна говорити, що специфічність теологічної проблематики вже в епоху Середньовіччя стає поштовхом майбутнього розширення можливостей та горизонтів логічного аналізу.

Література:

1. Гайслер Норманн Л. Энциклопедия христианской апологетики / Норманн Л. Гайслер. – СПб.: Библия для всех, 2004. – 1184 с.
2. Александрова О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження / Александрова О.В. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 172 с.
3. Ансельм Кентерберийский. Монологион / Ансельм Кентерберийский. – М.: Канон, 1995. – С. 32-122. – Сочинения.
4. Ансельм Кентерберийский. Прослогион / Ансельм Кентерберийский. – М.: Канон, 1995. – С. 123-165. – Сочинения.

Палагнюк М. М., Петришин В. А.

ПРОБЛЕМА СТАТІ В УПРАВЛІННІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Прагнення жінок займати ключове місце в сфері управління викликало низку розбіжностей з боку громадськості більшості країн і обумовило

необхідність дослідження гендерних аспектів менеджменту.

Питання про здібності жінок до управління ставилися ще на початку зародження європейської цивілізації. Античні філософи допускали можливість залучення жінок до управління, хоча в реальному житті таких підтверджень не було. Сократ вважав, що в управлінні державою має бути рівність між жінками та чоловіками та намагався донести до мас, що жінки не гірші за чоловіків в усьому, навіть, у керуванні державою.

Його учень Платон стверджував, що не стать, а здібності є показником довершеності як чоловіків, так і жінок. Хоча, Платон стверджував, що природа в жінок і чоловіків різна, але щодо занять, пов'язаних з державною діяльністю, вони рівні [2].

Віковий досвід керівництва домашніми справами укріпив розуміння «жінки-керівника» тільки на рівні сімейної економіки. Сфера активності жінок історично і по їх природі була вельми обмежена. Проте досвід ХХ століття це спростовує. Дослідження свідчать, що участь жінок в управлінні - стабілізуючий чинник. У північних країнах закріплена 30-40 % квота для жінок в органах влади. У зв'язку з позитивним впливом цього чинника на економіку, Комісія ООН з положення жінок рекомендувала країнам до 2000 року збільшити кількість жінок на керівних посадах до 50 %. У Швеції, починаючи з 1994 р., політичні партії, що йдуть на вибори, включають у свої виборчі списки однакову кількість чоловіків і жінок. Результат проведеної роботи сьогодні вражає: Швеція – перша країна у світі, в якій у складі уряду 50 % жінок. У Норвегії закон про квоти поширюється на усі громадські організації і навіть на участь жінок у керівництві компаніями [3].

З погляду психології, є деяка відмінність між чоловіками та жінками у процесі прийняття рішень та управління ними. Дуже небагато працівників хочуть працювати під керівництвом жінки. Хоча їй властива охайність, уважність, деталізація обов'язків тощо, однак не достатньо виражена ділова спрямованість, переважають орієнтація на сім'ю, неформальні відносини, підвищена емоційна чутливість. Жінки, порівняно з чоловіками, хворобливіше переживають помилки і критичні зауваження, гостріше реагують на неповагу до себе вищого керівництва, постійно потребують оцінювання своєї праці, менш схильні до ризику.

Жінки-керівники більш товариські, уважніші до людей, готові до співпраці, сміливіші й активніші у налагодженні соціальних контактів, експресивніші й динамічніші у спілкуванні, поступливіші, доброзичливіші та експресивніші. У них вища стійкість у стресових ситуаціях, ефективніше застосовують індивідуальний підхід до підлеглих. Разом з тим, вони більш конформні та залежні від групи, їм притаманна сильніша, ніж у чоловіків, тривожність. Для жінок-керівників центральними комунікативними якостями, що визначають успішність управлінської діяльності, є порядність, гнучкість у стосунках, повага до людей, товариськість, відповідальність, колегіальність, надання ініціативи підлеглим, вимогливість до себе, врахування індивідуальних особливостей підлеглих, доброзичливість, толерантність.

Усі ці якості, утворюючи комплекс, висвітлюють такі особливості управлінської взаємодії, як уміння відмовитися від стереотипів, уміння

бути самим собою, здатність до соціальної взаємодії, пошук індивідуального підходу. Це стрижневі складники комплексів, що репрезентують комунікативне ядро особистості жінки-керівника.

Чоловікам-керівникам більш властиві об'єктивність, довіра до колег, упевненість у собі, відсутність дріб'язковості, комунікативна врівноваженість, вимогливість до підлеглих. У них, як і в жінок, стрижневими комунікативними складниками є здатність до соціальної взаємодії, уміння відмовитися від стереотипів, уміння бути самим собою. Цей перелік доповнює такий показник (у жінок його немає) особливостей управлінської взаємодії, як об'єктивність і здатність сприймати працівників такими, як вони є [4].

Ці висновки зроблені українським дослідником Я. Шкурко на підставі вивчення впливу комунікативних особливостей на ефективність управлінської діяльності керівників середніх загальноосвітніх закладів, але їх можна не менш успішно застосовувати і до керівників з інших сфер соціального буття.

У порівнянні ділових і психологічних якостей жінок і чоловіків можна визначити певні відмінності в чоловічому і жіночому менеджменті (Табл. 1).

Таблиця 1 Порівняння управлінських якостей жінок та чоловіків

Управлінські якості	Характеристики управлінських якостей	
	Жінки	Чоловіки
Мотиви трудової діяльності	сприймають кар'єру як особисте зростання, як самореалізацію	розуміють під кар'єрою престижні і перспективні посади
Стиль керівництва	характерна більша демократичність	використовують командно-адміністративний стиль управління
Увага до сфери міжособистісних відносин	більше уваги приділяє відносинам між членами колективу, її більше хвилює сфера міжособистісних відносин	турбується, у більшості випадків, виключно фінансово-виробничими питаннями
Емоційність на роботі	емоційні	стримані

Однак, не дивлячись на відмінності між «м'яким» жіночим менеджментом та «жорсткою» чоловічою моделлю керування, цілий ряд управлінських ситуацій свідчить, що жінка здатна на жорсткі управлінські технології, але дещо в «м'якішій» формі.

S. Sonnentag виявила закономірність між ступенем стабільності в роботі одно профільних організацій і статтю керівника. Організації, якими керували жінки, відрізнялися стабільністю. Компанії, які очолював чоловік, частіше попадали в кризове становище [4].

У жінок і чоловіків часто відрізняються стилі здійснення однієї і тієї ж

діяльності, у тому числі управлінської. Жінки частіше, ніж чоловіки, схильні використовувати демократичний стиль керівництва. Жінки-менеджери орієнтовані на групу, вони характеризуються комунікабельністю, умінням спілкуватися, делегувати повноваження. Жінка-лідер вміє мотивувати підлеглих на досягнення, формувати у працівників професійну самоповагу. Чоловіки-керівники частіше використовують авторитарну стратегію, опір на владу, директивність, контроль.

Одним з проявів диференціації в стилях управління є відмінність у характері лідерства серед чоловіків і жінок. Дослідження показують, що чоловіки частіше використовують ділову модель лідерства (прагнення до влади, домінування, формування цілей, стратегічний розвиток), а жінки - соціальну (спрямованість на спілкування, взаємодію, врегулювання міжособистісних відносин).

У психології менеджменту сформувалося кілька точок зору на причини гендерних упреджень.

Люди в організаціях пред'являють до лідерів різної статі різні вимоги, і по відношенню до жінок ці вимоги вищі. Щоб отримати керівну посаду, жінка повинна продемонструвати більшу компетентність.

Інша точка зору пояснює гендерні забобони в менеджменті тим, що через малу чисельність в управлінському середовищі жінки більш помітні, їх характеристики перебільшуються, вони сприймаються стереотипно. Психологи Н. Райджер і К. Гелліган, вивчивши дані опитувань жінок-управлінців, припустили, що манера поведінки і результати роботи «символічних жінок» критично аналізуються і можуть оцінюватися за вищими мірками, ніж ті, які існують для чоловіків. Аналогічним чином жінки-керівники можуть випробовувати в своїй роботі сильний тиск, перебуваючи під пресом завищених очікувань з боку організаційного оточення.

Однак існують і протилежні дані, що показують, що жінки-керівники менше схильні до «зрівів», з ними продуктивніше вирішуються різноманітні спірні питання, вони уважніше ставляться до підлеглих. При цьому жінкам-керівникам притаманні виражена домінантність, емоційна стійкість, соціальна сміливість і прагнення до самореалізації, вміння встановлювати високі ділові відносини.

Таким чином, можна констатувати, що, по суті, гендерні відмінності суттєво поступаються індивідуальним. У ході численних досліджень з'ясувалося, що у чоловіків і жінок набагато більше схожих рис, ніж відмінностей. Більш того, багато з дійсно існуючих відмінностей піддаються зміні в ході навчання, при зміні життєвого укладу і соціальних очікувань [1].

Дослідження показало, що існують певні особливості статі в системі менеджменту: чоловік більш «ефективний» при постановці цілей організації і з параметру лідерських якостей; з іншого боку, жінка «ефективніша» у сфері мотивації персоналу, комунікації і при прийнятті рішень - вона з більшою користю використовує знання та потенціал співробітників для аналізу альтернатив. Що стосується контролю, то чоловіки і жінки реалізують його однаково успішно.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що існують певні

відмінності між жіночим та чоловічим управлінням, однак проблема статі може бути вирішена шляхом єдності та доповнення потенціалів переваг чоловіків і жінок-керівників.

Література:

1. Авдулова Т.П. Гендерні аспекти управлінської діяльності. - [Електронний ресурс]: стаття, Центр дистанційної освіти «Елітаріум», 2010. – Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2010/05/24/print:page,1,gendernye_aspekty_deyatelnosti.html
2. Платон. Держава// Мыслители Греции. От мифа к логике: Соч.– М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Х.: Фолио, 1998
3. Шкурко Я.І. Психологічні особливості управлінської діяльності жінок-керівників закладів освіти // Наука і освіта. - 1998. - № 4-5. - С. 86 – 88
4. Sonnentag S. Team leading in software development: a comparison between women and men. In: Women Work and Computerisation.-Elsevier.North.Holland.-Amsterdam.-1994

Панафідін І.О.

ЕГАЛІТАРНА КОНЦЕПЦІЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ

Війни ведуться за розподіл матеріальних благ і за духовне панування над іншими, тобто вони мають релігійні, національні, економічні мотиви. Проте, на наш погляд, ще з первісних часів збройні конфлікти були нічим іншим як стрімким набігом на іншу спільноту з метою пограбування сусідів на предмет захоплення майна, території, жінок і т.і. Така ж ситуація спостерігається і в нашій країні. У цьому ракурсі надзвичайно актуальною постає егалітарна концепція справедливої війни, що розроблялася в рамках марксизму-ленінізму.

У XIX-XX ст. з критикою концепції природного права виступили представники марксизму. Як зазначав Ф. Енгельс, «мірилом, яким визначається, що відноситься до природного права і що до нього не відноситься, служить абстрактне вираження самого права – справедливість» [1, с. 273]. Хоча справедливість і є породженням природного права, вона не несе жодного змісту: «справедливість завжди є лише ідеологізованим, піднесеним до небес виразом існуючих економічних відносин або з його консервативного, або з його революційного боку» [2, с. 273].

Щодо позитивного права, то відповідно до засадничих принципів історичного матеріалізму Енгельс виводить його з розвитку виробничих відносин: «На відомому, дуже ранньому ступені розвитку суспільства виникає потреба охопити загальним правилом акти виробництва, розподілу і обміну продуктів, що повторюються день у день, і потурбуватися про те, щоб окрема людина підкорялася загальним умовам виробництва і обміну. Це правило, що спочатку виражається у звичаї, стає потім законом. Разом із законом необхідно виникають і органи, яким доручається його дотримання, – публічна влада, держава. В ході подальшого громадського розвитку закон розростається у більш-менш велике законодавство» [3, с. 273].

Оскільки вся існуюча надбудова є лише відображенням економічних відносин, то шлях вирішення всіх загальних людських проблем полягає у зміні виробничих відносин. Як зазначають Маркс та Енгельс, «історія усіх

досі існуючих суспільств була історією боротьби класів» [4, с. 424]. Тому для знищення відносин експлуатації пролетаріату необхідно у політичній боротьбі встановити свою диктатуру, а отже і запровадити свій устрій зі своєю мораллю: «Якщо пролетаріат у боротьбі проти буржуазії неодмінно об'єднується у клас, якщо шляхом революції він перетворює себе на панівний клас і в якості панівного класу силою скасовує старі виробничі відносини, то разом з цими виробничими відносинами він знищує умови існування класової протилежності, знищує класи взагалі, а тим самим і своє власне панування як класу» [5, с. 447]. Зміна виробничих відносин призводить до кардинальних змін у суспільстві: «Комунізм же відмінняє вічні істини, він відмінняє релігію, моральність, замість того щоб оновити їх; отже, він суперечить усій попередній ході історичного розвитку» [6, с. 445].

Для класичного марксизму, характерним було заперечення традиційної моралі як знаряддя панування «експлуаторських класів» [8, с. 681], проте сам принцип побудови комуністичного суспільства передбачав такий розподіл економічних благ, який можна охарактеризувати як принцип егалітарної дистрибутивної справедливості. Як зазначає П.Є. Матвеев, «егалітарна концепція справедливості вимагає, щоб усі члени суспільства отримали рівні блага, тобто щоб розподіл благ здійснювався за принципом віддаючої справедливості» [8, с. 57]. Крім того, сам Маркс стверджував, що «характерною рисою комунізму є не відміна власності взагалі, а відміна буржуазної власності» [9, с. 438].

Егалітарна концепція справедливості припускає встановлення жорстких, формальних інститутів, що сприяють реалізації її норм. Зокрема, передбачається інститут суспільної власності, планово-централізована економіка, авторитарний або тоталітарний режими в державі [10, с. 62]. Її метою виступає побудова нового комуністичного суспільства: «Коли в ході розвитку зникнуть класові відмінності і усе виробництво зосередиться в руках асоціації індивідів, тоді публічна влада втратить свій політичний характер. На місце старого буржуазного суспільства з його класами і класовими протилежностями приходить асоціація, в якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку усіх» [11, с. 446-447].

На думку П.Є. Матвеева, в марксизмі справедливість оцінюється як вища за рангом цінність, в жертву якої можна принести інші цінності, у тому числі свободу, гідність, щастя людей. І в цьому полягає один із основних моральних недоліків егалітарної концепції, оскільки тут порушується об'єктивна ієрархія, властива системі моральних цінностей, тобто порушується принцип морально-ціннісної ієрархії [12, с. 57].

Шлях реалізації комуністичного суспільства за допомогою війни обґрунтували представники радянського марксизму – Ленін і його послідовники. Підтримуючи тезу Маркса про те, що «війна піддає націю випробуванню» [13, с. 551], вони поєднали сутність війни з політикою. Взявши за основу формулу Клаузевіца «війна – це продовження політики іншими засобами», В.І. Ленін наголосив на «насильницьких» засобах її проведення [14, с. 421]. Крім того, він вказав на загальну відмінність між наступальною та оборонною війнами: якщо остання є справедливою, а отже і законною, то перша – несправедливою і незаконною. Проте критеріями

справедливості в цих типах війн виступає фактор пригнобленості, тобто справедливою є та війна, котра ведеться проти експлуататорських, і навіть рабовласницьких (колоніальних), держав [15, с. 417-418].

Це положення покладене в основу радянської доктрини «справедливих і несправедливих війн». Так, у «Короткому курсі історії ВКП(б)» зазначалося, що війна буває двох видів: «(1) війна справедлива, незагарбницька, визвольна, що має на меті або захист народу від зовнішнього нападу і спроб його поневолення, або звільнення народу від рабства капіталізму, або, нарешті, звільнення колоній і залежних країн від гніту імперіалістів, і (2) війна несправедлива, що є загарбницькою, такою, що має на меті захоплення і поневолення чужих країн, чужих народів» [49, с. 163]. Таким чином, егалітарна справедлива війна ставить собі за мету «захист пригноблених країн» за класовою ознакою і навіть превентивний удар або інтервенцію у формі сумнозвісної «світової соціалістичної революції». За таких умов може бути виправдана будь-яка агресія, що і можна спостерігати у сьогоденні.

Література:

1. Энгельс Ф. К жилищному вопросу / Фридрих Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. Издание второе. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – Т. 18. – С. 203 – 284.
2. Там же. С. 273.
3. Там же. С. 273.
4. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. – Издание второе. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 4. – С. 419 – 459.
5. Там же. С. 447.
6. Там же. С. 445.
7. История этических учений: учебник / [под. ред. А. А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2003. – 911 с.
8. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций / Матвеев П. Е. – Владимир : Владим. гос. ун-т., 2003. – Ч. 2. – 64 с.
9. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. – Издание второе. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 4. – С. 419 – 459.
10. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций / Матвеев П. Е. – Владимир : Владим. гос. ун-т., 2003. – Ч. 2. – 64 с.
11. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. – Издание второе. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 4. – С. 419 – 459.
12. Матвеев П. Е. Этика. Основы хозяйственной этики: Курс лекций / Матвеев П. Е. – Владимир : Владим. гос. ун-т., 2003. – Ч. 2. – 64 с.
13. Маркс К. Новые разоблачения в Англии / Карл Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. – Издание второе. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1958. – Т. 11. – С. 548 – 553.
14. Ленин В. И. Социализм и война // В. И. Ленин о войне, армии и военной науке. – Сборник в 2-х томах. – Военное издательство министерства обороны СССР. – М. : 1958. – Т. 1. – 616 с. – (Библиотека офицера).
15. Там же. С. 417-418.
16. История Всесоюзной Коммунистической Партии (большевиков). Краткий Курс. под редакцией комиссии ЦК ВКП(б), одобрено ЦК ВКП(б) в 1938 году. – М. : Госполитиздат, 1945. – 345 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОМИНАЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Останнім комплексом поховальної обрядовості є поминальний, що розпочинається одразу після поховання тіла померлого. На думку В. Чистякова, в багатьох елементах поминального обрядового циклу „простежується уявлення про збереження тісного зв'язку між членами одного родового колективу, живими та мертвими, в якому останні виступали як покровителі живих” [1, с. 123]. З іншого боку, обрядові дії поминального комплексу, як і попередніх, мають на меті також забезпечення душі померлого безперешкодного переходу до потойбічного світу та адаптації там. До того ж, у цій групі обрядів присутні й профілактичні ритуали, які, втім, притаманні всій поховальній обрядовості. На думку А. ван Геннепа, поминальні трапези є нічим іншим як обрядами включення: „Серед ритуалів включення назву, в першу чергу, трапези, що здійснюються безпосередньо після поховання, та трапези наступних поминок. Трапеза влаштовується задля відновлення зв'язку між членами спільноти живих та померлим” [2, с. 150], тобто померлий родич (сусід, односелець і т.д.) включається до спільноти живих (як родич, хоча і мертвий) та до спільноти мертвих (за фактом смерті).

Терміни, коли проводились поминки, відрізняються, залежно від місцевих звичаїв, але можна виокремити „найпопулярніші” для цього періоду, в які найчастіше відбуваються поминальні трапези: 1) день поховання; 2) третій день; 3) дев'ятий день; 4) сороковий день; 5) рік. Також поминки проводяться на всі наступні роковини, а також у спільні поминальні дні [3, с. 117]. Варто відзначити суспільний характер поминок (як, власне, і взагалі поховальної обрядовості). Так, у росіян казанського Поволжя було прийнято брати участь в поминках всім родичам та знайомим померлого, причому в деяких місцевостях існував звичай приносити з собою поминальні продукти: чашку борошна, крупу, яйця, молоко [3, с. 117]. У африканських аканів поминки також можна назвати суспільно-значимим явищем, вони починаються ввечері і закінчуються на світанку, тут виконуються ритуальні танці, співи, голосіння, бесіди, випивається багато вина [4, с. 188]. У іранських курдів в поминках беруть участь родичі та близькі померлого, його знайомі [5, с. 249], так само як і у монголів [6, с. 130-131], слов'ян [7, с. 356-357] та багатьох інших народів. Як уже зазначалось, найчастіше поминання померлого втілювалось у спільній трапезі пов'язаній з ним громади, при цьому вважалося, що і сам небіжчик бере в ній участь; так, за даними Д. Зеленіна, „в українців на поминках ставлять окрему тарілку з ложкою або за загальний стіл або за спеціальний стіл в кутку під образами, також прийнято подавати кутю – варений ячмінь або пшоно з розведеним водою медом, потім млинці, кисіль з медом, яечню та кашу. На Великдень носять їжу на кладовище, розкладаючи її на могилах родичів” [7, с. 356-357]. Як зазначає Г. Лозко, поминання на Великдень померлих родичів крашанками, є символом їхнього воскресіння – таким чином українці намагалися викликати душі померлих пращурів до життя через

втілення їх у немовлятах [8, с. 17]. За даними Ф. Вовка, поминальний обід в українців „розпочинається з колива – тобто розвареною пшеницею або ячменем з невеликою кількістю меда” – страва, що має, як зазначає вчений, „доісторичний характер” [9, с. 214]. Курди Ірану влаштовують поминки на сьомий, сороковий дні та на роковини смерті. Родичі та близькі померлого несуть м'ясні страви, кашу, халву на кладовище, там їх споживають та роздають бідним або просто перехожим [10, с. 249]. У зачхінів Монголії під час поминок заборонялись страви з м'яса, варили рис, просо, молочні страви, існував особливий ритуал принесення їжі померлому [11, с. 123]. Узбеки Фергани відмічали в якості поминальних третій, сьомий, двадцятий, сороковий дні та роковини, готуючи особливі ритуальні страви, при цьому, як і у слов'ян, існує поминальний цикл пов'язаний з релігійними святами: святом закінчення посту та святом жертвопринесення. Енці впродовж двох років в день поховання приходили на це місце, розпалювали вогнище і „підгодовували” померлого, спляючи там їжу, після двох років цього не робили. Алтайці на 7-й, 40-й дні та через рік під час ритуальної трапези на місці поховання спілкувались з душею померлого за допомогою шамана. Жалоба, як правило, закінчується саме однією з поминальних трапез. Розглянемо деякі особливості цього періоду. На думку А. ван Геннепа, „жалоба – це проміжний стан для тих, хто залишається в живих, до якого вони входять завдяки обрядам відділення та з якого вони виходять завдяки обрядам реінтеграції в суспільство в цілому (обряди зняття жалоби)... на період жалоби живі та померлі є особливою спільнотою, що знаходиться між світом живих з одного боку та світом мертвих – з іншого” [2, с. 135]. В період жалоби, близькі родичі, зазвичай, притримувались певних обмежень в одязі, прикрасах та участі в суспільному житті. Наприклад, у мусульман-шіїтів жалоба з приводу смерті дорослої людини може тривати від шести місяців до року. Вона включає в себе одягання чорного одягу впродовж усього періоду жалоби, неучасть у святах та урочистостях, для жінок – відмова від косметики, крім того заборонено стригтись та фарбуватись хною. Деякі чоловіки на знак жалоби не голяться та відмовляються від будь-яких запрошень в гості [12, с. 102]. За свідченнями Д. Зеленіна, „раніше слов'яни на знак жалоби носили білий колір, чорний в якості жалобного з'явився порівняно нещодавно (відносно початку ХХ ст. – О. П.)” [7, с. 354-355]. У африканських аканів існували особливі правила поведінки вдів та вдівців, прийнятими були сексуальні табуації та ритуальні очищення, які, щоправда, мали свої особливості в кожному селищі. У зачхінів упродовж 3-4 днів після поховання заборонялось виносити попіл, 7 днів не можна було шити („щоб не поранити уколом душу померлого”), упродовж 49 днів заборонялось розчісувати волосся [11, с. 124]. Як зазначає А. ван Геннеп, „для тих, хто знаходиться в жалобі, суспільне життя призупиняється, причому термін тим довший, чим, по-перше, тіснішим був зв'язок з померлим, і, по-друге, чим вищим був суспільний стан померлого” [2, с. 136].

На нашу думку, період жалоби включає в себе, як видно з наведених прикладів, по-перше, профілактичні обряди, спрямовані на нейтралізацію можливої шкоди від померлого, по-друге – дії або обмеження діяльності, які вказують на те, що спільнота, яка втратила одного зі своїх членів і перебуває

у стані жалоби, знаходиться у проміжному стані, тому на неї покладені певні обмеження, пов'язані з суспільним життям (людина, яка перебуває у проміжному стані, завжди є певною мірою нечистою, і є небезпечною для оточуючих). Як правило, це стосується найближчих родичів померлого. Щодо профілактичних обрядів, то, на нашу думку, вони є цілком природними в перехідних ритуалах життєвого циклу, а особливо в тому випадку, коли мова йде про ритуали, пов'язані зі смертю.

Література:

1. Чистяков В. А. Представление о дороге в загробный мир в русских похоронных причитаниях XIX-XX в. / В. А. Чистяков // Фольклор и этнография. Обряды и обрядовый фольклор [отв. ред. В. К. Соколова]. – М. : Наука, 1982. – С. 114-127.
2. Геннеп, ван А. Обряды перехода: систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп; [пер. с франц. Ю. В. Ивановой, Л. В. Покровской]. – М. : Восточная литература, 2002. – 198 с.
3. Зорин Н. В., Лештаева Н. В. Погребальный ритуал русского населения Казанского Поволжья (конец XIX - начало XX в.) / Н. В. Зорин, Н. В. Лештаева // Семейная обрядность народов Среднего Поволжья (Историко-этнографические очерки) [Сост. Н. В. Зорин]. – Казань, 1990. – С. 104-121.
4. Попов В. А. К характеристике традиционного мировоззрения аканов. / В. А. Попов // AFRICANA. Африканский этнографический сборник. [отв. ред. Д. А. Ольдерогге]. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1984. – XIV. – С. 176-191.
5. Аристов Т. Ф. Очерк культуры и быта курдских крестьян Ирана / Т. Ф. Аристов // Переднеазиатский этнографический сборник – М. : Издательство академии наук СССР, 1958. – С. 223-258.
6. Тангад Д. Заметки о похоронных обычаях в западных районах МНР (перевод с монгольского Г. Н. Очировой) / Д. Тангад // Традиционная обрядность монгольских народов [сб. статей, отв. ред. К. М. Герасимова]. – Новосибирск : Наука, Новосибирское отделение 1992. – С. 127-133.
7. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин [пер. с нем.] – М. : Наука, 1991. – 507 с.
8. Лозко Г. С. Велесова Книга – Волховник. Наукове текстологічне дослідження, переклад на сучасну українську мову, релігієзнавчий коментар, публікація архівних матеріалів та оригінальних текстів Ю. Миролубова, укладання словника на 8,5 тис. слів, покажчики, бібліографія, ілюстрації. / Г. С. Лозко. – Вінниця : Континент – Прим, 2007. – 520 с.
9. Вовк Х. К. Антропологічні особливості українського народу / Х. К. Вовк. // Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995. – С. 7-218.
10. Алимова Б. М. Брак и свадебные обычаи кумыков в прошлом и настоящем (конец XIX - XX вв.) : автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук : спец. 07.00.07 „этнография” / Б. М. Алимова. – М., 1977. – 23 с.
11. Мэнэс Г. Материалы по традиционной похоронной обрядности Захчинов МНР конца XIX – начала XX в. / Г. Мэнэс // Традиционная обрядность монгольских народов, сб. статей [отв. ред. К. М. Герасимова]. – Новосибирск : Наука, Новосибирское отделение 1992. – С. 112-126.
12. Хисматулин А. А., Крюкова В. Ю. Смерть и похоронный обряд в исламе и зороастризме. / А. А. Хисматулин, В. Ю. Крюкова. – СПб. : Центр «Петербургское Востоковедение», 1997. – 272 с.

ТЕОРЕТИКО-ІГРОВА ПРАГМАТИКА

Теоретико – ігрова прагматика – це відносно молода галузь формальної прагматики, що має тенденції до стрімкого розвитку. Основною логікою пояснення прагматичних феноменів в моделі теорії ігор є те, що прагматичні ситуації розглядаються в якості гри між мовцем та слухачем, де сітка вибору кожного із гравців представлена можливими варіантами інтерпретації проголошеного висловлювання.

Існує щонайменше два головних підходи в рамках теоретико-ігрової прагматики. З одного боку – це Модель П. Паріха (Prashant Parikh's model), яка є продовженням пост-ґрайсівської прагматики Спербера та Вілсон (Теорія Релевантності). З іншого - підхід представлений роботами Л'юїса (Lewis) та ван Роя (van Rooy), в яких так само прослідковується спроба розглядати прагматичні аспекти комунікації засобами теорії ігор [1, р. 123].

Необхідно зазначити, що теорія ігор – це напрям дослідження в межах прикладної математики, що вивчає інтерактивні рішення [2, р. 269]. Вона має справу із ситуаціями, коли декілька агентів стоять перед необхідністю зробити певний вибір. При цьому, обираючи одне рішення із множини або сітки можливих рішень, агент впливає на прийняття рішень іншими агентами. Вибір першого агента буде впливати на вибір інших агентів.

Майкл Франке розглядає гру, що має назву «Гумове/замшеве взуття». Два брати близнюки прагнуть потрапити на танці в стилі Лінді Хол. Для цього заходу їм необхідно вдягнути взуття, яке має бути неодмінно різним. У іншому випадку, їх буде важко розрізнити, що не задовольнить жодного з братів. Батьки потурбувалися про братів і купили кожному по дві пари взуття: одна пара зроблена із гуми, інша із блакитної замші. Отже, формується сітка вибору для кожного із братів, причому індивідуальний вибір одного із братів безпосередньо впливає на вибір іншого і навпаки. Також, в цьому прикладі є ще одна умова: брати надають перевагу взуттю із замші перед взуттям з гуми. Отже, маємо наступну «стратегічну гру» (strategic game):

I брат/II брат	α -гумові	α -замшеві
α -гумові	0,0	2,3
α -замшеві	3,2	1,1

Брати мають обирати із двох запропонованих дій: α -гумові, α -замшеві. Вибір I брата записано в рядок, вибір II брата записаний в стовпчик. Вихідними даними гри є пара вибору, перше число якого відповідає вибору I брата, друге – вибору II брата. Таблиця має числові межі {0, 1, 2, 3}, що відповідають «винагороді» (payoff) за вибір, де більше число відповідає більшій «винагороді». В цій грі числа беруться довільно.

Запропонована модель зображує можливі варіанти взаємодії агентів, та можливі варіанти утворення їх переконань стосовно того чи іншого вибору. Важливо, що ігрова модель не вказує на те, яким чином агенти мають діяти, або яким чином вони будуть діяти. Це зображення так званих концептів

вибору (solutions concepts).

Найбільш відомим концептом вибору є «рівновага Неша» (Nash equilibrium). Рівновага Неша – це сітка вибору, одна для кожного агента, де жоден агент не отримує переваги тоді, коли буде приймати рішення не враховуючи рішення іншого агента. У грі «гумове/замшеве взуття» існує дві рівноваги Неша: коли агент I обирає гумове взуття, агент II обирає замшеве, і симетричне до нього:

I брат/II брат	β -гумове	β -замшеве
α -гумове	0,0	2,3
α -замшеве	3,2	1,1

Природньо, що агент I буде прагнути обрати таку стратегію, що принесе йому в результаті винагороду (payoff), що дорівнює 3, аніж винагороду 2. Агент II має таке саме прагнення.

Рівновага Неша не дає чіткого передбачення дії агентів за такої ситуації. Якщо трохи змінити вихідні дані цієї гри, можуть виникнути інші концепти вибору, або може з'явиться нова унікальна рівновага Неша. Цими питаннями в загалом і опікується теорія ігор, тобто, вивченням формальних репрезентативних моделей інтерактивного вибору, а також вивченням «концептів вибору» (solution concepts), що дозволяють із множини вибору виокремити так звану «оптимальну взаємодію» (optimal behavior). [3 р. 270].

Людську комунікацію можна розглядати як різновид подібних ситуацій, де мовець проголошує висловлювання, а слухач прагне його інтерпретувати. Ми кажемо, що слухач «намагається» інтерпретувати висловлювання, бо у багатьох випадках інформація передається між слухачем та мовцем не тільки за рахунок виключно лінгвістичних форм, лексичних або синтаксичних структур. Таким чином, у термінах теорії ігор ми припускаємо, мовець і слухач знаходяться у обов'язковій залежності від рішень, що вони обидва приймають. І тільки якщо інтерпретація, яку мовець прагне донести до слухача вдало розпізнана останнім, ми можемо казати про вдалу комунікацію. [1 р. 124]

Грайс був переконаний у тому, що принципи, які скеровують нашу комунікацію, базуються на загальному припущенні про раціональну і кооперативну природу нашого спілкування. Природа спілкування розкривається завдяки визначенню Принципу Кооперації, яке надає Грайс: «Твій комунікативний вклад на даному кроці діалогу має бути таким, якого вимагає спільно прийнята мета (напряма) цього діалогу». [4 р. 26].

«Я хочу думати про звичайний тип комунікативної практики не як про процес, яким ми послуговуємося «по факту», а як такий, що для нас було б раціонально ним керуватися, і який би ми не мали б порушувати». [4 р. 48]

Льюїс зазначав, що очевидний рівень спільного інтересу можливо розглядати в рамках координаційної гри (coordination game). [Lewis, 1969].

В координаційній існує два гравця, мовець та слухач, яких ми будемо називати за традицією відправником (S) та отримувачем (R). Гра розпочинається із вибору агента N (nature), що можна розглядати як вибір «природи», що формує певний актуальний стан речей. Результат вибору «природи» N відомий тільки відправнику (S), і мета отримувача (R) полягає

у розпізнанні цього стану речей. Далі мовець обирає висловлювання, за рахунок якого він збирається передавати повідомлення. Після чого слухач робить свій крок, тобто обирає можливий варіант інтерпретації цього висловлювання

Можливості, що мають гравці ґрунтуються на припущенні:

(1) Отримувач прагне розпізнати актуальний стан речей.

(2) Відправник розділяє кооперативне прагнення слухача провести вдалу кооперацію.

Отже, теоретико – ігрова прагматика – це відносно молода галузь формальної прагматики, що має тенденції до стрімкого розвитку. Основною логікою пояснення прагматичних феноменів в моделі теорії ігор є те, що прагматичні ситуації розглядаються в якості гри між мовцем та слухачем, де сітка вибору кожного із гравців представлена можливими варіантами інтерпретації проголошеного висловлювання.

Література:

1. Allott N. Game theory and communication // Game Theory and Pragmatics. Ed. by Anton Benz. - Palgrave Macmillan, 2006. - pp. 123 –151.
2. Jäger G. Game Theory in Semantics and Pragmatics // Unpublished manuscript, - University of Bielefeld, 2008. – pp. 1 - 27.
3. Franke M. Game Theoretic Pragmatics // Philosophy Compass 8/3. – Wiley-Blackwell, 2013. – pp. 269–284.
4. Grice H.P. Studies in the Way of Words. – Harvard, MA: Harvard University Press, 1989. – 394 p.
5. Lewis, D. Convention. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969, - pp

Сподін Л.А., Юзик М.А.

ПАРАДИГМАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Оригінальна філософська парадигма системи освіти сформована під впливом синтезу концептуальних освітніх ідей, які обумовлюють динаміку змін суспільного розвитку та процеси соціальних перетворень. За останні десятиліття поняття «парадигма» все ще привертає інтерес дослідників, незважаючи на досить широке застосування цього терміну у сучасній мові науки. Методологія науки завдяки праці Т. Куна «Структура наукових революцій» збагатилася поняттям парадигми – вихідного принципу або моделі постановки проблем, які розглядаються як зразки вирішення дослідницьких завдань. Наукова парадигма, що прийнята та визнана науковим співтовариством, забезпечує існування певних традицій. Використання поняття парадигми означає залучення історичного підходу до обговорення того, що вважати науковою концепцією. Прийнята парадигма окреслює коло проблем, що мають свій зміст і припустимі методи їх вирішення. Усе, що поза її межами, не заслуговує на розгляд. Таким чином, на кожному історичному етапі існує наука, що діє у рамках парадигми, так звана «нормальна наука» за влучною назвою Т. Куна. До її завдання відноситься уточнення і розпізнавання підтверджуючих фактів, встановлення кількісних закономірностей, удосконалювання самої парадигми. Наука перетворюється на ремесло, що вимагає певних умінь і навичок, основою якого є необговорювана догма.

Зміна парадигм обумовлюється науковою революцією, що означає вихід на якісно новий, більш високий ступінь у розвитку певної галузі знань, як у сфері теоретичної рефлексії, так і суспільної практики.

На думку П. Фейерабенда, цілковите панування однієї парадигми збіднює науку і обмежує особистість, тому універсалізм у науці має бути взагалі відкинутий. Зміна парадигм забезпечує розвиток науки. [1, с.204]. Це ж стосується і вдосконалення системи освіти.

Термін «парадигма» почав вживатись при поясненні різноманітних освітніх процесів та набув педагогічного змісту в 90-х рр. ХХ століття завдяки таким російським дослідникам, як Є. В. Бондаревська, С. В. Кульневич, В. А. Сластьонін.

Більшість дослідників трактують поняття освітньої парадигми як основи, базової моделі або стратегії освіти. На думку вчених Є. В. Бондаревської та С. В. Кульневича, освітня парадигма – це стала точка зору, певний стандарт, зразок, модель у вирішенні освітніх, дослідницьких і практичних завдань [2].

У працях, присвячених філософсько-педагогічним основам освіти, запропоновано різноманітні класифікації освітніх парадигм: авторитарна, маніпулятивна і підтримуюча; авторитарно-імперативна і гуманна; езотерична, науково-технократична і гуманітарна; традиціоналістська, раціоналістична і феноменологічна; когнітивна і афектно-емоційно-вольова (або особистісна); природничонаукова, технократична, езотерична, гуманістична і поліфонічна; функціоналістська, гуманістична і езотерична тощо. [3, с. 558]

Часто поняття парадигма вживається у зв'язку з необхідністю заміни існуючої традиційної авторитарно-репродуктивної системи освіти, що залишилася нам у спадок від радянської системи, яка і досі розвиває репродуктивний, а не творчий тип мислення, і яка сьогодні є неприйнятною в глобалізованому світі. Вже в 90-х роках ХХ століття цілком усвідомлювалось про необхідність змін в освітньому процесі. Найважливішим у цей період є переосмислення значення філософії та бажання створити філософію освіти, розробка проблем якої пов'язана з пошуком найбільш фундаментальних стратегічних засад та пріоритетів розвитку сфери освіти в Україні. [4, с.19].

А. Ж. Кусжанова виділяє п'ять основних моделей сучасної освітньої парадигми, перші три з яких в певній мірі продовжують реалізацію моделей радянської освіти [5]:

- освіта як формування наукової картини світу («знаннева» модель освіти);
- освіта як професіоналізація (діяльнісна модель освіти);
- освіта як формування культури розумової діяльності (модель когнітивно розвиваючої освіти);
- освіта як підготовка до життя;
- освіта протягом життя, безперервна освіта.

Ряд дослідників (В.П. Андрущенко, І.М. Предборська [6], В.Кізіма [7]), вказуючи на нерозривність освіти і науки, класифікують освітні парадигми відповідно до запропонованих В. Стьопіним етапів розвитку науки, зокрема класична, некласична і постнекласична парадигми освіти, кожна з яких відрізняється одна від одної в онтологічному, антропологічному, культурно-орієнтованому та епістемологічному аспектах.

Постнекласична парадигма освіти, намагаючись дати відповідь на виклики інформаційного суспільства, формує ідеал автономної самодостатньої креативної людини, яка здатна самостійно приймати рішення і діяти в умовах невизначеності та постійних змін. Відмова від репродуктивності в освіті передбачає відмову від «готового» знання на користь пошуку нового знання та нових методів, припускаючи різноманітні пояснення та інтерпретації реальності. Метою філософії освіти є пошук нової освітньої парадигми, на основі якої відбувалася б підготовка людини до життя, що забезпечило б не тільки адекватне пристосування людини до дійсності, але і розвиток самої дійсності за ідеалами ХХІ століття.

Література:

1. Чекаль Л.А. Філософія науки та інноваційного розвитку / Л.А. Чекаль, О.Ю. Павлова, С.В. Сторожук та ін. – Н.: Видавець ПП Лисенко М., 2011. – 328 с.
2. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: Уч. пос. для педвузов [Электронный ресурс] / Е. В. Бондаревкая, С. В. Кульневич. – Режим доступа : www.uchebauchenyh.narod.ru/books/uchebnik/2_9.htm.
3. Сподін Л. А. Нова освітня парадигма у філософському дискурсі / Л.А. Сподін // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник» (66 (11)). – 2012. – С. 555 – 561.
4. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення/ В. Шевченко // Філософія освіти. – 2005. – №1. – С.19 – 22.
5. Кусжанова А.Ж. Исторические типы образования / А.Ж. Кусжанова // Кредо. – № 6. – 1998р. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/107/50/>
6. Андрущенко В.П. Філософія освіти: навчальний посібник / Андрущенко В.П., Предборська І.М. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 329 с.
7. Кізіма В. Ідея та принципи постнекласичної освіти / В.Кізіма // Вища освіта України. – 2003.–№2. – С. 20–30.

Труш М. С.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В СИСТЕМІ МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

1. Засоби масової комунікації (ЗМК) – це структури, що мають у суспільстві владну силу. ЗМК несуть відповідальність за процес спілкування, оскільки першочергове їх завдання – викликати певні реакції в аудиторії.

Спілкування – форма досягнення адекватної задумові комуніканта реакції комуніканта завдяки здійсненню впливу того, хто говорить, показує чи пише, на того, хто слухає, дивиться або читає. Це може бути пропаганда ідей, агітація, виховання, інформування, формування громадської думки тощо. Спілкування завжди включене в діяльність людини чи суспільства.

2. Питання комунікаційного впливу на маси сьогодні є надзвичайно актуальним і гострим.

Під масовим впливом розуміють таку дію, яку певна особа, найчастіше фахівець у галузі масової комунікації, виявляє стосовно інших осіб, викликаючи в них однакові настрої та формуючи однакові думки, й на основі сформованої масової свідомості об'єднує тих осіб у масу (публіку або натовп), в якій кожна людина здатна виявляти передбачувані або й

непередбачувані фахівцем однакові емоційно-вольові, інтелектуальні або фізичні реакції [1, с. 15].

Розрізняють впливи психологічні та фізичні. Різновидом фізичного впливу є психотропний вплив, тобто фізичний вплив на психіку через застосування спеціальних речовин, що діють на людину. Формами психологічного впливу є зараження, нав'ювання і маніпуляція. Ці форми характерні для будь-якого виду впливу і на їх основі утворюються різноманітні нові різновиди.

3. Маніпуляцію породжує ситуація, коли присутня зовнішня для комунікації мета і відсутнє її відкрите пояснення-пропозиція для всіх учасників комунікації [2, с. 102]. Маніпуляційною комунікацією називається така цільова комунікація, де зовнішня для неї мета не оголошується відкрито або приховується спеціальними засобами і веде до зміни смислової, цільової або ціннісної ідентифікації того, на кого вона спрямована. Цільова комунікація і комунікація порозуміння, де крім внутрішніх або зовнішніх для комунікації цілей виконується умова досягнення взаєморозуміння учасниками комунікації, є конвенціональною комунікацією.

Цілий ряд ефективних механізмів комунікативної дії заснований на використанні імпліцитної інформації, тобто інформації, яка представлена в повідомленні у прихованому вигляді. Мова йде про такий спосіб передачі інформації, коли вона не виражається в явному вигляді, але виокремлюється адресатом при інтерпретації повідомлення. Адресат при цьому може використовувати свої знання про світ та соціальні стереотипи, уявлення про традиції етикету спілкування та про мовні стратегії й наміри адресанта, знання про властивості використовуваної мови чи інших семіотичних систем

Разом з тим, питання про маніпулювання непросто: як правило, одні і ті ж комунікативні прийоми в одних випадках служать для того, щоб з їхньою допомогою вміло вводити в оману, а в інших – просто для того, щоб зробити повідомлення коротшим, легшим для сприйняття або виразнішим і естетичнішим. Тим самим маніпулятивним є не прийом сам по собі, а його впливаюче навантаження в конкретній ситуації.

Будь-яка праця, а значить і робота професійного комуніканта, як певним чином організований виробничий процес, передбачає систему відпрацьованих, науково обґрунтованих операцій, прийомів, необхідних для досягнення виробничих результатів. Кожна така відносно замкнута система операцій, прийомів утворює технологічний спосіб виконання, що використовується для отримання певного ефекту [3, с. 143].

4. Спілкування з масами відбувається через спілкування з кожною окремою людиною: «достукатись» до маси можна через душу і розум конкретних людей.

Маса формується і переформатовується шляхом змін у психології окремих людей, які є частинками публіки чи натовпу. Те масове, що живе в кожній людині, постійно трансформується під тиском особистісного, індивідуального. І цей процес безкінечний та безупинний: ніколи «Я» не зникне в людині, але воно постійно тоне та вириває в океані «Масового».

Усі інститути масової комунікації, що створюють або руйнують маси, апелюють до особистості. Вони то пробуджують в ній масове, заховане

глибоко в психіці, то навпаки – «витають» особистісне на противагу масовому.

Передбачувана ефективність спілкування з масою є високою настільки, наскільки в людині ще не втрачене особистісне на розумовому рівні. Чим більш масифіковані люди, тим важче з ними спілкуватись. Відомо, що зомбовані групи людей важко піддаються раціональним впливам, вони погано розуміють аргументацію, не сприймають, здавалось би, простих тез. Раціональне в їх поведінці майже відсутнє.

Суб'єктно-суб'єктний підхід – шанс побачити масу не як отару чи зграю, а як вищу групову форму вияву людськості, носієм чого є індивідум, людина розумна і мисляча.

5. Масовий вплив відбувається або у вигляді неконтрольованого свідомістю комуніканта і непланованого, але природного акту взаємодії комунікаторів, або у вигляді відкритого, технологічно визначеного, добре усвідомлюваного, планованого процесу тиску на комуніканта, не усвідомлюваного ним.

Масовий вплив на людей здійснюється в два етапи: створюється атмосфера довіри між комунікаторами; впроваджується у свідомість людини необхідна інформація на основі довіри за допомогою методів і технологій, зручних для досягнення цілей комуніканта.

Для створення довіри до себе комунікант повинен: формувати свій імідж як особливо обізнаної про події особи, що має доступ до різних, в тому числі й таємних джерел інформації; зосереджувати увагу комуніканта особливо на тих фактах, які замовчуються офіційними джерелами, але про які активно говорять люди; передавати достовірні дані, точність яких можна легко перевірити; детально висвітлювати ті факти, які становлять інтерес, якщо немає потреби їх замовчувати або змінювати; створювати імідж об'єктивного й незалежного джерела інформації; створювати імідж альтернативного джерела офіційним джерелам інформації; бути оперативним у пошуках і поданні даних; демонструвати безсторонність і толерантне ставлення до різних точок зору, але бути справедливим в оцінці й коментарях; подавати різні точки зору на суперечливі питання; виявляти зацікавленість у долі людини, проблемах колективу, виявляти бажання допомогти [4, с. 26].

Саме в контексті масового спілкування ці принципи комуніканта стають основою формування довіри до себе. Те масове, яке живе в кожній людині, заважає їй розгледіти в комунікантові щирість чи нещирість його поведінки і зрозуміти, чи він справді є безстороннім, правдивим і т.ін., чи імітує це. Протистояти «пробудженню» масового можна тільки критично налаштувавшись до комуніканта та піддаючи сказане чи написане ним ретельному аналізу.

6. Масовий вплив протиставляється впливам на особистість з метою її формування і розвитку. Тобто, особистість також є об'єктом впливу і для тих фахівців, які – навпаки – формують психологію людини, розвивають її особистісні структури (увагу, пам'ять, емоції, мислення, інтуїцію тощо). Чим же відрізняється, наприклад, рекламіст від учителя музики, адже і той і той «працюють» з особистістю? Перший – нівелює особистісні структури,

намагається залучити людину до певної спільноти, певного соціуму, щоб вона чинила так, як всі, хто хоче придбати товар; другий, навпаки, – розвиває людину, «робить» її не схожою на інших, перетворює на творчу особистість.

7. Варто відзначити, що слід боятись не впливу і не технологій його здійснення, а цілей та змісту впливу. Не так страшне формування думки, як те, якої думки. Не так страшна маніпуляція, як її наслідки, що випливають з цілей маніпулятора та смислу його діяльності. Формування суспільної думки і маніпуляції з нею можуть бути різними: нав'язливими, агресивними, диктаторськими або демократичними, лояльними, толерантними.

Література:

1. Інтеграція і різноманітність: нові тенденції політики України у сфері засобів масової інформації та нових комунікаційних послуг: Інформаційна доповідь: Спеціальне видання до 7-ої Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері засобів масової інформації / Губерський Л.В., Камінський Є.Є., Ожеван М. А., Шнирков О. І., Різун В. В., Макаренко Є. А., Яковець А. В. – К., 2005. – 120 с.

2. Масова комунікація: Підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов, В. А. Вергун. – К.: Либідь, 1997. – 216 с.

3. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В.В. Різун. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

4. Різун В. В. Природа й структура комунікативного процесу // Наукові записки Інституту журналістики. – 2001. – Том 2. – С. 17-37.

Шабанін Д. Е.

ЧИ МОЖЛИВЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ «МИ – ВОНИ» КРИЗЬ ПРИЗМУ АБСОЛЮТНОЇ МОРАЛІ?

В умовах глобалізації виникає утруднення в розумінні того, яким саме шляхом цей процес має пройти та звідки людству черпати загальні норми й правила. Саме в цей час актуалізується проблема «Ми – Вони», яка є стрижневою у «конфлікті цивілізацій», саме вона є перешкодою до ствердження нормативно уніфікованого суспільства. Головною заслугою вирішення даної проблеми буде розуміння механізму сприйняття однією культурно-історичною спільнотою іншої, як ідентичної собі, своїм ідеалам та правилам.

Тематика культурної ідентифікації є актуальною в умовах політичного становища в котрому перебуває сучасна Українська держава. Руйнування бар'єру «Ми – Вони» дозволить встановити уніфіковану морально-правову базу як в межах однієї країни, так і загалом на світовому просторі. В даній роботі буде проведено теоретичне осмислення феномену абсолютної моралі, котра має слугувати фундаментом для ствердження культурної ідентичності, а отже і для руйнування просторового вираження проблеми «Ми – Вони», в тій мірі, в якій вона базується на відсутності єдиних культурно-історичних та моральних норм.

Перш ніж перейти, до визначення частки абсолютної моралі в процесі подолання «конфлікту цивілізацій», спочатку варто визначити в чому саме полягає даний конфлікт та чим він зумовлюється. Бар'єр «Ми – Вони»

являє собою протиріччя між різними ментальними структурами, на основі якого формується дисонанс в розумінні ціннісної системи світосприйняття представниками різних культурних спільнот.

Проблема абсолютної моралі здавна хвилювала багатьох філософів, ще в сократівських бесідах ми можемо віднайти спроби розшукати реалізацію основних моральних категорій в житті. Також відсилку до даного питання ми знаходимо в золотому правилі моралі, котре говорить: «В усьому як хочеш, щоб з тобою вчиняли люди, так вчиняй і ти з ними» [1, с. 814]. Тобто воно проголошує єдину формулу діяльності морального індивіда, котрий поряд з цим є егоїстичною істотою, але дана риса не заважає його розвитку, а навпаки стимулює моральність.

Найяскравіше питання абсолютної моралі розкрив І. Кант в своєму вченні про максими та імперативи, як уніфіковані закони моралі для усіх істот, котрі прагнуть вважати себе людьми. В своїх працях німецький філософ формулює три визначення категоричного імперативу. В статті буде наведено найчастіше вживане з них: «Вчиняй так, щоб ти ніколи не ставився до людини, як до засобу, але й завжди, в той самий час, як і до цілі» [2, с. 108]. Вище зазначене правило іноді називають «правилом перетворення на засіб», оскільки в ньому І. Кант не лише вказує на необхідність автономії волі, а й встановлює одну людину на рівні з іншою. Дана теза Канта забороняє використовувати людей для досягнення своєї мети, якщо при цьому не будуть враховуватися їх потреби та бажання і ці бажання будуть дійсно усвідомленими.

Категоричний імператив І. Канта в усіх трьох його вираженнях апелює, по-перше, до загального й абстрактного світосприйняття, котре має відкидати усі незначущі риси, й стверджувати собою канони абсолютної моральності суспільства, а, по-друге, до існування у людини автономної волі, своєрідного егоцентризму та егоїзму. При його застосуванні людина немов би вказує на те, що вона є однією й неповторною, але розуміє, що навколо неї знаходяться інші люди, котрі також мають усвідомлювати важливість моральних законів та принципів та дане усвідомлення кожен має почати із свого внутрішнього світу. Тобто у І. Канта йде апеляція до моральної рефлексії індивіда, котрий вбачає себе часткою соціуму й розуміє взаємозалежність себе із ним.

Виходячи з вище сказаного ми маємо усвідомлювати, що абсолютна мораль є уніфікованою нормою, своєрідною вимогою, котру ставлять культурно-історичні надбання та сучасний стан суспільної думки перед окремим індивідом. Проте поряд з цим джерелом такої моралі виступає сам індивід, його мотиви діяльності в соціальному просторі. Саме це й вказує на походження абсолютної моралі, дана плюралістичність не скасовує її, а навпаки, підсилює та ще більше обґрунтовує як для суспільства, так і для окремого індивіда, котрий виступає одиничним елементом в історичному та соціальному механізмі.

Дуже влучно стосовно феномену моралі висловився А. А. Гусейнов, котрий відзначив, що вона (мораль) ніколи не скаже нам, що варто робити, скоріш за все вона вчитиме, чого робити не варто [3]. Виходячи з цього можна побачити, що абсолютна мораль не в змозі розв'язати проблеми культурної уніфікації та ідентифікації, вона має закласти фундамент, якщо звернутися до марксистської термінології, то створити базис для вирішення

цього запитання.

Загалом під абсолютною мораллю філософи розуміють норми й правила, котрі уніфікують моделі поведінкової діяльності окремих суспільних елементів, тобто індивідів, котрі вважаючи себе моральними постулюють схему діяльності та виводять її на значно вищий рівень.

Оскільки мораль виступає фундаментом у вирішенні проблеми «Ми – Вони», то джерело даного рішення ми маємо шукати у більш вищій структурній одиниці. Даним елементом виступає культура, в цьому ми відходимо від кантівського розуміння моралі. У І. Канта вона випливає із права, тобто даною тезою він намагається підкреслити важливість та складність морального утворення в людині [4, с. 269].

Ми звернемося до розуміння моралі Г. Ріккєрта, оскільки він вписує мораль в систему культури й вказує на її взаємозв'язок із суспільними науками [5]. В даному випадку проблема «Ми – Вони» зміщується із глобального на локальний рівні й застосовується в межах однієї культурно-історичної спільноти.

Німецький філософ, теоретик політичної справи К. Шмітт писав, що інтенсивність соціального зв'язку встановлюється при взаємодії друга й ворога [6, с. 42]. Проте проблема «Ми – Вони» лежить значно глибше у внутрішній структурі суспільства, а комунікативні зв'язки в системі «ворог – друг» є прерогативою зовнішнього вектору.

Відбувається орієнтація на поділ культури, котрий є незмінною умовою існування будь-яких культурних одиниць. В даному випадку йдеться про елітарний та масовий типи культури. При цьому між ними також існує бар'єр у вигляді невирішеної проблеми «Ми – Вони», оскільки верхівка суспільства дуже рідко орієнтує свою діяльність на задоволення потреб низів. Ми отримуємо модель за якої потрібно уніфікувати культурно-політичну систему всередині одного суспільства і лише тоді виходити на зовнішній вектор його діяльності.

Отже, культурний бар'єр «Ми — Вони» для вирішення потребує двох речей. По-перше, це ствердження абсолютних моральних норм, як в середині одного суспільства так і на планетарному рівні. Подолання протиріч на локальному рівні потрібне для того, щоб кожне суспільство потрібно було ототожнити з цілісним організмом. Для цього не потрібно ламати культурну стратифікацію, варто лише уніфікувати моральні норми, відносно яких відбуватиметься кореляція усіх верств даного соціуму. Тобто проблема співвідношення елітарної й масової культур зніметься автоматично й не заважатиме розширенню соціального простору даного суспільства.

По-друге, методом досягнення глобальної культурної ідентифікації є діалог. Ю. Хабермас визначає, що діалогізація взаємодії культурного простору дозволить пришвидшити темпи глобалізації [7, с. 273]. В цьому з ним важко не погодитися, адже на сучасному етапі глобалізації відомо лише три шляхи її встановлення (вестернізація, синтезування і домовленість). Шляхом формування рівноправного діалогу, при збереженні його нормативної бази й етичних засад можливе подолання бар'єру «Ми — Вони». Проте для цього усі сторони комунікативного простору мають бути відкриті для сприйняття аргументації партнерів по діалогічному зв'язку.

Підсумовуючи усе вказане вище, варто зазначити, що ментальний бар'єр «Ми — Вони», досі залишається на своєму місці, тобто дана тема є відкритою для подальшої дискусії в науковому товаристві. Проте шляхами подолання цієї проблеми виступають діалогізація культурного простору й формування абсолютних моральних норм котрі будуть спрацьовувати не лише в межах окремої соціальної, або суспільної групи, а й в світовому просторі. Оскільки джерелом «морального суспільства» виступає «моральна людина», то й ідеалом абсолютної моралі мають виступати її погляди. В такому випадку кантівський категоричний імператив може бути основою абсолютної моралі. Нормативно уніфіковане суспільство наступить тоді, коли людство буде себе культурно ідентифікувати як «Ми», тобто культурна ідентичність «Ми – Вони» зникне. Почнеться формування більш високої культурної ідентичності, ніж цивілізація. Фундаментом для неї можуть бути універсальні світові цінності: – милосердя, терпимість, справедливість, моральна чистота, звичайна людська доброта.

Література:

1. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Издание Московской Патриархии, 1990. – 1372 с.
2. Кант И. Лекции по этике. М.: Республика, 2000. С. 204
3. Гусейнов А. А. Об идеи абсолютной морали // Вопросы философии, 2003, № 3 / Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001042/st000.shtml>
4. Кант И. Метафизика нравов в двух частях // Кант И. Соч. в 6 т. Т. 4. Ч. 2. М.: Мысль, 1965. 478 с. – С. 107 - 438.
5. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. // Культурология XX век. Антология.- М., 1995, с. 69-101. / Режим доступа: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Rikert.html>
6. Шмитт К. Понятие политического // Вопросы социологии. — 1992. — № 1. — С. 35—67.
7. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. — СПб.: Наука, 2001 — 417 с.

Шевченко Ю. М.

РЕЛІГІЙНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В останнє десятиліття в Україні відбувається активізація релігійного життя та посилюється вплив релігії на різні сфери життєдіяльності суспільства. Протягом цього періоду українське суспільство сформувало стійкий інтерес до релігійних традицій та розуміння релігії і релігійних організацій. В умовах соціальних трансформацій відбувається зростання кількості релігійних організацій, загального рівня релігійності населення. Одним із виявів такого роду процесів є активізація релігійної свідомості, що підвищує значущість питань, пов'язаних з її функціонуванням на суспільному та індивідуально-особистісному рівнях.

Питанням визначення та характеристики факторів, що вплинули на формування релігійної ситуації в сучасному українському суспільстві, взаємозв'язок етнічних, політичних, культурних процесів з релігійними, присвячено низку праць вітчизняних учених: В. Бондаренка, Н. Дудар,

В. Єленського, М. Кирюшко, П. Косухи, П. Кравченко, В. Любашенко, М. Рибачука, В. Рички, Л. Рязанової, О. Сагана, В. Шуби, П. Яроцького та ін. Аналізувалися, зокрема, історичні аспекти розвитку окремих конфесій в Україні, визначалася роль та місце християнської традиції у формуванні національної культури, характеризувалися детермінанти сучасного стану релігійності населення. У цих дослідженнях відобразилося застосування філософських, соціологічних, релігієзнавчих, культурологічних підходів до проблем сучасної релігійної свідомості [1].

Процес актуалізації релігійної свідомості у сучасному українському суспільстві полягає у відновленні системи цінностей традиційних релігій, поширенні нетрадиційної релігійності та вірувань архаїчного типу у рамках неоязичницьких течій та елементів первісних анімістичних, фетишистських і магічних уявлень. Кожна з цих тенденцій опосередкована впливом низки провідних акторів глобального та національного рівня. До вагоміших чинників, що істотно вплинули на сучасний стан релігійної свідомості в Україні, відносяться такі: історичні особливості релігійного розвитку українського суспільства, вплив світської ідеології радянського періоду, загальносвітові тенденції у розвитку релігійної свідомості у перехідну до постмодерну епоху, а також політизація релігійної сфери.

Для сучасної епохи, яка у культурному відношенні визначається як перехідна від модерну до постмодерну, характерною є низка взаємопов'язаних релігійних та соціальних процесів. В їх основі міститься комплекс соціокультурних трансформацій в умовах переходу до постіндустріального суспільства, які відбуваються у напрямку формування багатоманіття норм, цінностей та стилів життя [2]. Внаслідок цього змінюється загальний характер суспільних суперечностей, який набуває більш екзистенційного, а не соціально-політичного характеру, що передбачає принципово інший спосіб розуміння зв'язків суспільства та особистості.

При цьому модерністські тенденції у сучасній релігійній свідомості поєднуються з консервативними та архаїчними.

Основним чинником, який умовив механізм та загальний характер сучасних трансформацій у структурі суспільної свідомості, є феномен науково-технічного прогресу та його глобальних наслідків, зокрема: урбанізація суспільного життя, трансформація традиційних сімейних структур та відносин, формування секулярно - раціоналізованої системи організації праці, що сприяло створенню мобільної атмосфери життя. Ці процеси мають глобальний характер і впливають на стан та динаміку всіх світових релігій.

У структурі сучасної релігійної свідомості спостерігаються тенденції її переорієнтації від теоцентризму до антропоцентризму та космоцентризму в поєднанні з егоцентричним переживанням людини за власну долю.

Література:

1. Академічне релігієзнавство / ред. Колодний А. – К.: Світ Знань, 2000. – 864 с.
2. Ваторопин А. Религиозный модернизм и постмодернизм // СОЦИС. – 2001. – 11. – С. 84–93.

ДИСКУРС ВЛАДИ ЯК ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

Проблематика дискурсу влади має низку особливостей, які можуть розкрити на засадах філософського світосприйняття феномен влади, виражений у перетворювальному впливі на умови буття людини. Поняття влади на сучасному етапі включає як філософський зміст людини, так і емпіричні засади соціальної дійсності. Однак, на відміну від спеціальних наук, передусім, соціології та психології, філософія спрямована на тлумачення смислів владного дискурсу. Під цим поняттям ми будемо розуміти дискурсивну реальність, яка виникає на основі діалогічної та полілогічної взаємодії суб'єктів влади, а також прагматичного простору дискурсу, який тематично пов'язаний з владними практиками.

Водночас специфіка владного дискурсу не як текстуальної або знакової реальності, а як тоталізуючого чинника, який детермінує модус життя людини і суспільства не є розкритою у сучасних дослідженнях. Тому важливим аспектом є специфіка символізації та номіналізації влади у дискурсі владних суб'єктів, масовій свідомості та в рамках експертного філософського знання.

Дискурсивна взаємодія влади і масового суспільства у минулому вирішувалося, або висловлювалося на основі філософських та філософсько-психологічних аспектів функціонування натовпу як особливої реальності. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття виникає нова соціально-філософська ситуація, коли натовп набуває кібернетичної природи і кіберспільнота через дискурсивні засоби, інтерактивність та маніпуляцію впливає на індивідуальну позицію кожної людини. Відгуком стандартної людини інформаційної доби на оточуючі події у суспільстві на глобальному та локальному рівнях стають усереднені реакції, які проявляються у висловлюваннях, що у сукупності становлять дискурс мас стосовно влади та її функціонування, а також дискурс владних речників стосовно населення та природи сучасного масового суспільства.

Опанування філософськими смислами в межах опису картини світу у ХХ столітті формувало цілісну свідомість мас. У зв'язку з цим дискурс мас ставав певним відображенням, спрощеною реплікою дискурсу влади. В сучасних умовах філософське значення відображення можна знайти у діяльності засобів масової інформації, коли владний вплив і примус у промовах і текстах замінюють на квазіліберальний вибір, який, щоправда, не надає жодних альтернатив.

Мистецтво публічної промови тоталітарного лідера в сучасних умовах замінюється розтлумаченням дійсності за допомогою профільних експертів, які спонукають маси до нібито власних висновків. Приклад тоталітарної дискурсивної взаємодії влади і маси виступає відправною точкою у розумінні можливих альтернатив інтенцій влади, як чинника впливу на поведінку мас.

Отже, дискурсивна взаємодія влади і мас в сучасному суспільстві має кілька особливостей, розкритих у філософських значеннях сучасності. Актуальним є також динамічний аспект, який розкривається на основі філософського значення інформатизації суспільства. Постструктуралістське бачення

кожного індивіда як потенційного автора підвищує статус висловлювань у масовому середовищі стосовно влади. Водночас специфіка взаємодій влади і людини, влади і маси змушує до диференціації суб'єктів мовлення, чій висловлювання можна віднести до структури владно-масового дискурсу. На сучасному етапі дискурс влади про маси і дискурс мас про владу є двома автономними утвореннями, які лише частково вступають у сферу взаємодії. Дискурс владних елітарних промовців щодо маси населення має експертний характер та технократичні засади.

Дискурс мас щодо влади є підвищено емоційним та таким, що реагує на поточні події. Важливим чинником розвитку дискурсивної взаємодії влади і маси є утворення посередницького дискурсу експертних спільнот, які можуть об'єднати два напрямки дискурсу у сучасному суспільстві. За масовими уявленнями, на сучасному етапі (у ХХІ столітті) можна констатувати належність експертних мовників до керівних верств у суспільстві. Проте наявність у них високорозвинутого фахового інтелекту робить їх придатними для надання дискурсивним реальностям влади і мас нового філософського змісту у вигляді діалогічного конструктивного характеру.

Шелюх Л. П.

ФИЛОСОФИЯ ЯЗЫКА М. БАХТИНА В СВЕТЕ ЛИНГВОФИЛОСОФИИ КЛАССИЧЕСКОГО СТРУКТУРАЛИЗМА

Сравнительный анализ лингвистического структурализма Ф. де Соссюра и лингвофилософии М. Бахтина показал, что для русского мыслителя не играет ключевой роли оппозиция языка и речи, есть только речевая деятельность человека, диахроническо - реляционная и социальная по своей сути. Поэтому, вместо языка у М. Бахтина фигурирует диада – язык-речь, в которую «переходят» свойства реального языка и воплощаются в речевом общении человека. В этой диаде за счёт диалогичности и фигуры Другого фактически элиминирована самость субъекта речи. М. Бахтин после создания «Марксизм и философия языка», начиная с 30 –х начинает менять акценты в отношении к языку – место критики «абстрактного объективизма» Ф. де Соссюра и его последователей занимает исследование языка - речи с позиций чужих голосов в речи говорящего. В «Проблеме речевых жанров М. Бахтин скажет: «Язык—это не нейтральная среда, которая легко и свободно переходит в интенциональную собственность говорящего, – он населен и перенаселен чужими интенциями» [1, с.200]. Более того, развитие данного положения, что с успехом делает А. Бочаров, приводит к достаточно важному выводу: «Если вы не говорите сами, то за вас говорят чужие, если вы не говорите на своем языке, то через вас говорит чуждый вам язык. Авторитарное, монологическое слово возможно только в одной ситуации — в ситуации отказа от собственного» [2]. Это положение стало одним из краеугольных в диалогизме М. Бахтина.

Согласно данному положению, в формировании и воспроизводстве глубинной социальности одно из ведущих мест отведено «внутреннему» диалогу или полифонии речевых высказываний человека, что стало основой

для современных теории речевых актов, теории текстового анализа и дискурс-анализа. Необходимо заметить, что феномен Друговости как «Alter ego» в диалогизме является предпосылкой изучения говорящего человека, что ориентирует на разработку философско - антропологической модели.

М. Бахтин предложил архитектурную модель человека, согласно которой безмянних, ничьих слов у человека не существует вовсе. Любое слово в культуре и социуме рано или поздно включается в диалог чужих слов с их оценочностью, установками и смысловыми контекстами. Как пишет в этой связи Л. Микешина: «Новое видение субъекта – человека познающего – с необходимостью рождает новое структурное понятие – архитектонику» [3, с.543]. Данная архитектурная модель человека предполагает антропологически - экзистенциальную природу эпистемологии, в которой диалогическое или соучастное мышление всегда ориентировано на видение в чужом слове альтернативную или другую точку зрения.

Подведём предварительные итоги нашего анализа. Во многом благодаря такой трансформации во взглядах и модернизации подхода в изучении языка - речи, М. Бахтину в своих исследованиях пришлось отказаться от применения терминологии классической идеалистической «философия языка» и от «чисто» лингвистического рассмотрения языка. Но, тем самым этот новый тип лингвистики очерчивает и предмет своего исследования, а именно – изучение высказывания в процессе его производства субъектом, что, в свою очередь, предполагает и определённую модель человека как субъекта высказывания и носителя определённых смыслов. Если отталкиваться от основного принципа диалогизма М. Бахтина, то «субъект как таковой не может восприниматься и изучаться как вещь, ибо как субъект он не может, оставаясь субъектом, стать безгласным, следовательно, познание его может быть только диалогическим» [4, с.383]. Тем самым, у русского мыслителя как бы «намертво» связывается философия, язык как речь и человек в его бытии посредством гомогенного языка-речи.

Напротив, как уже говорилось ранее, в соссоровской лингвистике речь - всего - лишь индивидуальное дополнение к социальности самого языка как упорядоченной структуры. Во многом это объясняет и тот исторический факт, что по свидетельству ученика Ф. де Соссюра – Ш. Балли, мэтр долгое время собирался, но так и не собрался написать работу по лингвистике речи.

В отношении лингвистики Ф. де Соссюра нельзя не согласиться с В. Алпатовым, «что в рамках структурализма (как, впрочем, и предшествующих ему направлений) не удалось создать ни полноценной семантики, ни лингвистики текста, ни разработанной социолингвистической теории, ни многого другого». [5, с.146]. Вместе с тем, необходимо заметить, что как следует из проведенного анализа, таких задач, собственно говоря, и не ставил в своей лингвистической концепции Ф. де Соссюр, сосредоточившийся исключительно на изучении языка как системе знаков, способных различать смыслы.

Вместе с тем, большим вкладом швейцарского лингвиста в развитие языкознания явилось установление строгих рамок лингвистических исследований, которые определили актуальные, насущные задачи

языкознания того времени. Ф. де Соссюр видел свою цель в изучении самого строя или системы языка или *langue*, то, что он называл «внутренней лингвистикой» (термин самого Ф. де Соссюра). Как точно заметил Л. Ельмслёв «Соссюр, по сути дела, открыл язык как таковой; одновременно он показал, что современная ему лингвистика изучала не язык, а речь и тем самым обходила «свой единственный подлинный предмет» [6, с.165]. Нельзя не согласиться с подобным утверждением. А если ещё и упомянуть о свидетельствах коллег Ф. де Соссюра по Женевской лингвистической школе, заявлявших, что учёный собирался засесть за создание лингвистики речи, которую впоследствии разрабатывали его ученики и редакторы «Курса...» - Ш. Балли и А. Сешё, то однозначное отношение к нему как создателю структуралистской концепции языка несколько меняется. В частности, Ш. Балли реализовал планы своего учителя. Так, изучая функционирование языка в конкретных речевых актах, он предложил свою теорию высказывания, во многом опираясь на положения своего учителя. [7, с.232].

В этом плане, совершенно в другом свете выглядит разработка многоплановой проблемы функционирование языка в человеческом обществе, что было на протяжении всего творческого пути предметом научного интереса М. Бахтина. Поэтому, можно сказать, что цели, задачи и предмет лингвофилософии Ф. де Соссюра и М. Бахтина, были различны, но, вместе с тем, постоянно пересекающиеся, наслаивающиеся друг на друга. Более того, отношение к языку как системе форм и как реально функционирующему языку у М. Бахтина имеет достаточно сложную траекторию развития. Его нельзя определить однозначно, и утверждать, что за исключением некоторых незначительных отступлений, оно практически не изменилось, равно как и то, что оно претерпело значительную трансформацию и повлекло за собой существенный пересмотр его отношения к языку. Такие утверждения односторонни и не отражают всей мозаичности и многоплановости идейных исканий русского мыслителя.

Необходимо здесь ещё заметить, что М. Бахтиным ощущалась острая нехватка дополнительных понятий для анализа всей многоплановости языка и его речевых составляющих как антропологически ориентированных концептов. Существует косвенное свидетельство в потребности у мыслителя в несколько другой концептуализации «живого» слова, выходящей за привычную дихотомию речь/язык и высказывания как речевой единицы. Речь здесь идёт о концепте «дискурс» и общей для гуманитарных наук теории дискурса, позволяющей преодолевать узкие рамки понимания речи как оппозиции языку и не допускающего отрыв лингвистики, литературоведения, филологии, философии культуры от антропологии речи, что будет рассмотрено в следующем подразделе. Вышесказанное ориентирует на дальнейшее изучение того бахтиновского масштабного метариторического (металингвистического) проекта, который характеризуется как уже говорилось ранее не иначе как изучение «человека в языке».

Література:

1. Бахтин М. Проблема речевых жанров [Текст] // М. Бахтин Собрание сочинений. В 7 т. М.: Русские словари, 1997. Т. 5. с.159- 206, - с.200.

2. А. Бочаров М.М. Бахтин: от филологии к философии, от металингвистики (метариторики) к философии языка http://anthropology.ru/ru/texts/bocharov/ruseur_07.html.
3. Микешина Л., М.М. Бахтин: Переосмысление эпистемологических категорий [Текст] / Л. Микешина. // Социальная эпистемология: идеи, методы, программы / Под редакцией И.Т. Касавина. – М.: «Канон +» РООИ «Реабилитация», 2010. – с. 535- 565, с. 543.
4. Бахтин М. К методологии гуманитарных наук [Текст] / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. - М.: Искусство, 1986. - с. 381-393, -с. 383.
5. Алпатов В. Волошинов, Бахтин и лингвистика [Текст] – М.: Языки славянских культур, 2005. – с. 432, - с. 146.
6. Ельмслёв Л. Язык и речь [Текст]/ Прологомены к теории языка. пер с англ. – М.: Ком Книга, 2006. – 248 с., - с.164-174, - с.165.
7. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли; пер. с фр. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. - 416 с.], [Балли Ш. Язык и жизнь [Текст] / Ш. Балли; пер. с фр. - М.: Едиториал УРСС, 2003. - 232 с.

Секція «Теорія і практика соціології»
Секция «Теория и практика социологии»

Худа А.В.

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В М.ДНІПРОПЕТРОВСЬК

Студентське самоврядування – це елемент громадянського суспільства, вивчення якого західними соціологами відбувалося в межах трьох концепцій: філософсько-антропологічної, теоретико-аналітичної та політичної.

Дослідивши теоретико-методологічне підґрунтя дослідження феномену студентського самоврядування у вітчизняній науці, ми виявили зміни у поглядах вітчизняних вчених на поняття студентське самоврядування, які втілились у двох етапах (розуміння студентського самоврядування як соціального управління та демократизація, що дала імпульс до вивчення питань самоврядування) [1]. Серед підходів до вивчення студентства як суб'єкта самоврядування дослідники виділяють соціально-демографічний, системний, структурно-функціональний, діяльнісний та соціокультурний підходи.

Загалом, у вітчизняній соціологічній думці існують два напрямки теоретизування з приводу поняття студентського самоврядування: воно розглядається як проблематика вищої освіти та як систематизація молодіжних громадських організацій.

У вітчизняній соціології вивчення студентського самоврядування як складного та багатогранного явища може також відбуватися крізь призму таких соціологічних підходів та парадигм, як інституційна парадигма, в рамках якої соціолог повинен звернути увагу насамперед на виникнення і розвиток організаційних структур, і пов'язаних з ними соціальних норм, а також на механізми їх регуляції; соціокультурний підхід, який дозволяє переглянути поточний стан та зв'язок культурно-історичної спадкоємності, це стає особливо актуально при порівнянні різних моделей організації

студентського самоврядування; синергетична концепція, методологія якої при вивченні теми студентського самоврядування може бути спрямована на опис основних причин самоорганізації і дестабілізації системи, а в сукупності з соціокультурним методом, дозволила б сконструювати модель мотиваційних ресурсів акторів вищезазначеного соціального процесу [1].

Соціологічне трактування самоврядування включає розгляд його як колективного самоуправління, яке передбачає участь усіх членів організації, усього населення в діяльності відповідного органу управління, включення виконавців у процес вироблення та прийняття спільних рішень.

Розглядаючи самоврядування як фактор соціалізації, можна виділити наступні етапи його становлення: організаційний етап; етап самоорганізації; етап самоідентифікації [2].

До основних соціалізаційних функцій самоврядування відносять: самоактивізацію, організаційне саморегулювання, колективний самоконтроль [3].

Ґрунтуючись на сучасній теорії професійної освіти, можна виділити чотири основні суб'єкта студентського самоврядування як соціальної освітньої системи: студентське середовище; органи студентського самоврядування як її найважливішу частину; виховні структури, які надають вплив на студентське середовище; особистість лідера.

Наукове обґрунтування потенціалу студентського самоврядування, дозволило побудувати модель студентського самоврядування вищої школи, яка включає в себе:

- Нормативно-правові чинники;
- Організаційно-педагогічні чинники;
- Інтегративні фактори [4].

У перспективі органам студентського самоврядування слідувало б діяти більш рішуче, але у повній взаємодії із адміністрацією. Саме такий союз може гарантувати плідотворну роботу студентського самоврядування.

Отже, можна зробити висновок, що, для істотного підвищення рівня самоврядування у вищому навчальному закладі необхідні:

- Визначення практичних справ, що формують самоврядування і соціальну активність, підвищення персональної відповідальності кожного за доручену справу;
- Систематична звітність активу на різних рівнях для підвищення соціальної зрілості і відповідальності молоді;
- Поетапність навчання активу, його психологічна і методична підготовка;
- Стимулювання, заохочення ініціативи та активності, формування громадської думки про значущість роботи в органах студентського самоврядування;
- Якісна перебудова розподільних відносин викладачів і студентів по роботі в органах самоврядування (щоб підвищити відповідальність студентів);
- Облік наростання складності роботи та відповідальності згідно віковому та освітньому рівню студентів, послідовний розвиток організаторських та методичних умінь студентів;
- Підвищення рівня виховної роботи на факультетах як основної

передумови роботи з формування та навчання органів самоврядування.

Проаналізувавши результати авторського дослідження, ми прийшли до висновків, що зберіглася тенденція щодо популярності напряму заходів культурно-масового та розважального характеру. Орієнтації студентів щодо роботи студентського самоврядування направлені в основному на цю сферу.

Спостерігається збільшення ролі студентського самоврядування. Набагато більше респондентів вважають, що студентське самоврядування необхідне у їхньому вузі. Також змінюються основні джерела інформації про заходи студентського самоврядування. Якщо раніше це були представники академічних груп, то сьогодні усю інформацію отримують із соціальних мереж.

Значно виріс авторитет студентського самоврядування як органу серед молоді. Більш ніж вдвічі зросла кількість респондентів, які готові довірити вирішення своїх особистих питань органу студентського самоврядування.

Щодо взаємодії студентського самоврядування та адміністрації вузів, можна сказати, що їх стосунки значно покращилися. Більшість респондентів вважає, що адміністрація вузу підтримає студентське самоврядування у його діях.

Деякі тенденції зберігаються і сьогодні. Загалом, динаміка розвитку органів студентського самоврядування у м.Дніпропетровськ має позитивний характер, адже все більша кількість студентів відмічає необхідність функціонування студентської ради в вузі, довіряє цьому органу вирішення багатьох питань організаційного та особистого характеру, а стосунки студентського самоврядування з адміністрацією, на думку студентів, стають кращими та позитивно впливають на загальний розвиток цього органу і сприяють розширенню його повноваження.

Як перспективи розвитку студентського самоврядування у Дніпропетровську можна відмітити наступні: поступове наближення організації роботи органів студентського самоврядування до європейського зразка, налагодження роботи студентських лідерів з адміністрацією вузу, повна передача адміністрацією вузу студентському самоврядуванню вирішення студентських питань, збільшення кількості представництва студентського самоврядування у робочих органах та комісіях у ВНЗ, постійний кар'єрний зріст лідерів студентського самоврядування від рівня ВНЗ до рівня країни, налагодження взаєморозуміння між органами студентського самоврядування та самим студентством ВНЗ.

Література:

1. Гунічева Є.Л. Студентське самоврядування як стратегічний ресурс сучасного суспільства / / Вісник Нижегородського університету ім. Н.І. Лобачевського. Серія Соціальні науки. – 2007. – № 3. – С.173.
2. Кращенко Ю. Концептуальні засади розвитку студентського самоврядування в Україні // Вища школа. – 2011. – №9. – С.117–125
3. Политическая социология / под ред. Ж.Т.Тощенко. –М.: Издательство Юрайт, 2012. – С.310–332.
4. Тощенко, Ж. Т. Политическое участие молодежи // Социология молодежи: энциклопедический словарь / отв. ред. Ю. А. Зубок, В. И. Чупров. – М.: Academia, 2008. – 578 с.

АЛКОГОЛІЗМ І НАРКОМАНІЯ СЕРЕД МОЛОДІ ЯК КЛАСИЧНІ ВИЯВИ СУСПІЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Девіантність – це тривожна реальність наших днів. Наразі, явище алкоголізму і наркоманії серед молоді набуло в Україні епідемічного характеру, тому поставило гострі запитання щодо збереження людської особистості, її подальшого повноцінного розвитку. До проблеми алко- і наркозалежності сьогодні прикута увага широкого кола фахівців, громадськості. Актуальність досліджень у цьому напрямі зумовлена кількома обставинами. По-перше, дотепер була відсутня інформація стосовно справжніх масштабів і темпів поширення означеної девіації. По-друге, вказане явище характеризується високою латентністю, що ускладнює процес його системного вивчення. До речі, Україна за міжнародними рейтингами перебуває у так званій середньо-високій групі країн за рівнем вживання алкоголю та наркотиків. Відтак, захист підростаючого покоління від негативного впливу оманливого інформаційного простору, проголошення істинних, а не хибних цінностей, утвердження здорового способу життя – серед пріоритетних завдань національної освітньої політики. Безумовно, означені нами форми девіантної поведінки – це негативне соціальне явище. Отже, важливість зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашої публікації.

Метою наукового дослідження є розкриття основних закономірностей поширення алкоголізму та наркоманії в сучасній Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити зміст поняття «девіація»; дослідити соціокультурні аспекти поширення девіантних явищ в українському суспільстві; проаналізувати соціальну динаміку, загальні закономірності розповсюдження алкоголізму та наркоманії серед молоді; висвітлити різнобічний вплив алкоголю, наркотиків на свідомість людини; визначити наслідки їх активного вживання для розвитку і функціонування особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Алкогольну ситуацію в сучасній Україні досліджували Н.Є. Завацька, О.Е. Соловей, І.А. Голосенко, М.С. Мацьковський, О.І. Рибаків, В.Є. Хвоцов та ін. Значний внесок у з'ясування впливу алкоголю на людину здійснили такі науковці, як: В.Д. Ширшов, І.М. Ель-Далдукі, О.Г. Берченко, І.М. Мельничук, Н.Ю. Максимова, І.П. Лисенко, М.В. Чорний, О.В. Галушак, І.А. Белінська. Відповідно, аналіз наркоманії знайшов своє відображення у наукових працях таких вітчизняних авторів, як: І.П. Рущенко, О.М. Поступний, В.Н. Подшивалкіна, Н.А. Мірошніченко, Т.Г. Каменська, Н. А. Монахов, В.О. Соболев.

Виклад основного матеріалу. Наразі, проблеми соціального зла завжди були предметом пильної уваги вчених. Філософи і юристи, медики й педагоги, психологи та соціологи приділяють значну увагу дослідженню девіантної поведінки та її причин, вивчають різноманітні види соціальної патології (злочинність, фанатизм, тероризм, проституція, агресія,

самогубство тощо). У наш час виникають нові форми девіантної поведінки, що зумовлює необхідність своєчасного їх аналізу. Віднайти методологічні й аксіологічні підстави до формування національної палітри духовності, творення нових світоглядних засад – невідкладне завдання вітчизняної науки.

Девіантна (від лат. *deviatio* – відхилення) поведінка завжди була пов'язана з певною невідповідністю людських вчинків, дій, видів діяльності, поширених у суспільстві або його групах, домінуючим цінностям, правилам (нормам), стереотипам поведінки, очікуванням, установкам тощо. Безперечно, девіантна або ж відхильна поведінка зазвичай ігнорує загальноприйняті підвалини моралі, релігії, права. У період різких переломів у суспільстві часто порушується баланс буття і свідомості, спотворюються духовні й культурні орієнтири, нормативно-правові цінності. Неспроможність індивіда віднайти сенс свого буття іноді стає передумовою його маргіналізації [8].

Стисло про це. Очевидно найбільш яскравими проявами девіації у ХХІ столітті є алкоголізм і наркоманія як види соціальної патології, чума нового тисячоліття. Викрадач розуму – так іменують алкоголь з давніх часів. Тривале вживання алкоголю призводить до серйозних розладів свідомості, деформацій людської психіки. Безперечно, алкоголізм сприяє руйнації клітин головного мозку. Медики доводять, що регулярне вживання спиртних напоїв стимулює такі незворотні явища, як: «всихання» мозку, тобто зменшення його розмірів щодо норми, виникнення пустот в корі головного мозку, можливі крововиливи тощо. Проведені вченими наукові дослідження доводять, що всього 100 грам горілки відразу вбиває 8000 мозкових клітин. Оскільки кора головного мозку – основа пізнавальних психічних процесів, відбувається зниження рівня інтелекту (коефіцієнту IQ), деформуються розумові здібності, назріває когнітивний дисонанс, видозмінюється мисленева діяльність, погіршується увага, властивості пам'яті, моральні характеристики індивіда зводяться до нуля, втрачається повноцінне життя. Отже, відбувається поступова деградація особистості, яку можна зупинити тільки повною відмовою від алкоголю. Можемо констатувати: пияцтво, алкоголізм – класичний вияв суспільної девіації, оскільки поведінка «залежної» людини відхиляється від норм психічного здоров'я, морально-етичних принципів людського співжиття і виявляється в різних формах соціальної аномії, патології [1].

Наступна проблема – явище наркоманії. Щоб боротися з ним, необхідно знати причини, умови, які його породжують. Вочевидь, назріває питання: хто схильний до цієї хвороби? Професор А. Габіані, дослідник відповідної проблематики, з'ясував, що дев'ять із десяти виявлених і опитаних хворих мають вік від 16 до 35 років. Як бачимо, наркозалежність – трагедія саме молодого покоління. Причин вживання наркотиків досить багато, але основна, на думку авторів, – це безвідповідальність, безконтрольність з боку батьків, сім'ї, зайва свобода дитини, підлітка. Наслідки вживання наркотиків є трагічними як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Відбувається об'єктивне руйнування особистості, її відчуження від суспільства. Більшість наркоманів не створюють сім'ї, не мають дітей

(а серед дітей, народжених у наркозалежних, спостерігається великий відсоток аномалій у розвитку, вроджених каліцтв, ушкоджень мозку тощо). Наркоман – це «соціальний труп», він байдужий до всього, окрім наркотиків. Придбання і вживання дурманних речовин стає сенсом його життя. Недарма наркоманію іноді експерти називають епідемічним неінфекційним захворюванням. Більше того, наркоманія призводить до серйозного виснаження організму, помітного занепаду фізичних сил, деформацій у психічній діяльності індивіда, вибору злочинного шляху поведінки (крадіжки, навіть вбивства, суїцидальні настрої тощо). Серед «професійних» хвороб наркоманів – розлади здоров'я, безпліддя, венерологічні, психічні захворювання, активне поширення СНІДУ, нетрадиційної сексуальної орієнтації тощо [4].

Сьогодні світ наркоманів є структурно організованим. Установки та ціннісні орієнтації подібною субкультурою ігнорують системи соціальних, морально-етичних цінностей, що, в свою чергу, породжує зростання злочинності в Україні (статистика показує, що злочини, пов'язані з вживанням наркоречовин зросли на 65%). Хронічне отруєння організму спотворює особистість молодих людей: змінюються риси характеру; деформуються когнітивні здібності; з'являється повна байдужість, апатія до життя; агресивність у взаємодії з оточенням.

Таким чином, результати наших досліджень і роздумів дозволяють зробити наступні висновки. Безперечно, алкоголізм та наркоманія – це класичні вияви суспільної девіації та патології, соціально небезпечне явище в житті українського суспільства [1]. Вказані нами явища не тільки негативно впливають на фізичне, психічне здоров'я людини. Перш за все, хімічна залежність спотворює людську особистість, а тому призводить до незворотніх, клінічних наслідків. Особливо сприйнятливим до вживання алкоголю та наркотиків є підліткове й молодіжне середовище (це підтверджується статистикою). Збільшення кількості безпритульних дітей, малозабезпечених, неблагополучних сімей створює сприятливі умови для зростання наркоманії, токсикоманії, алкоголізму [5].

«Не бійся ворогів – у гіршому випадку вони можуть тебе вбити. Не бійся друзів – у гіршому випадку вони можуть тебе зрадити. Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують, але тільки з їхньої мовчазної згоди існують на Землі зрада і вбивство», – так писав свого часу Бруно Ясенський. Над цими словами вже в новому тисячолітті варто задуматися. Від сьогодні суспільство має повернутися обличчям до проблеми вирішення девіантних явищ в сучасній Україні, визначити стратегічну лінію досліджень, виробити не тільки тактику боротьби, а й методи відповідної корекції та засоби профілактики. Отже, треба якомога швидше налагодити всебічне вивчення девіантогенної проблеми з виходом її на практичне використання отриманих результатів для боротьби з наркоманією та алкоголізмом.

Література:

1. Волобуєва С.В., Михайличенко А.С. Алкоголізм як вияв девіантної поведінки в сучасному суспільстві / С.В. Волобуєва, А.С. Михайличенко // Гуманітарний форум НТУ: Часопис студентських наукових праць. – Київ.: Кафедра, 2014. – Вип. № 1. – С. 75-86.

2. Галушак О.В. Структура та характеристика тривожно-депресивних розладів у хворих на алкогольну залежність та принципи їх терапії: автореф. дис... канд. мед. наук: 14.01.16 / О.В. Галушак; Держ. установа «Ін-т неврології, психіатрії та наркології АМН України». – Х., 2009. –18 с.
3. Дюркгейм Э. Норма и патология // Рубеж (Альманах социальных исследований). – 1992. – № 2. – С. 82-88.
4. Лисенко І.П. Динаміка і корекція патопсихологічних симптомомкомплексів у осіб, залежних від алкоголю та наркотиків: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.04 / І.П. Лисенко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 45 с.
5. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навч. посібник / О.П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
6. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності. Навч. посібник / З.М. Шевців. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
7. Эль-Дақдуки И.М. Черты характера личности и злоупотребление алкоголем / И.М. Эль-Дақдуки // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Психологія. –2009. – Вип. 17. – С. 204-209.
8. Феофанов К.А. Социальная аномия: обзор подходов в американской социологии / К.А. Феофанов // Социологические исследования. – 5 (1992). – С. 88-92.

Горпинич Ю. С.

ВИРТУАЛЬНЫЙ МИР И ТЕЛЕСНОСТЬ: СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ

На сегодняшней день принято говорить о всеобщей компьютеризации и виртуализации. Безусловно, виртуальные миры оказали свое влияние и на проблему телесности. Человек ускользает из базовой реальности, растворяясь в виртуальных мирах. В. Савчук говорит о том, что компьютерные технологии загоняют человека в искусственные условия активизации как можно большего числа каналов, пытаются деформировать как внутреннее, так и внешнее тело человека, его жесты, действия, поступки [1, с. 25]. Таким образом, посредством изменений формируется так называемая «новая телесность», которая стала объектом теоретической интерпретации Д. Харауэйя.

В своем манифесте о новой телесности, Харауэй попыталась дать определение новому типу субъекта, новому герою – киборгу. Новая телесность представляет собой гибрид машины и живого организма, социальной реальности и фантастики, иррационального и материального. Пользователь самостоятельно выбирает вариант социально-телесной активности в виртуальной реальности. Телесность в виртуальном пространстве может быть лишена гендерных характеристик. В постмодерне индивид представляет не сексуальность и не бисексуальность, а отказ от объективно данной сексуальности: он может менять свою половую принадлежность, а может и вовсе от нее отказаться (ситуация чата) [2]. Новую телесность иногда называют дигитальной телесностью. По мнению исследователя телесности Д. Михеля, существуют уже четыре формации дигитальных тел. Первая формация – тела-данные, которые культивировались методами бюрократической регистрации и статистики

эпохи модерна. Вторая представлена телами-сообщениями, которые были сфабрикованы технологиями эпохи первых персональных компьютеров и существовали в сфере электронной почты и интернет-чатов. Третья формация проявила себя в телах-эмуляциях, которые были созданы посредством видеотелефонов и двумерных компьютерных интерфейсов, сделавших компьютер средством оперативного общения. И, наконец, тела-интерфейсы, собственно новая телесность, представляющие собой некие телесно-компьютерные амальгамы и созданные посредством симуляторов виртуальной реальности и специального телекоммуникационного оборудования [3].

Телесность в виртуальном пространстве начинается с момента идентификации пользователя при входе в компьютерную систему через «имя» и «пароль» (login, user name). Следующим этапом обретения телесности является самопрезентация личности пользователя в коммуникативных электронных средах, посредством эстетизация тела. Онтологический статус эстетики, способствовал поиску визуального чувственного наслаждения в той реальности, в которой пребывает человек. Эстетизация телесности происходит уже на этапе создания прозвища или псевдонима в чатах, ролевых играх, социальных сетях, блогах или живом журнале, а также в момент иллюстрации его аватаркой. Примечательно, что само слово «аватар» заимствованное из индийской мифологии, означает олицетворение бога в физической форме. В виртуальном пространстве аватар являет собой маленькое графическое изображение, воплощающее телесность и знаменующее собой свободу выбора телесного образа в виртуальном пространстве. Оно должно или может отражать внешность, характер пользователя.

Особенность новой телесности – ее растворенность, отсутствие тела как такого. Анонимность интернета, отреченность от своей реальной личности дают человеку неограниченные возможности самоидентификации или самокреации. Пользователь может модифицировать свою внешность, преобразовать ее до неузнаваемости, придавая ей различные свойства и характеристики. Причем количество воплощений телесности у одного человека в сети может быть великое множество. Кроме того она может трансформироваться в зависимости от смены настроения, реального социального статуса и т.п.

Формой воплощения эстетизированной телесности являются личные страницы пользователей в социальных сетях, которые могут представлять как реальную личность, так и карнавальную маску пользователя. Представляется, что как социальные сети, так и онлайн-игры транслируют реальный жизненный эстетический опыт человека, направленный на реализацию идеального образа собственной телесности. Осознавая свободу и полноценную способность к творческой деятельности, человек по-прежнему остается связанным с собственной эстетической программой.

Эстетизация телесности возникает и на уровне конструирования формы и веса. С помощью компьютерных технологий и специализированных программ человек может модифицировать свою форму и вес.

Іменно поєтому в наше время стал так популярен фотошоп и другие фоторедакторы, которые при одном клике конструируют нужную форму и вес. В зависимости от формы и веса, тело человека превращается в знак или комплекс знаков, который может интерпретироваться разными концептуальными смыслами. Форма, размер и вес тела посредством программ и технологий может рассматриваться как группа конструирующих практик воспроизводства эталонного тела в виртуальном пространстве. Также целесообразно говорить о том, что проблематика формы и веса тела в виртуальном мире слабо актуализирована, ведь для решения данной проблемы необходимы общедоступные компьютерные технологии и программы, которые конструируют телесность человека в соответствии с его предпочтениями и желаниями.

Итак, в силу открытости и доступности интернета он являет собой поле для ретрансляции ценностей массовой культуры. А дискурс массовой культуры интерпретирует тело как знак, присваивая ему не только такие значения как красота, здоровье, женственность, мужественность, но и успешность, престижность, материальная состоятельность и т.д., что транслируется на страницах пользователей [4, с. 115]. Телесность становится симулякром, поскольку тело превращается в искусственный конструкт в виртуальном пространстве. Наступивший XXI век существенно трансформировал жизнь индивида, изменив формы и условия его существования. Однако человеку по-прежнему свойственна эстетическая активность, поскольку посредством нее он обретает свою социальную идентичность. Поиск идентичности имеет место не только в базовой реальности, но и в виртуальном пространстве, которое оказывает свое влияние и на проблему телесности.

Література:

1. Савчук, В. Конверсия искусства [Текст] / В. Савчук. – СПб.: Петрополис, 2001. – 288 с.
2. A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://netfiles.uiuc.edu/jwstone2/WAM/Haraway.pdf>
3. Михель, Д. Телетехнологии, телесность, виртуальная реальность [Текст] / Д.Михель// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ivanem.chat.ru/mihel.htm
4. Кривцова, Л.А., Архипов, О.А. Телесность в массовой и элитарной культуре начала века: сравнительный анализ [Текст] / Л.А. Кривцова, О.А. Архипов // Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ. – 2009. – 4. С. 113-119

Гудзенко О. З.

КРЕАТИВНИЙ КЛАС ЯК АГЕНТ ІНІЦІАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Запропонована концептуалізація поняття клас в рамках класичної соціології визначалась наявністю двох основних напрямків – марксистського та веберіанського підходів. Сучасна соціальна реальність, яка визначається поліваріантністю, множинністю, амбівалентністю, змінює контури теоретичного осмислення концепту клас. У західній соціології

переплетено декілька теоретичних підходів щодо сучасного розуміння концепту «клас». Ряд авторів (Н. Кларк, С.М. Липсет, У. Бек, Я. Пакульські, М. Уотерс) аргументують тезу про «смерть класу», відзначаючи, що класова парадигма є старомодним концептом «інтелектуальним і моральним банкрутом», тому класовий аналіз може бути доречним лише в історичній перспективі. Сучасне постіндустріальне суспільство розглядається як безкласове, або ж умовно-статусне суспільство. В сучасному суспільстві класова диференціація заснована не тільки на контролі за засобами виробництва, але й на політичних, культурних, економічних відмінностях, не пов'язаних принципово з власністю.

На думку прихильників «інформаційного суспільства» сучасна соціальна структура, гомогенна в класовому відношенні. Це означає, що соціальних класів в марксистській трактовці, коли критерієм їх диференціації виступає відношення до засобів виробництва, більше не існує. Сучасні соціологи відзначають якісно нове трактування, яке не зводиться до економічного критерію належності до класу. Диференційованими факторами більше не виступає тріада - земля, праця, капітал. В процесі формування «суспільства знання» цими факторами стають – знання, інформація, культура. Економічний критерій не актуалізується, а інкорпорує в більш широкий теоретико-методологічний концепт. Вчені відзначають різні форми капіталу (не тільки економічний, а й інтелектуальний, культурно-інформаційний, соціальний, символічний), які виявляються тими соціальними полями, в рамках яких йдуть процеси класової диференціації. Страти формуються на основі плюралізму стилів життя і культурних форм. Таким чином, проблема полягає не в тому, визнати або відкинути існування класів, а в тому, як їх інтерпретувати. Це збільшує обсяг поняття класу і робить його багатовимірним. Такий підхід несе в собі одночасно ризик і перевагу в дослідженні соціальної структури. Межі між класом і стратою стають важко помітними. Такий підхід до розуміння класової проблематики стає більш орієнтованим на дослідження типових маркерів класів та їх меж.

Орієнтація на позаекономічні критерії класоутворення супроводжує перехід від структуралістської моделі класу до символічної. Концепт символізації класових відносин відображає зміну класової структури індустріальної епохи класової структурою постіндустріального суспільства.

Прихильники постіндустріального суспільства стверджують, що в міру зростання науково-технічної верстви населення, відбудеться збільшення ролі знання і кваліфікації у виробництві та управлінні суспільством. Всю інтелігенцію Д.Белл розподіляє за наступними рубриками: 1) інтелектуали і творці науки, пов'язані зі створенням, оцінкою, передачею та застосуванням знання: дослідники, математики, економісти, викладачі, юристи; 2) творці і критики культури: письменники, художники, музиканти; 3) провідники культури і знання: журналісти, працівники музеїв і видавництв; 4) працівники газет та індустрії розваг: журналісти, діячі кіно, шоу-бізнесу, телебачення; 5) особи, які застосовують і передають знання: інженери, фізики, юристи, вчителі; 6) менеджери та

адміністратори на підприємствах, в державному апараті, установах, не пов'язаних з отриманням прибутку.

Концепція «аристократії талантів» отримує нове дихання в концепті «креативного класу» в більш пізніх роботах Річарда Флоріди. До цієї верстви населення соціологи відносить працівників, які створюють нематеріальні активи, що приносять матеріальні дивіденди, — нові ідеї, нові технології і новий креативний зміст. До креативного класу відносять не тільки дизайнерів, рекламистів, художників, вчених та дослідників. Досить довгий час страта інтелектуалів займала невизначене, нестійке становище в радянському суспільстві. Креативний клас намагається досягти не тільки вертикального просування службовими сходами, а й більш орієнтовані на горизонтальну мобільність і зміну місць роботи, з ціллю знаходження більш творчої діяльності. Відмінною рисою даного класу є те, що вони воліють знаходити в роботі моральне і духовне задоволення, а не матеріальне. Для людей цієї групи характерною рисою є цінності індивідуалізму і особистої свободи.

В умовах сучасного суспільства представники цього класу виступають як значимі агенти соціокультурних змін суспільства, оскільки формують не тільки моделі нормативної поведінки, а й громадську думку. Соціокультурні явища, що виникають в результаті ініціативних дій індивідів або соціальних груп, і в подальшому мають певне визнання, одержують статус соціальних інновацій. Визначна роль в формуванні інновацій належить представникам креативного класу. Отже, креативний клас виступає агентом ініціації соціокультурних змін суспільства.

Драпп И. О.

ФРИЛАНС КАК РАЗВИВАЮЩАЯСЯ ФОРМА НАЕМНОГО ТРУДА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Современное общество в научной литературе обозначают как «общество досуга», в рамках которого основная роль отведена удовлетворению личных потребностей, связанных с самореализацией и необходимостью в признании. Так же за последние десятилетия научно-технический прогресс приводит к переводу индивида из реального мира в виртуальный, в связи с чем происходит постепенное изменение рынка труда.

Современный рынок труда характеризуется большим выбором профессий для нашего общества. Появляются все новые возможности как для обеспечения достаточного уровня жизни большинства, так и для самореализации. Это тесно связано с появлением гибких форм занятости, которые оказывают все возрастающее влияние на функционирование рынка труда и развитие трудовых отношений. Примером таких форм занятости могут служить надомный труд, дистанционный и фриланс. Мы акцентируем наше внимание на рассмотрении «фриланса», поскольку на наш взгляд это наиболее быстро развивающийся вид занятости. Актуальность изучения фриланса обусловлена так же разнообразием данного объекта и многообразием подходов, среди которых можно

выделить: методологический подход (работы специалистов по проблемам труда и занятости в рамках социально-экономической парадигмы, представленной в классических трудах Г. Беккера, М. Грановеттера, П. Дерингера, М. Пиоре, Я. Минсера, а также в работах известных отечественных социологов Т.И. Заславской, Г.Г. Силласте, В.В. Радаева, Р.В. Рывкиной, И.С. Болотина, Р.М. Нижегородцева, Ф.И. Шаркова, В.И. Верховина, В.И. Зубкова и др), научные разработки по проблемам гибкой и нестандартной занятости, которые включают исследования неформальной занятости в зарубежных странах (Х. Бланез, Д. Гершуни, Г. Гроссман, П. Гутманн, М. Кастельс, Э. Мингиони, К. Поланьи, А. Портес, Р. Роуз, Д. Старк, В. Танзи, С. Вуд) и работы посвященные исследованию фриланса (Ч. Хэнди, У. Бек, М. Кастельс, Дж.Рифкин, М. Бехтель, Д. Пинк, Р.И. Капелюшников, Т.С. Бандюкова, В.Е. Гимпельсон)[2].

Термин «фрилансер» (freelancer) является довольно распространенным среди независимых рабочих, но не имеет популярности как категория в научной литературе. Данная проблематика начала исследоваться относительно не давно и еще не получила должного признания в научных кругах.

Первоначально фрилансерами называли средневековых наемников (буквально «вольных копейщиков») – профессиональных военных, которые служили различным хозяевам за вознаграждение. С XIX в. этим термином обозначают «свободных художников» – независимых журналистов и представителей других творческих профессий [1]. В современное время данный термин так же распространяется на следующее виды деятельности: IT-технологии (модераторы, веб-дизайнеры, тестировщики и другие), специальности художественной направленности (фотографы, иллюстраторы) и дизайнеры.

На современном этапе изучения данного вида деятельности, кандидат социологических наук Д.О. Стребков и А.В. Шевчук, определяют «фрилансера» как независимого профессионала высокой квалификации, который не состоит в штате организаций и не включен в традиционные трудовые отношения, а самостоятельно реализует свои услуги на рынке для различных клиентов, не являясь субподрядчиком единственного заказчика. Данные исследователи так же выделяют ряд критериев для уточнения данного понятия, среди которых: предоставление услуг, а не производство товаров, занятие нефизическим трудом, обладание значительным «человеческим капиталом» и другое [1, с. 7-8].

Данный вид занятости обретает все большую популярность. Так например, на сайте Free-lance.ru на 2013 год было зафиксировано более 660 тыс. зарегистрированных пользователей, следует отметить, что это только сайт с русским домином. Исходя из численности зарегистрированных пользователей самого крупного интернет-портала в мире, посвященного фрилансу, их число в настоящее время превышает уже 1,3 млн. человек [4].

Следует отметить преимущества и недостатки данного вида занятости. Явными плюсами по мнению кандидата социологических наук Чаплашкина Н. В., описанных в его автореферате, являются: возможность полностью распоряжаться своим временем и выбирать для себя удобный

график работы, интенсивность трудовой деятельности; отсутствие непосредственных начальников; в некоторых случаях отсутствие необходимости добираться до места работы либо возможность выбирать удобное для этого время и т.д.; возможность выбора интересующей работы; большие заработки по сравнению со штатной работой в офисе; «шанс сверхприбыли»; портфолио и более качественное резюме опыта работы.

Он же выделяет ряд минусов, среди которых: нестабильность; ненормированный рабочий график; риск неполучения оплаты; необходимость тратить время на не связанную со специализацией деятельность; отсутствие обмена опытом и недостаток общения; конкуренция; риск выбора ненужной профессии; проблема легализации доходов; отсутствие социальных гарантий работодателя и социального пакета.

Так же мы хотим обозначить развитие данного направления на украинском рынке труда. В общем рейтинге по количеству зарегистрированных фрилансеров на 2012 Украина занимает 14 место в мире. Лидирующие позиции занимают США, Индия и Пакистан. Всего на Elance.com было зарегистрировано более 15 тысяч украинских фрилансеров. Из них большая часть в области ИТ (более 9 тысяч). В интервью вице-президента Elance в Европе, Ч. Олсена, отмечает о не возможности достижения уровня развитости данного вида занятости в Украине на равне с лидерами в данной отрасли, такими как США и Индия, но в связи с быстрым его развитием Украина может приблизиться к Пакистану.

Подводя итоги нам бы хотелось отметить, что вопрос свободной занятости (фриланса) пользуется популярностью в довольно узких исследовательских кругах и не имеет отдельной научной теории. Хотя к нему и привлечен интерес как социологов, так и экономистов, состояние научной разработанности проблемы заключается лишь в том, что исследователями уже предпринимались попытки выработки понятий, которые могут отразить некоторые качественные характеристики фриланса, а значит необходимость более детальных исследований в данной сфере неизбежно увеличивается. Количество занятых в сфере фриланса продолжает расти в быстром темпе. Молодые специалисты все более отдают предпочтение возможности выбора и разностороннему развитию своих навыков, а не постоянному месту работы, что подчеркивает факт разрыва между теоретическими разработками в области фриланса и его актуальностью на уровне социальной реальности.

Література:

1. Стребков Д.О., Шевчук А.В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров) /Д.О. Стребков, А.В. Шевчук — М.: Изд. дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2009. — 76 с.

2. Чаплашкин Н. В. Фриланс как новое социальное явление и его последствия (экономическая социология и демография): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. соц. Наук (22.00.03) /Николай Владимирович Чаплашкин; Фин. университет при Правительстве Российской Федерации. - Нижний Новгород, 2013. - 26с.

3. Режим доступу: <http://forbes.ua/business/1343001-ukraina-odna-iz-zve..>
4. Режим доступу: <https://www.elance.com/>

Захаренко А.Р.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ СОЦІОЛОГІЇ ЯК СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Сучасна наука характеризується появою нових наукових напрямків, які потребують належної розробки та обґрунтованості. У цьому сенсі і соціологія не є виключенням. Візуальність, на перший погляд, є досить простою у сприйнятті та не потребує при цьому професійних навичок, але одним із головних аспектів висвітлення культури інформаційного суспільства виступає саме візуальність, яка розповсюджується на всю соціальну реальність. На цій підставі візуальність як соціальне явище потребує наукового аналізу. Тому визначення особливостей становлення та розвитку соціологічного висвітлення особливостей візуального складає певну проблему.

Так, поняття «візуальна соціологія» сьогодні не має широкого розповсюдження навіть серед тих, хто займається безпосередньою розробкою методологічних основ цього напрямку. Говорячи про візуальну соціологію, сучасні дослідники розмірковують скоріше про галузі використання методів візуальності, аніж про сутність та характерні риси візуальної соціології. Сьогодні даний термін визначається в якості методологічного підходу, що використовує візуальну інформацію в якості вихідних даних для дослідження.

Як новий напрямок соціологічного знання візуальна соціологія вивчає соціокультурні явища за допомогою різних візуальних образів, виступаючи при цьому спробою розробки методологічних основ дослідження культури візуального. Багато вчених вважають поняття «візуальна соціологія» не зовсім коректним, адже це наводить на думку про існування «другої соціології» [1]. Також визначається, що стратегії та підходи до вивчення візуальної інформації говорять не про виникнення нової науки, а скоріше про особливий кут зору на явища, що відбуваються в соціумі сьогодні. Це і становить основну проблему самоідентифікації нового напрямку соціологічного знання в науковому колі.

Висвітлення візуального в соціології прямопропорційно залежить від тих явищ та процесів, що актуалізуються в сучасному світі. Зокрема, «візуальний поворот» в науці [2], вдячний своєму виникненню появою нових способів роботи із візуальними джерелами – фотографією, рекламою, матеріалами ЗМІ, кінофільмів тощо. Також у читачів виникла потреба у так званій «зримій» і емоційно насиченій картині історії. Досить вагомим є і те, що соціологія як наука виникла одночасно із фототехнікою, що сприяло їх подальшому зближенню та співпраці [3].

Грунтовною проблемою візуальної соціології на даному етапі її розвитку є відсутність єдиної точки зору на її статус в науковому знанні. Сьогодні візуальна соціологія визначається і як спеціальна соціологічна теорія, і як специфічний метод дослідження в науці про суспільство [4]. Певна

маргінальність візуальної соціології становить центральну проблему для подальшої розробки відповідної методології та методів щодо використання візуальних образів для аналізу суспільних явищ.

Інша проблема становлення візуальної соціології складається у недостатній розробці понятійно-категоріального апарату та у відсутності сталої точки зору на її об'єктно-предметну сферу. Так у загальному вигляді об'єкт візуальної соціології визначається як візуальні елементи соціального життя, культура, виробництво та споживання візуальних даних, які піддаються фіксації, спостереженню та аналізу за допомогою загальних методів соціологічного знання. На цій підставі предметом візуальної соціології розглядаються закономірності суспільного життя, які можна відстежити шляхом спостереження та аналізу візуального. Проявами соціальних особливостей, в сучасних умовах, виступають: кіно, реклама, різні напрямки мистецтва, візуальні матеріали ЗМІ, фотографії і т.п.

Візуальна соціологія як сучасний напрямок розвитку соціологічної науки є перспективною галуззю знання, адже такий погляд суттєво впливає на польові дослідження, де постає питання про легітимність візуального аналізу як засобу формулювання емпіричних результатів. На цій підставі, наполягаємо на тому, що визначений напрямок є ергономічним та ефективним при використанні візуальних методів дослідження на практиці.

Аналіз фотографій є одним із методів аналізу соціальних явищ. У визначеному напрямку присутній ряд позитивних моментів, що дозволяє сміливо стверджувати про його ефективність та необхідність. Серед них можна визначити такі, як ергономічність, тобто можливість швидкого отримання знімків у будь-який час за умовою наявності спеціального обладнання; можливість безпосереднього спостереження за створенням знімків соціолога-дослідника, що дозволяє відчутти атмосферу відображеного образу, використати метод включеного спостереження; доступність та широка розповсюдженість методу фотографії в інших науках, що дозволяє використовувати знімки інших авторів для подальшої обробки та аналізу; можливість розвитку творчого потенціалу та прояву креативності дослідника-практика.

Аналіз зображення, як метод візуальної соціології, можна розглядати як аналіз певного візуального «тексту» [5]. Сьогодні досить важливою є можливість якісного кодування та інтерпретації візуальних зображень, що мають піддаватись соціологічному дискурсу та мати наукову значимість в дослідженнях соціології. Аналіз візуальних зображень – це один із актуальних методів пізнання соціальних явищ. При цьому, важливу роль має саме соціологічний контекст: об'єктивний аналіз отриманих даних та критичне мислення дослідника при їх інтерпретації.

Таким чином, подальший розвиток візуальної соціології потребує вирішення наявних проблем щодо ґрунтовної розробки понятійно-категоріального апарату, наукового доказу доцільності використання тих чи інших методів при аналізі візуального та, врешті-решт, визначення статусу візуальної соціології у науковій ієрархії суспільно-гуманітарних

наук.

Література:

1. Штомпка, П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования [Текст]: учебник /П.Штомпка. – М.: Логос, 2007. –168 с.
2. Брекнер, Р. Изображенное тело. Методика анализа фотографии [Текст] /Р.Брекнер //Интер. - 2007. - № 4. - С.13-32.
3. Богданова, Н.М. Анализ социально-философских оснований исследования визуального в истории социологии [Электронный ресурс] /Н.М. Богданова // Вестник Самарского государственного университета. – 2011. - №3. – С.28-34. – (Режим доступа): http://vestnik.ssu.samara.ru/articles/512/85_4.pdf
4. Богданова, Н.М. Визуальная социология – новая наука или особый угол зрения? [Текст] /Н.М. Богданова //Социологический журнал. –2012. –№3. – С.67-79.
5. Бойцова, О.Ю. Фотоальбом как текст [Текст] /О.Ю.Бойцова //Визуальные аспекты культуры: сб. науч. статей. – Ижевск, 2005. – С.146-164.

Lytovka M.

INSTITUTIONALISATION OF CAM IN POLAND

The present paper is focused on the recent trends concerning institutionalisation of CAM practices (camisation) in Polish National Healthcare System. The theoretical part of my research project relies on medical sociology criticism, medical theory of holistic health and the concept of body in medicine. The purpose of the project is to investigate how Polish healthcare system changes through the switch of medical practitioners to CAM sphere and their using of originally CAM methods. As a result, I seek to show that new medical occupations stemming from CAM are emerging in Poland.

The medical profession has acted as a traditional dominant occupational group in Poland. Its concern about scientific evidence for CAM has been one of the more effective ways of achieving occupational exclusion and demarcation. There are also some other reasons why CAM and public health come into conflict. Firstly, public health tends to develop standardised or uniform solutions for whole populations, therefore it is difficult to accommodate difference and diversity [1]. In many instances, CAM takes a unique approach to each individual. In this light, the kind of answers to health problems that CAM and public health produce can be contrasting, and at times in opposition.

Another distinctive difference between CAM and public health is around the goal of interventions. For public health, the goal is quite simply measurable population declines in the level of morbidity and mortality (and when combined with health economics, the goal is how to do this in the most resource-efficient manner). As such, there is no clear notion of what health is within public health (in its epidemiologic manifestations). With CAM, interventions may aim at allowing patients to achieve wellbeing in physical, social and mental spheres.

Over the last three decades, European countries, including Poland, have been involved in the dynamic process of camisation, i.e. the institutionalisation of CAM in healthcare and applying CAM treatments and solutions in everyday life [2]. This process has been challenging the prevailing healthcare systems and changing relationship between CAM and the state. With regards to CAM,

the desire of some therapies towards a greater professionalisation has led to the establishment of a multitude of professional organisations, for instance, osteopathic schools, clinics and associations. As a result, the relationship between the medical profession and CAM has changed. Although at the beginning the medical profession was opposed to CAM, now it has expanded its jurisdiction by moving into new areas of knowledge. The legal and regulatory framework for new medical professions based on CAM methods has been evolving.

Nonetheless, while there does not seem to be much doubt that patronage of CAM is generally increasing, there are some constraints on how certain we can be of the extent of this phenomenon [3]. If it is the case that the patronage of CAM practitioners has dramatically increased in recent times, it is less than clear as to why this should be occurring. It has not been the subject of much systematic research. Are 'push' or 'pull' factors more important to this development? Are patients voting towards CAM because they are dissatisfied with what conventional biomedicine has to offer; or are they particularly attracted by what CAM has to offer? It seems that the time may be appropriate for the establishment of institutions with budgetary allocation to allow research on CAM in Poland.

Bibliography:

1. Dew, Kevin and Carroll, Penelope. "Public Health and CAM: Exploring Overlap, contrast and dissonance". Jon Adams, ed. *Researching Complementary and Alternative Medicine*. London: Routledge, 2007, 117-132.
2. Almeida, Joana. (2012) *Towards the Camisation of Health? The Countervailing Power of CAM in Relation to the Portuguese Mainstream Healthcare System*. PhD thesis, University of London, 2012.
3. Dew, Kevin. "The Regulation of Practice: Practitioners and Their Interactions with Organisations". Philip Tovey, Gary Easthope and Jon Adams, eds. *Complementary and Alternative Medicine: Studies in Social Context*. London: Routledge, 2003, 69-82.

Мир Мохаммад С.Р

РЕКОНФІГУРАЦІЯ МОДЕЛЕЙ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ

Феномен споживання у наш час викликає значний інтерес у дослідників, адже зважаючи на всі процеси, тенденції та реалії сьогодення, сучасне суспільство та всю його діяльність можна охарактеризувати терміном «суспільство споживання», бо сам споживчий процес починає виступати не тільки як матеріальна практика, а й як соціокультурна необхідність. Молодь, як специфічна соціальна група, що гостро реагує на всі зміни в суспільстві, також є носієм певних моделей споживчої поведінки, зміни в яких обумовлені рядом соціально-економічних, політичних та інших факторів.

Розробка проблем споживання у соціології пов'язана з цілою низкою ключових фігур суспільствознавства XIX-XX століть. Саме класики соціології – М.Вебер, Т.Веблен, Г.Зіммель та ін. – дають в своїх роботах теоретичне обґрунтування процесів, що відбувалися в сфері споживання в період з XVIII по XIX століття, розкриваючи деякі основні поняття,

пов'язані з цим явищем. Наприклад, Т. Веблен запропонував теорію престижного споживання [1]. Німецький соціолог Г. Зіммель висунув ряд ключових ідей щодо феномену моди, який цілком можна віднести до одного з проявів споживацтва. В.Зомбарт запропонував концепцію розкоші, таким чином проблеми споживання стає об'єктом соціологічного дискурсу.

У постмодерністському суспільстві змінився характер споживання, ці зміни відображені в працях таких учених: Ж.Бодрійяра, П.Бурд'є, М.Фезерстоуна, та ін. Більшість вчених акцентує увагу на проблемах та небезпеках, пов'язаних з посиленням тенденцій до споживання. Дослідники відзначають також, що в постмодерністському суспільстві посилюється символічна функція споживання, воно стає свого роду ланкою, частиною більш широкого символічного обміну, в який залучені всі члени суспільства. Дана ідея отримує розвиток у роботах Дж.Рітцера, який розглядає нові засоби споживання (ресторани швидкого обслуговування, кредитні картки, супермаркети) [2]. Значний вплив на дослідження споживання здійснили роботи американського соціального психолога і соціолога І.Гофмана («Мода і звичай»).

На пострадянському просторі феномен споживання почав досліджуватися у середині ХХ ст. Спочатку в працях багатьох вчених критично оцінювалась капіталістична система та властиве їй споживання, а західні концепції «суспільства споживання» аналізувалися лише з негативної точки зору, адже вони не співвідносилися з ідеологією соціалізму з його принципами «розумності», «помірності». У більш пізній період, починаючи з середини 1980-х рр., коли в цілому стало змінюватися ставлення і до Заходу, і до СРСР, у вітчизняній науковій літературі почали з'являтися більш глибокі, об'єктивні дослідження, присвячені, насамперед, вивченню сфери споживання у СРСР. На сьогодні як російські, так і українські автори роблять спроби аналізу «суспільства споживання» з точки зору різних його аспектів (зміна ціннісних орієнтацій, споживча поведінка різних верств населення, аналіз моди і т.д.).

Дослідивши і врахувавши всю сукупність чинників, що впливали на характер споживання радянської молоді можна виділити наступні моделі споживацької поведінки:

- модель «споживчого аскетизму» – виникає в наслідок значного впливу на всі групи населення партійної ідеології. Процес споживання у цей час мав лише тільки задовольняти базові, природні потреби, без жодного натяку на надмірність, статусність чи престижність. [3];
- модель «мінімізованого споживання» – радянська молодь повинна була працювати щоб задовольняти свої мінімальні потреби. Споживання не повинно бути показником місця людини в суспільстві;
- модель «накопичування» – є наслідком економіки країни. Дефіцит товарів та диференціація цін призвели до того, що радянські люди були орієнтовані у своїх споживчих практиках на довгостроковість і накопичення товарів та благ. Це пояснює поширеність серед молоді практик колекціонування [4];
- модель «престижного споживання» – стаутсність та престижність

товарів. Така модель виникає в ситуації послаблення ідеологічних заборон і набуває ознак стратифікаційної диференціації.

Досліджуючи моделі споживання молоді у сучасній Україні слід зауважити, що на сьогодні відбувається їх реконфігурація, тобто ті способи, практики та так звані «тренди» споживчої поведінки, що сформувалися на радянському та пострадянському просторі вже не існують у їх первинному вигляді, більше того, під впливом процесів індивідуалізації, глобалізації, інформатизації, виникають нові моделі споживання, які, перш за все актуальні для молодого населення нашої країни. В цілому, можливо виділити наступні моделі:

- «універсальне споживання» – причинами якого стали процеси індустріалізації, глобалізації, урбанізації, що вплинули на формування масового суспільства та масових ідеалів. Виникнення універсалізованої моделі споживання обумовлене також появою торгово-розважальних і торговельних центрів – місць, де протікають процеси самоідентифікації, проведення соціальних кордонів і маркування відмінностей [5];

- модель «інтернет-споживання» – відображає посилений вплив популярної мережі Інтернет на споживання молоді. Зростає рівень довіри до Інтернет-ресурсів, багато молодих людей отримують інформацію про товари та послуги саме з цього джерела. Споживання стає «мобільним» – через Інтернет можна швидко отримати бажаний товар чи послугу, а час, витрачений на вибір товару скорочується [6,7];

- модель «розтрачання» – у сучасному суспільстві важливо задовольнити свої потреби якнайшвидше, у молоді з'являється потреба здійснити покупку «тут і зараз», не задумуючись про наслідки. Реклама товарів, яка розповсюджується через Інтернет та ЗМІ спонукає людей витратити кошти на товари, які не є довгостроковими, тому через певний час після здійснення покупки у людини зникає відчуття задоволення і виникає потреба купувати щось новіше. Зростає популярність споживчого кредитування;

- модель «споживчого ретритизму» – суспільство масового споживання, яке тисне своїми принципами на молодь, зумовлює необхідність створення альтернативних стратегій споживчої поведінки, до яких можна віднести кар'єрний дауншифтинг (уповільнення або зупинка професійної кар'єри), соціально - географічну мобільність (переїзд з більшого за площею у менше житло, з міста до села) та зміну практик споживацької поведінки, перехід до «простого способу життя» (бережливість у споживанні, поява екопоселень, «домашньої» медицини) [8];

- модель «креативного споживання» - відображає популярність конструювання власного стилю одягу, зачіски, будинку, стилю відпочинку, харчування і т.д. з вже готових компонентів, пропонуванних ринком, цінуються одиничні і дрібносерійні товари, вироби ручного виробництва, дизайнерські речі і т.д. В рамках сучасного споживання відбувається повернення на новому рівні до логіки ремісничого виробництва (предметами творчого виробництва можуть бути і предмети побуту, інтер'єр житла, і власні книги, музика, в т.ч. її звукозапис, веб-сайти і т.д.)

Така активність вписується в логіку принципу «Do it yourself» (DIY) – «Зроби сам» [9].

Якщо у радянському суспільстві на формування моделей споживчої поведінки вплив здійснювала ідеологія, то у наш час такі явища, як глобалізація, формування глобального простору, масового суспільства призвели до зміни стратегій споживання з «аскетичної», «мінімізованої» моделі на універсальне споживання, розтрачання. Абсолютно нова модель, характерна для молоді сьогодні – споживчий ретритизм. Також в пізньому пострадянському суспільстві з'являється така ризика споживання, як креативність, що виражається у принципі «Зроби сам» та спробі творчого конструювання ідентичності за допомогою споживання.

Література:

1. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984
2. Ритцер Джордж. Макдональдизация общества / Пер. с англ. А.Лазарева. — М.: «Праксис», 2011. — 592 с
3. Гурова О. От бытового аскетизма к культуре вещей: идеология потребления в советском обществе // Люди и вещи в советской и постсоветской культуре / Новосибирск: Изд-во НГУ, 2005, 130 с.
4. Романов П., Суворова М. «Чистая фарца». Социальный опыт взаимодействия советского общества и спекулянтов // Неформальная экономика в постсоветском пространстве: Проблемы исследования и регулирования / Под ред. И.Олимпиаева, А. Паченкова. СПб.: ЦНСИ, 2003. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.edu.ru/db/msg/214033/014Romanov.pdf.html>
5. Желнина А. А. «Здесь как музей»: торговый центр как общественное пространство // Laboratorium. Журнал социальных исследований. 2011. № 2. С. 48-69
6. «Украина в сети 2013» Ericsson ConsumerLab. [Эл. Ресурс]. – Режим доступа: http://www.ericsson.com/res/region_RECA/docs/whitepapers/ukraine-consumerlab-2013.pdf
7. Trendwatching™ Ukraine: итоги волны качественного и количественного исследования основных потребительских и социокультурных трендов, август 2012 – февраль 2013. [Эл. Ресурс]. – Режим доступа : <http://sostav.ua/news/2013/03/13/9/55502/>
8. Яковлева А.А. Потребительский ретритизм: альтернативный стиль жизни в обществе потребления / А.А. Яковлева // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – Том XIV. – №5 (58). – С. 197-198
9. Ильин В.И. Креативный консюмеризм как тренд современного общества потребления / В.И. Ильин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – Том XIV. – №5 (58). – С. 41-53.

Тупікова С.В.

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ КОНЦЕПТУ “ТІЛЕСНІСТЬ” У ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

З середини ХХ ст. перед західною соціологією постало завдання описати й теоретично проаналізувати якісно новий стан, у якому опинилося західне суспільство на той час, створити соціологічні теорії, які давали б змогу адекватно відобразити зміни, що відбувалися. Ця теза підтверджує актуальність та об'єктивність соціокультурної детермінованості

соціологічного теоретизування, коли зміни в соціально-культурному й соціально-історичному контекстах призводять до істотних трансформацій у межах методологічних засад наукового пізнання, що знаходить своє вираження в побудові нової парадигми наукового пізнання, а саме постмодерністської соціологічної парадигми [2].

При цьому важливо зафіксувати суттєвий вплив соціальних та культурних факторів не тільки на рівні фіксації актуальних дослідницьких завдань, проблем, тематик. Ідеться про специфіку тематизації постсучасності в межах постмодерністської теорії, де на перший план відповідно до змін у соціальній дійсності виступає культурний актор та його повсякденний світ. Істотних змін зазнає й специфіка формування наукового дискурсу, включеного до сучасного соціокультурного контексту. Процесуальність та змінність цих категорій підтверджує сприйняття їх як залежних змінних від соціокультурного контексту [1, с. 25]. Відповідно, ми фіксуємо, що зовнішні щодо науки соціально-культурні та соціально-історичні умови впливають на внутрішню логіку соціологічного теоретизування, задаючи його пізнавальні межі. Завдяки суттєвому впливу соціокультурних факторів проблематика тілесності стає «поміченою» в західній соціології не тільки через її проблематизацію на рівні масової свідомості та повсякденних практик індивідів, але й через істотну переорієнтацію наукового пізнання в бік «дрібноформатних» тем. З огляду на вищезазначене можна вважати, що західна інтелектуальна традиція щодо процесів концептуалізації феномена «тілесність» виступає прикладом органічного розвитку західного соціологічного теоретизування.

В цьому аспекті цікавим є виявлення особливостей концептуалізації феномену «тілесності» в межах українського соціологічного теоретизування. В ході проведеного дослідження, а саме контент-аналізу журналів винятково соціологічної спеціалізації залежно від регіональних особливостей видання: «Вісник ЛНУ ім. І. Франка» (2007–2012 рр.), «Вісник ОНУ ім. І. Мечникова» (2003–2012 рр.), «Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна» (1998–2012 рр.), «Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства» (Харків) (1994–2012 рр.), «Проблеми розвитку соціологічної теорії» (Київ) (2001–2012 рр.), «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» (Київ) (1997–2012 рр.) та видання міждисциплінарного характеру, що презентує публікації вчених з різних спеціалізацій, був обраний журнал «Культурологічний часопис „І“» (1995–2012 рр.), ми дійшли таких висновків.

Так, український соціологічний дискурс, представлений проаналізованими періодичними виданнями, демонструє наявність «гендерної переваги» в характері теоретизування феномена «тілесність». Так у межах української соціології дослідження проблем тілесності та близьких до неї тем є характерним переважно для жіночої половини професійної спільноти соціологів. Яскравим підтвердженням цього факту є результати проведеного дослідження, де відсотки між жінками та чоловіками, відповідно, розподілилися таким чином: 63,4% та 36,6%. Отримані відсотки надають підстави стверджувати, що в межах

національної науки все ще продовжує існувати тенденція розподілу наукових інтересів на “жіночі” та “чоловічі”. Так, проблематика тілесності та суміжних із нею тем залишається в центрі уваги переважно жіночої частини професійного співтовариства вчених. Крім цього, цей показник може бути інтерпретований загалом співвідношенням чоловіків і жінок у науці, зі значною перевагою останніх.

Відносно “географії проживання” авторів, то майже 50% випадків – це публікації іноземних авторів, при цьому українська соціологія та її видання “відкриті” більшою мірою для представників європейської соціології (47,0%), тоді як американська соціологічна думка представлена меншою мірою (1,6%). Показовим тут може бути й той факт, що майже 100% з усіх публікацій іноземних авторів представлені журналом “І”. Ця закономірність зумовлена його проєвропейською політикою, активним співробітництвом з іноземними авторами та організаціями, особливістю географії. Крім цього, публікація праць зарубіжних дослідників підвищує статус видання та його значущість.

Порівнюючи соціологічні журнали, що аналізуються, залежно від їх регіональних особливостей, найбільш відкритим для публікацій іноземних авторів виявляється Вісник ЛНУ ім. І. Франка. Під час дослідження було зафіксовано чотири публікації зарубіжних авторів з проблеми тілесності в цьому виданні. Загалом, західний регіон виявляється “транслятором” європейської думки до вітчизняного наукового дискурсу. Такий статус забезпечується внаслідок культурної дифузії, яка реалізується завдяки близькості кордонів з європейськими країнами. Отже, західний регіон через більшу близькість до європейських цінностей, з одного боку, та можливостями наукової комунікації з більш просунутими в цьому руслі західними соціологами – з іншого, здійснює тематизацію повсякденності в дещо інших поняттях і категоріях, серед яких не останнє місце посідає концепт “тілесність”. Загалом можна було б передбачити наявність певних розбіжностей у наукових інтересах соціологів залежно від географії їхнього проживання, так званого регіонального аспекту.

Окрему увагу слід приділити розподілу частки уваги українських учених до феномена “тілесність” та суміжних із нею проблем між національними соціологічними школами. Так, найбільша кількість публікацій, присвячених темі, яка нас цікавить, продукується журналом центрального регіону (18,5%), далі східний регіон (9,8%), за ним іде західний регіон (8,2%), південний регіон представлено меншою мірою (6,6%). Як показують результати дослідження, київська соціологічна школа, яка є центром соціологічної науки та освіти в Україні, безперечно, бере на себе функцію накопичення нового знання, його транслявання за допомогою періодичних видань і не тільки. Таким чином, можливість організації та проведення різних форм наукової діяльності та наукової комунікації (конференції, круглі столи, симпозіуми, стажування закордоном) надають більше шансів для обміну досвідом і, як наслідок, отримання нового знання, прийняття нових концептів тощо.

Що стосується наукової спеціалізації авторів, які виявляють інтерес до проблем тіла та тілесності, то тут спостерігається ситуація, подібна до тієї,

що є й у російській науці. Беззаперечна перевага надається соціологічній спеціалізації (68,9%). Хоча ідея наявності міждисциплінарного підходу до аналізу тілесної теми є актуальною, оскільки, як показують результати дослідження, праці істориків, філософів, культурологів, психологів також мають місце. Звідси випливає пряма залежність характеру тих джерел, на які посилаються автори публікацій. Якщо ставити питання про те, які умови розглядають українські автори публікацій як ті, що визначають актуальність проблематики тіла та суміжних із нею проблем, то тут головною детермінантою постають характерні зміни в соціальній дійсності (51,9%).

Отже, ті зміни, які порушили ціннісну свідомість спричинили характерні зміни щодо власного тіла, не могли залишити поза увагою й український соціокультурний контекст. Меншою мірою при формулюванні актуальності проблеми в статтях наявна апеляція до первісної популярності теми в наукових колах. Тут відсотки розподілилися таким чином: у бік більшої популярності тілесної тематики в межах західних наукових кіл вказують 29% авторів публікацій, тоді як про популярність цієї теми у вітчизняній науці говорять 19,1% вчених. Акцент на популярності тілесної теми в межах західної науки підтверджується й фактом присутності західних персон у самому тексті публікації, у 87,4% випадків у статтях, присвячених проблемі тіла та суміжних із нею тем, присутні імена іноземних авторів.

Таким чином, практики концептуалізації феномену “тілесність”, які здійснюються, не є винятково теоретичними спробами вітчизняних учених, а радше стають реалізацією стратегії запозичення, де “зразком для наслідування” є західний соціологічний дискурс, в якому проблематика тілесності присутня на концептуальному соціологічному рівні. Отже, у межах вітчизняної соціології ми фіксуємо теоретичну та методологічну переорієнтацію наукових досліджень здебільшого шляхом освоєння західного інтелектуального досвіду. Проте не меншу значущість має специфіка розвитку соціуму, про що свідчить апеляція до змін у соціальній дійсності, які сприяють популярності проблематики “тілесність” у науковому дискурсі.

Крім цього, на сучасному етапі розвитку теоретичної соціології ми не можемо говорити про високий рівень розробленості проблематики “тілесність”, оскільки її презентація в наукових періодичних виданнях переважно має епізодичний характер, ніж є результатом систематичного вивчення, та не є сталим об’єктом наукового інтересу вчених. Більше того, тривалий міждисциплінарний характер цієї теми, яка розробляється на стику суміжних із соціологією наук, відводить соціологів від розробки, власне, соціологічної теорії тіла, і наслідком цього є відсутність у межах вітчизняного соціологічного дискурсу сформованих теоретичних напрямів у вивченні тілесності, на відміну від того, що демонструє західна гуманітарна наука. Таким чином, ми констатуємо, що проблематика тілесності в межах вітчизняного наукового дискурсу перебуває в процесі становлення, не є сталим легітимним об’єктом наукових та дослідницьких інтересів, а являє собою предмет наукового імпорту / інтелектуального запозичення. Тоді як західний соціологічний дискурс може виступати в

якості приклада «органічного» розвитку щодо теоретизування тілесної проблематики.

Література:

1. Мамчур Е. Проблемы социокультурной детерминации научного познания / Е. Мамчур. – М. : Наука, 1987. – 127 с.
2. Чудова И. Теоретики постмодернизма в социологии: тактики ускользания и стратегии атрибуции [Электронный ресурс] / И. Чудова. – Режим доступа: [http://ecsosman.hse.ru/data/2011/10/18/1267238130/Содержание сборника Давыдовские чтения.pdf](http://ecsosman.hse.ru/data/2011/10/18/1267238130/Содержание%20сборника%20Давыдовские%20чтения.pdf).

Фищук С. С.

ОБРАЗ КУЛЬТУРНОГО ГЕРОЯ: ПРЕЗЕНТАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ «ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ» И КОД ИДЕНТИФИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ДОНБАССА)

Образ культурного героя является таким интеллектуальным конструктом, который очень рельефно отражает социокультурную специфику любого общества. При этом конструирование нарративного повествования о «культурном герое», которое, так или иначе, опирается на доминирующую знаково-символическую мировоззренческую систему, является результатом чрезвычайно тщательного селективного процесса, когда только определенные лица становятся предметом «героизации». Критерии для такого отбора преимущественно отмечаются влиянием существующей системы ценностей, социальной, экономической и политической ситуацией. При этом, атрибутивной особенностью, так называемой, политики «героизации» в Украине является четкая региональная дифференциация. То есть, образ культурного героя меняется в зависимости от регионального контекста и практических приоритетов формирования региональной идентичности. Ярким примером в данном отношении является «пантеон» героев Донбасса, как маркер репрезентации актуальных тенденций процессов региональной идентификации данного региона.

Под культурным героем изначально принято понимать персонаж мифических повествований, действия которого направлены на создание или добывание для людей различных культурных ценностей. У такого героя могло быть несколько ролей: он мог выступать в роли демиурга и бороться с хаосом, неся свет и тепло окружающим; или он мог быть первопредком, дающим начало роду и выступающим в качестве тотемного предка.

В современной трактовке культурного героя отождествляют с реальным человеком, который благодаря своим моральным или профессиональным качествам превращен в культурно почитаемого человека, культурного лидера. Культурная роль реальных героев – вдохновлять простых людей на свершение нравственных поступков, заряжать их творческой энергией и созиданием. Они показывают, что идеальное совершенство не есть некая недостижимая цель, но представляет собой нечто такое, чего может достичь обычный человек, затративший на достижение цели огромные усилия [1, с. 301].

Образ культурного героя может рассматриваться как репрезентация культурного уровня региональной идентичности [2]. Содержательный аспект данного структурного элемента региональной идентичности представлен мифами и символами. В частности, как отмечают С.А. Морозов и Е.В. Морозова в регионах могут существовать разные мифы: об «особом» региональном (национальном) государстве; особой исторической миссии и особом народе; о первоначальном заселении территории и первопоселенцах, преодолевающих сопротивление сил природы и коварных жителей; «золотом веке»; «своих» и «чужих»; «злом гении»; «культурных героях» [3, с. 107—110].

Следовательно, региональная идентичность формируется на общих в культуре символах. Одним из наиболее употребляемых здесь есть символика героического, которая больше всего воплощается в образах тех людей, создавших духовное лицо, способы мышления, ментальные черты, культурную память этого культурного общества [4].

Существует множество способов чествования тех лиц, которые живут в культурной памяти конкретного региона. В нашей работе будет рассмотрен один из таких способов, известный как памятник.

Памятник, как способ героизации конкретного образа является одним из самых простых и, тем не менее, одним из самых эффективных в увековечивании памяти о каком-либо герое. Спецификой типа постаamenta Донецкой и Луганской земли издавна принято считать тематику профессиональной деятельности. Именно памятник рабочему, в частности шахтёру и металлургу, репрезентирует специфическую идентичность Донбасса, как края суровой жизни, тяжелого физического труда и постоянных жизненных испытаний.

Лучшими примерами воплощения данной идеи служат монумент «Освободителям Донбасса» и памятник Шахтёру в центре Донецка.

Первый представляет собой композицию из двух скульптур – шахтёра и солдата, позади которых расположены силуэты Донецких терриконов. Не смотря на изначально военную тематику данной скульптуры, мы видим, что трудовая героика выходит на первый план, ставя позади героика военную. Это подтверждает внешний вид памятника: его рельеф, структура, композиция, даже материал изготовления. Сам постамент, который снаружи облицован чёрным гранитом и поднимается к монументу от поверхности земли под наклоном, в некоем образе является символом пластов каменного угля.

Второй монумент представляет нашему вниманию фигуру шахтёра, держащую большой кусок угля, который он протягивает всем въезжающим в город. Как и в первом случае, мы видим, что отдельное место в символике региональной идентичности занимает уголь. Уголь в данном случае является многогранным символом. Символом профессии, тяжелого труда и символом всего региона в целом.

Для большего понимания смысла трудового героизма донецкого края мы прибегнем к использованию концепции Т. Карлейла, одного из авторитетных исследователей феномена героического, который помимо прочего, большую роль выделяет героизму труда. По Карлейлу, «труд

есть большим единственным чудом Человека, при помощи которого Человек поднялся с земли, без преувеличений, до божественных небес», «истинный труд, который ты добросовестно исполняешь, есть вечным, как Сам Великий Основатель и Зодчий мира» [5, С.243]. Иными словами, ученый говорит, что труд априори является героичным, причём сравнивая его по значимости с основанием держав или даже некой божественной деятельностью, при этом автоматически возводя трудящегося в ранг культурного героя.

В дополнении к уже сказанной тенденции героизации труда можно затронуть внимание профессиональных праздников. Донбасс характерен пышным празднованием дня Шахтёра. По массовости он ничуть не уступает, а иногда и превосходит такие праздники, например, как Новый Год или День Независимости. Это ещё раз свидетельствует о том, что такие факторы, как труд в целом и профессия шахтёра в частности, стали основополагающим элементом в формировании идентичности населения региона.

И так, подводя итоги, мы можем сказать, что если говорить о героизации, как культурном феномене, то на Донбассе она отличается от всеукраинского уклона на государственность и национальность, делая свой акцент на важности многих явлений, одно из которых, а именно труд, мы и рассмотрели в нашей работе. Героизация труда является одной из основополагающих тенденций в формировании региональной идентичности населения данного региона. Из многих ценностей именно специфический тяжёлый труд, в частности труд шахтёров, выходит на передний план у большей части населения Донбасса. Исходя из этого, можно утверждать, что у большинства населения превалирует, прежде всего, региональный код идентификации, ставя позади идентичность национальную или государственную.

Литература:

1. Кравченко А.И. Культурология: словарь. – М.: Академический проект, 2000. – 671С.
2. Назукина М. В. Структурные уровни региональной идентичности в современной России// (Электронный ресурс), Режим доступа: <http://regionsar.ru/node/809?page=0,1>
3. Морозов С.А., Морозова Е.В. Политическая мифология: региональный аспект // Культура. Политика. Молодежь: сб. науч. ст. Вып. 4. Ч. 2. М., 2001. С. 107—110.
4. Комаров Р. Герой и памятник герою как факторы идентичности: пример Донецка (Электронный ресурс), Режим доступа: http://keui.files.wordpress.com/2010/12/10_komarov.pdf
5. Карлейл Т. Теперь и прежде. – М., 1994. – 363 С.

Бицюра О. В.

СУЧАСНА РЕЛІГІЙНІСТЬ СТУДЕНТСТВА У КОНТЕКСТІ ЯКІСНОЇ ПАРАДИГМИ В СОЦІОЛОГІЇ: ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «SENTENCE COMPLETION TEST»

суспільства. Релігійне життя сучасних українців, особливості функціонування соціального інституту релігії також досить часто підіймаються у ЗМІ. Проте, для того щоб можна було ефективно оперувати даною тематикою, необхідно мати чіткі уявлення про сутність релігії в цілому та релігійності, зокрема.

Специфікою будь яких наукових дискусій, що стосуються релігії як соціокультурного феномену є те, що тут є присутньою дуже велика кількість точок зору, що дуже часто можуть бути прямо протилежними. Що стосується релігійності, то тут ми маємо таку картину. Досить довго терміни «релігія» та «релігійність» розглядалися у соціологічній науці нерозривно. Проте, поступово ситуація змінюється. Якщо релігія сьогодні розглядається як феномен, інтегрований у систему суспільства, то релігійність виступає як динамічний показник релігії, вона демонструє, яке саме релігія має вираження в конкретній соціальній системі. Сьогодні релігійність є одним із тих понять, через призму якого соціологія намагається зрозуміти ті численні зміни, що відбулися у духовному житті нашого суспільства. [1]

Як вже зазначалося, для розуміння релігійності пропонується велика кількість різноманітних концепцій. Ч. Глок, І. Яблоков, Л. Новікова та В. Півоварські пропонують розглядати релігійність через певний набір параметрів, що є загальними для всіх релігійних конфесій. І. Ламберт пропонує орієнтуватися на релігійні практики, С. Філатов та Р.Лункін – на релігійну само ідентифікацію, О. Бреская – на релігійну соціалізацію, що є специфічною для кожного із суспільств. [2] Водночас, відбуваються спроби синтезу усіх поглядів та концепцій у єдину теорію. Зокрема, перші кроки у цьому напрямку зробив І.Лебедев, виділивши три основні групи критеріїв релігійності – релігійна самоідентифікація, релігійні уявлення та релігійні практики. [3]

Проте, виклики реальності зумовлюють необхідність нового погляду на феномен релігійності. Постмодерн як нова культурна тенденція, що почалася в західному суспільстві у другій половині ХХ століття та сьогодні активно розповсюджується на українських теренах, викликала нові запитання до розуміння суспільства, його сутності. Постмодерн – це соціальна реальність невизначеності, відносних істин, плюралістичних культур. Це соціальна реальність, де актори рефлексують, діють та створюють. Відповідно, свіжий погляд пропонується і для розуміння феномену релігійності.

Сучасні дослідники визначають такі основні риси релігійності постмодерну: копіювання та наслідування (використання зовнішній форм традиційної релігійності, які не мають під собою сутнісних характеристик), реконструкція (конструювання актором власної, зручної йому релігійності); розщеплення (плюралізм як світова тенденція приводить до множинності, децентралізованості релігії, відсутності у ній єдиного центру істини); дистанціювання (відсутність будь-яких кордонів, заборон або ієрархій у власній релігійності індивіда); віртуалізація (перевага ідентифікації над ідентичністю; на перший план виходить емоційна складова релігійності, новий «лейбл» релігії, її симулякр реальності);

мімікрія (переважання яскравої зовнішньої сторони, прикладом цього є харизматичний рух).

Таким чином ми бачимо, що релігійність Постмодерну, або пострелігія, радикально відрізняється від традиційної релігійності. Центр пострелігії не сакральний і його взагалі не можна представити як центр - це сфера відчуттів і емоцій сучасного віруючого. Постмодерн не будується на розумних підставах – він взагалі заперечує можливість що-небудь будувати на будь-яких підставах, крім сфери почуттів. Пострелігія відрізняється від інших мозаїк Постмодерну лише тим, що має справу з найбільш глибокими і сильними людськими почуттями – релігійними.

Проте, пострелігія, як і пострелігійність є ідеальним типом, конструктором, який у дійсності в чистому вигляді не існує. Примішуючись до релігійності Модерну, що досі містить у собі елементи традиційної релігійності, релігійність Постмодерну створює нову картинку сучасної релігійності. [4]

Конструювання власної релігійності індивідом, що заснована на його емоційних уподобаннях і переживаннях, вимагає нового, якісного підходу до розуміння релігійності. Новим методом, який може бути використаним для розуміння релігійності, виступає метод незакінчених речень. Метод незакінчених речень, або тест на завершення речень (sentence completion test) відноситься до класу так званих проєктивних методик, обґрунтування застосування та розвиток яких відбувався в рамках психологічної науки.

Принципова відмінність використання методів даного класу в соціології від психології полягає у тому, що з їх допомогою вивчаються феномени, що мають надіндивідуальний, соціальний характер. Тому при аналізі реакцій респондентів дослідник абстрагується від приватних проявів різних психологічних властивостей особистості. Окремо обраний респондент сприймається як носій соціальної інформації про феномен, що нас цікавить. У даному випадку це є феномен релігійності. [5]

Автором було проведено пілотажне дослідження на тему «Релігійність сучасного студентства: на прикладі м. Дніпропетровськ» за допомогою метода незакінчених речень. В результаті проведення інтерв'ю ми змогли виявити «ідеальний тип» релігійної людини, та те, як самі респонденти, на їх думку, відповідають цьому типу. Розглядаючи відповіді респондентів щодо «ідеального типу» релігійної людини то загалом, ми можемо сказати, що для студентства характерні досить типові, стереотипні уявлення релігійної людини. Релігійна людина в свідомості студентства – це людина, що загалом має лише позитивні риси. Респонденти зазначають у якості бажаних характеристик релігійної людини доброту, чесність, порядність та бажання допомагати іншим. Релігійна людина не може порушувати заповіді, має ходити до церкви, молитися, не може мати шкідливі звички або бути аморальною. Також вона не може використовувати релігію заради власних матеріалістичних цілей та не поважати представників інших релігійних поглядів. Самоідентифікація релігійної людини має бути чітко визначеною і прямо корелювати із її релігійної конфесією – це є риса, що відрізняє релігійну людину «ідеального типу» від сучасної людини Постмодерну.

Що стосується студентства Дніпропетровська, то воно в більшій мірі є нерелігійним, ніж релігійним. Для нього є характерним раціональне та прагматичне сприйняття навколишнього світу. Рівень релігійних знань та релігійна активність студентства є досить низьким, що свідчить про орієнтацію молоді на нерелігійні практики та цінності. Водночас, студентство зазначає, що для нього є характерними такі ж риси, як для релігійної людини - доброта, чесність, справедливість і т.д. Скоріше за все така ситуація пов'язана із тим, що позитивні риси релігійної людини глибоко укорінилися у систему моралі та громадську думку. Це образ позитивної людини, який є соціально бажаним.

В результаті проведеного дослідження ми виявили, що більша частина респондентів, скоріше не є релігійною, проте у їх житті присутня релігія - у якості певних традиційних практик або загальних знань. Вони сприймають релігію, а саме православ'я у якості елемента української культури – що визначає її скоріше як фактор становлення національної ідентичності. Студенти не вважають необхідним повсякденну присутність релігії у своєму житті, проте визнають її значення у певні моменти – наприклад, у дні великих релігійних свят (як є офіційними вихідними на рівні держави). [6]

Таким чином, ми можемо сказати, що сьогодні релігійність трансформується в результаті впливу процесів індивідуалізації, приватизації, урбанізації та значного підвищення темпів життя. Релігія пропонується у якості поля соціальних відносин, де релігійність виступає певним капіталом. Суспільство все більше раціоналізується і вибір релігійності стає елементом товару-пропозиції. Релігійний плюралізм, синкретизм, поширення постмодерністських цінностей успіху, задоволення та гедонізму привели до появи нового типу релігійності. Тому сьогодні у соціологічній науці відбувається перехід від розуміння релігійності як набору зовнішніх критеріїв до визнання релігійності як набору певних диспозицій та соціальних установок. Центральною категорією стає власне відчуття релігійності індивіда, його внутрішня установка та позиція. Релігійні практики та знання певних релігійних догматів продовжують бути важливим критерієм у розумінні релігійності. Проте, їх відсутність не стає головною причиною у визнанні індивіда як нерелігійного. Якісна парадигма переміщує у центр уваги внутрішній світ людини, її емоційні переживання та відчуття, її ціннісні орієнтації та життєві ідеали. Саме емоційна компонента релігійності стає головною в релігійному житті студентства Дніпропетровська. Методика незакінчених речень досить успішно підтвердила новітні тенденції релігійності. Отже, вона може бути інтегрована у якості методу дослідження релігійності в сучасній соціології релігії.

Література:

1. Филькина А.В. Методология изучения современных религиозных феноменов: постановка проблемы [Текст] /Филькина А.В//Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2006. – №12. – С.111-115.
2. Бреская О.Ю. Изучение религиозности: к необходимости интегрального подхода /О.Ю.Бреская//Социально-гуманитарные знания. – 2011. – №12. – С. 77-87.
3. Лебедев С.Д. Религиозность: в поисках «рубикона» [Текст] /С.Д. Лебедев//

Социологический журнал. – 2005. – №3. – С.153-168.

4. Товбин К.Н. Постмодернистическая религиозность в традиционалистической оценке /К.Н. Товбин// [Электронный ресурс] Знание . Понимание. Умение. – 2012. – №5. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2012/5/Tovbin_Postmodern-Religionism/

5. Татарова Г.Г. Логическая организация анализа данных, полученных методом неоконченных предложений [Текст] /Татарова Г.Г., Бурлов А.В.//Социологические исследования. – 1999. – № 8. – С.123-134.

6. Авторське дослідження «Релігійність сучасної студентської молоді: на прикладі м. Дніпропетровськ» (метод незакінчених речень, травень 2014 р., теоретична вибірка N=50).

Секція «Політичні інститути і процеси в Україні і світі»

Секция «Политические институты и процессы в Украине и мире»

Боярська О.А.

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема політичної участі має тривалу дослідницьку історію від часів античності й до сьогодення. Політологічне вивчення участі громадян у політиці розпочалося всередині ХХ ст., коли «політичну участь» було визнано ключовою категорією теорії демократії.

Політична участь є інституціолізованим механізмом впливу громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів та процес вироблення політичних рішень, за допомогою якого реалізуються артикульовані суспільно-політичні інтереси. Вона забезпечує реалізацію політичною системою основної функції – виявлення, формування і вираження інтересів громадян, є одним із критеріїв визначення якісної специфіки політичної системи, характеризує наслідки взаємодії політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, національних традицій та типу політичної культури. Конкретні форми політичної участі, інтенсивність та наслідки їх використання підкреслюють і водночас визначають процесуально-функціональні характеристики й особливості політичної системи та специфіку політичного режиму.

Проблема політичної участі в сучасних умовах перебуває під пильною увагою широкого кола вітчизняних дослідників. До причин, що обумовили особливий інтерес до даної проблеми, на наш погляд, варто віднести: переоцінку методологічних орієнтирів, що дозволила розглянути проблему більш широко, із залученням як вітчизняних, так і зарубіжних джерел; становлення демократичних начал у суспільстві, виявлення політичних інтересів різних партій, соціальних груп; необхідність активізації населення, зокрема молоді, у політичному житті України; криза довіри до владних структур та інших політичних інститутів; тенденції абсентеїзму, відчуження і нігілістичної поведінки.

Водночас недостатньо висвітленою є трансформація політичної участі внаслідок стрімкого поширення нових інформаційних технологій. Сьогодні вплив інтернет-технологій на перебіг політичних процесів активно

досліджується багатьма науковими центрами в Європі та Америці [1]. Дослідження політичного активізму в інтернет-середовищі стосуються не лише усталених демократій Заходу: пострадянський і постсоціалістичний простір приваблює науковців складністю та динамічністю політичних процесів, що також стосується політичного активізму за допомогою різних інтернет-ресурсів [2].

П. Норріс вважає, що у сучасному глобалізованому світі змінюються форми самої політичної участі : нові актори залучаються до нових форм вираження свого невдоволення з приводу широкого спектра суспільно-політичних, екологічних, економічних та інших проблем [15, с. 4]. На основі факторного та кореляційного аналізу даних World Value Survey, П. Норріс робить висновок, що «протестний активізм» залишається окремим виміром політичної участі, відмінним від участі у голосуваннях та інших «конвенційних форм громадянського протесту, пов'язаних із членством у партіях, до-бровільній участі в різних громадських організаціях» [3, с. 211]. Дослідниця назвала свою працю «Нове винайдення політичного активізму» з натяком на те, що на тлі послаблення традиційних форм політичної участі (членство в партіях, участь у виборах тощо) зростають альтернативні форми ви-явлення громадянами своєї політичної та громадської позиції з приводу широкого спектра питань. П. Норріс наголошує, що найважливішу роль у цьому процесі відіграє інтернет.

Політичний протест як форма політичного ктивізму у віртуальному середовищі набуває нових форм і породжує нові методи політичної боротьби, зокрема такі як хактивізм та кібертероризм. «Хактивізм – це політично вмотивоване хакерство», – пише у своїй критиці «семіотичного тероризму» та «інформаційного капіталізму» британський науковець Т. Джордан [4, с. 119]. У загальних рисах кібертероризм можна визначити як напади (атаки) певних груп чи осіб на державні комп'ютерні мережі або системи у віртуальному середовищі для досягнення певних політичних чи соціальних цілей [5, с. 158-159].

Щодо інших форм політичного протесту як вияву політичного активізму у віртуальному середовищі варто навести різноманітні механізми привертання уваги до тих чи інших подій. У німецькомовному науковому серед-овищі активно використовується термін *Aufmer samkeitserzeugung* (дослівно «привертання уваги») на позначення різних стратегій і форм артикуляції та внесення до суспільно-го порядку денного певних проблем чи подій як на рівні країни, так і в міжнародному інформаційному середовищі [6].

Література:

1. Офіційний сайт Центру досліджень виборів і партій Інституту політичних наук Копенгагенського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvap.polski.ku.dk/>
2. Офіційний сайт Інституту інформаційних та медійних досліджень (дат. Institut for Informations og Medievidenskab) Орхуського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.university-directory.eu/Denmark/Institute-of-Information-and-Media-Studies--Aarhus-University.html>
3. Norris, P. *Democratic Phoenix : Reinventing Political Activism* / Pippa Norris.

– New York : Cambridge University Press, 2002. – 290 p.

4. Jordan, T. Activism! Direct Action, Hactivism and the Future of Society / Tim Jordan. – London : Reaktion Books, 2002. – 164 p.

5. Vidanage, H. Rivalry in cyberspace and virtual contours of a new conflict zone : the Sri Lankan case / Harinda Vidange // Cyber Conflict and Global Politics. – Oxford : Routledge, 2009. – P. 146–161

6. Bulkow, K. Skandale Strukturen und Strategien öffentlicher Aufmerksamkeitszerzeugung / Kristin Bulkow, Christer Petersen (Hrsg.). – Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – 315 s.

Воїнова Я.

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

***Вчений керівник:
професор кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
д. ф. н., професор Токовенко О.С.***

Політична комунікація в сучасному суспільстві забезпечує інтеграцію та диференціацію групових агентів політики, розвиток конфліктів і досягнення консенсусу, здійснення вербальних політичних дій та інформування про них, створення «мовної реальності» поля політики та її інтерпретацію, маніпулювання свідомістю і контроль за діями політичних акторів. Але вона не обмежується цими функціями, активно вторгаючись у традиційно усталені сфери політичної реальності, такі як політичні цінності, і здійснюючи їх динамічну трансформацію.

З причини збільшення кількості та зміни якості контактів усередині суспільства, не в останню чергу під впливом засобів масових комунікацій, змінилося ставлення до ціннісних норм. Раніше можна було казати про конкретні простори поширення певних цінностей, наприклад, про цінності аристократії або цінності міщанства (бюргерства). Завдяки зростанню соціальної мобільності нині відбулося поєднання різноманітних і суперечливих цінностей, причому за відсутності техніки посередництва між антагоністичними цінностями й часу на їх взаємну асиміляцію.

На зламі століть ми стали свідками подвійного конфлікту цінностей: усередині кожного суспільства, кожної культури і між різними культурами і цивілізаціями. Завдяки засобам масової комунікації відбувається взаємопроникнення цінностей різних культур і цивілізацій, які привертають одних і відштовхують інших людей, посилюючи загальну моральну розгубленість. Ставши учасником глобальної культурної інтеракції, людина вже ніколи не зможе повернутися до парціального існування, знеособлених картин світу, але людині стає все складніше жити в такій культурі, де навіть у найпростіших життєвих ситуаціях вона мусить обирати між різними моделями дій і оцінок. Віднині панує такий спосіб життя, що є викликом всьому замкненому і сталому. В ньому відкривається нова роль політичного дискурсу як засобу виробництва соціально-політичних проектів, елемента політичних технологій, здатного не тільки відбивати соціальну реальність, але й в певному сенсі породжувати її.

За умов конфлікту цінностей необхідним є розвиток мистецтва політичного діалогу, причому не стільки як раціонального, скільки як гуманітарного мистецтва. Це стає зрозумілим, якщо врахувати, що при зустрічі представників різних культур різне розуміння символів культури істотно ускладнює їх спілкування. Гуманізація політичного діалогу починається з визнання суверенності волі партнера, який сприймається в якості рівноправного суб'єкта. Такий діалог актуалізує потребу партнерів у виході за межі своєї «самості», включенню в свою самосвідомість людини іншої культури, тим самим стверджуючи її не як кордон своїх можливостей, а як їх розширення. Це принципово долає власний соціокультурний егоцентризм, трансформуючи самі принципи побудови системи цінностей, яка відтепер стає відкритою для діалогу, для взаємозбагачення і безперервної трансформації в процесі перманентного спілкування.

Дузь І.

НЕУРЯДОВІ ЧИ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ТРУДНОЩІ ВИЗНАЧЕННЯ

*Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеса Гончара,
к. пол. н., доцент Лясога А.Є.*

Незважаючи на тривалий період існування концепції громадянського суспільства, деякі з термінів, які використовуються в її рамках, досі не є усталеними, і змінюються в залежності від обраного підходу до їх розгляду. Одним з таких термінів є неурядові або ж неприбуткові, недержавні, непідприємницькі, громадські організації, організації громадянського суспільства або “третього сектора”.

Один з варіантів - “організації третього сектора”. Відповідно до цього варіанту поле діяльності громадян та організацій (або фізичних та юридичних осіб), їх взаємодії, можна умовно поділити на сектори, яких традиційно виділяють три. Перший сектор - державний, який репрезентує безпосередньо держава та її організації - “органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації засновані на підставі закону, чи в межах повноважень державних органів”, другий - недержавний прибутковий, який репрезентує ринок та його організації - “система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців що займаються діяльністю пов'язаною з отриманням прибутку”, третій - недержавний неприбутковий. І

Часто вживаним, інколи поряд з терміном “третього сектора”, є також термін “громадські об'єднання”. Загалом доволі вдалий термін, він на відміну від попередніх термінів, за виключенням “організацій громадянського суспільства”, визначає організації, які діють, як було вище сказано, в просторі який оточує та пов'язує між собою економіку та політику - не за допомогою негачії, яка полягає в запереченні притаманності цим організаціям певних рис, наприклад прибутковості, чи в протиставленні їх якомусь іншому типові організацій, а за допомогою позитивного

визначення. Цей термін говорить про те, що засновниками організації є громадяни, і відбувається її заснування завдяки об'єднанню громадян з певною метою, і також вказує на таку важливу рису як зорієнтованість на певну громаду (фокусна група чи клієнтура організації), чи опору на неї (членство). Громадські, тобто належні лише одній громаді, організації можна вважати протилежними суспільним (які належать всьому суспільству) організаціям - державі та її інститутам, оскільки відстоюють вони груповий інтерес.

Але термін "громадське об'єднання" має недолік подібний до недоліку терміну - "організації громадянського суспільства", під цей термін підпадає лише частина організацій з тих, які визначає термін "організації третього сектору". Це об'єднання громадян на протигагу громадським установам які теж є недержавними і неприбутковими. В Конституції України спеціально використовуються два терміни - "громадська організація" та "об'єднання громадян", але в цій ситуації не вистачає одного інтегруючого терміну. В англійській літературі вживається термін подібний до "громадських організацій" - community based organizations, але вони часто вважаються лише специфічним різновидом non-governmental organizations. Буквальний переклад цього терміну, non-governmental organizations - "неурядові організації", є певно найбільш поширеним в Україні безпосередньо в середовищі організацій "третього сектору", можливо через те, що він дає чіткий та зрозумілий орієнтир для ідентифікації таких організацій - автономність від уряду, від держави. Хоча в порівнянні з терміном "організації третього сектора" цей термін, як і термін - "некомерційні організації", є дещо однобоким, оскільки вказує на їх відмінність лише від одного з двох інших широких класів організацій. Але це вочевидь видається неурядовим організаціям не таким важливим, оскільки вони саме в державі, а не в фірмах, вбачають свого головного контрагента.

Клюй А. І.

КАТЕГОРІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ

У 2011 р. громадянські повстання, в результаті яких були вигнані колишні президенти, спалахнули в Єгипті, Тунісі, Лівії, Ємені; великі протестні виступи спостерігалися в Алжирі, Іраку, Йорданії, Кувейті, Марокко та Омані; в ослабленому вигляді протестна хвиля прокотилася в Лівані, Саудівській Аравії, Судані та Західній Сахарі; масові заворушення зафіксовані в США та Іспанії. У Росії взимку 2011–2012 рр.. спостерігався сплеск протестних настроїв, викликаних незгодою протестуючих з підсумками виборів до Державної думи 2012р. і бажанням заявити про активну громадянську позицію. Україна не стала виключенням у цьому списку.

У західній соціології під "соціальним протестом" розуміють "заперечення" соціальної дійсності, принципів суспільного устрою і неприйняття окремих сторін суспільно-політичного життя, незадоволення існуючими порядками й інститутами влади загалом, виступ проти окремих

аспектів їх політики. Найбільш уживаними залишаються два підходи до дефініції протесту. В основі одного із них – цінності нормативного характеру.

Відповідно протест визначається як форма “нетрадиційної” політичної поведінки. При цьому критерієм розмежування традиційної і нетрадиційної поведінки є наявність чи відсутність законів, норм, що сприяють лобюванню інтересів різних соціальних груп.

Іншим є підхід, який застосовують при аналізі політичних конфліктів. Останні за формами прояву поділяються на протест і повстання. При цьому протест розглядається як форма політичного конфлікту, предметом якого виступають конкретні дії влади. Переважно протестна поведінка не є довготривалою і реалізується у таких формах, як: демонстрації, мітинги, пікетування, вуличні сутички й інші дії, пов’язані з порушенням громадського спокою. Порівняно із протестом повстання стосуються більш фундаментальних питань і зазвичай передбачають прояв озброєного насильства між представниками політичного режиму і його опонентами.

Американський учений, С. Терроу (Tarrow S.), визначає політичний протест як «використання руйнівних колективних дій, націлених на інститути, еліти, які панують і інші групи і здійснюються для досягнення деяких колективних цілей і вимог протестуючих» [1, с. 155].

Можна сказати, що політичний протест проявляється як в конвенційних, так і в неконвенційних формах. Також очевидно, що політичний протест може мати як активні (мітинги, пікети), так і пасивні форми політичної поведінки (абсентеїзм).

Ключовою ознакою політичного протесту є не стільки рівень активності, публічності або рамки конвенційності поведінки, скільки наявність негативного посилу по відношенню до політичних інститутів, державної політики або її окремих аспектів.

Література:

1. Костюшев В.В Социологическое описание коллективных протестных действий: информационная база данных акций протеста (PRODAT-SPb) / В.В. Костюшев, В.В.Горьковенко // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию. – М.: Ин-т социологии РАН. 1999. – С. 144–177.

Ковальова М.

ФУНКЦІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Вчений керівник:

**професор кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
д. ф. н., професор Токовенко О.С.**

Існування та діяльність неурядових організацій, є важливою, передусім, завдяки тому, що функції, які виконують організації, є важливими для задоволення потреб суспільства та для ефективною діяльності держави.

Так, наприклад, значна частина неурядових організацій є важливими каналами артикуляції, трансляції та відстоювання інтересів громадян. Держава потребує, для свого ефективного функціонування, своєчасного та достовірного інформування про запити та вимоги людей, так само як і

люди, чи суспільство назагал, потребують щоб держава знала про їх вимоги та потреби, тому важливою є комунікаційна функція НУО. Виконання якої полягає в здійсненні комунікації між кожною окремою організацією та державою чи іншими організаціями. Неурядові організації, відповідно до цієї функції, виконують роль посередника між різними групами і структурами, окремими людьми, а також між всіма ними та державою. Цю функцію вони виконують паралельно зі ЗМІ, політичними партіями, та іншими інститутами, виступаючи то партнерами, то конкурентами в боротьбі і поміж собою і з іншими вказаними інститутами. Стосовно держави, важливим є щоби вона не тільки знала про вимоги своїх громадян, а і виконувала їх, приймала вмотивовані суспільними потребами рішення, обирала альтернативи розв'язання проблем які є оптимальними, і також, щоб при виконанні цих рішень, при виконанні своїх функцій, діяла сама в рамках закону, не піддаючи окремих громадян утискам та обмеженням в правах. Громадяни зацікавлені в аналізі державної політики – в оцінці рішень, які держава приймає, та оцінці їх імплементації. Тому наступна функція НУО – контрольна, яку вони теж виконують в партнерських чи конкурентних відносинах, як між собою, так і з іншими інститутами.

Існування “ринкових неспроможностей”, наприклад – чисте повітря, та соціально визнаних потреб, незадоволення яких було б сприйнято як несправедливість і порушення соціальних прав людини, наприклад – догляд за людьми похилого віку, які ринок задовольнити не в змозі, або не в змозі задовольнити сповна та належним чином, обумовлює втручання уряду у справи суспільства та ринку навіть у найбільш ліберальних державах світу. Досвід показує, що НУО часто є ефективнішими у цій справі ніж уряд, складаючи альтернативу і збюрократизованим державним структурам професійної послуги та контролю і родинному опікунству та турботам. Звідси ще дві функції НУО, по-перше це функція досягнення суспільнозначимих благ та, по-друге - сервісна, або досягнення соціальної справедливості, які є близькими та подібними, аж до того, що інколи виникають певні проблеми з ідентифікацією (приклад – освіта, яка є елементом соціальної справедливості і суспільнозначимим благом). Ну і звичайно функцією неурядових організацій є функція кооперації та мобілізації, тобто забезпечення спільної діяльності людей, у випадках коли саме взаємна допомога і співпраця, та концентрація і підтримання ресурсів є найдієвішим шляхом вирішення проблеми.

Корнієнко Г.

**«ПОГАНЕ» ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПРОБЛЕМА
«ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ»**

**Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н., доцент Лясога А.Є.**

Деякі з НУО проповідують довіру, солідарність та практику кооперації, але лише до членів своєї організації, своєї групи. Це один з прикладів того що С. Чамберс та Д. Копштейн назвали - “погане громадянське

суспільство». С. Чамберс та Д. Копштейна турбує питання - хто створює НУО, кооперація з ким і для чого відбувається, і які цінності сповідуються при цьому. Існує немало організацій які сповідують участь, кооперацію та солідарність, які є частиною громадянського суспільства, відповідно до цих критеріїв, але це партикулярна участь, партикулярна кооперація та солідарність. Це лише часткова солідарність та взаємність, лише до членів своєї організації, до людей своєї національності, віри чи місця проживання. Такий партикуляризм шкідливий для суспільства, веде до наростання поляризації і нетерпимості, перешкоджає становленню єдиної нації. Крайній випадок цього, який проявився в практиці неурядових організацій США - Ку-Клукс-Клан, який взагалі то сповідує довіру, солідарність та терпимість, але лише стосовно членів своєї групи, такі організації хоча й виконують функції, за які цінують неурядові організації, і за які їх відносять до громадянського суспільства, але неприпустимими є принципи діяльності цих організацій, та цінності які вони пропагують.

Таких крайніх варіантів, організацій що пропагують ксенофобію, ненависть, анти-семітизм, расизм, сексизм, в Україні поки що не спостерігається, принаймні не варто говорити про їх масове поширення і масовий вплив. Тому слід відрізнити організації які діють в межах тільки певних ідентичностей і гомогенних груп, і які пов'язують громадянина, замикаючи його в цих межах, і організації які діють, налагоджуючи зв'язки через соціальні, етнічні та політичні бар'єри. Звісно без першого типу організацій не обійтися, вони потрібні, але потрібен контроль за ними, і потрібна підтримка других, які виконують важливі функції консолідації суспільства, поширення терпимості, визнання інших людей та кооперації в межах всього суспільства.

Саме існування "поганих" чи правильніше "обмежуючих" НУО не повинно нас занадто турбувати, оскільки вони є неодмінним атрибутом суспільного життя здається у будь-яких країнах. Крім того, оскільки завжди знайдеться певна кількість незадоволених своїм життям людей, яким "ясно" хто в цьому винен, повинно турбувати нас інше – існування підстав для людей приєднуватися до "поганих" НУО та шляхи контролю останніх.

Козлов Я.

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ «ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»

*Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н., доцент Боярська О.А.*

Термін громадянське суспільство, і концепція громадянського суспільства набувають поширення у кінці сімнадцятого - вісімнадцятому столітті, завдяки працям Т. Гоббса, Д. Юма, Ж.Ж. Руссо та інших філософів, для більшості з яких громадянське суспільство було, фактично, елементом теорії суспільного договору. Не всі вони вживали термін громадянське суспільство у тому значенні, в якому воно звучить сьогодні. Деякі з цих мислителів лише готували поняттєво-концептуальну базу для подальших

досліджень у галузі громадянського суспільства. Але без жодного з них теорія громадянського суспільства не могла б стати тим ефективним інструментом осмислення дійсності, яким вона є нині.

Вершини свого розвитку теорія громадянського суспільства досягла у працях А. Фергюсона, А. де Токвіля, Г.В.Ф. Гегеля та Т. Пейна, після яких наступив етап занепаду досліджень громадянського суспільства, коли теорія “громадянського суспільства” цікавила, фактично, лише дослідників історії філософії.

Наразі ж теорія громадянського суспільства набула ще більшої популярності і наукового авторитету, широко використовується в політології, соціології, соціальній філософії та юриспруденції. Зміст теорії звичайно зазнав значних змін в порівнянні з працями її основоположників, але викладені ними думки залишаються її базисом, і це унеможливорює справді глибоке вивчення громадянського суспільства та його складових без звернення до їх праць, без звернення до історії розвитку теорії громадянського суспільства. Ще у Г.В.Ф. Гегеля та А. де Токвіля визнається важливе значення асоціацій та корпорацій для громадянського суспільства. У демократичних країнах уміння створювати об’єднання та асоціації – найперше з усіх умінь; прогрес усіх інших сторін суспільного життя залежить від поступу саме в цій царині – говорив останній. Хоча насправді активне вивчення різноманітних організацій які складають структуру громадянського суспільства почалося вже в двадцятому столітті, і пов’язується з іменами А. Грамші, Ю. Габермаса, Е. Геллнера та інших вчених.

В Україні дослідження цієї проблематики розпочинається, фактично, вже після здобуття незалежності, коли було створено умови для розвитку неурядових організацій. Тоді ж увагу науковців привертає і теорія громадянського суспільства, як один з можливих засобів дослідження стану та перспектив українського соціуму.

Кравець А.Ю.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИЗАЙН ЛОБІЗМУ

Інститут лобізму як політичне явище є суттєвим чинником існування сучасної демократії. Виникнувши як специфічний інститут політичної системи для впливу приватних і громадських організацій на процес ухвалення рішень органами державної влади з питань внутрішньої і зовнішньої політики, інститут лобізму спроможний виконувати функцію узгодження суспільних інтересів, доповнювати собою конституційну систему демократичного управління. При цьому вплив на членів органів влади може здійснюватися як публічними заходами (формування громадської думки), так і не публічними (підкупом).

Треба відразу зазначити, що власне термін “лобізм” у побутовому використанні часто має негативну смислову конотацію, означаючи фактично купівлю голосів або вигідних політичних рішень. У цьому значенні лобізм означає фактично “блат”, “протекціонізм”, “підкуп” державних

чиновників в корисливих цілях. Крайнім виявленням негативного аспекту лобізму можуть бути незаконний тиск на представників влади, хабарництво, корупція, за допомогою яких приймаються управлінські рішення в інтересах певних груп чи осіб. Негативне ставлення до лобізму сформувалося внаслідок саме такої практики “впливу” на управлінські рішення.

У другій половині 1990-х рр. на пострадянському політичному просторі лобізм та відповідна діяльність трактувалися вже як представництво й просування певних інтересів та визначалися як система й практика реалізації інтересів різних груп громадян завдяки організованому впливу на законодавчу й адміністративну діяльність державних органів.

Зазначене вище загальне трактування цього поняття зумовлене, насамперед, тим, що в політико – правовій науці України, Росії та інших молодих незалежних держав – республік колишнього СРСР цей процес має такі атрибутивні характеристики:

- відсутність законодавчого регламентування;
- відсутність документального фіксування;
- неформальний (тіньовий) характер;
- наукова складність, визначення лобізму як особливого виду політичної діяльності

Лобізм у його позитивному сенсі постає життєво необхідним інститутом демократичного процесу, бо є системою організаційного оформлення представництва різноманітних групових інтересів, формою законного впливу груп тиску на прийняття управлінських рішень державних органів із метою задоволення інтересів певних соціальних структур (організацій, територіальних асоціацій, верств суспільства тощо).

Атрибутика лобізму в, політико-правовій науці пройшла тривалий шлях у своєму розвитку та формуванню. Історико-політична ретроспектива дозволяє нам виділити наступні етапи її формування:

- релігійний (друга половина XVI ст.), пов’язаний з великим впливом релігійних організацій на прийняття державними установами визначних суспільно-економічних та політичних рішень;
- світський (перша половина XVII ст.), пов’язаний з процесом обговорення та прийняття необхідних різнопланових рішень під час світських зустрічей;
- парламентський лобізм (середина XVII ст.), пов’язаний із активною діяльністю та політичним піднесенням британського парламенту;
- дискусійний (перша половина XIX ст.), пов’язаний із початком гострих політичних дебатів у конгресі США;
- груповий (середина XIX ст.), пов’язаний із становленням та розвитком групових політичних інтересів у конгресі США;
- політико-юридичний (друга половина XIX – початок XX ст.), пов’язаний із негативним змістом і кваліфікацією лобізму як хабарницької діяльності.

Сучасні фундаментальні праці та інформаційно-довідкові видання подають такі ознаки атрибутики лобістської діяльності в політико-правовій науці, а саме:

- існування групи представників економічно сильних структур, які здійснюють вплив на державну політику;
- існування співробітництва й взаємодії компаній із державними органами із чіткою метою вироблення законів і рішень, що створюють сприятливі умови для господарської діяльності зацікавлених суб'єктів лобістської діяльності;
- існування системи й практики реалізації інтересів різних груп (союзів, об'єднань) громадян за рахунок організованого впливу на законодавчу й адміністративну діяльність відповідних державних органів;
- існування суб'єктів тиску та об'єктів впливу.

Вищою формою регулювання лобізму є інституціоналізований, законодавчо-врегульований лобізм. Критерій урегульованості надає йому статус легального і перетворює на повноправний інститут суспільства. Його діяльність підпорядковується чітко встановленим процедурам, які дозволяють контролювати цей процес і надають можливість застосовувати відповідні санкції в разі вчинення порушень. Усі суб'єкти лобіювання мають однакові умови, а відтак зменшується ризик виникнення привілейованих зв'язків. У деяких країнах нема закону, який регулює лобізм, тому цю функцію виконує тут громадська думка. Урегульованість лобізму законами чи громадським контролем дає великий моральний ефект, адже це допомагає виправдати в очах громадськості просування чийось інтересів. Нормативні акти, що стосуються діяльності лобістів, регламентують такі моменти: сферу дії закону, методи роботи, об'єкти та структуру їхньої діяльності, вимоги до реєстрації, права, обмеження, санкції.

Красюк Ю.

ШКОЛИ В ДОСЛІДЖЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н., доцент Кравець А.Ю.

Виділення шкіл у вивченні, підходів до вивчення, чи інтерпретацій явища є доволі поширеним прийомом для вивчення самого явища. Не складає виключення і таке явище як “громадянське суспільство”. Так А. Колодій виділяє три “класичні” інтерпретації громадянського суспільства:

- 1) Локіанський підхід. В основі якого лежить протиставлення природного стану та громадянського
- 2) Гегелівський підхід. В рамках цього підходу наголос робиться на пануючому в суспільстві індивідуалізмові, та на правовій державі.
- 3) Токвілівський підхід. Цей підхід в якості основоположної для громадянського суспільства розглядає діяльність в рамках асоціацій.

Подібно до А. Колодій, Г. Гайден виділяє “школи” Д. Локка, Г.В.Ф.Гегеля та А. де Токвіля у вивченні “громадянського суспільства”, але на відміну від неї, додає до них “школу” Т. Пейна. Для визначення відмінностей в поглядах на громадянське суспільство цих мислителів, Г. Гайден

вводить два принципові критерії. Перший – відносини між державою та громадянським суспільством, “чи громадянське суспільство є по суті автономним від держави, чи держава і громадянське суспільство є органічно пов’язаними”, другий – питання чи громадянське суспільство є первинно економічним явищем - простором в якому економічна діяльність контролюється і спрямовується приватними інтересами, чи соціологічним явищем - простором в якому асоціації відіграють свою роль як посередники між державою та особистостями

Лех Ю.

ВТРАТА «КОНСТИТУЮЮЧОЇ» СТОРОНИ ЯК ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Вчений керівник:

**доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н., доцент Кравець А.Ю.**

НУО перебувають в конкурентних відносинах, оскільки змагаються за увагу та ресурси суспільства, і це приводить до ще однієї проблеми неурядових організацій. Проблеми яка притаманна більшості організацій, за виключенням організацій взаємної вигоди, наприклад споживчих кооперативів чи асоціацій співвласників багатоквартирних будинків. Згідно зі своїми функціями неурядова організація є “знаряддям в руках суспільства”, вона працює саме для суспільства і на суспільство. Але часто організація про це забуває. Чому так відбувається?

Суспільство є конституюючою стороною неурядової організації, воно надає їй сенс, воно надає їй кошти, тим чи іншим шляхом (пожертви, внески та ін.) та ресурси робочої сили у вигляді праці волонтерів і воно ж оцінює її діяльність. Коли це дійсно відбувається так, а так і повинно бути, то загрози забути - заради кого ведеться діяльність, для організації немає. Але все частіше з’являються посередники між суспільством і неурядовими організаціями. І такими посередниками між суспільством та неурядовими організаціями виступають зазвичай фонди та державні органи, які виступають фінансовими донорами для НУО і відбирають серед них тих хто є, на їхню думку, гідними фінансування.

Відбір якогось числа організацій, які гідні отримувати субсидію, відбір проектів, які заслужують забезпечення грантами - прямі ознаки конкуренції між НУО. Дійсно, конкуренція, певний елемент ринку, в середовищі НУО є неодмінною складовою, адже вона необхідна для забезпечення їх ефективності, для “гарантування...організаціям умов нормального розвитку. Конкуренція змушує до організаційних змін, пристосування до умов, які є динамічними та змінними. Конкуренція на рівні третього сектора - це, в тому числі, і значно більша палітра послуг для їх отримувачів (адже більшість НДО постає для того, щоб надавати певні послуги окремій групі людей)”. Дуже важливим є питання заради чого, а відтак і заради кого точиться ця конкуренція.

Кожна НУО в своїй статутній діяльності, хай це буде боротьба за

права жінок, турбота про найменш захищені верстви чи поширення якогось вчення, переслідує і певний конкурентний момент. Адвокатські НУО змагаються за залучення волонтерів та увагу суспільства, яка веде до збільшення пожертв з боку приватних доброчинців, та збільшення фінансування з боку донорських агенцій, об'єднання за права жінок змагаються за залучення нових членів до своїх рядів, яке веде до збільшення авторитету організації, та збільшення коштів які отримує організація з членських внесків і так далі. Але тут є присутнім і певний небезпечний момент.

Поява проміжної ланки між суспільством та неурядовими організаціями є загалом явищем позитивним і веде до підвищення ефективності їх діяльності і до оптимізації їх фінансування. Але має це і негативний аспект, який донори неурядових організацій та інфраструктурні НУО мають враховувати. Це веде до втрати організаціями зв'язку зі своїм середовищем, з тими, хто користується їх послугами, з суспільством. Оскільки фонди та державні установи і органи фінансують неурядові організації, то вони виявляються їх замовниками і оцінювачими їх діяльності, їх конститууючою стороною, а неурядові організації перетворюються на їх клієнтуру і ведуть конкурентну боротьбу вже за увагу та підтримку не зі сторони суспільства, а зі сторони фондів та державних установ і органів. Відтак втрачається незалежність НУО, яку давала їм підтримка зі сторони суспільства, і втрачається зв'язок НУО зі своїм середовищем. Організація замикає свою увагу саме на своїх донорах. І тоді, як вже зверталася увага на початку розділу, ця організація втрачає свій статус організації громадянського суспільства. Враховуючи цю небезпеку організація повинна і сама повинна контролювати себе, дотримуючись відповідних принципів.

Лисиця А.

КОНГРУЕНТНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вчений керівник:

*доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н., доцент Боярська О.А.*

На важливу проблему пов'язану з діяльністю неурядових організацій звернула увагу Н. Розенблюм, поставивши питання про конгруентність (congruence) НУО. На її думку важливим є те, як співвідносяться внутрішні та зовнішні цінності в організації, цінності згідно з яким будується робота та відносини в організації, та цінності які організація визнає, пропагує чи відстоює, коли це стосується зовнішніх справ. Чи всі організації дотримуються принципів демократії, відкритості, рівності прав в своїй внутрішній діяльності, чи не стає цьому на заваді авторитаризм керівників, расизм та сексизм.

Зокрема в Україні дуже рідко змінюється керівний склад НУО, і рядові члени організацій мають дуже мало шансів контролювати своє керівництво, чи впливати на загальну політику організації, така практика відсутня. І не передбачено практично ніяких дійових процедур, якими

б могли скористатися низові робітники щоб проконтролювати своє керівництво, і це аж ніяк не свідчить про високий рівень демократичності українських НУО і шкодить їх ефективності. Більшість організацій не мають обмежень щодо кількості термінів, на які може бути обраний той чи інший член керівного органу, не проводять фінансовий аудит.

Звідси НУО, які претендують на те, що вони є частиною громадянського суспільства, повинні відповідати як мінімум певним критеріям, якщо вони мають задовільний рівень “конгруентності”:

1) Звісно, автономність. Незалежність в прийнятті рішень, рекрутуванні лідерів, контролі важливих економічних та управлінських ресурсів.

2) Демократичність внутрішньої структури. Організація сама повинна бути мікрокосмом громадянського суспільства, так щоб її члени в процесі соціалізації отримували відповідні норми. В організації повинні бути поширені горизонтальні структури прийняття рішень, а не вертикальні типу патрон-клієнт.

3) Підзвітність. Процедурний механізм для членів НУО, щоб вони могли контролювати своїх лідерів в їх рішеннях та діях. Щоправда одних процедур недостатньо. Лідер повинен добровільно визнавати та шанувати принцип відповідальності, інакше він не заслуговує бути членом НУО, не дивлячись навіть, наприклад, на високі професійні якості.

4) Відкритий набір. Дуже важливим для соціальної і національної інтеграції, поширення толерантності в суспільстві, для успішного виконання функції соціалізації, є максимально відкритий набір у всіх організаціях де це можливо.

5) Організація в своїй діяльності має дотримуватися принципів відкритості та прозорості, і здійснювати постійний моніторинг використання коштів та матеріальних засобів.

Маркіяненко Д.

СЕЛЕКТИВНІ ТА КОЛЕКТИВНІ БЛАГА В ГРОМАДСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. і. н., доцент Ключ А.І.*

Загроза для стабільного розвитку неурядових організацій полягає в тому які способи вони обирають для залучення до своїх лав нових членів та утримання тих хто вже до них входить. Громадяни мають всі підстави вступати та підтримувати організації які переслідують селективне благо, але цими організаціями вся множина неурядових організацій не вичерпується, існує багато організацій які намагаються досягти колективного блага, до них відносяться наприклад організації адвокатського типу чи профспілки.

Колективне благо доступне всім членам групи, а не тільки тим, хто співпрацював заради отримання цього блага створивши організацію, і це робить членів групи незацікавленими в співпраці, оскільки вони сподіваються на інших. В дилемі громадських земель, яку ми розглядали,

всі жителі мають право випасати свою худобу на громадському вигоні, тому один з пастухів може порушити угоду і пасти свою худобу на громадському вигоні не нормуючи свій час, і якщо інші пастухи дотримуються угоди, обмежуючи випасання своєї худоби, і оберігаючи вигін, то поодиноке порушення не матиме фатальних наслідків для трави, вона не буде пересихати, і пастух-порушник також буде користуватися колективним благом, у вигляді можливості для випасу худоби протягом всього літа. Таким чином він буде отримувати вигоди без затрат.

Колективне благо не завжди помітне, не завжди зобов'язує до вдячності, часто важко доступніше для організації ніж селективне, мало приваблює людей. Тому часто в пошуках виходу з цієї ситуації організації переходять спочатку до додаткового надання селективних благ. Головним організаційним продуктом заради якого організації і створювалися є колективні блага, але з метою залучення індивідів до своїх лав, організації також пропонують і селективні блага. Профспілки пропонують путівки до санаторіїв, подарунки на Новий Рік для сімейних членів профспілки, але це й несе в собі небезпеку для організації, оскільки виникає споживацьке відношення до неї, як до органу перерозподілу матеріальних благ і пільг. Організації згодом фактично перестають виконувати свою головну роль, оскільки забезпечують свою підтримку іншим шляхом, переходять на здобування селективних благ, відповідно і члени організації оцінюють її саме з цього боку, вимагаючи від неї саме таких дій.

Маркова О.

НАЦІОНАЛІЗМ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ПОГЛЯДАХ Е. ГЕЛЛНЕРА

*Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н. Семенчинок Т.В.*

Теорія націоналізму Ернеста Гелнера, викладена у книзі “Нації та націоналізм”, цікава в першу чергу тим, що автор намагається пояснити для чого виник націоналізм, а не лише як він виник. Уявімо собі донаціональне, середньовічне суспільство. Воно складається з великої кількості локальних громад, що механічно об'єднанні кордонами династичної держави. Географічна мобільність переважної більшості тодішнього населення була обмежена як суто технічними, так і соціально-політичними факторами (згадаймо, наприклад, кріпацтво). Тож не дивно, що “життєвий світ” типового представника донаціонального суспільства обмежувався кількома сусідніми селами чи містечками. Донаціональний світ це світ локальних спільнот, які вороже дивилися на чужинців і на протязі довгого часу плекали риси, що їх відокремлювали від загалу: діалект, відмінності в одязі та побуті і в стандартах поведінки.

Хоча відносини в межах такої локальної громади регламентувалися традиційними нормами, величезну роль відігравали персональні стосунки. Це цілком зрозуміло в умовах, де всі про всіх все знають.

Іншим важливим елементом донаціонального суспільства була

всепроникна ієрархія. Кожний індивід “приписаний” до певного місця в рамках соціальної структури і виконував певну місію. Можливості для вертикальної мобільності обмежені в будь-якому суспільстві. Але в суспільстві донаціональному обмежена ще й горизонтальна мобільність. Окрім соціально-політичних чинників велику роль відіграє система освіти, що характерна для таких суспільств. Високоспеціальні навички передаються від батька до сина поступово і досить довго. В таких умовах типовою є пожиттєва спеціалізація.

Сегментованість донаціонального суспільства знаходить відображення навіть у мові: “найбільш вражаюча особливість досучасних, донаціональних суспільств у співіснуванні в рамках одного світосприйняття великої кількості не зовсім цілісних, але пов’язаних ієрархічно субсвітів і в виділенні особливих, виключних явищ, що мають сакральний характер та вилучених з повсякденного ужитку. В умовах традиційного соціального ладу мова мисливства, жнив, релігійних обрядів, ратуші, кухні або гарему утворюють автономні системи”.

Таким чином донаціональне суспільство складається з взаємно непрозорих культурних світів. Зрозуміло, що такі умови не можуть не впливати на економічне та політичне життя. І політична і економічна взаємодія відбувається в основному на рівні сегментованих громад.

Марчак В.

ПРИЧИНИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПАСИВНОСТІ УКРАЇНЦІВ

**Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеса Гончара,
к. і. н., доцент Ключ А.І.**

Пасивність “середнього українця” виявляється головним чином в соціально-політичній сфері. Науковці застосовують різні терміни описуючи цей феномен: “пострадянський індивідуалізм” (Є. Головаха), “синдром навченої безпорадності” (Н. Климчук). Євген Головаха таким чином змалював сучасну українську ситуацію: “Пострадянський індивідуалізм, не підкріплений демократичним досвідом формування почуття індивідуальної відповідальності і здатності протистояти державному патерналізму ще довго набиратиме в Україні вигляду ізоляціонізму і негативізму до будь-яких конструктивних форм соціальної самоорганізації”.

Таке пояснення нерозвинутості інститутів громадянського суспільства успадкованою від радянських часів “патерналізмом” та “колективізмом” не до кінця прийнятне. Не зважаючи на колективістський дискурс тієї епохи саме в цей часовий проміжок сформувались передумови для швидкого прийняття індивідуалістських цінностей. Уявлення про радянську людину як про абсолютно пасивного індивіда, що цілковито залежав від держави також не до кінця відповідає дійсності. Так за радянських часів доходи від нелегальної “другої економіки” (приватної діяльності) складали 10-13% від доходів пересічних громадян, кількість осіб, цілком

зайнятих у цій сфері постійно зростала а кількість підпільних мільонерів перевищувала 30 тис. осіб. Сучасна ситуація також, як це не парадоксально, дає підстави для корекції і концепції “пост-радянського індивідуалізму”. Цілком очевидно, що “тіньові” відносини, що відіграють таку важливу роль в економічному житті не можуть “висіти в повітрі” і мають спиратися на певну систему практик. Цей висновок підтверджують дослідження стратегій виживання та економічної поведінки населення, здійснені в Росії та Україні. Вони виявляють цікавий факт – добробут домогосподарства залежить від включеності його членів в різноманітні соціальні мережі, а недостатня кількість таких зв’язків є головним фактором, який обумовлює бідність; тобто не економічна упослідженість призводить до соціальної ексклюзії, а навпаки. Зрозуміло, що атомізований актор в таких умовах не може розраховувати на успіх. З цитованих досліджень можна зробити цікавий висновок: в основі сучасного українського суспільства не атомізований егоїстичний індивід а група індивідів, об’єднаних відношеннями визнання та співпраці, яка по відношенню до інших груп веде себе як егоїстична та атомізована структура. Отже виникає необхідність вийти за межі дихтомії колективізм-індивідуалізм і придивитися уважніше до структури соціальних мереж.

Певні запитання викликає термінологічна ситуація з такою “еґоїстичною групою”. Олег Хархордін в своєму дослідженні називає специфічну радянську неформальну групу “дифузною групою” або “мережею близьких друзів”, але робить наголос на соціально-психологічній ролі таких спільнот, відтак важко сказати, чи ставала психологічна близькість основою для економічної трансакції. На думку автора визначення “кліки” Роберта Барта з певними зауваженнями краще відповідає сутності вищевказаного феномену, адже в цьому випадку наголос робиться на раціональній та цільовій співпраці а не на психологічній підтримці. “Дифузна група” та “кліка” схожі по багатьох параметрах (горизонтальна структура, високий рівень згуртованості та “щільність” внутрішньогрупових зв’язків, високі трансакційні витрати на входження до певної кліки), обидва феномени мають в своїй основі грановеттерівські “сильні зв’язки”. Можливо ці терміни визначають дві сторони одного феномену – тобто одна група виконує як психологічні так і економічні функції. Кліки, в свою чергу, також включені в систему соціальних мереж, горизонтальних чи вертикальних. Для нас найбільш важливими є наступні моменти:

-по-перше, доступ до високоліквідних дефіцитних ресурсів відбувається на основі неформальних зв’язків а не членства в інституціалізованих мережах чи асоціаціях;

-по-друге, невелика чисельність клік в багатьох випадках не дозволяє вирішувати виникаючі проблеми а отже умови вимагають інтеграції до більш широкого ансамблю, при цьому в специфічних пост-радянських умовах ця проблема вирішується завдяки формуванню вертикальних мереж;

-по-третє, відносини в кліках, не зважаючи на свою інтенсивність не спираються на чітку систему регламентацій а базуються на довільних “безумовностях”, таким чином вони не є достатньо передбачуваними.

Такі наслідки значною мірою утруднюють формування інститутів громадянського суспільства, адже “тіньовий” розподіл ресурсів позбавляє індивідів раціональної мотивації для вступу в громадянські асоціації а ідеологія вертикальних мереж – максимізація прибутків та влади безвідносно до загальносуспільного ефекту – роз’їдає принципи солідарності і призводять до поглиблення суспільної фрагментації.

Така ситуація обумовлена як структурними так і нормативними факторами. З одного боку нестабільність та непередбачуваність політичного курсу, низька якість інформаційних каналів, відсутність розвинutoї інфраструктурної системи та чіткого визначення режиму та меж власності є феноменами структурними. Виходячи з цього британський соціолог Річард Роуз пропонував наступний рецепт: “В суспільстві, де володарює квазісучасна практика, першочергове завдання полягає не в тому, щоб змінити цінності та відносини між людьми, а в тому, аби зміти спосіб правління. Перший крок – скорочення кількості законів, які створюють можливості, наприклад, розподілу товарів та послуг через привілейовані зв’язки чи отримання хабаря. Другий крок – зміна тактику поведінки самого уряду...необхідно реформувати суспільний сектор, який зараз стимулює індивідів використовувати соціальний капітал всупереч сучасному стану”.

Пащенко В. І.

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ТЕОРІЙ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Практично кожен підручник з курсу «Держава та право» і більшість підручників з «Політології» містять інформацію про теорії походження держави. Це їх традиційний розділ з доволі традиційним змістом, до якого включають тріаду – патріархальна, теологічна, договірна, до якої додають, з різною мірою ймовірності – психологічну, теорію насилля, класову або марксистську, теорію інцесту та інші. Подібний набір може викликати подив, оскільки занадто відмінними є ці теорії щоб вишиковувати їх у якусь послідовність (ще менше підстав об’єднувати їх в рамках єдиної типології) крім, можливо, хронологічної. Об’єднує їх тільки те, що вони стосуються питання походження держави, адже навіть теоріями не усі з їх числа можуть бути названі, оскільки відрізняються вони не тільки за баченням обставин виникнення держави чи методологічними засадами, являючи собою приклад епістемологічного опортунізму, але й своїм епістемологічним статусом (тобто що вони репрезентують та які евристичні потенції відкривають).

Патріархальна, теологічна та договірна теорії практично не мають під собою емпіричного фундаменту, на відміну від тих теорій, що були запропоновані, наприклад, політичними антропологами – гідравлічна, насилля та інші, що вбачають причиною виникнення держави, наприклад, необхідність організації караванної торгівлі. Тому при розгляді цих теорій слід розуміти, що перша тріада лише умовно є теоріями, в сучасному розумінні цього терміну і належать до сфери наукового пізнання лише

як об'єкти дослідження. Вони не пояснюють походження держави, а в найкращому випадку пояснюють - як бачили і пояснювали походження держави мислителі на попередніх етапах розвитку цивілізації.

Політичні антропологи пропонуючи свої версії прагнуть лише зрозуміти та описати причини і процес утворення держави, не претендуючи на трансформацію нашого ставлення до держави. Зрозуміло, що інформація про те, що держава виникає як апарат контролю за підкореним населенням не вплине на наше ставлення до сучасної держави, не змусить нас ставитись до неї іншим чином. На відміну від цього, патріархальна, теологічна та договірна теорії вели до зміни уявлень про державу і ставлення до неї. Можливо це були неспроєктовані наслідки, проте це не скасовує того, що ці теорії походження держави мали помітний етичний вимір. Б.Г. Капустін, в одній з своїх праць присвячених питанням моралі й політики говорить про співвідношення політичної етики й моралі наступне – «під «політичною етикою» розуміється теорія моралі, яка бачить свою ціль в обґрунтуванні моделі гідної поведінки в сфері політичних відносин». Як патріархальна та теологічна так і, особливо, договірна теорія містили в собі цю модель гідної поведінки підданого по відношенню до правителя – як до «батька» чи як представника божественної влади, та правителя по відношенню до підданих. Договірна теорія, серед іншого, прагнула обґрунтувати новий тип відносин між правителем і підданими. Ці «теорії» були не скільки пізнавальними (тобто описувачими і пояснювачими реальні порядки що існували), але критично-повчальними, або ціннісно-орієнтованими, в рамках яких можна виділити оціночні дихотомії «справедливе – несправедливе», що веде нас до визнання їх складовими не скільки теорії держава та права, стільки політичної етики і орієнтує на дослідження в їх рамках основних нормативних питань політики, таких як: принципи справедливого соціального устрою; критерії легітимного управління, права і обов'язки керівників і громадян (включаючи право протидії і обов'язку покірності) ... [1, с.87].

Література:

1. Власть и мораль: (основная проблема политической этики) // Философские науки. – 1991. – № 8. – С. 83 – 93.

Семенченко Т.В.

РОЛЬ СМІ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ

Конец двадцатого века принес заметные изменения в традиционные методы дипломатии. Во многом это связано с той возрастающей ролью, которую стали играть в международных отношениях информационные технологии. Они формируют сегодня новый уровень связей между странами мира, создавая глобальную инфраструктуру и проникая практически во все сферы межгосударственной жизни. Современный мир подчинен негласному правилу: реальное событие только тогда существенно, когда о нем широкой публике рассказали средства массовой информации. Хотя дипломатия считается довольно консервативной сферой, такие серьезные перемены не могли обойти ее стороной. Как

свидетельствует пример наиболее развитых и активных игроков мировой арены, в их отношениях с внешним миром одна из приоритетных ролей отдается сегодня СМИ.

При рассмотрении глобальных СМИ как потенциальных «акторов» мировых политических процессов следует учитывать следующее: во-первых, их промежуточное положение в системе транснациональных политических коммуникаций, то есть между национальным и наднациональным уровнями; во-вторых, их системную взаимосвязь; в третьих, наличие устойчивых связей с конкретными акторами, действующими на всех уровнях политических процессов, и их взаимной заинтересованности. «Акторов», при этом отличает организованная деятельность, проводимая на системной и систематической основе во взаимодействии с другими игроками, а ключевой мотив этой деятельности может заключаться в повышении уровня взаимодействий. Потенциал влияния акторов может напрямую зависеть от уровня организации, установленной между его составными элементами (в нашем случае это профессиональные и информационные каналы связи между СМИ). Здесь сила целого зависит от возможностей конкретных составных частей.

СМИ могут выступать не только как инструмент направленного информационного воздействия на аудиторию со стороны «третьих лиц», преследующих свои интересы, но и как самостоятельный игрок на рынке информации, где волевые стратегии пропаганды или влияния сталкиваются с ограничениями системного порядка, диктующими свою логику эффективного функционирования. Было бы явным упрощением рассматривать СМИ исключительно как объект манипуляции со стороны государств или неких влиятельных групп. В контексте конкурентного информационного рынка манипуляционные стратегии вторичны по отношению к требованиям эффективности экономического порядка.

Сегодня стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий, перенесло человечество из эпохи «глобального объятия» во внепространственную и вневременную эпоху. Благодаря развитию ИКТ, произошло изменение в восприятии таких понятий, как «время» и «пространство».

Славкінська М.

КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ Р. ПАТНАМА

*Вчений керівник:
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н. Шуліка А.А.*

Перша з широковідомих книг Патнама – «Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії». На основі довготривалого дослідження італійських регіональних урядів ним висновки про надзвичайну важливість соціального капіталу для встановлення ефективного демократичного управління та економічного добробуту.

Горизонтальні мережі, в рамках яких і відбувається добровільна кооперація індивідів в деяких італійських регіонах, таких як Емілія-

Романьята Тоскана (Північна Італія), є більш ефективними ніж вертикальні , побудовані на відносинах “патрон – клієнт” (“негромадянські” регіони, такі як Калабрія та Сицилія). Якщо проблема колективної співпраці вирішується завдяки участі “гаранта” виникає, по-перше , необхідність забезпечення нейтральності, об’єктивності та надійності цієї третьої сторони. Щоб забезпечити довіру нам необхіден “посередник” , який вартий довіри ; що є, інакше кажучи , загальним добром, яке в свою чергу має забезпечити інше загальне добро. Де гарантія, що такий “гарант” (держава, патрон, мафіозний бос) не порушить умови угоди?

Таким чином, суспільство, що ґрунтується на вертикальних відносинах, як правило є менш стабільним, адже передбачити поведінку “гаранта” неможливо, а підлеглі в більшості випадків не мають достатньо ресурсів, аби змінити “патрона”, якщо той не враховує їх інтереси. Змінити владу можна лише об’єднавши зусилля , а це в свою чергу неможливо , якщо ця влада є єдиним гарантом довіри і необхідною умовою кооперації. Проблемою номер два є вартість посередництва (гарантії). Навіть в ідеальному варіанті , якщо ці функції виконує незаангажована та абсолютно об’єктивна державна влада моніторинг угоди та апарат примусу не можуть бути безкоштовними. Такі витрати є своєрідним “податком за недовіру”, який мають сплатити усі учасники трансакції.

Мережі громадянської активності сприяють формуванню норм загальної взаємності (generalized reciprocity), які передбачають неперервні відносини обміну, що будь-якої конкретної миті є ненагородженими або незбалансованими, проте вони пов’язані зі взаємними сподіваннями , що в майбутньому вони одержать нагороду за виконану зараз послугу. Норма генералізованої взаємності не передбачає альтруїстичної спрямованості індивідів, це радше оспіваний де Токвілем “правильно зрозумілий егоїзм”.

Мережі громадянської активності та норми взаємності, “виховані” ними є базою для виникнення соціальної довіри (social trust), необхідної для підтримки співпраці. Таким чином густа мережа локальних добровільних організацій є необхідною умовою для існування “справжньої” громадської культури , заснованій на горизонтальних зв’язках та добровільній кооперації , але аж ніяк ні єдиною “прийнятною” формою організації.

Ставченко С.В.

СУЧАСНА СТРАТЕГІЧНА ПОЛІТИКА США НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Серед низки цілей у регіоні Каспію, Середньої Азії, Кавказу та Східної Європи найчастіше в якості основних інтересів США вказують необхідність стримування Російської федерації при реалізації інтеграційних об’єднань на базі Митного Союзу, ЄврАзЕС, Зони вільної торгівлі в рамках СНД, та військового об’єднання ОДКБ.

Можна окреслити наступні основні риси зовнішньополітичної стратегії США спрямованої на пострадянський простір: це політика енергетична, метою якої є заснування анклаву союзних держав – транзитерів та

видобувачів газу та нафти у Прикаспійському та Чорноморському басейнах в противагу російській енергетичній експансії в цих регіонах. Мова звичайно йде про лобювання геополітичної привабливості плануючого найдорожчого газогіну «Набукко» (Nabucco), який в планах має з'єднати порт Дружба с болгарським портом Варна. Так, те що США знаходяться осторонь від намагання якомога скорішої реалізації цього енергетичного (транскордонного) проекту свідчить офіційний візит до турецької столиці 13 липня 2009 року, з нагоди підписання багатосторонньої угоди щодо будування газопроводу «Набукко», Спецпредставника США з енергетичних питань Євразії - Річарда Моргенстара, а також візит заступника помічника держсекретаря США, Метью Брайза, якій, зокрема висловив занепокоєність апатією Туркменії на предмет заповнення «Набукко» реальним газовим змістом [1].

Енергетична політика США є достатньо вагомим чинником що визначає зміст загальної концепції урядової політики цієї держави. Тому, не дивно, що до низки першочергових стратегічних ініціатив включені Прикаспійський та Чорноморський регіони. Не зважаючи на те, що Каспійський регіон навряд чи стане «другим Близьким Сходом», більшість експертів схильні вважати, що протягом певного часу, ресурси цього регіону будуть оцінюватись у тому ж порядку в якому оцінюються нафтові запаси США та Північного моря. Згідно проведеної оцінки Oil and Gas Journal, сумарні доведені запаси в країнах які мають частку в Каспійському басейні складають 32 млрд. тонн (235 млрд. бареллей) [2]. Тому, для США набирають більшої актуальності питання пов'язані з постачанням сирової нафти на вході до Чорноморського басейну оминаючи, як підконтрольні Росії транспортні території так і перевантажені шляхи Босфору.

Аби краще розуміти американську політику у пострадянському контексті слід звернути увагу до американської дипломатичної активності у цьому регіоні. Так, після російсько – грузинської суточки 2008 року, вийшла на якісно інший рівень інтенсивність та якість американо – грузинської військово – політичної співпраці. У якості згадки, достатньо привести факт візиту держсекретаря США Хіларі Родман Клінтон до грузинського порту Батумі, з нагоди вводу до експлуатації найсучаснішого фрегату берегової охорони, назва якої поки ще не розголошується. Як відомо з офіційних джерел сума інвестованих коштів відомої USG до самодеятельної військової берегової бази сягає 10 млн. долл. [3]. До того ж судячи з стенограми виступу самої Хіларі Клінтон, допомога та інвестиції в грузинський оборонний сектор має підвищити як паритетні особливості грузинського оборонного сектору так і підвищити обороноздатність держави захищати та відстоювати державні кордони від посягань зразка подій 2008 року [3].

Достатньо суттєвих змін зазнав процес стабілізації Вірмено – Азербайджанських відносин по Нагорно – Карабахському питанню. За період діяльності програми USG, рівень озброєних суточок вдалося знизити з 27% в 2004 році до 3% в 2009 році [4]. Достатньо вагомі наслідки відчутні і по лінії демократизації пострадянського суспільства за участі активної ролі уряду США не тільки на прикладі Грузії але і Азербайджану.

При сприянні американського уряду відчутного прогресу сягнув процес демократизації в країні, яка за висновками міжнародних моніторингових організацій не вважалась демократичною. Мова звичайно йде про Азербайджан, який, ще у 2009 році, силами голови парламентського комітету з питань правової політики та державного регулювання, були прийняті поправки до основного «закону про неурядові організації», [4] якими значно спрощується процес реєстрації НО та поширюються права діяльності усіх без винятку організацій, які приймають активну участь в процесі становлення демократичного та громадянського суспільства в країні.

Але, разом з усім вище приведеним, було би достатньо необачно ігнорувати найсерйозніший чинник загальних, стратегічних прагнень США у Євразії. Мова йде про Росію, та її стратегічний погляд як на перспективи американо – російського діалогу, так і на концептуальні засади американської зовнішньої політики що до пострадянського простору. В супереч, достатньо зваженим торгівельно – економічним відносинам, які станом на теперішній час є достатньо потужними та високотехнологічними, питання щодо компромісних варіацій політико – демократичного становища країн – пострадянського простору вказують на суттєву інверсію геополітичних інтересів двох держав.

Оцінюючи ключові засади зовнішнього економічного та зовнішньополітичного курсу у регіоні Пострадянського простору, найвагомішим індикатором більш або менш успішного просування американської зовнішньої політики у країнах цього регіону, є, та найближчі роки буде залишатись, саме контекст російської зовнішньої політики зустрічного курсу через політику оптимізації енергетичного діалогу з провідними країнами ЄС (через успішне впровадження Паневропейських енерготранзитних проєктів Nord Stream and South Stream) і через лобювання регіональних інтеграційних об'єднань на базі існуючої, успадкованої від колишнього СРСР науково-технічної та промислової потужності, які властиві більшості країн СНД і в тому числі Україні.

Література:

1. Европа и Турция дали старт проекту Nabucco [електронний ресурс]/Lenta.ru/13.07.2009, 17: 12 : 45 – Режим доступу : <http://lenta.ru/articles/2009/07/13/nabucco/>

2. Caspian oil outlook-1: Caspian oil not likely to fill market void or depress prices [електронний ресурс]/Oil and Gas Journal – Режим доступу: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-103/issue-21/exploration-development/caspian-oil-outlook-1-caspian-oil-not-likely-to-fill-market-void-or-depress-prices.html>

3. Clinton at Georgian Coast Guard Ship Commissioning [електронний ресурс]/U.S. Department of the state. Office of the Spokesperson. June 5, 2012. Remarks. Secretary of the Hillary Rodham Clinton At Coast Guard Ship Commissioning. June 5, 2012/Passenger Ship Terminal/Batumi, Georgia – Режим доступу: <http://translations.state.gov/st/english/texttrans/2012/06/201206056836.html#axzz2BaqCNZdw>

4. FY 2009 Foreign Operations Appropriated Assistance : Eurasia Regional [електронний ресурс]/Bureau of European and Eurasian affairs FY 2009 U.S. Government Assistance to and Cooperative Activity with Eurasia Report/Performance Report highlights : Eurasia regional/FY 2009 Foreign Assistance Goals – Режим доступу: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rpt/eurasiafy09/136835.htm>

Тарасюк Д

ТЕОРІЯ ГРУП ТА ТЕОРІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Вчений керівник:

**доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н. Семенченко Т.В.**

Як зауважила відома американська дослідниця Е. Остром, розвиток першої генерації теорій колективної взаємодії почався як реакція на широко розповсюджену на початку 20-го століття теорію груп, авторами якої були Артур Бентлі та Девід Трумен. Коротко, положення цієї теорії можна сформулювати наступним чином.

1. Певні асоціації (групи), відповідно, групова співпраця та солідарність, існують в усіх без винятку суспільствах. Вони виникають тоді, коли окремий індивід не може задовільнити свої потреби самотужки.

2. В примітивних суспільства домінують “первинні групи” – родинні колективи і т.ін., члени яких безпосередньо та постійно спілкуються та взаємодіють. Поступово родинні групи замінюються або доповнюються сусідським, але принцип залишається незмінним – перед нами та сам локальна та нечисельна спільнота, члени якої поєднуються зв’язками кооперації.

3. З розвитком суспільства та поглибленням соціальної диференціації відбувається розпад локальних спільнот і формуються «вторинні групи», членство в яких обумовлене не родинним чи географічним чинниками, а належністю до певної професії, церкви чи ідеологічною позицією.

4. Індустріальний розвиток та спеціалізація праці, яку він породжує, збільшує культив груп та асоціацій, оскільки збільшується кількість інтересів.

Різноманітні суспільні групи взаємоврівноважують одна одну, конфлікти групових інтересів, таким чином, стають чинниками політичної боротьби та суспільного прогресу.

5. Процес виникнення, структура та розмір кожної окремої групи обумовлені тією спільною метою, яку вона прагне досягти.

Ця теорія груп мала великий вплив на політичну науку в цілому і зокрема на теорії громадянського суспільства. Якщо групи виникають як наслідок «виклику ззовні» (в результаті промислового розвитку) тоді виникнення громадянського суспільства лише питання часу. Утвердження демократії, має встановитися в результаті конфлікту груп та їх взаємного балансування.

Третяк О.А.

ВІЙНА ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Війна являє собою форму соціальної взаємодії. Зокрема крайній найбільш радикалізований вираз соціального конфлікту. Останнє ж поняття можна визначити як динамічне явище, ситуацію, за якої

учасники відносин, об'єднані одним і тим самим об'єктом, усвідомлюють несумісність їхніх інтересів стосовно нього і діють з урахуванням такого усвідомлення [1]. Виходячи з цього, розуміємо, що будь-яка взаємодія, що включає у себе людський ресурс а-пріорно впливає на сприйняття, думки та поведінку останнього, маючи потенціал до їх різнопланової модифікації. Так у згаданому визначенні прослідковується те, що динаміка війни проходить в залежності саме від специфічного усвідомлення сторін. А таке усвідомлення, в свою чергу, в своїй основі містить цінності та інтереси, що є невід'ємною частиною сутності певного актора, його ідентичності.

Ідентичність же ми розглядаємо як особливий вид ментального конструкту із багаторівневою структурою, що проявляється на індивідуальному, груповому та національному(надгруповому) рівнях, та забезпечує внутрішню солідарність із прийнятими ідеалами та стандартами суб'єкта, дозволяє співвідносити його здібності із об'єктивними можливостями, реалізувати свою індивідуальність і водночас відчуті інтегрованість із оточуючим середовищем, в якому він існує [2].

Війна забезпечує яскраве розмежування між такими усвідомлюваними сприйняттями як «я», «ми», «вони», «ми», «наше» тощо. Так само як і між відчуттям приналежності до близьких суб'єктам групам, та т.зв. «чужими», іншими, зовнішніми групами. В результаті війна як різновид соціальної взаємодії створює нефіксовані правила поведінки акторів, що дозволяє нам говорити про неї як про конструктивний феномен, інструмент. І даний специфічний інструмент надає можливість вносити зміни або ж консолідувати світобачення акторів, змушуючи їх трансформувати уявлення про свою ідентичність. А коли ж ми говоримо про «самість» на державному, національному рівні, то мова завжди йде про ідентичність, зокрема групу.

Коли остання є невизначеною або ж якісно пригніченою має місце постійний ризик існуванню нації чи держави як такої. Саме через це ще починаючи від Цицерона та Арістотеля людська думка прийшла до осмислення того, що у будь-якого оптимально функціонуючого агента неодмінно має бути наявним усвідомлення певних базових принципів, що забезпечують засади групи та власне самої життєдіяльності.

Тим не менше, в рамках соціально-психологічного підходу колективна задання вище колективна ідентичність є похідною від індивідуальної. Останнє пояснюється тим, що спільність, перш за все, природно відчувається самим індивідом шляхом створення ціннісних кодів та подальшим наданням їх групі. Через це і згідно з комунікаційним підходом взаємодія з «іншими» – невід'ємна частина процесу формування ідентичності. Е.Дюркгейм зазначав, що відчуття власної сутності, т.зв. «ідентичність», зароджується, формується та укріплюється шляхом внутрішньогрупової та зовнішньогрупової взаємодії. В рамках такого тлумачення ідентичності з'являється новий інструмент – колективна ідентичність як особливий різновид індивідуальної.

Таким чином, використовуючи відносно радикальні зовнішні джерела з метою досягнення усвідомлення індивідуальної або колективної ідентичності, має місце застосування «негативної ідентифікації» [2]. Під

якою розуміється явище того, що актор визначає себе та свої цінності шляхом конфронтаційної взаємодії із оточуючим світом.

Виходячи з цього, війна, будучи специфічним та радикально різкою формою соціального конфлікту є нічим іншим як трансакцією на рівні різнопланових соціальних груп та спільнот, чий інтереси та сутнісні характеристики відрізняються одне від одного та не можуть бути примирені узгоджені силами акторів на спільній основі.

Література:

1. Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ М.Г. Капітоненко. – К.Либідь, 2009. – 352 с.

2. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності:виклики глобалізації:Монографія [Текст] / М.А.Козловець // Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. – 558 с.

Тіт О. Г.

ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ-ПРОЕКТИ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Політична партія є добровільним об'єднанням громадян, створюваним за їх власною ініціативою для спільної реалізації цілей і завдань, відстоювання власних поглядів на розвиток суспільства. Саме політична партія виступає одним з головних елементів політичної системи суспільства, граючи значущу роль у формуванні політичного пізнання у суспільстві. У свою чергу під проектом ми розуміємо сукупність завдань або заходів, пов'язаних з досягненням запланованої мети, яка зазвичай має унікальний і неповторний характер

З кожними виборами в Україні ми спостерігаємо певну еволюцію політичних партій та партійної системи загалом. З метою більш ефективного досягнення своєї мети використовуються все нові й нові політичні технології та форми політичних партій. Відповідаючи викликам часу відбулося створення нового покоління політичних партій, короткоіснуючих, орієнтованих на одні конкретні вибори і, найчастіше, на рішення приватних завдань цих виборів. Такі політичні партії також відповідають принципам локальності, тобто вони мають певну територіальну приналежність і більшість з них обмежені своїм впливом в межах певного регіону. Ще однією з характерних рис таких політичних партій-проектів є то, що здебільшого вони виступають за розширення прав цієї території стосовно центру. Після виборів ці об'єднання, що слабо пов'язані, не мають спільної позиції, ні спільних інтересів, стрімко втрачали вплив і розвалювалися. Але не зважаючи на цей факт їх популярність тільки зростає.

Популярність таких політичних-проектів ґрунтується на їх перевагах – вони є більш мобільними, більш наближеними до виборців, набагато компетентнішими в локальних проблемах, на відміну від традиційних політичних партій.

Такі політичні партійні-проекти, на відміну від класичних політичних партій, не мають жорсткої прив'язки до ідеології, це дає їм можливість

швидкої зміни свого курсу в залежності від потреб суспільства.

Також зростанню їх кількості та отримання ними великої популярності серед населення сприяє той факт, що для виборця інтереси свого регіону важливіші й актуальніші за проблеми загальнонаціонального характеру.

Проблема розуміння поняття локальні політичні партії-проекти полягає у тому, що це питання у вітчизняній та пострадянській політичній науці є майже не досліджуваним і дуже дискусійним. Дискусійним, на мою думку, є питання чи мають взагалі право на існування такі політичні-проекти, адже приналежність до певного регіону, боротьба за розширення його прав тощо, окрім великої кількості позитивних моментів, можуть нести загрозу цілісності держави і вести до руйнівних процесів. Саме такі тенденції ми спостерігали в Криму, на Донбасі та час від часу на Прикарпатті. Але я вважаю, що з огляду саме на цей факт локальні політичні партії-проекти потребують більш глибокого їх вивчення, формування уявлень про їх структуру, принципи діяльності тощо. Це дозволить знівелювати негативні тенденції до мінімуму, а акцентувати увагу саме на позитивних моментах існування та функціонування таких політичних сил.

На мою думку саме локальні політичні партії – партії майбутнього, адже одним з чинників глибокої кризи нашої держави 2014 році є непропорційне врахування інтересів регіонів та вирішення їх проблем.

Шуліка А. А.

ПРЕКАРІАТ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ

В сучасному світі формується велика кількість нових форм організацій та самоорганізації людей. Розвиток Інтернет-технологій, соціальних мереж, нових форм культурного та інформаційного обміну призводить до створення великих міжнародних неурядових організацій, глобального громадянського суспільства.

Нові форми об'єднання людей призводять до того, що деякі дослідники говорять про поширення нового класу, який, з одного боку, грає виключно важливу роль у виробництві як матеріальних, так і нематеріальних цінностей, а з іншого – становиться позбавленим більшості соціальних і політичних прав, гарантій: участі у виборах, стабільної зарплати і страхового медичного обслуговування, оплачуваної відпустки, доступу до освіти і т.п. Прекаріат неухильно зростає чисельно і включає в себе все нові країни і форми соціального життя; його риси можна побачити в будь-якій країні, зокрема Україні (тимчасові робітники-мігранти, стажисти, фрілансери, працівники креативних індустрій та ін.).

Прекаріат (від англ. precarious і лат. precarium - сумнівний, небезпечний, ризикований, негарантований, нестабільний) – це соціальна група, яка характеризується тим, що її представники ведуть нестабільний спосіб життя і роботи без довгострокових гарантій і надійного заробітку. В сучасній соціально-трудоій сфері однією з головних проблем є нестабільність зайнятості і швидке зростання прошарку економічно

активних людей, що знаходяться в складних умовах. Цей факт набуває все більшого поширення у світі, і вже є реальною проблемою ринків праці багатьох країн. Особливу увагу він визиває тим, що протягом останніх років він все більш рішуче впливає на політичну складову життєдіяльності суспільства.

Прекарізація пов'язана перш за все з виникненням і поширенням нових форм зайнятості, переходом до спеціалізованого виробництва та формуванням сучасної системи глобального поділу праці. В нових умовах підприємства використовують гнучкі і децентралізовані форми трудових відносин, а також часткову або віддалену систему зайнятості. Невпевненість у завтрашньому дні, тривожність, нестабільність соціального та економічного становища стають повсякденною проблемою доволі великої кількості людей в сучасному світі.

Найважливішим питанням в сучасному політичному дискурсі є доцільність застосування поняття прекаріат та доцільність його використання для позначення певного соціально класу. Перш за все виникає питання про різноманітність вікового і соціального складу населення, яке належить до прекаріату, хоча й можна виділити окремі загальні риси, а саме: відсутність соціальних гарантій, стабільної роботи і заробітку, а іноді навіть цивільних прав. Хоча виникають великі питання стосовно наявності та можливості формування політичної єдності. Як приклад, можна навести протестні події в Москві 2011-2012 рр., масову акцію протесту, доволі велику кількість якої склали саме представники прекаріату, яка так й не змогла виробити єдиної політичної позиції, що й призвело до достатньо швидкого та безрезультатного завершення акцій.

Гай Стендінг стверджує, що прекаріат – це новий політичний суб'єкт [2, с. 10]. Його першою і найбільш самоочевидною політичною вимогою є заробітна плата громадян. Прекаріат, як стверджує Стендінг, унаочнює точки дотику між корінними жителями і мігрантами. Він складається з безлічі незабезпечених людей, що живуть чорти яким життям, що працюють в випадкових і постійно мінливих місцях без всяких перспектив професійного росту; прекаріат - це мільйони розчарованих молодих людей з освітою, яким зовсім не по душі те, що їх чекає попереду; мільйони жінок, які стикаються з жорстоким поводженням на депресивної роботі; постійно зростаюча армія тих, хто відзначений клеймом злочинця на все життя; мільйони «непрацевдатних» і мігрантів по всьому світу [5]. Вони, на відміну від повноцінних громадян, є просто «мешканцями», чие коло соціальних, культурних, політичних та економічних прав значно урізано.

Іншими словами, політична платформа прекаріату спирається на безумовні права громадян на гідний дохід і права мігрантів на отримання громадянства. Незліченна кількість чоловіків і жінок були б готові погодитися з цим на сьогоднішній день, якби існував рух з цими вимогами, до якого можна було би долучитись. Але враховуючи те, наскільки численним стає клас прекаріату зараз, це навіть не один рух, а велика їх кількість. Політолог Маріо Кандеас наполягає, що прекаріат є настільки різноманітним за класом, статтю, етносом і національністю («скупчення осіб, що не мають спільної мети»), що його дуже складно організувати [4,

Разом з там важко не погодитись зі Стендінгом, який зазначає, що вперше в історії більшість політичних сил лівого спрямування не мають ніякого адекватного моменту порядку денного. Відбувається це тому, що був забутий один з базових принципів. В основі всіх прогресивних політичних рухів завжди лежали гнів, потреби і сподівання великих класів, що розвиваються. Сьогодні таким класом є прекаріат [2, с. 87].

На підтвердження цього можна навести численні неформальні відносини і мережеві структури співтовариств, які доволі часто виникають як відповідь на посилення реформ та сприяють виробленню солідарних дій нового типу. Також це пов'язано з тим, що політичні партії та групи в сучасному вигляді доволі часто не задовольняють потреби громадян. Засобом подолання прекарізації можуть служити альтернативні принципи самоорганізації членів різних спільнот - за умови їхньої політичної ідентифікації. Саме здатність до кооперації, перформативність, використання комунікацій і творчість стають новим засобом політики, що виражається в використанні певних символів протесту (Маска Гая Фокса або Маска анонімусів, парасольки під час подій у Гонконзі 2014 р. тощо).

Як приклад, такого пошуку політичної свідомості можна навести масові рухи, які на початку 2000 років захлинули Європу. Показова в цьому відношенні практика проведення параду Euro Mayday в Італії та інших країнах Європи [3]. Активісти Euro Mayday при взаємодії з художниками і дизайнерами створили цілу іконографію прекарітета. Переймаючись питанням про те, як можна уявити прекарітет і знайти спільне у прекарного суб'єкта (precarity subject), вони прийшли до необхідності застосування в політиці образів і стали використовувати символи поп-культури і образи католицьких святих. При пікетуванні супермаркету в 2004 році процесія рухалася в бік магазину і підносила сюрреалістичні молитви, заперечуючи проти використання неділі як робочого дня. На наступний рік театральна група зробила велику статую уклінно в молитві робочого, над головою якого світився неоновий німб. Монумент встановили навпроти супермаркету. Преса назвала скульптуру San Precario - святий заступник усіх прекаріїв. Так з'явився образ, за короткий період часу став символом всього двіженія. Активісти використовують перформанси, флешмоби, акціонізм і медіаактивізм.

Американський рух «Occupy Wall Street» («Захопи Волл-Стріт») виявився цілковитою несподіванкою для політичних аналітиків та оглядачів. Протягом перших тижнів серпня 2011 р. його розгортання перебувало поза увагою ЗМІ навіть у США, але скоро вийшло на перші шпальти щоденних випусків видань американської еліти [1, с. 10]. При цьому доволі показовим є той факт, що у акції не існує яскраво вираженого лідера, але думка про протест народилася в групі Adbusters, канадської некомерційною анти-споживчої організації. Також характерною ознакою акції в 2011 році була відсутність чіткої вимоги протесту. Крім цілі привернути суспільну увагу до злочинів фінансової еліти та заклик до структурних змін в економіці, також деякі учасники також протестували проти смертної кари Троя Девіса та виступали з критикою дій правоохоронних органів.

Численні Акції протесту пройшли також в день річниці руху Оскуру в Мадриді, Нью-Йорку, Афінах, Франкфурті, Лондоні. Найчисленніша демонстрація пройшла на центральній площі Мадрида Пуерта дель Соль – на мітинг зібралися близько 100 тисяч осіб. У Барселоні вийшли на вулиці не менше 45 тисяч осіб. У Лондоні близько 600 осіб зібралися неподалік Банку Англії. Акція завершилася сутичками з поліцією і затриманнями не менше 11 чоловік.

Варто відмітити, що під час подій Євромайдану 2013-2014 (особливо на початку) доволі велика кількість протестуючих були представниками саме прекаріату, яких на теренах України дуже багато. Більш того до розгону наметового містечка у січні 2014 р. протестуючи офіційно не підтримували жодної політичної сили й виступали в основному з економічними та соціальними вимогами.

Гай Стендінг стверджує, що до сих пір представників європейського прекаріата можна було зустріти тільки на парадах та на безглуздо організованих акціях протесту. Однак ситуація змінюється досить швидко, що добре помітно на прикладі подій в Іспанії та Греції, які стали наслідком очолюваних прекаріатом повстань на Близькому Сході [2, с. 150]. Він наголошує, що «держави загального добробуту» з'явилися тільки тоді, коли мобілізований шляхом колективних дій робочий клас висунув вимоги про створення відповідної політичної повістки і громадських інститутів. Нинішній прекаріат поки тільки намагається визначити, в чому полягають його вимоги.

Таким чином, прекаріат – це соціальна група, яка характеризується тим, що її представники ведуть нестабільний спосіб життя і роботи без довгострокових гарантій і надійного заробітку. Хочеться відмітити, що на сьогоднішній день доволі важко виділити назвати прекаріат дійсно соціально-політичним класом зі певними інтересам, вимогами та програмою дій. Але не можна обійти увагою той факт, що представників прекаріату можна знайти майже в будь-якій країні світу. Вони не структуровані за віковими, соціальними та іншими характеристиками, але цей процес формування їх в окрему групу розпочався не так давно, лише протягом останніх десятиліть.

Показовим є відсутність в сучасному світі політичної ідеології або політичної сили, яка б об'єднувала цю соціальну групу так, як комуністичні та соціал-демократичні рухи представляли пролетаріат. Найбільш активну частину цієї групи складають мігранти та представники молоді, які доволі часто отримують добру освіту, але не мають можливості отримати гідну роботу та плату, що в майбутньому може призвести до наростання масових акцій протесту та змін в соціальній структурі суспільства.

Література:

1. Анісімов В.В. «Occupy Wall Street»: фінансова криза, банки та проблема суспільної згоди / В.В. Анісімов // Фінансовий простір - № 4 (4) – 2011 – с. 7-14.
2. Стендінг Г. Прекаріат. Новый опасный класс / Г. Стендінг // М. – 2014 – с. 328.
3. Euro Mayday [Electronic resource] - Mode of access: <http://euromayday.org>
4. Candieas M. Genealogie des Prekariats / M. Candieas // Tobias Roscher u.a. (Hg.), Unterschichten, Klassen, Prekariat, transcript, Bielefeld 2008, - p. 38-121

5. Jonsson S. The contained [Electronic resource] / S. Jonsson // Arena 3/2012 (Swedish version); Eurozine (English version) - Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2012-07-27-jonsson-en.html>

Тупиця О.Л.

МНОГОПАРТИЙНОСТЬ: СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА

Представление о многопартийности более неоднозначно: во-первых, она может быть представлена как простая сумма партий, и во-вторых, как система равноправных партий. В первом случае многопартийность признается при наличии и функционировании в обществе нескольких политических партий, при этом не берется в учет то, что партии не равны в своих действиях, например, при одной доминирующей партии-власти сосуществуют партии, не оказывающие реального влияния на принятие политических решений.

Наличие нескольких партий в стране не является достаточным основанием для того, чтобы говорить о существовании развитой партийной системы. Очевидно, что задачи, которые выдвигает одна политическая партия, могут быть неприемлемы для всей партийной системы. Если любая политическая партия в отдельности стремится к завоеванию политической власти или к контролю над ней для выполнения воли своего электората, то партийная система призвана обеспечить эффективное делегирование воли народа политическим институтам и сбалансированное представительство интересов ведущих социальных групп в государственных органах власти. Поэтому в условиях многопартийности как суммы партий борьба за власть все больше уходит от цивилизованных её форм [14, с. 23].

Как показывает мировой опыт, наличие в государстве многопартийности, функционирующей именно как система, снимает многочисленные негативные характеристики, возникающие тогда, когда она представлена простой суммой партий. Совокупность политических партий представляет собой разновидность партийной системы лишь тогда, когда они находятся в отношениях взаимозависимости и взаимовлияния, руководствуются формализованным или неписанным сводом правил политической борьбы, в том числе краеугольным принципом ротации политических сил у власти и способностью идти на компромисс, устойчиво позиционируют себя в отношении друг друга. Только в этом случае механическая сумма партий превращается в жизнеспособную и динамичную структуру и возникает партийная система.

Многопартийность – это наличие в политической системе общества нескольких взаимозависимых и взаимовлияющих политических партий, руководствующихся формализованным или неписанным сводом правил политической борьбы, конкурирующих между собой в борьбе за влияние на массы, за вхождение в высшие органы государственной власти. Борьба между политическими партиями за власть или возможностью влияния на

нее осуществляется только конституционными методами и средствами.

Многопартийность – это один из главных конституционных принципов демократической политической системы. Он создает конкурентную среду, в процессе которой обеспечивается стабильность и мобильность системы. Отказ от многопартийности неизбежно ведет к деградации политической системы.

Многопартийность в той или иной мере может удовлетворить естественную тягу общественного сознания к многообразию и открытой состоятельности составляющих ее компонентов. Так, например, социальная база двухпартийности в лице мощного «среднего класса» является залогом стабильности системы в целом, источником уменьшения политических разногласий между двумя постоянно сменяющими друг друга силами. Исторический опыт дает примеры стабильных обществ, построенных на трёх- и четырёхпартийных системах.

Литература:

1. Рединская Т.В. Становление и развитие партий и партийных систем в европейских странах в Новое и Новейшее время / Т. В. Рединская. – М. : РИЦ «Альфа» МГУ им. М. А. Шолохова, 2007.

Пашенко В. І.

Методологія політологічного дослідження фінансово-промислових груп

Фінансово-промислові групи (даже ФПГ) традиційно відіграють важливу роль в політичному житті України, оскільки вони активно любують свої інтереси, намагаючись впливати на державну політику та громадську думку, з іншої сторони, державні та політичні інститути шукають з ними зв'язок розраховуючи на підтримку, як матеріальну, так і інформаційну, експертну тощо. Контрастними на цьому фоні є поодинокі спроби вчених дослідити цей вплив. В порівнянні з дослідженнями політичних партій, неурядових організацій, місцевого самоврядування, та й, навіть, профспілок, ФПГ традиційно залишаються поза полем уваги дослідників.

Поясненням цьому може бути цілий ряд причин, серед яких обмаль емпіричної бази, обмеженість інформації, складність самої тематики, яка є результатом відсутності публічності як в діяльності таких груп, так і, особливо, їх лобістської діяльності та співпраці з політиками. Однією з таких причин слід назвати й розмаїтість методології, яка ставить дослідника перед складним вибором.

Придатним для дослідження методологічними прийомами є, наприклад, розгляд ФПГ в якості груп інтересів. Подібний підхід дозволяє зосередитись на визначенні їх сутності, описати їх інтереси, які вони намагаються задовільнити в протистоянні з іншими групами та у взаємодії з державними органами. Модифікацією цього підходу може бути дослідження ФПГ в якості рентиорієнтованих груп. В даному випадку звучується об'єкт дослідження, оскільки аналізуються певні цілеспрямовані дії групи.

Альтернативним підходом є орієнтація на дослідження особливостей лобювання та GR у виконанні ФПГ. Ці два процеси є подібними, тому

можуть розглядатись як дуже близькі (частина дослідників їх взагалі вважає ідентичними) оскільки в цьому випадку ми зосередимось не так на інтересах ФПГ як на інструментах їх захисту. У випадку з лобіюванням це буде визначення лоббі серед політиків, урядовців та журналістів, особливостей використання кожною з ФПГ медіа та неурядових організацій в якості інструментів лобізму, визначення особливостей адміністративних процедур в рамках яких реалізуються інтереси ФПГ. Досліджуючи GR ми маємо зосереджуватися на визначенні особливостей комунікації між владою та ФПГ, пошуці і розвитку останніми каналів зв'язку з владою, які згодом будуть використовувати лобісти для вирішення конкретних проблемних питань.

В якості методологічних засад при дослідженні ФПГ використовуються і традиційні загальнонаукові методи, такі як історичний, порівняльний та системний. Перший використовується при дослідженні процесу становлення окремих ФПГ чи взагалі системи «політичного олігархізму» в Україні, другий - при порівнянні «кланів», третій – для визначення структури ФПГ, тобто інститутів що її складають та зв'язків між ними.

Проте більшої ефективності можна очікувати при застосуванні концепції «захоплення держави» (state capture), яка орієнтована на дослідження змін в інституційній системі влади під впливом ФПГ, а саме змін в системі перерозподілу ресурсів, а також правозастосування, з метою акумуляції ренти та використання держави як інструменту.

Завдання дослідника, в даному випадку, шукати ознаки: форматуванням правил гри за рахунок незаконних і непрозорих платежів особам, які приймають рішення; нелегальних відносин між економічним агентом і чиновником, що дозволяють вибірково впливати на правозастосовні практики щодо фірми-загарбника шляхом незаконних і непрозорих платежів; впливу на формування правил гри за рахунок легальних способів.

Чернова В.В.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ: ПОЄДНАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАХОДІВ

Вчений керівник:

**доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
к. пол. н. Шуліка А.А.**

Діяльність представників органів державної влади та прийняття політичних рішень у демократичному суспільстві мають визначатися національними інтересами, потребами виборців. Така відповідність надає політикові можливість обіймати займану посаду, реалізувати свій потенціал та інтерес у збереженні владних повноважень. На противагу цим механізмам існують і деструктивні форми організації політичної діяльності. Серед них однією з найнебезпечніших та найстійкіших до зовнішнього впливу є корупція, що часто охоплює всі сфери суспільного життя, у тому числі і найвищі ешелони влади.

Проблема боротьби з корупцією є актуальною для сучасної світової

спільноти, адже це негативне явище існує у тому чи іншому обсязі чи не в усіх державах світу. В Індексі сприйняття корупції, що розробляє Transparency International – одна з найвпливовіших міжнародних організацій, яка займається дослідженням корупції в усьому світі – у 2013 році Україна отримала 25 балів зі 100 (у дослідженні застосовується шкала від 1 до 100, від найкорумпованіших до найпрозоріших держав відповідно). Такі ж оцінки експертів організації отримали Камерун, ПАР, Іран, Нігерія та Папуа Нова Гвінея. Загалом, за даними Transparency International більш, ніж 2/3 країн світу мають показники у рейтингу нижчі за 50 балів, що свідчить про високий рівень розвитку корупції у більшості країн світу. Організація Freedom House – неурядова організація, що досліджує демократичні зміни у суспільстві - в рамках щорічної доповіді «Нації у перехідному періоді» оцінює рівень корупції в Україні у 2013 році 6,00 балами із 7 можливих, де оцінка 7 надається найбільш корумпованим державам. Ця міжнародна організація представляє результати розповсюдження корупції у регіональному масштабі. За її даними євразійські держави (Eurasian states), до яких дослідники відносять також і Україну, мають середню оцінку рівня корупції 6,25, що майже у 2 рази більше, ніж у нових країн-членів Європейського Союзу (3,38), які приєдналися до ЄС після 2004 року та країн Балкан (4,75). Таким чином, слід відзначити важливість дослідження методів боротьби із корупцією не лише для України, але й багатьох інших перехідних суспільств та світової спільноти загалом.

Розвиток демократичних прав і свобод, а також активна участь громадянського суспільства у процесах державного управління, поява нових інформаційних технологій тощо зумовили можливість використання у подоланні корупції не лише репресивних (методів покарання корупціонерів), але й превентивних механізмів, у тому числі політичної відповідальності. Основою антикорупційної діяльності державних органів є вироблення законодавчих норм, що регламентують форми попередження корупції, контролю за можливістю здійснення такої діяльності, а також відповідальність представників влади. Таким чином, держава може забезпечувати концентрацію зусиль державних органів на виконанні їх зобов'язань перед виборцями, реалізації суспільного інтересу. Законодавчо закріплюється принципи внутрішньої організації роботи органів державної влади, з одного боку, та системи санкцій за зловживання владними повноваженнями, з іншого.

В рамках адміністративної складової боротьби з корупцією здійснюються заходи щодо обмеження можливостей зловживання службовими повноваженнями представниками влади. Класичним прикладом такої діяльності є формування ефективної системи стримувань та противаг, що забезпечується підзвітністю органів влади. Також у більшості держав законодавчо закріплена заборона поєднання політичних повноважень із іншою оплачуваною діяльністю, або передбачено усунення так званого «конфлікту інтересів». Такі засоби спрямовані на обмеження захисту приватних економічних інтересів власниками великих підприємств, бізнесменами тощо. Поєднання таких адміністративних умов

стає формою збалансування обов'язків, що мають представники влади та привілеїв, що їм надаються (соціальне страхування, пенсійне забезпечення тощо). Разом з тим практика деяких держав (зокрема, скандинавських, що мають соціально-демократичні уряди) показує ефективність у подоланні корупції зменшення кількості переваг, які отримують представники влади, та скорочення розриву у стандартах життя правлячої верхівки та пересічних громадян.

Дієве антикорупційне законодавство є однією з основ боротьби з негативним явищем корупції, проте воно, слід зазначити, недостатньо ефективне, якщо не доповнюється відповідними суспільними поглядами щодо зловживання повноваженнями. Морально-етичні фактори у подоланні корупції знижують рівень участі у корупційній взаємодії населення, а також перешкоджають подібній діяльності в рамках органів державної влади. Оцінюючи діяльність представників влади з точки зору теорії раціонального вибору корупційна діяльність можлива перш за все за умови, якщо отримувана вигода, що пов'язана з реалізацією власних інтересів чи інтересів певних груп тиску перевищує витрати (можливість розкриття та покарання).

Більшість сучасних держав активно залучають такі форми антикорупційної діяльності, як ефекти від громадського осуду. Так, наприклад, країни, що мають найнижчий рівень корупції та займають перші п'ять місця у Індексі сприйняття корупції: Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Норвегія та Сінгапур культивують серед громадян такий образ політичного діяча, що зрештою змушує його відмовитись від будь-яких зловживань. Громадянське суспільство та засоби масової інформації не лише мають змогу, але й виявляють зацікавленість у контролі за витратами представників влади та їх прибутками, процесами прийняття політичних рішень тощо.

Шуліка А. А.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ АНАЛІЗУ

У вітчизняній науковій літературі існує значне різноманіття визначень національної безпеки. Так, В. Ліпкан, вказуючи на те, що національна безпека є центральним поняттям особливої наукової дисципліни – націобезпекознавства, розглядає її як систему, яка «у широкому розумінні становить собою множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних, природних, техногенних та антропогенних чинників, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генезису, еволюції та балансу, державні та недержавні інституції, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканістю потреб нації, національних інтересів і цінностей, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах законодавства України» [1].

О. Бодрук вважає, що національна безпека – це певний стан конкретної соціальної системи, що характеризує ступінь її стабільності [2]. На думку

О. Дзьобаня, національна безпека – це «показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтересисамостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями) стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [3, с. 36]. Теоретичний аналіз наявних визначень національної безпеки, запропонованих вітчизняними та зарубіжними дослідниками, дає можливість зробити декілька важливих методологічних зауважень.

1. Найбільш поширене в сучасному безпекознавстві та закріплене на рівні національного законодавства визначення національної безпеки як захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави має, на нашу думку, формальний характер, є надто широким та абстрактним. Воно не враховує особливості національної безпеки як особливого різновиду безпеки. Очевидно, що безпека такого об'єкта як нація істотно відрізняється від безпеки інших соціальних об'єктів. В значній мірі складна ситуація, яка склалася в сфері теоретичного визначення сутності національної безпеки, виникла внаслідок того, що дослідники не проводять чіткого розрізнення між безпекою як такою, яка є загальною характеристикою існування будь-якої соціальної системи, і національною безпекою як особливим різновидом безпеки. Таке розрізнення, на нашу думку, є елементарною вимогою наукової методології, яка має бути виконана.

2. Безпека, в тому числі й такий її різновид як національна безпека, не повинна розглядатися як певний стан соціальної системи. Недолік такого підходу полягає в тому, що він позиціонує безпеку як зовнішню характеристику системи, недостатньо враховує зв'язок безпеки із природою об'єкта. Існує необхідність розгляду безпеки не просто як певного стану, а як невід'ємної характеристики (атрибуту) існування соціальної системи.

Виходячи із атрибутивного характеру безпеки, останню слід визначити як здатність системи протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам, які здатні її зруйнувати або істотно змінити її кількісні та якісні характеристики. Як предмет філософського розгляду безпека – це глибинна характеристика соціальної системи, здатність останньої зберігати свої кількісні та якісні, структурні та функціональні особливості. Як зазначає М. Рибалкін, у своїй всезагальності природу феномену безпеки складає природа речей, яка забезпечує цілісність речі та збереження її якісної визначеності [4].

Зазначений підхід змушує саме в структурно-функціональних особливостях системи, в її суспільній «анатомії» та «фізіології», бачити справжні засади її безпечної – стійкої – існування, орієнтує шукати способи та інструменти забезпечення безпеки соціальної системи на шляхах гармонізації механізмів її життєдіяльності.

3. На рівні теоретичного мислення неприпустимо національну безпеку розглядати як сукупність безпек окремих складових нації – індивіда, суспільства, держави. Національна безпека є інтегральною

характеристикою існування нації як цілісного суспільного організму. На нашу думку, безпека окремого індивіда, так само як і безпека суспільства та держави, є умовою нормального функціонування усього національного організму, проте це не дає підстави розглядати національну безпеку як «арифметичну суму» окремих безпек. Внаслідок притаманної йому еkleктичності, зазначений підхід слід визнати незадовільним з методологічної точки зору.

Національна безпека має розглядатися не тільки як здатність нації протистояти загрозам її існуванню в якості соціальної системи, але як здатність забезпечувати свою суб'єктність, своє існування в якості суб'єкта історичного процесу. Втрача нацією суб'єктності складає зміст національної катастрофи. В межах запропонованого підходу забезпечення існування нації як соціальної системи є необхідною (хоча й недостатньою) умовою її існування в якості суб'єкта історичного процесу.

Література:

1. Ліпкан В. А. Національна безпека України / В.А. Ліпкан. – Режим доступу: <http://libfree.com>
2. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія / О. С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001 – 300 с.
3. Дзьобань О. П.. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: Методологія дослідження та забезпечення / О. П. Дзьобань. – Х. : Константа, 2006. – 440 с.
4. Рыбалкин Н. Н. Природа безопасности : Дис. ... доктора филос. наук : 09.00.11 / Н. Н. Рыбалкин. – М.: 2003. – 407 с.

Секція «Державне управління та місцеве самоврядування»
Секция «Государственное управление и местное самоуправление»

Гамкало І.

**ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В
УМОВАХ СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ**

Місцеві бюджети займають одне з центральних місць в економічній системі кожної держави, в них зосереджується значна частина державних фінансових ресурсів. Місцеві бюджети є також найбільш чисельною ланкою бюджетної системи країни і здійснюють безпосередній вплив на задоволення різноманітних потреб населення, стан та якість надання державних послуг. Видатки місцевих бюджетів найбільш яскраво віддзеркалюють їх значення у функціонуванні місцевого господарства, утриманні об'єктів соціально-культурного призначення, проведенні інвестиційної політики, здійсненні соціального захисту населення, охороні навколишнього природного середовища.

В офіційних документах, зокрема в Бюджетному Кодексі України дається таке визначення бюджету: „Бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду”.

Бюджет як самостійна економічна категорія є формою існування реальних, об'єктивно обумовлених розподільних відносин, які виконують специфічне призначення – задоволення потреб як суспільства в цілому, так і його адміністративно-територіальних структур у фінансових ресурсах.

В Україні триває процес становлення національної фінансової системи. Важливою складовою цього процесу є відродження місцевих фінансів як об'єктивної економічної реальності, властивої фінансовим системам усіх сучасних цивілізованих держав, що пов'язано з радикальною зміною концепції державної влади.

У сучасних умовах неабиякого значення набуває використання місцевих бюджетів як найдієвішого інструменту управління економікою і важливої основи фінансового забезпечення повноважень держави та місцевих органів влади у процесі виконання конституційних повноважень. Побудова ефективної моделі розвитку економіки ринкового типу потребує теоретичного переосмислення і практичного дослідження фінансових ресурсів місцевих органів влади, визначення напрямів реструктуризації доходів бюджету й визначення їхньої ролі у збалансованому розвитку зобов'язань та фінансових можливостей держави.

Формування місцевих фінансів, як і всієї фінансової системи України, відбувається в жорстких умовах. Це гальмує процес становлення основ фінансової автономії місцевих органів влади. В даний час регіональні фінанси знаходяться в незадовільному стані. Комплекс проблем можна умовно поділити на дві частини: проблеми, які неможливо розв'язати при чинному законодавстві і проблеми, які можна розв'язати, але у віддаленій перспективі.

Фінансові проблеми місцевої влади набули великої гостроти. Хронічна нестача грошей, фінансових ресурсів у органів місцевого самоврядування та нестабільність їхніх доходних джерел стали проблемою справді загальнодержавної ваги. Як наслідок, на місцях не вирішуються найбільш життєві проблеми людей, занепадають міське господарство, соціально-культурна сфера, освіта, охорона здоров'я, погіршується стан доріг та інших засобів комунікації. До цього додається ще й надзвичайно неефективна, збанкрутіла система менеджменту як у центрі, так і на місцях, що базується на старих управлінських традиціях, коли все намагалися вирішувати з єдиного центру. За цих умов саме процес прискореного формування місцевих фінансів має стати серйозним фактором стабілізації ситуації в країні.

До найбільш гострих проблем у сфері формування місцевих бюджетів, а також їхніх відносин із державним бюджетом України, у першу чергу, варто віднести використання вільних бюджетних коштів, нестабільність доходної бази, неефективну систему вилучення надлишків загальнодержавних податків, недостатнє фінансування з державного бюджету.

Ще один аспект цієї проблеми — нестабільність нормативів у системі відрахувань загальнодержавних податків із місцевих бюджетів у державний. Відповідно з чинним законодавством, нормативи відрахувань від загальнодержавних податків щорічно визначає вищий орган місцевого самоврядування. При цьому щорічно змінюються види

податків, які належать зарахуванню в місцеві бюджети, що порушує стабільність доходної бази останніх. Ситуація ускладнюється надмірною централізацією коштів на державному рівні, що ставить можливість реалізації місцевими органами влади покладених на них функцій у повну залежність від Державного бюджету.

Бюджету належить важлива роль у фінансовій системі держави. Через бюджет здійснюється фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що мають загальнодержавне значення, а також стосуються міждержавних відносин. За його допомогою перерозподіляється частина фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями України з метою вдосконалення структури суспільного виробництва і забезпечення соціальних гарантій населенню. Бюджет є важливим інструментом держави, через який забезпечується контроль за станом виробництва в цілому.

Литвиненко Н.В.

ВИЗНАЧЕННЯ ПІДХОДІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Все це вимагає переосмислення ролі держави та радикальної зміни відносин між владою та громадянами. Сучасна держава не управляє суспільством, а надає йому послуги. Громадяни є не прохачами у відносинах з органами влади, а споживачами адміністративних послуг. Держава повинна орієнтуватися на потреби та очікування споживача адміністративних послуг, так само як це робиться у приватному секторі.

Впровадження доктрини адміністративних послуг має здійснюватися на єдиних засадах, що вимагає визначення поняття "адміністративні послуги", з'ясування його ознак та співвідношення з іншими суміжними категоріями.

Принципова відмінність між публічними послугами та послугами приватного сектору полягає у тому, що приватний сектор намагається максимально розширити асортимент послуг, а номенклатура публічних послуг має ґрунтуватися на принципі – держава робить тільки те, що не може або не повинен робити приватний сектор.

Процеси демократизації суспільних перетворень в Україні визначають пріоритет публічно-сервісної спрямованості діяльності органів виконавчої влади в ході реалізації повноважень, покладених на них чинним законодавством. У цьому контексті Закон України «Про адміністративні послуги» є тією законодавчою основою, на якій має бути побудована система надання адміністративних послуг.

Слід зазначити, що важливі заходи для запровадження системи управління якістю у сфері надання адміністративних послуг здійснюються в Міністерстві доходів і зборів України, зокрема, шляхом формування

та забезпечення дієвості й результативності функціонування центрів обслуговування платників податків.

Сама постановка проблеми застосування системи управління якістю до сфери надання адміністративних послуг зумовлена також наявністю численних підзаконних актів, ухвалених на відомчому рівні, з метою впорядкування процедур у цій сфері. З одного боку, урегулювання відомчими підзаконними актами дає змогу врахувати специфіку реалізації повноважень певного органу виконавчої влади, а з другого – не дозволяє забезпечити уніфікованість процедур реалізації деяких повноважень, якими наділено більшість органів виконавчої влади. Це повною мірою стосується реалізації компетенції щодо надання адміністративних послуг.

Основні положення системи управління якістю містяться в державних стандартах: ДСТУ ISO 9000-2001, ДСТУ ISO 9001-2001, ДСТУ ISO 9004-2001. Зокрема, в ДСТУ ISO 9000-2001 визначено такі принципи управління якістю для найвищого керівництва під час вирішення завдання з поліпшення показників діяльності організації: орієнтація на замовника, лідерство, залучення працівників, процесний підхід, системний підхід, постійне поліпшення, прийняття рішення на підставі фактів, взаємовигідні стосунки з постачальниками.

На мою думку, завданням побудови системи управління якістю (СУЯ) в органах виконавчої влади (ОВВ) є створення умов, які гарантували б належну якість послуг, які ОВВ надає різним категоріям споживачів. Оскільки якість послуг ОВВ формується в рамках внутрішніх процесів ОВВ, для створення таких умов необхідно створити ефективну систему управління цими процесами – це і є СУЯ. Стандарт ДСТУ ISO 9001-2001 містить загальновизнані міжнародні вимоги до СУЯ будь-якої організації, виконання яких повинно забезпечити впевненість у тому, що споживачі стабільно отримуватимуть тільки якісні послуги.

Взагалі, ISO 9001 це норма, яка стосується СУЯ. А норми окреслюють вимоги, які має виконати СУЯ. Норма ISO 9001 безпосередньо не стосується якості виробу чи послуги. Перш за все, це гарантує ефективне управління та функціонування підприємства, установи чи організації.

Переваги впровадження системи управління якістю цілком очевидні. Чіткий розподіл відповідальності та повноважень як в межах підрозділу так і в межах всієї установи дасть змогу службовцям виконувати тільки «свою роботу», тобто зникне таке поширене явище як дублювання. Через покращення якості надання послуг, пошуку нових рішень також підвищиться ступень задоволеності споживача. Не можна оминати того факту, що з впровадженням системи управління якістю підвищиться ефективність діяльності державної установи – так як СУЯ передбачає попередження, а не виправлення браку на кінцевій стадії, і як наслідок – зниження відсотку браку. За допомоги СУЯ організація роботи органу влади відповідатиме останнім загальновизнаним стандартам якості – що є ще одним кроком на шляху до вступу України у європейське співтовариство. Впровадження системи управління якістю дасть поштовх до зростання можливостей для інституцій, які керують дотаційними програмами та потенційних інвесторів, а також для зменшення витрат

за рахунок оптимізації існуючих засобів та ресурсів. І неодмінно зросте престиж органу влади та службовців, які в ньому працюють.

Зрозуміло, що ці принципи системи управління якістю стосуються управління організацією, діяльність якої пов'язана з наданням певних господарських послуг, проте вони є основою прийняття управлінського рішення, а тому можуть розглядатись як базові з певними застереженнями, наявність котрих зумовлена специфікою спрямованості діяльності певної організації.

Пронин В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЇЇ БЮДЖЕТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В нинішніх умовах демократизації суспільства, децентралізації бюджетних фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування України відводиться важливіша роль, тому проблема забезпечення фінансової незалежності цих органів загострюється і стає більш актуальною. Її вирішення має стати одним із головних елементів реформування місцевих фінансів України, зорієнтованого на більш повне задоволення потреб та інтересів територіальних громад, підвищення ефективності фінансової діяльності органів місцевого самоврядування й активізацію економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Оскільки кошти місцевих бюджетів є основною складовою фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, можливості забезпечення фінансової незалежності останніх пов'язані насамперед з реалізацією їхнього бюджетного потенціалу. З огляду на це питання застосування бюджетних важелів посилення фінансової незалежності місцевого самоврядування в Україні вивчаються і дискутуються, привертаючи до себе увагу вітчизняних учених і практиків. Зважаючи на те, що органи місцевого самоврядування здійснюють управління відповідними бюджетами, їх роль у зазначених вище процесах важко переоцінити.

Сьогодні питання фінансів місцевого самоврядування, і зокрема місцевих бюджетів, розглядають такі вітчизняні автори, як Н. Деєва, В. Кравченко, І. Луніна, Л. Лисяк, П. Мельник, М. Пабат, К. Павлюк, В. Рибак та ін.

Місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належить особливе місце в бюджетній системі нашої держави. Важлива роль відводиться місцевим бюджетам і у соціально-економічному розвитку території, адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації; також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів. Саме з місцевих бюджетів здійснюються видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

Ключову роль у становленні самостійності місцевих бюджетів відіграє

порядок здійснення видатків, склад видатків і фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, які застосовуються при розрахунку обсягів цих видатків.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у вирішенні загальнодержавних економічних і соціальних завдань: розвитку інфраструктури регіонів, фінансуванні агропромислового комплексу, промисловості і енергетики, будівництва. Разом з тим, основними напрямками використання регіональних бюджетних ресурсів є фінансування соціального захисту і соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти.

Сьогодні з особливою гостротою постає проблема розроблення дієвого механізму, який би визначав нові принципи формування місцевих бюджетів, чітке розмежування функцій і повноважень усіх рівнів влади, а звідси – видатків кожного виду бюджету, і що саме головне – доходів між різними ланками бюджетної системи. При цьому питання бюджетної політики, оподаткування і міжбюджетних відносин повинні розглядатись і вирішуватись комплексно, оскільки вони тісно взаємопов'язані, і ні один із цих елементів не може бути реформованим без врахування двох інших.

Слід зазначити доцільність застосування таких елементів механізму реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності місцевого самоврядування: оцінювання бюджетної самостійності; формування необхідних для забезпечення бюджетної самостійності умов; виявлення, попередження й мінімізації можливих негативних наслідків посилення бюджетної самостійності.

Також доцільним є застосування методики оцінювання бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування, що передбачає два етапи. На першому етапі слід здійснити аналіз бюджетних повноважень та обмежень бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування; на другому – розрахувати показники бюджетної самостійності за трьома визначеними групами. Показники першої групи відображають пропорції розподілу ресурсів зведеного бюджету між органами державної влади і місцевого самоврядування та ступінь забезпечення видатків місцевого самоврядування власними та закріпленими за місцевими бюджетами доходами; показники другої та третьої груп – відповідно рівень самостійності органів місцевого самоврядування у сферах формування бюджетних доходів і здійснення бюджетних видатків.

Сіроштан А.І.

ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Від того, наскільки ефективно і з урахуванням перспектив розвитку здійснюється кадрове забезпечення органів державного управління, залежить оптимальність функціонування всієї системи державного управління. Від якості комплектування державних службовців залежить не лише забезпечення функціонування, але і майбутнє України.

Під функціями кадрового забезпечення державного управління ми розуміємо окремі напрямки роботи з кадрами (персоналом) органів

державного управління. До таких функцій, на нашу думку, слід віднести: залучення (комплектування) органів державного управління висококваліфікованими, морально стійкими кадрами; вивчення та аналіз стану роботи з відбору, розстановки, зміцнення та збереження професійних кадрів, навчання і виховання працівників, розробки заходів щодо вдосконалення цієї роботи; впровадження новітніх методів і форм роботи з кадрами; вивчення ділових та моральних якостей державних службовців, створення резерву персоналу; проведення службового атестування державних службовців; планування потреб органів державного управління; організацію та здійснення заходів щодо профілактики порушень законності в діяльності органів державного управління; організацію ведення обліків порушень законності і надзвичайних подій серед особового складу, аналіз та узагальнення такої інформації; організацію роботи щодо здійснення наставництва над молодими працівниками; вирішення соціально-побутових проблем працівників, питань надання встановлених чинним законодавством пільг та допомог.

Головною функцією кадрового забезпечення державного управління є залучення кадрів, що дає можливість добирати на роботу найбільш висококваліфіковані кадри. Залучення кадрів є провідною складовою кадрового забезпечення і безпосередньо впливає на майбутній потенціал державної служби, адже від залучення якісних фахівців у галузі державного управління залежить його якість.

Одним з поширених способів залучення працівників на державну службу в Україні є публікації у засобах масової інформації оголошень щодо відкриття вакансії та основних вимог до фахівця. Зокрема, відповідно до Порядку проведення конкурсу на заміщення посад державних службовців, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р.

Однак слід зазначити, що в таких оголошеннях вказуються лише формальні вимоги, які не дозволяють у повній мірі забезпечити залучення саме такого фахівця, який потрібен на даній посаді.

Одним з основних методів збільшення ефективності кадрового забезпечення державного управління можуть стати такі: додаткові функціональні навантаження за окрему оплату, перерозподіл завдань, внутрішній конкурс, суміщення посад, ротація кадрів. Кожен з цих методів має свої переваги.

Метод ротації кадрів на державній службі може реалізовуватися шляхом підвищення (або пониження) у посаді з розширенням (або зменшенням) кола посадових обов'язків, збільшенням (зменшенням) прав та підвищенням (зниженням) рівня діяльності, тощо.

Порядок відбору кадрів на державну службу ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про державну службу», Положенні про роботу з кадрами в центральних та місцевих органах державної виконавчої влади, інших нормативних документів, що визначають правила та порядок відбору і прийому на роботу працівників, їх переміщення, організацію атестації державних службовців і роботу з резервом кадрів

тощо.

Можна констатувати, що нині основним методом професійного відбору на державну службу є іспит кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців. Однак, за таких умов під час прийому на державну службу можна лише виявити знання державного службовця законодавства України, зокрема Конституції України, законів України «Про державну службу» та «Про боротьбу з корупцією», а також законодавства з урахуванням специфіки функціональних повноважень відповідного центрального органу виконавчої влади та структурного підрозділу. При цьому поза увагою залишається моральний, культурний, управлінський потенціал державного службовця. Таким чином, можна констатувати, що методи підбору (добору) на державну службу на нинішньому етапі не відповідають потребам сьогодення, оскільки не виконують свого основного завдання – відбору якісних кадрів.

Чинний порядок підбору на державну службу призводить до зростання чисельності апарату центральних органів виконавчої влади, а не покращення якості роботи урядових структур.

Доцільно, щоб державні службовці, які перебувають на адміністративних посадах державної служби, мали ступінь магістра з державного управління або з інших спеціальностей, якщо це обумовлене специфікою їхньої діяльності.

Підготовка державних службовців повинна мати випереджувальний характер, необхідним є опанування новітніх технологій, інноваційних методів роботи тощо.

Державна кадрова політика є важливою складовою загальної стратегії розвитку держави. Це одна з основних сфер загальнодержавної соціально-економічної політики і є основою стабільності і поступового розвитку ринку праці тощо.

Відомості про авторів / Сведения об авторах

Lytovka Mykhaylo, Maria Curie-Sklodowska University in Lublin, Poland.

Бицюра Олена Валеріївна, студентка, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Божук Людмила Володимирівна, кандидат історичних наук, кафедра історії та документознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Бондар Тамари Іванівни, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Брюховецький Микола Миколайович, аспірант кафедри філософії, Криворізький національний університет, викладач кафедри філософії.

Буряк Наталія Борисівна, аспірантка кафедри релігіознавства Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Бучин Андрей Петрович, кандидат філософських наук, доцент, Нежинський госуниверситет ім. Николая Гоголя.

Вільховик Ольга Василівна, аспірантка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, Полтавська обласна бібліотека для дітей ім. Панаса Мирного

Волобуєв Ігор Юрійович, магістр кафедри психології та педагогіки Національного університету фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ)

Волобуєва Світлана Валентинівна, практичний психолог-консультант, доцент кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету (НТУ).

Воронова Тетяна Володимирівна, асистент кафедри політології ДНУ ім.О.Гончара.

Гавріченкова Ірина В'ячеславівна, магістр педагогіки вищої школи 1 року навчання, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Генсіцький Юрій Дмитрович, аспірант кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Гончаренко Інна Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент, Національний авіаційний університет (НАУ).

Горпинич Юлія Сергіївна, студентка 4-го курсу, Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара.

Грицишина Марія Володимирівна, кандидат філософських наук, Рівненський державний гуманітарний університет.

Громакова Наталя Юріївна, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет державної податкової служби України, кафедра філософії та політології

Гудзенко Олеся Зеновіївна, к.с.н., доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Довганенко Роман Олександрович, викладач, Дніпропетровський

державний інститут фізичної культури і спорту

Драпп Ирина Олеговна, студентка групи СЦ-12-1 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дьяковська Галина Олександрівна, кандидат філологічних наук, кафедра філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Захаренко Анастасія Ростиславівна, студентка 3 курсу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Карпенко Сергій Русланович, здобувач кафедри філософії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Колісник Ніна Іванівна, здобувач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет»

Курченко Тетяна Євгенівна, кандидат історичних наук, доцент, Національний авіаційний університет, кафедра історії та документознавства

Лемпій Антон Олегович, аспірант, НПУ ім. Драгоманова.

Липка Ольга Романівна, кандидат філософських наук, доцент, Львівська національна музична академія ім. Миколи Лисенка, кафедра гуманітарних дисциплін.

М'ясникова Наталія Олександрівна, кандидат філософських наук, Приватний вищий навчальний заклад „Харківський інститут екології і соціального захисту”.

Матвійчук Андрій Васильович, кандидат філософських наук, доцент, декан юридичного факультету, завідувач кафедри теорії, історії держави і права та філософії, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука.

Мегрелішвілі Марія Олексіївна, кандидат філософських наук, доцент, Запорізький національний університет.

Мир Мохаммад Софія Рафіївна, ДНУ ім. О. Гончара, кафедра соціології, 5 курс(магістр).

Мищенко Ілона Володимирівна, аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Могільова Світлана Валентинівна, кандидат філософських наук, Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін.

Молокова Ольга Володимирівна, НМетАУ.

Муляр Володимир Ілліч, доктор філософських наук, професор, Житомирський державний технологічний університет.

Невідомська Ірина Анатоліївна, аспірантка 2-го року навчання, Київський університет імені Бориса Грінченка.

Невмержицька Наталія Михайлівна, науковий співробітник Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Нивня Анна Александровна, аспірант кафедри філософії і соціології южноукраїнського національного педагогічного університету ім.

К. Д. Ушинського.

Онищенко Юлія Игоревна, Нежинський госуниверситет ім. Николая Гоголя.

Остряньський Микола Павлович, кандидат філософських наук, доцент, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, кафедра соціально-гуманітарних наук.

Павловська Олена Валентинівна, кандидат філософських наук, НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Палагнюк М. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Панафідін Ігор Олексійович, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Пасічник Олександр Сергійович, кандидат філософських наук, асистент кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Первухіна Світлана Мирославівна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; факультет фізичної культури та здоров'я людини; кафедра фізичного виховання для природничих факультетів, викладач.

Петришин В. А., студентка Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Погрібняк Олеся Вікторівна, аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Полянська Вікторія Юріївна, кандидат політичних наук, доцент кафедри політиології ДНУ ім.О.Гончара.

Прокопенко Анастасія Андріївна, студентка III курсу історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Прокопенко Леонід Львович, д.держ.упр., Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри права та європейської інтеграції

Соболевський Павло Андрійович, аспірант кафедри логіки Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка.

Сподін Людмила Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Ставченко Сергій Вікторович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеса Гончара.

Сусоров Віктор Дмитрович, доктор історичних наук, професор, Херсонський національний технічний університет, кафедра історії України, педагогіки і психології.

Сусоров Сергій Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Херсонський національний технічний університет, кафедра історії України,

педагогіки і психології

Тіт Ольга Геннадіївна, аспірантка Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.

Тодорцева Юлія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Одеський національний політехнічний університет, кафедра соціальної роботи та кадрового менеджменту.

Труш Марії Сергіївни, Державний університет телекомунікацій.

Тупікова Сусанна Вікторівна, к.с.н., старший викладач кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Фіщук Сергій Сергійович, студент 3 курсу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Худа Антоніна Валеріївна, студент, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Чирва Юрій Іванович. кандидат історичних наук, доцент, кафедра всесвітньої історії Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Шабанін Денис Едуардович, студент історичного факультету КПІ ДВНЗ КНУ.

Шарпінський Сергій Сергійович. Студент Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Шевченко Юрій Миколайович, аспіранта кафедри історії та політології, НУБіП України.

Шелейко Тетяна Володимирівна, кандидат технічних наук, Державне підприємство «Український науково-дослідний інститут вагобудування» (ДП «УкрНДІВ»)

Шелюх Людмила Павлівна, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», старший викладач кафедри технології виробів легкої промисловості та дизайну, Технологічний факультет, здобувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук

Юзик Марія Антонівна, магістр педагогіки вищої школи 1 року навчання, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукове видання

«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»

Матеріали Дніпропетровської сесії III Всеукраїнської наукової конференції з
міжнародною участю

ЧАСТИНА IV

Українською та російською мовами

Редактор Пащенко В.І.

Підписано до друку 02.12.2014 Формат 60x84/16. Папір
друкарський.

Друк різнографічний. Гарнітура Times New Romans.

Ум друк арк. 9,8. Обл. – вид. арк. 14,45.

Тираж 300 прим. Зам. №

Видавництво «Інновація»

49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру

ДК № 1761 від 22.04.2004 р.

т/ф 36-02-81

e-mail: innovaciya@list.ru